

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі

Министерство образования и науки
Республики Казахстан

Ministry of Education and Science
of the Republic of Kazakhstan

**М. Әуезов атындағы ОҚМУ
ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ**

**НАУЧНЫЕ ТРУДЫ
ЮКГУ им. М. Ауэзова**

**TRANSACTIONS
of M. Auezov SKSU**

№3(30)

2014

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
ЮЖНО-КАЗАХСТАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ М.АУЭЗОВА

М.ӘУЕЗОВ АТЫНДАҒЫ ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ

НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ЮКГУ ИМ. М.АУЭЗОВА

№3 (30)

ШЫМКЕНТ 2014

***М.Әуезов атындағы
ОҚМУ ҒЫЛЫМИ ЕҢБЕКТЕРІ***

***НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ЮКГУ
им. М.Ауэзова***

№3 (30) 2014

Меншік иесі: М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

Собственник: Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

Бас редактор: Мырхалықов Ж.Ү. - М.Әуезов атындағы ОҚМУ ректоры, т.ғ.д., профессор, ҰҒА корреспондент мүшесі.

Редакциялық алқа мүшелері: Сатаев М.И. – төрағаның орынбасары, ҒЖ және ХБ жөніндегі проректор, т.ғ.д., профессор, ҰҒА корреспондент мүшесі; Горяинов К.К. – з.ғ.д., профессор, Ресей Федералды қызметінің жазасын орындау ҒЗИ, Ресей; Дырка Стефан – э.ғ.д., профессор, экономика ғылымдарының докторы, Верхнесилез экономикалық университеті, Польша; Меор Мохаммед Фаред – ассоциациялық профессор, Путра университеті, Малайзия; Олден А. - академик, Лондон Батыс университетінің есептеуші техника және технология мектебі, Ұлыбритания; Окуян М.Д. - профессор, Балыкесир университеті, Түркия; Линда Лоутон - PhD докторы, профессор, Робер Горден атындағы университеті, Ұлыбритания; Мохд Хасан Бен Селамат - PhD докторы, профессор, Малайзия университеті, Малайзия; Ивахненко А.П.- PhD докторы, директор, Мұнай зерттеу орталығы, Heriot-Watt университеті, Шотландия; Елизавета Ф. - PhD докторы, профессор, Басел университеті, Австрия; Мишо Ж. - т.ғ.д., профессор, Лорейн университеті, Франция; Петров В. - доктор, профессор, Левон Католик университеті, Бельгия; Радюк С.Н. - PhD докторы, ассоциациялық профессор, Оңтүстік әдістемелік университеті, АҚШ; Славинская Н.А. - бас ғылыми қызметкері, неміс аэрокосмостық агенттігі, Германия; Жонго Ок - PhD докторы, профессор, Сеул ұлттық техникалық университеті, Корея, Беккерман М. - профессор, Ньюрки университеті, АҚШ; Крючкова О.Ю. - ф.ғ.д., профессор, Н.Г.Чернышевский атындағы Саратов мемлекеттік университеті, Ресей; Марфенин Н.Н. - б.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Ресей; Бишімбаев У.Қ. - т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Жұрынов М.Ж - х.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Айменов Ж.Т. – т.ғ.д., профессор; ҚР ҰЖҒА академигі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Қазақстан Байтанаев Б.А - т.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Калменов Т.Ш. – ф-м.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Молдабеков Ш.М. – т.ғ.д., профессор, ҚР ҰИА, Қазақстан; Надиров Н.К. – х.ғ.д., профессор, ҚР ҰҒА академигі, Қазақстан; Есимов Б.О. – г-м.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Шакиров Б.С. - т.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Қалыбекова А.А. - п.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Мұсаева Н.Р. - филос.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Мырзахметов М. - ф.ғ.д., профессор, Қазақстан; Назарбекова С.П. – х.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Ташимов Л.Т. – т.ғ.д. профессор, ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; А.Құлымбетова - ф.ғ.д. М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Ниязбекова Р.К. - э.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Волненко А.А. - т.ғ.д., профессор, М.Әуезов атындағы ОҚМУ; Тлеулов Э.М. – п.ғ.к., доцент, М.Әуезов атындағы ОҚМУ.

ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 004.032.26:004.65

Е.А.Алтай

Казахский Национальный Технический Университет имени К.И. Сатпаева,
Алматы, Казахстан, aeldos@inbox.ru

ПРИМЕНЕНИЕ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ ДЛЯ DATA MINING ПРИ РЕШЕНИИ ТЕХНИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

Аннотация: В работе реализована задача технико-биологического характера, с нейронными сетями, по методам обучения иерархической кластеризации. С помощью программного продукта Matlab, построена карта протеомных данных, и результаты были выявлены положительного характера. Результаты кластерного анализа по позиции весовых коэффициентов показывает смещение, что дает правильную валидность протеомных показателей.

Ключевые слова: нейронные сети, data mining, кластерный анализ, Matlab, технико-биологическая.

Цель статьи. Решить технико-биологическую задачу, и реализовать ее на основе нейронных сетей. Технической реализацией является обучение на основе нейронных сетей методом иерархической кластеризации, с помощью программного продукта MatLAB. С биологической точки зрения является, решение задач протеомных (раздел науки, по белковым веществам) данных, определить весовые позиции нейросети по картам протеомики.

В технологиях искусственного интеллекта, интеллектуальная система – это информационно-вычислительная система с интеллектуальной поддержкой решающая задачи без участия человека. Нейронные сети делятся от классификации третьего класса интеллектуальной информационной системы, которые способны к самообучению.

Первоначально применение нейронных сетей в интеллектуальном анализе данных вызывало скептическое отношение, ввиду недостатков, присущих нейронным сетям: сложная структура, плохая интерпретируемость и долгое время обучения. Однако такие преимущества, как высокая допустимость к зашумленным данным и низкий коэффициент ошибок, непрерывное усовершенствование и оптимизация различных алгоритмов обучения сетей, алгоритмов извлечения правил, алгоритмов упрощения сетей, делают нейронные сети все более и более перспективным направлением в data mining. Data mining – анализ данных, основанный на нейронной сети Кохонена.

Задачей интеллектуального анализа данных является выявление латентных правил и закономерностей в наборах данных. Продолжительное время основным инструментом интеллектуального анализа данных была традиционная математическая статистика, но и она зачастую не в состоянии решить задачи из реальной жизни. Математическая статистика в основном полезна при проверке заранее сформулированных гипотез (verification-driven data mining) [1].

Существует множество применений нейронных сетей, в биоинформатике, робототехнике, автоматизации процессов, обработке сигналов, в биомедицине (автоматическая постановка диагноза по ЭКГ, ЭМГ или идентификация личности по биометрическими показателями). Анализ данных на основе биоинформатика

Таким образом, можно сказать, что использование нейронных сетей в технологии интеллектуального анализа данных является актуальным направлением, которое непрерывно развивается, по пути устранения недостатков.

В аналитических методах технологии анализа данных известны различные алгоритмы и методы. Основная часть методов анализа данных была разработана в области интеллекта. Из методов нейронных сетей модель сети Кохонена использует для кластеризации и распознавания образов. Data mining основан на обучении без учителя. При таком обучении обучающее множество состоит из значений входных переменных. Идея сети Кохонена принадлежит финскому ученому Тойво Кохонену [2,3]. Нейроны самоорганизующихся сетей могут быть обучены выявлению групп (кластеров) векторов входа, обладающих некоторыми общими свойствами.

Обучение без учителя или кластерный анализ это кластеризация объектов, когда схожие объекты кластеризуются в один объект. Алгоритмы кластерного анализа делятся на две группы такие как иерархические и итеративные методы т.е. неиерархические. Иерархические методы кластеризации объединяют объекты по схожему типу в одну, так сказать дендрограмму т.е. иерархическое дерево. В итеративном алгоритме кластеризации наиболее популярны методы Кохонена. На сегодняшнее время существует много программ для кластерного анализа, в том числе есть специальная программа STATISTICA для решения статистических задач. Использование нейронной сети Кохонена дает возможность точной визуализации и упрощения многомерной структуры.

В качестве примера выбираем метод неиерархической кластеризации по методу Кохонена. Для информативного примера выбираем данные протеомики. Электрофоретический интенсивность (ЭФИ) – движение заряженных частиц под воздействием электрического поля. ЭФИ показывает заряженных пигментных частиц белков α , β , ω зоны. Все показатели трех зон смешанные по содержанию белка. Данной задачи кластерного анализа определить какому зону относятся показатели белка и определить схожества. Рисунок 1, электрофоретический интенсивность.

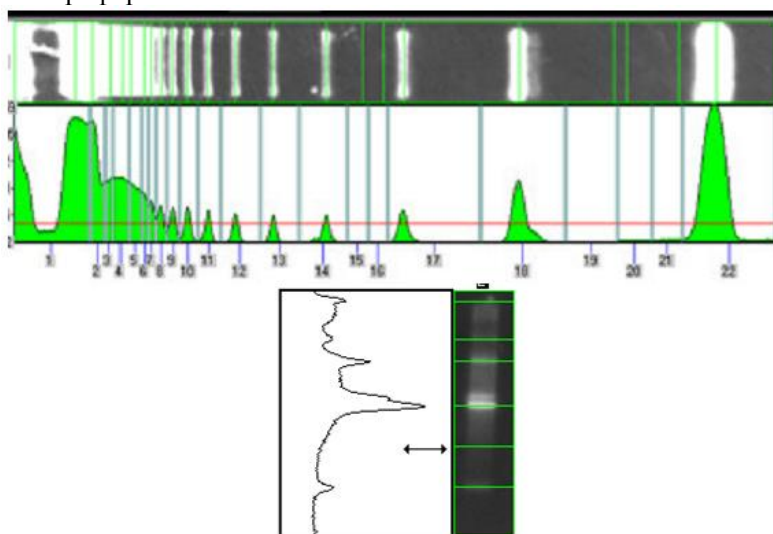

Рисунок 1. Электрофоретический интенсивность заряженных пигментов

С помощью программного продукта Matlab создаем сеть Кохонена. Такие сети полезны когда мы не знаем цель Target.

Ниже приведены данные для самонастройки сети:

- ▲ количество нейронов в этой сети равно 6;
- ▲ база знаний z ;
- ▲ зададим одно из множеств для 1 кластера;
- ▲ середина для 1 кластера будет равна 3, с средним разбросом от центра случайность равна

(1,25);

- ▲ v_1 и c_1 будет массивом размерности (1,25).

Текст программы на Matlab:

```
>> v1=1+rand(1,25);  
>> c1=3+rand(1,25);  
>> plot(c1,v1,'ob')  
>> v2=0+rand(1,25);  
>> c2=-2+rand(1,25);  
>> plot(c2,v2,'or')  
>> v3=4+rand(1,25);  
>> c3=-2+rand(1,25);  
>> plot(c3,v3,'oy')  
>> v4=0+rand(1,25);  
>> c4=-3+rand(1,25);  
>> plot(c4,v4,'og')  
>> v5=4+rand(1,25);  
>> c5=-3+rand(1,25);
```

```
>> plot(c5,v5,'ok')
>> v6=-4+rand(1,25);
>> c6=-1+rand(1,25);
>> plot(c6,v6,'oc')
```

Для полного видения мы можем посмотреть все кластеры в одном графике

```
>> figure (1);
>> hold on
>> plot(c1,v1,'ob')
>> plot(c2,v2,'or')
>> plot(c3,v3,'oy')
>> plot(c4,v4,'og')
>> plot(c5,v5,'ok')
>> plot(c6,v6,'oc')
>> grid on
>> hold off
```

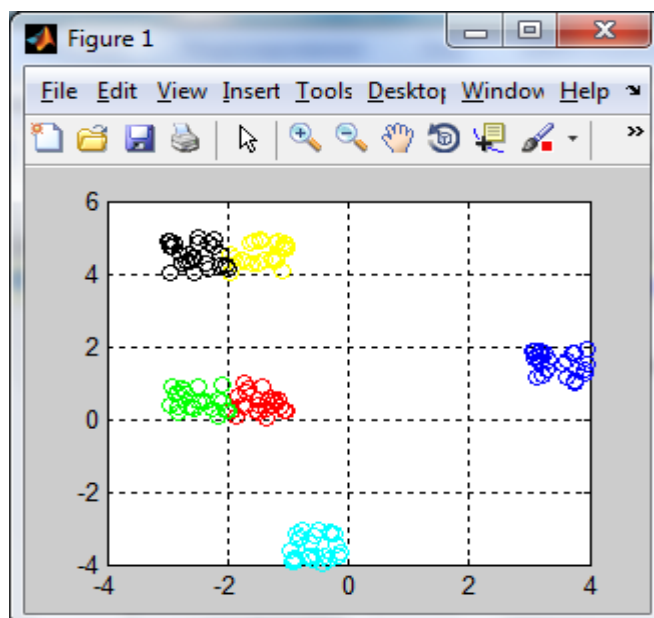

Рисунок 2. Шесть кластеров, которые объединены по типу схожества

Задаем цели для 6 кластеров

```
>> T1 (1:25)=10;
>> T2 (1:25)=20;
>> T3 (1:25)=30;
>> T4 (1:25)=40;
>> T5 (1:25)=50;
>> T6 (1:25)=60;
```

Объединяем все цели кластера

```
>>T(1:25)=T1;
>>T(26:50)=T2;
>>T(51:75)=T3;
>>T(76:100)=T4;
>>T(101:125)=T5;
>>T(126:150)=T6;
```

Для подачи входа нейросети необходимо объединить базу знаний для нейронной системы в одну матрицу, из них значение v и с присвоим в переменную z

```
>> c(1:25)=c1;
>> c(26:50)=c2;
```

```
>> c(51:75)=c3;  
>> c(76:100)=c4;  
>> c(101:125)=c5;  
>> c(126:150)=c6;  
>> v(1:25)=v1;  
>> v(26:50)=v2;  
>> v(51:75)=v3;  
>> v(76:100)=v4;  
>> v(101:125)=v5;  
>> v(126:150)=v6;  
>> z(1,1:150)=c;  
>> z(2,1:150)=v;  
Задаем функцию newsom для создания сетку Кохонена  
>> net=newsom(z,[6 2]);  
Проведем обучения  
>> net=train(net,z)
```

Далее, после результата обучения нам будут известны насколько центры кластеров и спектров распределились правильно. Если сравнить результаты спектров кластера и центры кластеров нейронной сети Кохонена мы видим совершенно одинаковые результаты. Так как на 5 ячейке карты отсутствует значение, оно сместилось на 6 карту по типу одинаковых схожеств и по содержаниям белков в рисе. По весовым позициям можем сказать что в 6 карте удвоение. Удвоение показывает одна типичность, т.е. родственность.

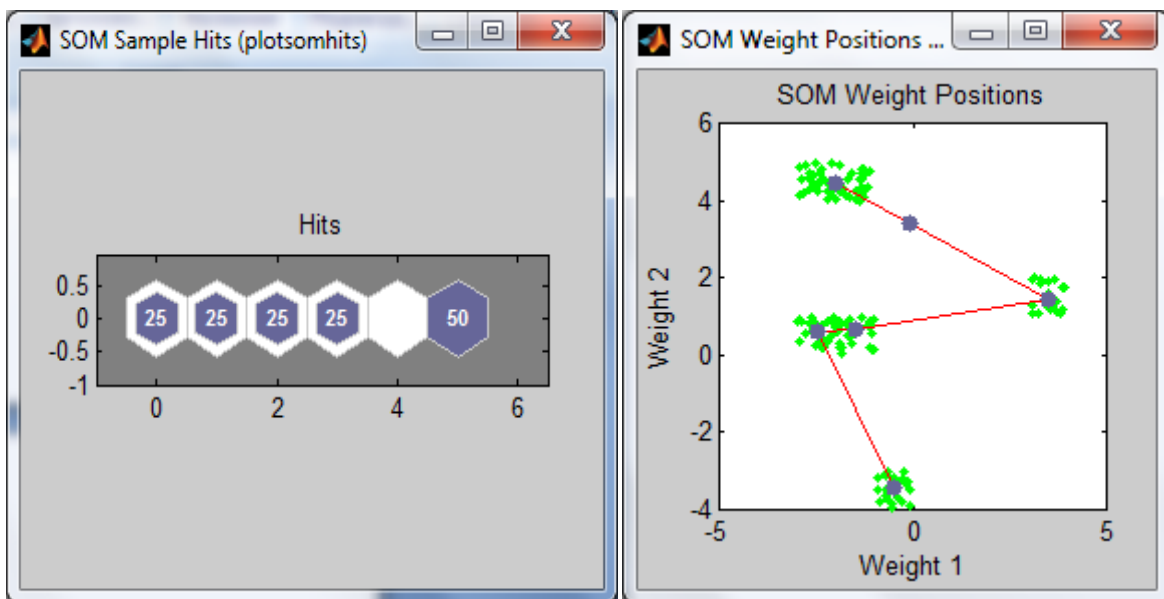

Рисунок 3. Результативные данные после обучения нейронной сети

В заключение следует отметить что основным достоинством применения нейронных сетей является возможность решать различные неформализованные задачи. Даже при этом возможно моделировать различные ситуации, подавая на вход сети различные данные и оценивая выдаваемый сетью результат.

В ходе применения нейронных сетей отмечен существенный недостаток: сложность понимания процесса получения сетью результата. Первым шагом к устранению данной проблемы является разработка новой технологии, которая позволяет генерировать описание процесса решения задачи нейронной сетью. Используя таблицу экспериментальных данных, описывающих предметную область, можно будет получить явный алгоритм решения поставленной задачи.

Литература

1. Xianjun Ni., Research of Data Mining Based on Neural Networks.- World Academy of Science // -2008. – № 39. –P. 381–384.
2. Manzhula V.G., Fedyashov D.S., Kohonen neural networks and fuzzy neural networks in data mining //Technical sciences. - 2013. -4. -P 108-114.
3. Christopher M. Pattern Recognition and Machine Learning., SPRINGER SCIENCE, 2012. -373p

Summaru

In the work to implement the task of technical and biological nature, with neural networks, methods of teaching non-hierarchical clustering. With the help of a software product Matlab, a map of proteomic data and the results were found positive. The results of cluster analysis on the position of the weight coefficients shows a shift that gives the correct validity proteomic indicators.

А.Б.Ахмедов, У.С.Байсейтова
 ЮОГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

КЛАССИЧЕСКАЯ ПРЕДЕЛЬНАЯ ТЕОРЕМА ЛИНДЕБЕРГА - ФЕЛЛЕРА

Пусть

x_1, x_2, \dots, x_n
 - последовательность независимых случайных величин (н. с.в) для которых

$$F_j(x) = P(x_j < x) , \quad E x_j = 0 , \quad \delta^2 = E x_j^2 , j = 1, 2, \dots$$

Положим

$$B_n^2 = \sum_{j=1}^n \delta_j^2$$

$$S_n = \frac{x_1 + x_2 + \dots + x_n}{B_n} , \quad F_n(x) = P(S_n < X)$$

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{u^2}{2}} du , \quad L_n(\varepsilon) = \frac{1}{B_n^2} \sum_{k=1}^n \int x^2 dF_k(x) ,$$

$$\varepsilon > 0 \quad |x| > B_n$$

В теории суммирования н.с.в важную роль играет следующее условие равномерной бесконечной малости для слагаемых x_j ;

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{B_n^2} \max_{1 \leq j \leq n} \delta_j^2 = 0 \quad (1)$$

Хорошо известно, что для последовательности н.с.в

$$\{x_n, n \geq 1\}$$

имеет место центральная предельная теорема (ЦПТ), если

$$\limsup_{n \rightarrow \infty} \sup_x |F_n(x) - \Phi(x)| = 0 \quad (2)$$

Следует заметить что в предельных теоремах для схемы серий н.с.в используется более слабая форма условия равномерной бесконечной малости

$$\lim_{n \rightarrow \infty} \max_{1 \leq j \leq n} P(|x_j| \geq \varepsilon B_n) = 0 \quad (3)$$

Для любого $\varepsilon > 0$

В монографиях [1], [2] приведен следующий классический вариант Ц П Т , представляющий собой предельную теорему

Линдеберга – Феллера

Теорема 1 Пусть выполнено условие Линдеберга (1) тогда предельное соотношение (2) эквивалентно условию Линдеберга:

$$\lim_{n \rightarrow \infty} L_n(\varepsilon) = 0 \quad (4)$$

при любой $\varepsilon > 0$

Доказательство теоремы 1 , имеет аналитический характер и использует метод характеристических функций ([3])

В работе В. М. Кручлова [4] получена новая характеристизация типов нормальных распределений .

Пусть $F(x)$ – некоторая функция распределении, α математическое ожидание и β_k центральный момент функции распределения $F(x)$ как известно, функция распределения $F(x)$ относится к нормальному типу, если $F(\delta x + \alpha) = \Phi(x)$ для всех $x \in R$ некоторых (3) $x \in R$ и $\delta > 0$. Если $F(x)$ относится к нормальному типу, то легко проверить справедливость следующих равенств:

$$\alpha = a , \quad \beta_{2k+1} = 0 , \quad \beta_{2k} = \frac{\delta^{2k}(2k)!}{k! 2^k}$$

Приведем необходимый нам результат В.М.Кручлова [6] в виде следующей теоремы.

Теорема 2 . Пусть $F(x)$ - невырожденная безгранично делимая функция распределения с конечным абсолютным моментом четвертого порядка, a -математическое ожидание , β_2 и β_4 - центральные моменты второго и четвертого порядков. Тогда для того , чтобы функция распределену F относилась и нормальному типу, необходимо и достаточно чтобы

$$\beta_4 \leq 3\beta_2^2 \quad (5)$$

Целью настоящей работы является теорема 1 , основанное на результате В.М.Кручлова [4]

Литература

1. Гнеденко Б.В., Колмагоров А.Н. Предельные распределения для сумм независимых случайных величин. – Гостехиздат , 1949г. 264с.
2. Золотарев В.М . Современная теория суммирования независимых случайных величин. –М ; Наука 1986г .
3. Боровков А.А Теория вероятностей .-М:
4. Изд-во Эдиториях УРСС . 1999г, 472с
5. Кручлова В.М. Нормальная и пуассоновская сходимости . – Теор.вер. и ее примен. 2003г, т49 , в.3, с. 392-398

Түйін

Бұл мақалада классикалық Линдеберга - Феллера теоремаларының орындалуы кеңейтілген .

Summary

In this article conditions of implementation of Lindeberg –Feller`s theorem are expanded

С.А.Баширова, А.Е.Бөлегенов, С.М. Конысбеков
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

ПОКАЗАТЕЛИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СПЕЦОДЕЖДЕ

В зависимости от области применения рабочая одежда должна отвечать различным комплексным требованиям. Наряду с общими особенностями качества, такими как устойчивость в носке, длительный срок службы и простой и рациональный уход, материалы и конструкция одежды должны оптимально соответствовать любым условиям применения с функциональной точки зрения.

Защитные функции спецодежды в значительной степени зависят от материала, выбранного для ее изготовления. При этом кроме общих требований (наличие необходимых конструктивных элементов, соответствие линейных размеров росту и размерам человека и т. д.) для каждого вида спецодежды существуют специальные требования — защита от повышенных и пониженных температур, агрессивных сред, воздействия химических веществ, радиоактивных излучений и др. Но на практике обычно действуют одновременно несколько неблагоприятных факторов, например, при высокой температуре возможно выделение продуктов химических реакций, что затрудняет разработку универсальных защитных материалов. Но нельзя для каждого рабочего места разрабатывать свой тип костюма — это приведет к индивидуальному пошиву, что резко увеличит затраты. Необходимо выделять определенные блоки, которые будут объединять изделия, способные обеспечить защиту по комплексам специальностей, в рамках которых имеются одни и те же или близкие по возможности нанесения вреда факторы опасности. Такой подход к решению проблемы дает возможность и унификации, с одной стороны, и специализации — с другой.

При анализе корпоративных стандартов, используемым в спецодежде, нет четкого разделения защитной одежды по функциональному назначению, и отсюда большая расплывчатость в перечислении нормативных показателей. Конечно, их можно взять из действующих стандартов, но они не всегда отражают особенности специфики работ данной корпорации, да и нормативы, приведенные в них, иногда неоправданно занижены. А иногда завышены. В законе «О техническом регулировании» четко обозначено, что обязательные требования будут отражены в технических регламентах со ссылками на национальные стандарты, а предприятия могут иметь свои стандарты, в которых перечень требований может быть расширен или их уровень ужесточен.

Выбор показателей качества для тканей верха одежды специального функционального назначения проводился на основе экспертной оценки. Все показатели были разбиты на четыре основных раздела:

- показатели защитных свойств;
- показатели гигиенических свойств;
- показатели эксплуатационных свойств;
- технологические показатели.

Наиболее значимые показатели определялись для тканей, используемых в защитных костюмах различных отраслей промышленности, причем на начальной стадии были выбраны те, которые работают в наиболее экстремальных условиях труда, т.е. там, где риск степени причинения вреда является наибольшим:

- ткани для специальной одежды металлургов по специальности «электролизники» (1-я группа);
- ткани для специальной одежды нефтяников по специальности «рабочие буровых установок» (2-я группа);
- ткани для одежды сварщиков, работающих в условиях усиленного режима, т. е. при длительной эксплуатации в течение рабочего дня (3-я группа);
- ткани для одежды для защиты от общих производственных загрязнений и механических повреждений для работы в помещениях (4-я группа).

По показателям гигиенических, эксплуатационных и технологических свойств наиболее важным оказались приблизительно одни и те же свойства для различных групп тканей:

1. Гигиенические:
 - сырьевой состав;
 - гигроскопичность;

- паропроницаемость;
- воздухопроницаемость;
- суммарное тепловое сопротивление;
- влагоотдача

2. Эксплуатационные:

- усадка после стирки;
- изменение защитных показателей ткани в зависимости от целевого назначения после многократных стирок (или химчисток);
- устойчивость окраски к различным видам воздействий;
- стойкость к истиранию;
- очищаемость от производственных загрязнений;
- стойкость к старению от светопогоды;
- устойчивость к многократному изгибу;
- сопротивление к раздиранию.

Интересно отметить, что в число значимых эксплуатационных показателей не попали характеристики прочности и разрывного удлинения при одноосном растяжении. Это объясняется тем, что эти характеристики не имеют корреляционную зависимость со сроком эксплуатации изделий.

3. Технологические:

- поверхностная плотность;
- жесткость при изгибе;
- драпируемость;
- осыпаемость;
- толщина ткани

4. Защитные показатели

Естественно, что приоритетными свойствами, по которым следует проводить отбор тканей для специальной одежды, являются защитные, хотя и вышеперечисленные три раздела свойств следует обязательно учитывать. Одежда должна не только защищать, но и быть комфортной, иметь достаточно большой срок эксплуатации, а ткани должны хорошо перерабатываться в швейном производстве.

Наиболее значимые защитные показатели для тканей по группам:

Первая группа (одежда металлургов-«электролизников»):

- защита от выплеска расплавленного металла;
- стойкость к прожиганию;
- защита от повышенных температур;
- огнестойкость;
- защита от теплового излучения;
- отсутствие остаточного трения и горения;
- содержание свободного формальдегида.

Вторая группа (одежда нефтяников):

- стойкость к действию нефти, нефтепродуктов, масел;
- огнестойкость;
- удельное электрическое сопротивление;
- содержание свободного формальдегида;
- защита от повышенных (пониженных) температур;
- отсутствие остаточного тления и горения.

Третья группа (одежда для сварщиков):

- стойкость к прожиганию;
- огнестойкость;
- скатываемость расплавленного металла;
- содержание свободного формальдегида;
- отсутствие остаточного трения и горения;
- защита от повышенных (пониженных) температур.

Четвертая группа (одежда для защиты от общих производственных загрязнений и механических воздействий):

- пылепроницаемость;
- проницаемость масел и жиров;
- стойкость к проколам и порезам;
- содержание свободного формальдегида.

Именно эти показатели должны лечь в основу корпоративных стандартов для одежды специального назначения, отнесенных к перечисленным группам. Несомненно и то, что этот перечень может быть как уменьшен, так и увеличен, в зависимости от требований самих потребителей.

Рабочая и корпоративная одежда подвергается промышленным загрязнениям, механическим воздействиям, контакту с водой, маслами, кислотами. Следовательно, одежда должна быть долговечной в носке, то есть не рваться и не истираться, а также препятствовать попаданию на кожу человека воды, масел и кислот. Поскольку риск загрязнения одежды на производстве чрезвычайно высок, ткань должна быть устойчивой к многочисленным стиркам, уход за одеждой — легким и экономичным. Высокая физическая активность требует повышенной гигиеничности одежды. В связи с тем, что одежда персонала все чаще становится «визитной карточкой» организации, огромное значение приобретает ее внешний вид.

Также важным для признания спецодежды носчиками является то, чтобы они чувствовали себя в ней хорошо даже в тяжелых условиях работы, а одежда не оказывала отрицательного влияния на производительность. Еще нужно отметить, что спецодежда должна обеспечивать оптимальную пригнанную форму и высокий комфорт носки. Ввиду длительной продолжительности носки и частично прямого контакта с кожей большое значение для рабочей и специальной одежды имеет совместимость текстильных материалов с кожей. Производители изделий, которые проверены и сертифицированы в соответствии с экологическим стандартом *Око-Tex Standard 100*, обеспечивают необходимую безопасность, так как их продукция не содержит опасных для здоровья вредных веществ. Этот стандарт был внедрен в 1992 г., чтобы предложить потребителям максимально возможную безопасность и отсутствие отрицательного влияния на здоровье со стороны текстильных материалов. Проверки текстильных материалов в лабораториях охватывают как вредные и опасные для здоровья вещества, так и химикаты, которые нужно контролировать с профилактическими целями. В отдельных случаях спецодежду тестируют на наличие вызывающих рак и аллергию красителей, запрещенных азокрасителей и остатков пестицидов и гербицидов. Строгие предельные значения установлены для содержания формальдегида, экстрагируемых тяжелых металлов, хлорированных фенолов и толуолов, оловоорганических соединений, тетрабутилтитаната, фталатов, эмиссии легколетучих компонентов. Наконец, текстильные материалы должны обладать обычной устойчивостью окраски и совместимым с кожей значением pH. Изделия из текстильных материалов оцениваются в зависимости от любых целей применения: чем интенсивнее контакт с кожей, тем более строгие критерии должны соблюдаться. Поэтому спецодежда должна проверяться основательно, и она относится к изделиям класса II (прямой контакт или контакт с кожей на большой площади). Только для изделий для детей установлены более жесткие критерии.

Задача на сегодняшний день — это проведение работ по нормированию наиболее важных показателей. К сожалению, следует отметить, что уровень зарубежных тканей превосходит уровень тканей отечественного производства. Но при нормировании, особенно показателей безопасности, акцент должен быть сделан на показатели лучших мировых производителей, а задача отечественной текстильной промышленности — их достичь. Это может быть реализовано только при тесном взаимодействии науки и производства.

Спецодежда для защиты от производственных загрязнений

«Чайковский текстиль» разработал коллекцию тканей для защиты от общепроизводственных загрязнений. Все ткани коллекции соответствуют этим требованиям. При этом каждая ткань, входящая в коллекцию, имеет свои индивидуальные особенности — клиент сам решает, какая из тканей наиболее подходит для его условий эксплуатации.

Для бюджетной рабочей одежды рекомендованы ткани «Лидер 210» и «Лидер 240» (состав 67ПЭ/33ХЛ, вес 210 и 240 г/м²). При невысокой цене эти ткани значительно превышают по качеству азиатские аналоги. Ткани отличаются экономичностью в эксплуатации (загрязнения легко отстирываются при температуре 60°C без дорогих моющих средств) и улучшенными

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

эксплуатационными свойствами: износостойкостью, прочностью на истирание и раздир. Гарантированный срок эксплуатации 1 год.

Ткань для корпоративной одежды «Премьер Standard 250» (67ПЭ/33ХЛ, вес 250 г/м²) выпускается в строгом соответствии с европейскими стандартами. Ткань характеризуется высокой прочностью и износостойкостью, возможностью промышленной стирки (85°C). На протяжении всего срока службы ткань сохраняет первоначальный внешний вид: размеры изделия, сохранение цвета, отсутствие пилинга. Гарантированный срок эксплуатации 3 года.

Ткани «Премьер 210» и «Премьер 250» (состав 67ПЭ/33ХЛ, вес 210 и 250 г/м² соответственно) рекомендованы для корпоративной одежды европейского уровня. Ткани гарантируют презентабельный внешний вид и длительный срок службы одежды. По всему комплексу характеристик имеют улучшенные показатели по сравнению с европейскими аналогами. Допускается стирка при температуре 85°C, за счет использования крученой пряжи ткани имеют отличную формоустойчивость, благодаря процессу санфоризации — минимальные усадки. Кубовые красители обеспечивают устойчивость окраски. Использование антипилингового полиэфира и длинноволокнистого хлопка полностью исключает пилинг. Гарантированный срок эксплуатации 3 года.

Для корпоративной одежды европейского уровня с повышенными требованиями к гигиеничности разработаны ткани с увеличенным содержанием хлопка (80ХЛ/20ПЭ) «Премьер-комфорт 220», «Премьер-комфорт 250» (вес 220 и 250 г/м²) и ткани со 100% содержанием хлопка «Премьер Cotton 260», «Премьер Cotton 300» и «Премьер Cotton 350» (вес 260, 300 и 350 г/м²). Эти ткани рекомендованы для одежды сотрудников производств металлургии, топливно-энергетического комплекса, строительства и машиностроения. Состав ткани обеспечивает максимальный комфорт: показатели гигроскопичности в 1,5 раза выше европейских аналогов. Ткани отличаются высокими показателями стойкости к разрыву, истиранию и устойчивостью цвета. Применяемый в производстве ткани процесс санфоризации обеспечивает минимальные усадки. Разрешена промышленная стирка тканей при температуре 85°C.

На ткани коллекции ОПЗ могут наноситься защитные водо-, маслосто- и нефтемасло водоотталкивающие отделки, отделки для защиты от 50% и 80%-го растворов кислот. О возможности нанесения отделки на требуемую ткань вас проконсультируют специалисты компании. Все отделки сохраняют свои свойства в течение всего срока службы одежды.

Спецодежда из 100% хлопка заслуженно признана наиболее гигиеничной и комфортной. Для ряда специальностей натуральный состав ткани — обязательное условие для пошива спецодежды. При этом для обеспечения защиты персонала требования к тканям не ограничиваются только показателями гигиеничности.

Гигиеничность хлопковых тканей обеспечивается высокими показателями воздухопроницаемости и гигроскопичности: одежда хорошо впитывает и отдает влагу, гарантирует хороший теплообмен. При этом спецодежда из 100% хлопка считается наиболее антиэлектростатичной: в процессе движений не образуется искра, и, следовательно, значительно снижается риск возникновения пожароопасных ситуаций.

Но, несмотря на явные достоинства хлопковых тканей, как основной их недостаток скептики отмечают невысокие прочностные показатели. То есть перед специалистами по охране труда стоит дилемма: необходимо сделать выбор в пользу либо гигиеничной, либо прочной и долговечной одежды. Выбор сложный, поскольку и те, и другие показатели чрезвычайно важны для обеспечения комфорта и защиты персонала.

Естественно, над решением этой проблемы задумались и производители тканей. И сейчас уже можно утверждать, что на рынке существуют хлопковые ткани, которые совмещают в себе гигиеничность натурального волокна и высокую прочность, присущую смесовым тканям.

Ткани производства «Чайковский текстиль» «Премьер Cotton 260», «Премьер Cotton 300» и «Премьер Cotton 350» соответствуют европейским стандартам EN 510, EN 340 (табл. 1).

Таблица.1 Хлопковые ткани фирмы «Чайковский текстиль»

Ткань	Артикул	Состав	Вес	Переплетение	Варианты отделок
Премьер-Cotton 260	10410	100ХЛ	260 г/м ²	саржевое 2/1	масло- водоотталкивающая, нефте-масло- водоотталкивающая

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Премьер- Cotton 300	10408	100ХЛ	300 г/м2	саржевое 3/1	масло- водоотталкивающая, нефте-масло- водоотталкивающая
Премьер- Cotton 350	10409	100ХЛ		саржевое 3/1	масло- водоотталкивающая, нефте-масло- водоотталкивающая

Показатели воздухопроницаемости и гигроскопичности тканей этой группы превосходят норму (ГОСТ 11209-85) в 3 и 1,2 раза соответственно. При этом те недостатки, которые могут быть у хлопковых тканей, в тканях «Чайковский текстиль» совершенно отсутствуют благодаря современным процессам производства.

Высокие прочностные показатели гарантируют износостойкость одежды, долговечность в эксплуатации (табл.2).

Ткани отличаются низкими усадками. Достигается это благодаря применяемому в производстве процессу санфоризации — принудительной механической усадки ткани. Усадки тканей не превышают 1,5% по основе и 1% по утку.

Одежда из этой ткани сохраняет презентабельный внешний вид на протяжении всего срока эксплуатации, поскольку первоначальный внешний вид ткани не меняется после стирок. Использование кубовых красителей гарантирует высокую стойкость крашения: к стирке 5/5, к трению 4, к свету 7.

Таблица.2 Прочностные показатели хлопковых тканей фирмы «Чайковский текстиль»

Ткань	Разрывные нагрузки, Н		Стойкость к истиранию, циклы
Премьер Cotton 260	1100	650	4000
Премьер Cotton 300	1200	700	4500
Премьер Cotton 350	1300	900	5000

Завершаются работы по созданию водонепроницаемых тканей:

- ткани, ламинированные мембраной — надежная защита для человека. Одежда из данных тканей создает оптимальный микроклимат и «зону тепла» при неблагоприятных погодных условиях;

- ткани триплированные (ткань+мембрана+трикотажная сетка) — для не утепленной одежды и обуви. Трикотажная сетка выполняет роль подкладочной ткани. Одежда из данных тканей отличается повышенной прочностью и долговечностью в эксплуатации.

Инновационные материалы нового поколения, такие как мета-aramиды или метаaramидные смеси, произвели фурор среди производителей профессиональной одежды, выпустив на мировые рынки ткани повышенной функциональности и долговечности в сочетании с повышенной комфортностью.

Сегодня компания «Коутс» представляет инновационную разработку — CoatsPro — нитки и молнии для профессиональной одежды.

Coats Pyrostar — 100% крученая метаaramидная нить, сделанная из волокна DuPont Nomex® со специальной обработкой.

Coats Firefly — 100% крученая метаaramидная нить (например, Nomex® и Conex®).

Coats Fortress — нить инновационной конструкции: метаaramид и вискоза с огнеупорной обработкой и полиэстеровым сердечником.

Coats Protos — длинноволокнистая параaramидная нить, сделанная из волокна DuPont Kevlar®.

Coats Helios — сталь V2A в комбинации с хлопковым волокном с огнеупорной обработкой .

Coats Aptan — 100% нейлоновое непрерывное волокно (нейлон 6,6).

Coats Antisil — каркасная нить из полиэстера, оплетенная полиэстеровым волокном.

Coats Gral anti-wick — комплексная нить из полиэстера с водоотталкивающими свойствами.

Coats Gral antistatic — комплексная нить из полиэстера в комбинации с проводниковым материалом.

Литература.

1. [CoatsPro — нитки и «молнии» для профессиональной одежды] [<http://www.lp-magazine.ru>]. – [2002]. – Режим доступа: http://www.lp-magazine.ru/?p=43&mode=art&eda_id=34
2. [Безопасность для каждого рабочего дня] [<http://lpb.ru/>]. – [2008]. – Режим доступа: <http://lpb.ru/?id=4073>
3. [Блестящий выбор видимых решений] [<http://lpb.ru/>]. – [2008]. – Режим доступа: <http://lpb.ru/?id=4068>
4. [Выбор показателей безопасности и качества тканей, используемых для пошива одежды специального целевого назначения] [<http://lpb.ru/>]. – [2008]. – Режим доступа: <http://lpb.ru/?id=3312>
5. [Индивидуальный подход к рабочей и корпоративной одежде] [<http://lpb.ru/>]. – [2007]. – Режим доступа: <http://lpb.ru/?id=3870>
6. [Защита от воздействия электрической дуги] [<http://lpb.ru/>]. – [2006]. – Режим доступа: <http://lpb.ru/?id=3252>
7. Козинда З.Ю. Одежда с активным обогревом нового поколения для защиты от холода / З.Ю. Козинда // Текстильная промышленность. Научный альманах. – 2006. – №1-2. 69-70 с.

Түйін

Арнайы киімнің қорғаныс функциясы өз кезегінде оны дайындау үшін таңдалынған материалға байланысты. Сонымен қатар арнайы киімнің әрбір түріне арналған жалпы талаптан (қажетті конструктивтік элементтер қатары, адамның бойы мен өлшеміне сәйкестігі және т.б.) басқа арнайы талаптар бар – жоғары және төмен температурадан, зиянды ортадан қорғау, химиялық заттар, радиоактивті сәулеленуге және т.б. әсерлерге тұрақтылығы.

Summary

The protective functions of clothing largely depend on the material selected for manufacturing. In addition to the General requirements (availability of the necessary structural elements, under the linear dimensions of growth and size of the person, and so on) for each type of clothing, there are special requirements - protection against high and low temperatures, corrosive environments, exposure to chemicals, radiation, etc.

УДК 66.02:542.61 (043.3)

В.Г.Голубев, Д.Д.Дайрабай

ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПРОЦЕСС ГОМОГЕННОЙ НУКЛЕАЦИИ ПРИ ОБРАЗОВАНИИ КЛАСТЕРА

Сублимационно - конденсационные процессы позволяют обеспечить эффективное регулирование скорости роста кластеров с помощью ограниченного набора технологических параметров за счет возможности создания условий диффузионного регулирования скорости агрегации нуклеатов. Однако, на сегодняшний день отсутствует достаточно простая, но надежная инженерная методологии расчета кинетики данного процесса с целью достижения необходимого качества конечного продукта [1-6].

Рассмотрим сначала процесс гомогенной нуклеации, когда кластеры новой фазы находятся в контакте только со старой фазой того вещества.

Пусть M - общее число молекул вещества в данном объеме до начала фазового перехода, а n - число молекул в образовавшемся кластере новой фазы. Тогда после образования этого кластера мы имеем $M - n$ молекул старой фазы и кластер новой фазы из n молекул.

Проведенный нами анализ экспериментальных данных различных авторов и обзор теоретических моделей, позволяет выбрать для расчета свободной энергии системы в новом состоянии аддитивный закон Кашиева [7]:

$$G_2(n) = (M - n)\mu_o + G(n). \quad (1)$$

Такой подход может быть легко обоснован при постоянной температуре фазового перехода, когда химические потенциалы старой фазы считаются неизменными в процессе перехода в новую фазу. В то же время рассчитывать по аддитивному закону энергию Гиббса новой дисперсной фазы не корректно, т.к. в процессе фазового перехода формируется свободная межфазная поверхность. Поэтому мы определим энергию Гиббса кластера новой фазы в виде:

$$G(n) = n\mu_n + G_{ex}(n). \quad (2)$$

Тогда работу образования кластера новой фазы n -го порядка можно записать в виде

$$W(n) = G_2(n) - G_1 = -n\Delta\mu + G_{ex}(n). \quad (3)$$

Для того, чтобы оценить добавочный вклад кластера в энергию Гиббса, вновь будем использовать подход Гуггенхейма. Тогда можно записать

$$G_2(n) = F_2(n) + pV, \quad (4)$$

где $F_2(n)$ - свободная энергия Гельмгольца. Дополнительным обоснованием такого подхода служит также то, что с помощью энергии Гельмгольца, рассматриваемой как вклад межфазной поверхности в девиацию (изменение) химического потенциала дисперсной фазы по сравнению с химическим потенциалом сплошной фазы, можно связать все основные характеристические параметры системы [8]:

$$F_2(n) = (M - n)\mu_o - pV_{M-n} + n\mu_{n,n} - p_n V_n + \phi(V_n), \quad (5)$$

где ϕ - полная свободная энергия межфазной поверхности кластера. Тогда для энергии Гиббса системы в точке фазового перехода получаем

$$G_2(n) = (M - n)\mu_o + n\mu_{n,n} - (p_n - p)V_n + \phi(V_n). \quad (6)$$

Далее отсюда следует следующее соотношение для расчета работы образования кластеров при фазовом переходе

$$W(n) = -(p_n - p)V_n + (\mu_{n,n} - \mu_o)n + \phi(V_n). \quad (7)$$

Соотношение для расчета добавочного значения энергии Гиббса

$$G_{ex}(n) = -(p_n - p)V_n + (\mu_{n,n} - \mu_n)n + \phi(V_n). \quad (8)$$

С другой стороны, описанный эффект девиации потенциалов при образовании новой дисперсной фазы может быть описан в терминах полной свободной энергии межфазной поверхности кластера в виде

$$p_n = p + d\phi/dV_n. \quad (9)$$

Используя теперь определение химических потенциалов по Гуггенхейму, приходим к выражению для химического потенциала кластера новой фазы n -го порядка (т.е. состоящего из n молекул).

$$\mu_{n,n}(p) = \mu_n(p) + (1/n) \int_p^{p_n} V_n(P) dP. \quad (10)$$

Отсюда следует также соотношение, связывающее добавочное значение энергии Гиббса и значения давления и температуры в системе, что имеет важное значение для облегчения инженерных расчетов:

$$G_{ex}(n) = \phi(V_n) - (p_n - p)V_n + (1/n) \int_p^{p_n} V_n(P) dP. \quad (11)$$

Для кластеров конденсированной фазы получаем [8 с.326]

$$G_{ex}(n) = \phi(V_n) + nkT(p_n - p)V_n + (\ln(p_n/p) - (1 - p/p_n)). \quad (12)$$

Полная свободная энергия межфазной поверхности в терминах, более удобных для инженерных расчетов, может быть выражена через поверхностное натяжение

$$\phi(V_n) = c_n \sigma_n V_n^{2/3}, \quad (13)$$

где c_n - коэффициент, учитывающий несферическую форму кластеров. Если принять некоторое усредненное значение фактора формы, а также среднее значение коэффициента поверхностного натяжения, то получим

$$\phi(n) = a\sigma n^{2/3}. \quad (14)$$

Детальные исследования, проведенные Оно и Кондо, позволяют сделать вывод, что такие предположения не приводят к большим ошибкам. Отсюда следует важное соотношение для равновесного давления на поверхности кластера

$$p_n = p + \frac{2c\sigma}{3} V_n^{1/3}. \quad (15)$$

Зная полную свободную энергию поверхности кластера и равновесное давление, мы можем рассчитать добавочную энергию Гиббса по формулам

$$G_{ex}(V_n) = c\sigma V_n^{2/3}. \quad (16)$$

Для кластера сферической формы получаем

$$G_{ex}(R) = \frac{4\pi}{3} \sigma R^2 + \frac{4\pi}{3} p R^3 \left(1 + \frac{2\sigma}{pR} \right) \ln \left(1 + \frac{2\sigma}{pR} \right). \quad (17)$$

Полная потенциальная энергия кластера новой фазы может быть рассчитана по формуле [9-10]:

$$U_n = \sum_{i=1}^n u_i. \quad (18)$$

Тогда внутренняя энергия кластера приобретает вид

$$E_n = nu_o - U_n = \sum_{i=1}^n (u_o - u_i). \quad (19)$$

Полная свободная энергия межфазной поверхности рассчитывается тогда по формуле [11]

$$\phi(n) = n\lambda - E_n; \quad (20)$$

$$\lambda = u_o - u_n. \quad (21)$$

Отсюда имеем для энергии Гиббса кластера

$$G(n) = n\mu_n + \phi(n). \quad (22)$$

Суммируя результаты анализа, проведенного в этом разделе для случая гомогенной нуклеации, получаем соотношения для работы образования кластеров [11 с.410]:

$$W(n) = -n\Delta\mu + a\sigma n^{2/3}; \quad (23)$$

$$W(n) = -n\Delta\mu + nkT \ln(p_n/p) + \frac{1}{3} c\sigma (kT/p_n)^{2/3} n^{2/3}. \quad (24)$$

Для кластера сферической формы

$$W(R) = -\frac{4\pi}{3} \left[\frac{\Delta\mu}{kT} - \ln \left(1 + \frac{2\sigma}{pR} \right) \right] \left(p + \frac{2\sigma}{R} \right) R^3 + \frac{4\pi}{3} \sigma R^3. \quad (25)$$

На рисунке 1 приведены характерные результаты расчета по разработанной методике работы образования кластера - зародыша в зависимости от его порядка (числа молекул в нуклеате). На рисунке 2 приведен характерный график девиации химического потенциала нуклеата в зависимости от его порядка. Из рисунков видно, что работа образования кластера дисперсной конденсированной проходит через максимум при определенном размере зародыша. Это обстоятельство позволяет рассчитывать наиболее вероятные порядки первичных кластеров-нуклеатов при гомогенной нуклеации [12].

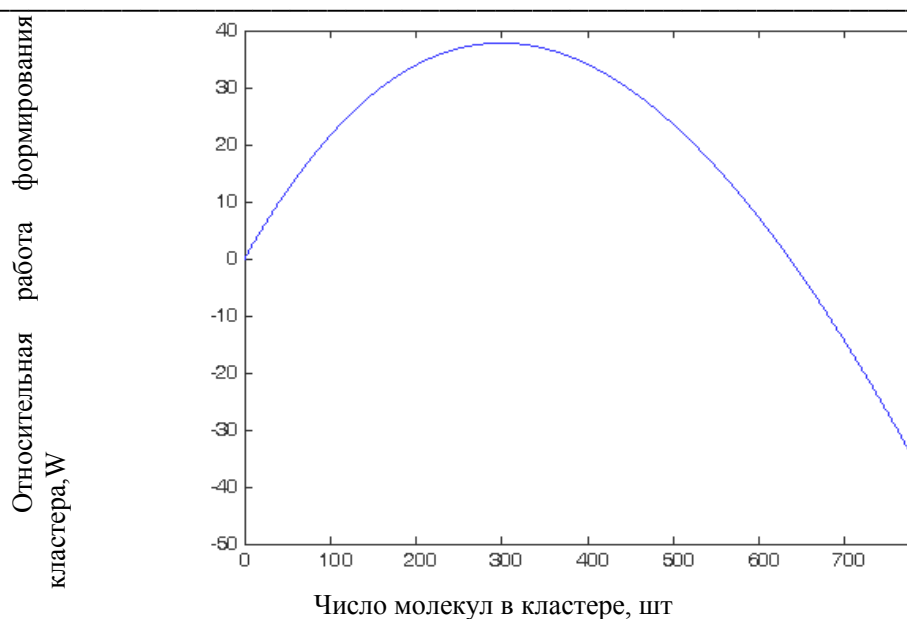

Рисунок 1 - Характерная зависимость работы образования кластера от числа молекул

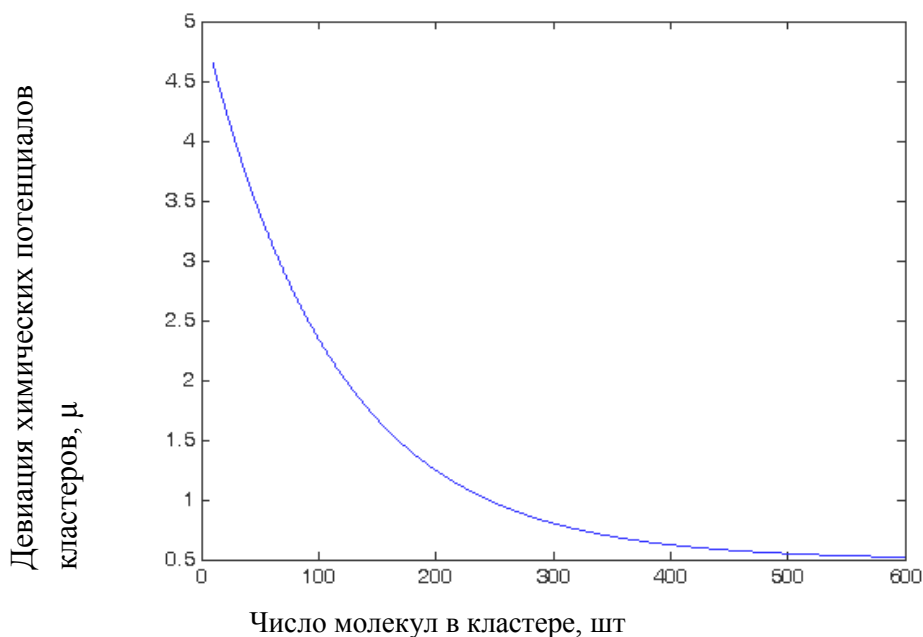

Рисунок 2 - Девияция химических потенциалов при формировании десублимационного кластера
Девияция потенциала заметно падает с ростом порядка кластера. Это говорит о том, что в начальной стадии процесса движущая сила очень велика, но затем в закрытой системе быстро падает. Расчет произведен с использованием пакета прикладных программ МАТЛАБ.

Литература

1. Генералов М.Б. Основные процессы и аппараты технологии промышленных взрывчатых веществ. - М.: ИКЦ «Академкнига», 2004. - 397 с.
2. Гусев А.И., Ремпель А.А. Нанокристаллические материалы. - М.: Физматлит, 2000. - 224 с.
3. Помогайло А.Д., Розенберг А.С., Уфлянд И.Е. Наночастицы металлов в полимерах. - М.: Химия, 2000. - 672 с.

4. Brown C.A., Jackson G.A., Holt S.A., Holt G.J. Spatial and temporal patterns in modeled particle transport to estuarine habitat with comparisons to larval fish settlement patterns. - *Estuarine*, 2005. - P. 33 - 46.
5. Govind Menon and Robert. The scaling attractor and ultimate dynamics for Smoluchowski's coagulation equations. - *J. of Geophysical Research*, 2006 - P. 138 - 156.
6. Миронов В.А. Магнитно - импульсное прессование порошков. - Рига: Зинатне, 1980. - 196 с.
7. Adrian B. Burd and George A. Jackson. Modeling Steady - State Particle Size Spectra // *Environ. Sci. Technol.* - 2002. - P. 323 - 327.
8. Голубев В.Г., Голубев А.В., Досмаканбетова А.А., Есиркепова М.М. Пылеулавливание в потоках сложной структуры. // *Материалы II Международной научно - практической конференции «Научный прогресс на рубеже тысячелетий - 2007»*. - Днепропетровск, 2007. - Т. 12, № 10. - С. 53 - 56.
9. Kraft M. Modelling of Particulate Processes // *KONA*. - 2005. - No. 23. - P. 18 - 35.
10. Koch, D.L., Cohen, C. *Turbulent Coagulation of Aerosol Particles, Proceedings of the Fifth Microgravity Fluid Physics and Transport Phenomena Conference // NASA Glenn Research Center*. - 2000. - P. 1365 - 1367.
11. Crank J. *The mathematics of diffusion*. - Oxford. - 1975. - p. 415.
12. Jonathan AD Wattis and Peter V Coveney. Renormalisation-theoretic analysis of non-equilibrium phase transitions // *I: The Becker-Döring equations with power law rate coefficients*. - 2001. - P. 85 - 92.

УДК 004.275.1(574.5)

М.Е. Дулатова

ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

СОЗДАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОГО ПАРКА В КАЗАХСТАНЕ

В настоящее время развлечения превратились в мировую индустрию с огромными, быстро растущими доходами. Особое место в этой индустрии занимают тематические парки. Если раньше турпродукты в основном были неспециализированные, то сейчас и в будущем туристский продукт должен соответствовать тенденции развития туристского спроса. В этих целях во многих странах создаются новые концепции для привлечения туристов. Здесь немалую роль играет применение тематических парков отдыха в качестве туристского продукта внутреннего и международного туризма.

В настоящее время в Казахстане еще нет тематического парка, наверное время еще не дошло, но оно совсем не за горами... Их отсутствие возможно было бы объяснить из-за высоких рисков и сложности проектов.

В процессе создания тематического парка, возможно возникновение следующие типов рисков: политические, экономические, финансовые, производственное-технические, информационные, и маркетинговые.

Изучив конъюктуру туристского рынка можно выделить некоторые недостатки, имеющиеся у нас в Казахстане. В первую очередь – это неразвитость туристской инфраструктуры, так как действующие сооружения, сети производственного, социального, рекреационного назначения, предназначенные для функционирования сферы туризма, не отвечают всем международным требованиям и стандартам, и не привлекают иностранных туристов. А также ещё одной проблемой при создании такого масштабного проекта как тематический парк является и то, что инвесторов не воодушевляют и сроки окупаемости инвестиций, которые, по различным оценкам, превышают 10 лет. Не говоря уже о технических и прочих рисках. Например, заводы, производящие современные аттракционы, имеют весьма скромную мощность и сегодня перегружены. По этим и другим причинам пока инвесторы предпочитают воздерживаться от таких объектов со спортивной специализацией, так как это невероятно энергоёмкое сооружение, а инфраструктурные проблемы частным компаниям в одиночку не решить. Решение всех этих проблем позволит предпринимателям, взявшимся за реализацию этого проекта, получить большую прибыль и принести вклад в развитие инфраструктуры туризма и пополнения бюджета нашей страны.

На сегодняшний день популярность тематических парков растет и при создании хорошего тематического парка на территории Казахстана вполне реально получать большие доходы.

Это обусловлено следующими причинами:

- с каждым годом поток туристов в Казахстан увеличивается;
- Казахстан обладает богатыми природными ландшафтами;
- политическая обстановка в стране стабильная, что способствует привлечению туристов;
- Казахстан обладает достаточными средствами, чтобы создать тематический парк, который не будет уступать по своей привлекательности и качеству Европейским и Американским паркам.

В создании тематического парка надо видеть не только финансовую ценность, но и человеческую. Молодежь Казахстана уже не будет тратить деньги на различные спиртные напитки и наркотики: они захотят попасть в такой парк развлечений, ощутить себя в другом измерении, попробовать нечто фантастическое и непередаваемое словами.

В Казахстане крупный тематический парк прижился и был бы востребован. Тем более сейчас государство уделяет повышенное внимание детям и здоровому образу жизни населения, так как в ежегодных Посланиях народу Казахстана Президент особое внимание уделяет привлечению людей к массовому спорту. За годы независимости, непосредственно под руководством Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева проделана огромная работа по развитию массового спорта и спорта высших достижений. Глава государства уделяет большое внимание спорту, ставя его в один ряд важнейших государственных приоритетов. Понятие массового спорта надо рассматривать в разрезе числа людей, систематически занимающихся спортом и развития видов спорта в целом. Поэтому создание тематического парка со спортивным уклоном в настоящее время является актуальной темой. Потенциальная целевая аудитория, которой весьма обширна: это семейные пары с детьми, дети школьного и дошкольного возраста и взрослые.

Так как Казахстан не имеет опыта в создании тематических парков, можно привлечь некоторых иностранных специалистов. Они смогут поделиться с отечественными специалистами своим опытом и навыками, и, возможно, в будущем наши специалисты уже смогут самостоятельно создавать такие тематические парки.

Первый строительство парка я предлагаю построить в ЮКО. Парк будет предназначен для всех жителей ЮКО. Здесь люди со средним достатком могли бы провести целый день, посвятив себя семейному отдыху. Подобных мест в ЮКО все еще недостаточно, хотя спрос на них растет.

Парк с национальным колоритом будет интересен не только местным жителям, но и иностранным туристам, совершающим туры в Казахстан, особенно тем, кто хочет ближе познакомиться с реальной жизнью страны.

Литература

1. Дэвидсон Р. Путешествия никогда не кончаются. - М.: Мысль, 2001.
2. Страны Мира. Справочник-путеводитель, Изд.: Ростов–на–Дон «Феникс», 2003г
3. Сенин В. С. Организация международного туризма: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2003.
4. Руденко Л.Л. Международный туризм: правовые акты. - М.: Финансы и статистика, 2002.
5. Интернет журнал Турбизнес http://www.tourbus.ru/home_m.htm

Түйін

Осы мақалада тематикалық саябақтардың даму тарихы және құрылысы қаралған Қазақстан қалаларында көрсетілген, тематикалық саябақтардың халық үшін біздің қаламыздың барлық қалаларында салыну жобасы қарастырылған. Тематикалық саябақтар халық үшін демалыс орны мен көңіл-күй көтеру үшін салынады.

Summary

In it the article thematic parks history and building development considered on cities a shown, thematic parks our the city examined Kazakhstan project of what is on all cities inlaid, people . Thematic parks inlaid people resting-place and entertainment.

**Н.Н. Зобнин, К.М.Полатова, М.А.Амандиков, Ш.Е.Дүйсебаев, Н.Досмаханбет,
М.Д.Жукенов, А.В.Суслов**
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, НЦ КПМС РК, Алматы, Аксуский завод ферросплавов, Аксу

ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ ШИХТЫ НА ПОКАЗАТЕЛИ ПЛАВКИ СИЛИКОМАРГАНЦА СМ 17

Аннотация: В статье представлены результаты экспериментального исследования электрического сопротивления шихты от температуры. Предложен критерий оценки влияния температуры на удельное электрическое сопротивление. Исследовано влияние электрического сопротивления шихты на показатели выплавки силикомарганца в крупнолабораторных и промышленных условиях.

Ключевые слова: Удельное электрическое сопротивление, температурный коэффициент сопротивления, силикомарганец, промышленные исследования, замена кокса углем

Одно из наиболее значимых свойств шихты для выплавки ферросплавов – её электрическое сопротивление [1]. Сопротивление шихты определяется типом углеродистого восстановителя. Высокое сопротивление обеспечивает улучшение показателей восстановительной плавки. Уголь по сравнению с коксом обладает большим сопротивлением, но его использование затрудняется тем, что, как правило, поступает он на завод с большой долей пылевидной фракции. Это приводит к нарушению газодинамического режима, забиванию газоходов, как вынесенной пылью, так и продуктами коксования угля. Поэтому подбор соотношения углеродистых восстановителей различного типа сложная задача, требующая учета большого числа различных, часто взаимно противоположных требований и факторов процесса плавки.

Для определения состава шихты в каждом конкретном случае приходится проводить кропотливую дорогостоящую оптимизацию. Для этого устанавливают определенный расход восстановителя одного типа, а затем постепенно увеличивают расход второго восстановителя – кокса. Находят такой расход кокса, при котором достигаются наилучшие показатели плавки. Если показатели не удовлетворительны, то увеличивают расход угля и повторяют подбор расхода кокса. Для каждой новой руды, особенно если существенно изменяется содержание основного элемента, проводится подобного рода оптимизация. Также проверяется возможность использования нового типа восстановителя с учетом предполагаемых объемов поставки. Данный способ достаточно сложный и дорогостоящий.

Здесь представляется методика определения наилучшего соотношения угля и кокса в шихте для выплавки силикомарганца СМ 17 из марганцевого концентрата Жайремского месторождения. Методика основана на экспериментальном исследовании температурной зависимости электрического сопротивления шихты. Схема экспериментальной установки представлена на рисунке 1. В алундовую трубку 3 помещается шихта 5 между графитовыми щечками 4, которые закрепляются гайками на стальных токоподводящих стержнях 2. Трубка помещается в трубчатую печь 6 СУОЛ. Токоподводящие стержни соединены между собой в электрическую цепь, в которую установлен прибор для измерения сопротивления – омметр. Температура в печи контролируется милливольтметром 8 в комплекте с термопарой 7. После помещения шихты в трубку (предварительно измеряется длина слоя шихты и ее диаметр) включается печь и через определенные промежутки времени фиксируется температура и сопротивление.

Измерение сопротивления производилось с помощью прибора Ц57 2 класса точности по ГОСТ 10374-63. Опыт повторялся при различном удельном расходе кокса на единицу рудного материала. В качестве рудного материала использовался Жайремский концентрат, а восстановителя – кокс АО «Арселор Миттал Темиртау». Все материалы фракции 4-10 мм. Диаметр трубки – 15 мм. Удельный расход кокса в опытах составлял 27, 29, 31 грамм кокса на 100 грамм концентрата. Для исключения погрешности эксперимента прибор выставлялся на ноль, при замыкании цепи минуя шихту. Нулевое значение сопротивления сохранялось во всем интервале температур исследования от 100 до 900°С. Результаты экспериментов представлены в таблице 1. Условия опыта (Расход кокса, грамм на 100 грамм концентрата) / (Длина шихты, мм)

Как видно из результатов экспериментов, как следовало ожидать, электрическое сопротивление шихты с увеличением температуры снижается.

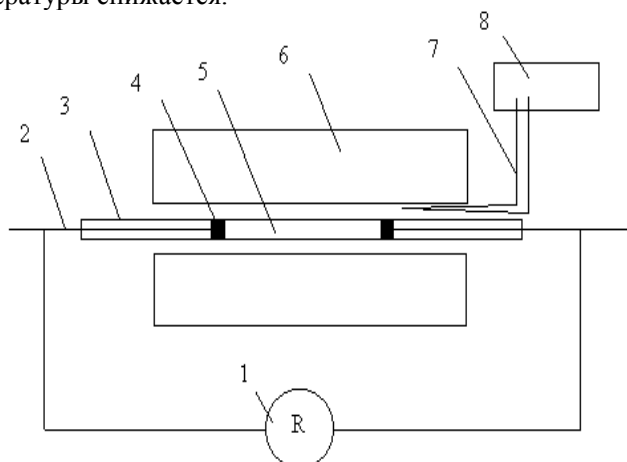

Рисунок 1. Схема экспериментальной установки по изучению температурной зависимости электрического сопротивления шихты

Таблица 1-Результаты экспериментов по исследованию температурной зависимости электрического сопротивления шихты, кОм

№ шихты	Условия опыта	Температура, °С								
		100	200	300	400	500	600	700	800	900
1	27 / 195	26	1,8	1,6	1,0	0,8	0,45	0,45	0,8	1,8
2	29 / 170	10	1,0	0,75	0,435	0,3	0,25	0,15	0,13	0,25
3	31 / 195	6	1,0	0,7	0,4	0,25	0,15	0,13	0,08	0,13

С увеличением содержания кокса в шихте сопротивление также снижается, что подтверждает тот тезис, что именно эта составляющая шихты обеспечивает протекание электрического тока в верхних горизонтах печи до момента формирования вязкопластичной зоны и слоя шлакового расплава. Экспериментальные данные были преобразованы из абсолютных в удельные величины по формуле 1.

$$\rho = R * S / L, \quad (1)$$

где: ρ - удельное электрическое сопротивление, Ом*м; R – абсолютное значение электрического сопротивления шихты, Ом; S – площадь сечения столба шихты, м²; L – длина столба шихты, м.

Очевидно, что даже величина удельного сопротивления шихты при какой-либо одной температуре не может быть использована как показатель, характеризующий электрические свойства шихты при электрометаллургическом переделе. Это связано с тем, что абсолютная величина сопротивления существенно изменяется с ростом температуры, что несколько противоречит литературным данным [2-3]. Ранее считалось, что сопротивление изменяется с температурой только для угля и связано это с процессом коксования. Наши, более детальные исследования уточняют это положение. Зависимость удельного электрического сопротивления от температуры и состава шихты приведен на рисунке 2.

Как видно из рисунка 2 удельное электрическое сопротивление шихты резко снижается при увеличении температуры до 200-300°С. С дальнейшим увеличением температуры сопротивление также снижается, но менее значительно. Здесь предлагается для характеристики электрических свойств шихты использовать тангенс угла наклона прямолинейного участка зависимости удельного электрического сопротивления шихты от температуры.

Это ранее не применяемая величина, которую здесь предлагается назвать - температурный коэффициент сопротивления. Зависимость температурного коэффициента сопротивления от расхода кокса в шихту представлена на рисунке 3. Зависимость может быть использована для

определения величины коэффициента при различном расходе кокса в шихту методом экстраполяции.

Для изучения влияния температурного коэффициента сопротивления на показатели плавки силикомарганца марки См17 были проведены 4 кампании плавок на одноэлектродной электродуговой печи с динасовой футеровкой.

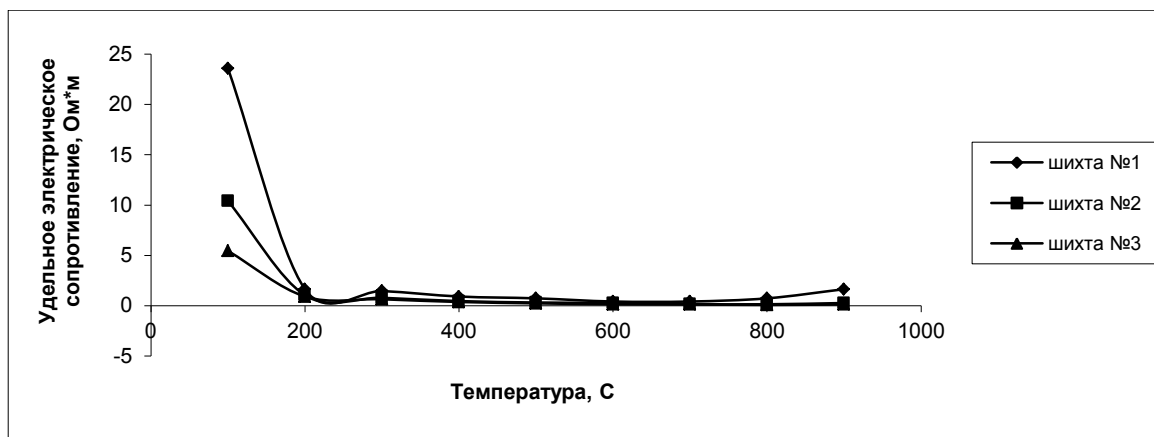

Рисунок 2. Зависимость удельного электрического сопротивления шихты различного состава от температуры

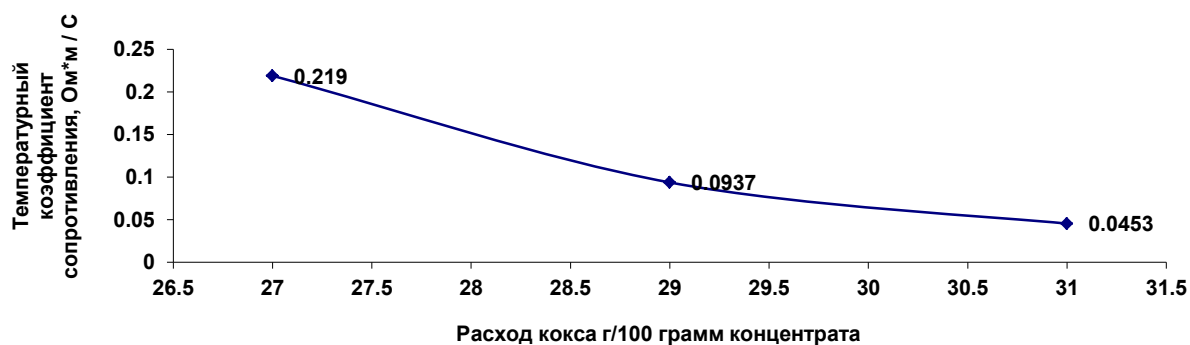

Рисунок 3. Зависимость температурного коэффициента сопротивления от расхода кокса в шихту

Диаметр плавильной ванны 45 см, глубина 45 см, диаметр электрода 100 мм. В качестве рудного материала в первой серии плавок был использован Жайремский марганцевый концентрат фракции 4-10 мм следующего химического состава: Mn - 35%, Fe - 8,0%, CaO - 7,0%, SiO₂ - 20%, Al₂O₃ - 5,5%.

Таблица 2 Показатели плавки силикомарганца в крупнолабораторной печи

Расход коксового «орешка», т/т	0,24	0,26	0,27	0,32
1. Сила тока, кА	1,0-1,5	1,5-2,0	2,0-2,5	~4
2. Температурный коэффициент сопротивления, Ом*м / °С	0,35	0,25	0,22	0,02
3. Глубина погружения электрода, мм	450	400	350	50
4. Производительность, кг/ч	8,8	14,8	16,1	0,1
5. Расход электроэнергии, кВт*ч/т	7500	4900	4450	∞
7. Извлечение Mn, %	73,9	80,1	90,0	0,05

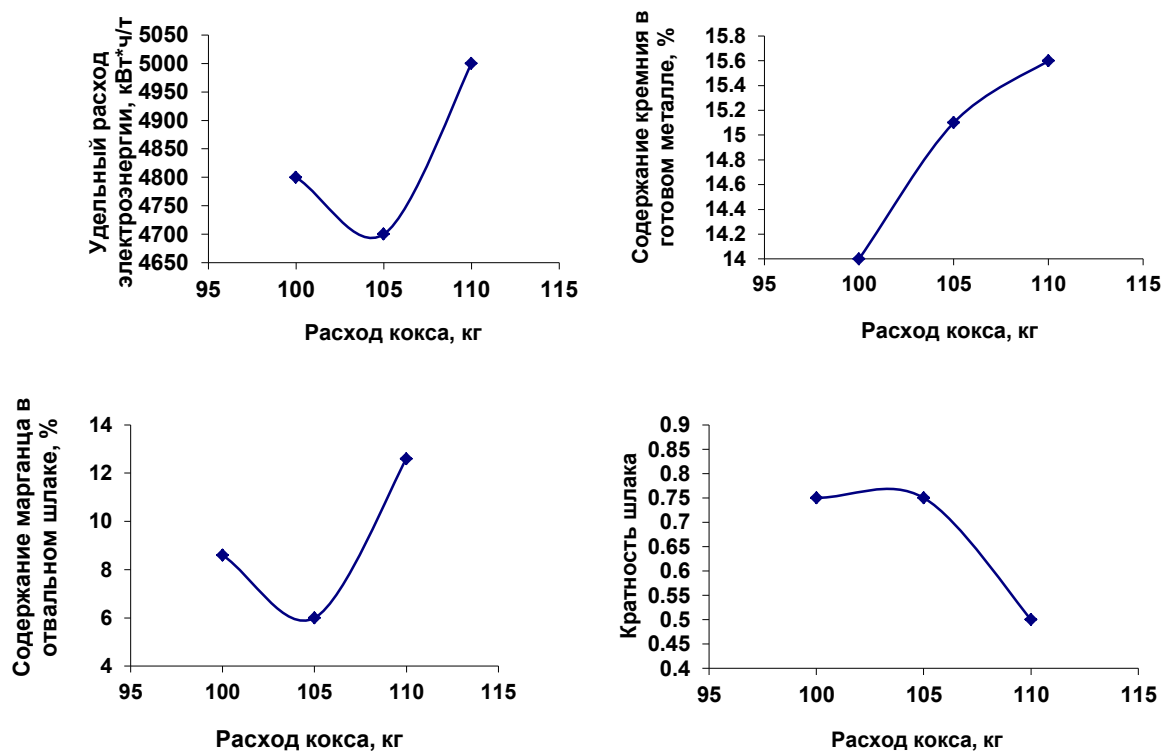
М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

9. Кратность шлака	0,66	0,58	0,55	-
--------------------	------	------	------	---

В качестве восстановителя использовали коксовый "орешек" АО «Арселор Миттал Темиртау» (кокс фракции менее 10 мм). Варьировали расход коксового "орешка" на тонну концентрата. В ходе каждой кампании было переработано 500 кг концентрата колошами по 15 кг. Плавка велась при вторичном напряжении 38 Вольт. Выпуск осуществляли каждые 2 часа. Температурный коэффициент сопротивления шихт определяли экстраполяцией зависимости, представленной на рисунке 3. Основные показатели процесса плавки представлены в таблице 2. Как видно из результатов крупнолабораторных исследований наилучшие показатели плавки достигаются при температурном коэффициенте сопротивления около 0,2 Ом*м /°С.

Хотя более основательные выводы можно сделать, если провести дополнительные исследования, т.к. различие по температурному коэффициенту сопротивления между последней и предпоследней кампаниями плавки достаточно велико (почти на порядок).

Снижение же показателей плавки при достаточно высоком значении температурного коэффициента сопротивления можно объяснить недостатком углерода-восстановителя для обеспечения высокой степени восстановления марганца и кремния. На основе проведенных крупнолабораторных исследований изучалось влияние температурного коэффициента сопротивления на показатели плавки силикомарганца в промышленных условиях. Исследования проводились на трехэлектродной печи № 13 РКЗ – 33 М мощностью 33 МВ*А цеха №1 Аксуского завода ферросплавов. На данной печи производили плавку силикомарганца непрерывным углетермическим способом при включенной системе УПК. В качестве шихтовых материалов использовались марганцевый концентрат из руды Жайремского месторождения (Mn = 42%, SiO₂ = 14%) и прочие вспомогательные материалы - флюсы – кварцит Тектурмасского и Первоуральского месторождения, известняк Южно-Топарского месторождения, углеродистый восстановитель – Заринский и Кемеровский кокс, и уголь Экибастузкого месторождения. Рудный материал использовался не сортированный с высокой долей (до 30 – 40%) мелкой фракции 0 – 10 мм, восстановитель – кокс фракции 10-25 мм (коксый орешек) соответствовал ТУ 14-7-130-91, уголь использовали не сортированный с содержанием фракции менее 10 мм до 50%, кварцит поставлялся сортированный, фракции 10-60 мм, известняк не дробленный кусковой 0-300 мм.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Рисунок 4. Зависимость основных технологических показателей плавки ферросиликомарганца от расхода кокса при фиксированном расходе угля (200 кг в колошу)

Базовый состав шихты:

Жайремский концентрат.....	600 кг
Кварцит.....	55 кг
Уголь.....	200 кг
Оборотные отходы.....	100 кг
Известняк.....	20 кг
Кокс.....	100 кг

Как показали исследования использовать только кокс для восстановительной плавки не возможно. Это связано с тем, что при расходе кокса необходимым для восстановления и удельное сопротивление, и температурный коэффициент сопротивления, слишком низки, чтобы плавка имела хорошие показатели. Состав шихты, при котором температурный коэффициент находится около 0,2 Ом*м / °С приведен выше как базовый. Основность конечного шлака поддерживали на уровне 0,3. Следует отметить, что для данного рудного материала данная основность не является оптимальной, т.к. содержание кремния в готовом металле на протяжении всего исследования не поднималось выше 15,6%. Это дополнительно подтверждается тем, что увеличение расхода кварцита не дает роста концентрации кремния.

Электрическое сопротивление (температурный коэффициент сопротивления) варьировали путем изменения расхода кокса при фиксированном расходе угля. Расход кокса увеличивали от 100 кг до 110 кг. По мере стабилизации показателей фиксировали результат воздействия. Результаты исследований представлены на рисунке 4 в форме графиков зависимости технологических показателей плавки от соотношения кокса и угля в шихте.

Как видно из всего вышеизложенного целесообразно оптимизировать процесс по вышеописанной методике, что видно из результатов как крупнолабораторных, так и промышленных исследований.

Литература

1. Гасик М.И., Лякишев Н.П., Емлин Б.И. Теория и технология производства ферросплавов. М.: Металлургия, 1988. 784 с.
2. Сплав АМС. Медведев Г.В., Такенов Т.Д. Алма-Ата.: Наука КазССР, 1979. 140 с.
3. Габдуллин Т.Г., Такенов Т.Д., Байсанов С.О., Букетов Е.А. Физико-химические свойства марганцевых шлаков. Алма-Ата: Наука, 1984.–232 с.

Түйін

Бұл жұмыста силикомарганецті әр-түрлі температурада балқыту кезіндегі шихтадағы электр кедергелерін зерттеу тәжірбиесі келтірілген. Температураның меншікті электр кедергесіне әсер ететін алғаш рет белгілері (критерий) келтірілген. Бұл ұсынылған белгілер (критерий) меншікті электр кедергесінің температураға байланыстылығын көрсетіп отыр. Бұл жұмыста шихтаның электр кедергесінің коэффициентінің силикомарганецті балқыту процесінің техника-экономикалық көрсеткіштеріне әсері зерттелді. Зерттеу лабораториялық жағдайда бір электродты кендітермиялық пеште қуаттылығы 100 кВА және Ақсу зауытының №1 цехындағы өндірістік кендітермиялық пеште қуаттылығы 33 МВА жүргізілді.

Summary

In this work the pilot study of electric resistance of furnace charge when smelting silikomanganets at various temperatures is conducted. The criterion which estimates influences of temperature on specific electric resistance is introduced for the first time. This criterion describes nature of dependence of specific electric resistance on temperature. Influence of coefficient of electric resistance of furnace charge on technical and economic indicators of process of melting of silikomanganets in the conditions of the 100 kVA laboratory single-electrode rudotermichesky furnace and in the 33 MVA industrial furnace of shop No. 1 of Aksusky plant of ferroalloys is studied.

Р.Р.Искужина - студентка, **Е.В.Кулиева** - старший преподаватель
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И СПОРТ В ЖИЗНИ СТУДЕНТА

Аннотация: Статья посвящена физическому воспитанию студента. Рассмотрены основные задачи физического воспитания. Выявлена и обоснована необходимость ведения активного образа жизни и занятия спортом.

Ключевые слова: спорт, здоровье, студенты, мотивация, упражнения, университет, секции, победы

Гимнастика, физические упражнения, ходьба должны прочно войти в повседневный быт каждого, кто хочет сохранить работоспособность, здоровье, полноценную и радостную жизнь -

Гиппократ

Физическое воспитание - неотъемлемая часть учебно-воспитательного процесса. В спорте главное-укрепление здоровья, а затем достижение спортивного результата. Выявлено, что занятия спортом оказывают положительное влияние на качество жизни студента. Далеко не каждый студент сегодня задумывается над этим и лишь единицы начинают что-то менять в своей жизни.

Человек, уделяющий время физическим занятиям, улучшает свое здоровье и умственные показатели. Улучшение здоровья каждого человека ведет к улучшению здоровья общества в целом, повышению уровня жизни и культуры. И об этом надо задумываться даже не в студенческие годы, а намного раньше.

Главное условие в начинании занятиями спорта – наличие мотивации. Мотивация – это начало любой победы, и жизненной, и спортивной.

Причины, побудившие к занятиям спортом, могут быть самыми разными, зачастую известными лишь самому человеку.

К сожалению, некоторые студенты ведут пассивный образ жизни в основном по двум причинам. Одни проводят много времени за компьютером, а других «отвлекают» большие умственные нагрузки. Но всё же каждый человек должен выделить себе в день всего час времени, чтобы заняться спортом, получить положительный заряд бодрости.

Вот несколько упражнений, которые легко выполняются и не занимают много времени:

- Потягивание: руки подняты над головой, кисти сцеплены «в замок» – вдох, руки опустить – выдох.

- Ногу отставить в сторону на носок, руки за голову – вдох, опуская руки и приставляя ногу – выдох.

- Приседания.

- Прыжки на месте на носках, руки на поясе.

- Руки в стороны, повороты туловища и головы попеременно вправо и влево.

- Поднимая руки вверх, прогнуться назад – вдох, затем наклониться вперед, держа руки на поясе – выдох.

- Ноги расставлены на ширину плеч, руки перед грудью. Попеременно отводя то правую, то левую руку в сторону, делают вдох, опуская руки – выдох.

Самостоятельные занятия приводят к лучшему усвоению учебного материала, являются саморазвитием в области физической культуры и спорта. В совокупности с занятиями физической культурой в университете это обеспечивает оптимальную непрерывность и эффективность физического воспитания.

В процессе обучения в вузе по курсу физического воспитания предусматривается решение следующих задач:

- воспитание у студентов высоких моральных, волевых и физических качеств, готовности к высокопроизводительному труду;

- сохранение и укрепление здоровья студентов, содействие правильному формированию и всестороннему развитию организма, поддержание высокой работоспособности на протяжении всего периода обучения;

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

- всесторонняя физическая подготовка студентов;
- профессионально-прикладная физическая подготовка студентов с учётом особенностей их будущей трудовой деятельности;
- приобретение студентами необходимых знаний по основам теории, методики и организации физического воспитания и спортивной тренировки, подготовка к работе в качестве общественных инструкторов, тренеров и судей;
- совершенствования спортивного мастерства студентов-спортсменов;
- воспитание у студентов убеждённости в необходимости регулярно заниматься физической культурой и спортом.

Кафедрой физического воспитания созданы все необходимые условия занятия спортом. Здесь есть возможность заниматься спортом как в часы обязательных учебных занятий так и факультативно, и самостоятельно.

В нашем университете есть спортивные секции: волейбол (юноши, девушки), баскетбол(юноши, девушки) , футбол (юноши, девушки), плавание, атлетическая гимнастика, шахматы, тогыз кумалак

Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауезова уделяет большое внимание развитию спорта и физической культуры. ЮКГУ им. М.Ауезова является одним из лидеров среди ВУЗов Казахстана по спортивной деятельности. В университете разработана и внедрена «Программа оздоровления студентов ЮКГУ им. М.Ауезова средствами физической культуры и спорта по курсам и годам обучения», «Организационно-методическое пособие по проведению оздоровительной работы среди профессорско-преподавательского состава и сотрудников ЮКГУ им. М.Ауезова средствами физической культуры и спорта. Наши студенты активно участвуют в самых разных спортивных мероприятиях и Спартакиадах и показывают хорошие результаты, успешно сочетая учебу, научную деятельность и занятия спортом.

Вот история побед наших спортсменов за последнее время: в 2012 году Жазира Жаппаркуль стала чемпионкой мира по тяжелой атлетике в Гватемале, участник олимпийских игр в Лондоне Елена Шалыгина – чемпионкой Азии 2012г, мастер спорта по вольной борьбе Ержан Дуйсебеков - бронзовым призером чемпионата Азии 2012 года. Александра Подрядова на прошедшем в сентябре нынешнего года кубке мира по дзю-до заняла 1 место. Мастер спорта международного класса Ержан Абильда стал чемпионом мира по армрестлингу 2012г. (чемпионат проходил в бразильском городе Сан-Паоло). На проходившем в начале сентября в Таиланде чемпионате мира по вольной борьбе бронзовую медаль получил наш студент Инкар Ермухамед. Студентка 3 курса Сухамбердиева Дамира стала победительницей Кубка мира 2012г. по карате ,а Абдуразаков В. и Аканов А.стали бронзовыми призёрами Кубка мира 2012г .Ко Дню независимости студенты Олимпийцы были награждены благодарственными письмами Президента РК Н.А.Назарбаева и медалью 80 лет ЮКО.

В 2014 году наши студенты стали призерами 17-х Азиатских игр (Инчхон, Южная Корея):

- 1) Середина Оксана чемпионка 17-х Азиатских игр по стендовой стрельбе. (1- место) (Инчхон, Южная Корея)
- 2) Дмитренко Мария победительница 17-х Азиатских игр по стендовой стрельбе. (Инчхон, Южная Корея)
- 3) Могилевский Андрей бронзовым призер 17-х Азиатских игр по стендовой стрельбе . (Инчхон, Южная Корея) (3-место)
- 4) Биржан Жакыпов серебряный призер 17-х Азиатских игр по боксу (Инчхон, Южная Корея)
- 5) Кайрат Ералиев бронзовым призе 17-х Азиатских игр по боксу (Инчхон, Южная Корея)
- 6) Нурсултан Мамаев серебряный призер 17-х Азиатских игр по таэквондо (Инчхон, Южная Корея).

Всем становится понятным, что здоровый образ жизни не складывается только из правильного питания и сна, организму необходима физическая нагрузка. Полноценная жизнь невозможна без спорта.

Литература

1. Космолинский Ф.П. «Физическая культура и работоспособность» - М. 1983 г.
2. «Профессионально-прикладная физическая подготовка» В.И. Ильинич . Изд. Москва - Высшая школа 1978 г.
3. «Физическое воспитание учащейся молодежи» С.П. Полиевский Изд. Москва - Медицина -1989 г.
4. «Физкультура и труд». А.В. Жеребцов, М-1986 г.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

5. «Физическая культура студента»: Учебник/Под ред. В.И. Ильинича, М-2004 г.
6. «Физическая культура в жизни человека» Ленинград - Знание - 1986г. С. М. Оплавин, Ю. Т. Чихаев
7. «Активизация учебно-воспитательного процесса студентов средствами физического воспитания». Г. Д. Иванов. Изд. Алма-Ата-Мектеп 1989г.

Түйін

Бұл мақалада М. Әуезов атындағы университет студенттерінің спорттық жетістіктері туралы сөз болады. Автор бұл мақалада спорттық жетістіктердің сабақ барысындағы әсерін әңгімелейді. Сонымен қатар дене тәрбиесіне немқұрайлы қарау мәселесі айтылады. Студенттердің қазіргі таудағы спортпен шұғылдануын сабақ барысында қолға алу айтылған. Және сабақ барысында студенттердің денсаулығына пайдалы жаттығулар кеңінен қозғамады.

Summary

Article is devoted to physical training in the student's life. The author emphasizes influence of sporting achievements on training process. Considers the reasons of a passive way of life and their elimination. In article the review of sports activity of university of M. Auyezov is given. The author writes about sports victories of students.

ӘОЖ 664.2/.346

Ж.Ш.Кабулова - т.ғ.к., Н.К.Романова-х.ғ.к., Е.И.Кондратьева-т.ғ.к., Г.Д.Шамбулова

ШЫНАЙЫ КРАХМАЛ ТҮРІНІҢ МАЙОНЕЗ САПАСЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа: Статъяда майонез туралы қысқаша мәлімет және орта калориялы майонез дайындау технологиясына қоюландырғыш ретінде қолданылған крахмал түрлерінің зерттеу нәтижелері берілген.

Кілттік сөздер: Ортакалориялы майонез, бидай, жүгері, картоп крахмалы, технология, тұтқырлық, қоюландырғыш.

Майонез – жұқа дисперсті, біртекті эмульсиялы өнім, тазартылған, иіссіздендірілген өсімдік майларынан және тұрақтандырғыштар мен дәмді-хош иісті қоспалардың, татымдылықтар мен басқа тағамдық заттардың судағы қоспасымен алынған зат.

Майонездің түріне және сапасына әсер ететін негізгі факторлар, ол майонезге қолданылатын шикізат түрі және өндірудің дұрыс технологиялық әдістерін қолдану.

Майонездің майлық негізін өсімдік майы (күнбағыс, соя, жүгері, жержаңғақ, зәйтүн, мақта майы) құрайды. Майонез өндірісі үшін қолданылатын барлық өсімдік майлары міндетті түрде артық заттардан тазартылған және иіссіздендірілген болуы тиіс. Өсімдік майының қай түрін қолдануы өндірушінің таңдауына және қаржылық қуатына байланысты.

Майонезді тағамға ерекше дәм келтіру мақсатындағы қоспа ретінде қолданады. Майонезді әр түрлі салқын тағамдарға (көкөніс, балық, ет тағамдары) тұздық ретінде пайдаланады. Майонезді көбінесе сұйық, ыстық тағамдардың дәмін келтіруге, бифштекс қуыруға және басқа да кулинариялық қажеттері пайдаланады. Майонез тәбет ашады. Өнеркәсіп орындары майонездің алуан түрін шығарады. Негізгілері — асханалық және қышқылтым майонездер.

Кедендік одаққа біріккен мемлекеттер Беларусия Республикасы, Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясының шекарасында сауда айналымының еркін қатнасын қамтамасыз ету мақсатында техникалық регламент талаптары орнатылған. Осы қауіпсіздік талаптарына сәйкес май өнімдері кедендік одақ шекарасында «Май және май өнімдерінің техникалық регламенті» (09.12.2011 №883 ТР ТС) талаптарына сәйкес болуы тиіс.

Дәмімен, қоюлығымен, майлылығымен ерекшеленетін майонездің түрі өте көп. Солардың ішіндегі ең көп сұраныстағылары қазіргі заман талабына сай, төмен және орта калориялы диеталық майонездер болып келеді. Дәстүрлі жоғары калориялы майонезден майлық құрамының төмендігімен және дәмдік сапасымен ерекшеленеді.

Төменгі калориялы майонез рецептурасына (кейде құрамында су мөлшері басым орташа калориялы майонезге) эмульсия тұрақтылығын арттыру үшін қоюландырғыш –структуризатор

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

қолданылады. Бұл негізінен әртүрлі өндірістік шикізаттардан: жүгері, картоп, бидай, күріштен алынған крахмал және оның өнімі. Майонез өндірісінде шынайы крахмал (өндеуді талап ететін) және түрлендірілген (суда еритін) крахмал қолданылады [1].

Зерттеулер жүргізу барысында, әртүрлі шынайы крахмал қолданылған майонез үлгілері дайындалды:

- 1-ші үлгі бидай крахмалы;
- 2 – ші үлгі жүгері крахмалы;
- 3 – ші үлгі картоп крахмалы.

Белгілі болғандай қоюландырғыштар мен консерванттар өнімді ұзақ сақтауға төзімділігін арттыру және тез бұзылудан қорғау үшін қолданылады, себебі майонез құрамындағы артық су микроорганизмдердің тез көбейуіне мүмкіндік береді. Бұл жұмыста крахмал орташа калориялы майонезді дайындау технологиясында қоюландырғыш ретінде қарастырылды.

Бізді алдымен шынайы крахмал түрлерінің крахмал желімтектігіне және тұрақты жүйе құруына әсері қызықтырды. Тұтқырлық дәрежесін анықтау үшін крахмалдың 1% концентрасиялы желімтегі дайындалды. Тұтқырлығын Освальда вискозиметрінде анықтадық. Алынған қорытынды 1-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1 - Шынайы крахмал түрінің крахмал желімтегінің тұтқырлығына әсері

Крахмал желімтектері	Тұтқырлығы, 10^{-3} Па·с
Бидай	0,093
Жүгері	0,15
Картоп	0,23

Алынған қорытынды 1 – ші кестеде көрсетілгендей, ең жоғарғы тұтқырлықты картоп крахмалы, одан төменгі тұтқырлықты жүгері желімтегі және ең төменгі тұтқырлықты бидай крахмалы берді. Картоп крахмалы желімтегінің тұтқырлығы жоғары болуы крахмал дәнінің өлшеміне байланысты. Себебі, картоп крахмалының дәні, бидай және жүгері крахмалдарының дәніне қарағанда екі есе үлкен болып келеді, бұл тұтқыр ертінді құрылуына мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар картоп крахмалының құрамында амилопектин көп, ол тұтқырлық пен беріктікті арттырады. Картоп крахмалының іркілдектігі ұзақ сақталады. Іркілдектің маңызды қасиеті түсінің ашықтығы, ол амилопектиннің қасиетімен анықталады, нақтырақ айтқанда фосфор қышқылымен байланыстағы иондық сілті немесе сілтілік жер металлдарының құрамында болуы. Картоп крахмалының іркілдегі ашық түсті, түссіз, созылмалы; жүгерінікі – сүт тәріздес ақ түсті, паста тәрізді; бидайдікі – жүгерімен салыстырғанда ашықтау түсті, созылмалы.

Зерттеулер барысында үлгілердің эмульсияға тұрақтылығы анықталды және бақылау үлгісімен салыстырылды. Зерттеудегі үлгілердің эмульсиялық тұрақтылығының қорытындысы 2 – ші кестеде көрсетілген.

Кесте 2 - Шынайы крахмал түрінің эмульсияның тұтқырлығына әсері

Майонез	Эмульсия тұрақтылығы, %
1– ші үлгі	99,3
2– ші үлгі	98,05
3– ші үлгі	97,1
Бақылау	99

Зерттеу барысында белгілі болғаны, ең қабыршақтануға орнықты бақылау үлгісімен бірге, бидай крахмалы үлгісі болды. Жүгері крахмалы іс жүзінде қабыршақтанбайды деуге болады. Жүгері және бидай крахмалының ұсақ дәндері құрамында амилозаның көп болуына байланыстары үлкен эмульгаторлық белсенділікке ие.

Сонымен қатар, майонез үлгілерін сақтау кезіндегі органолептикалық және физика – химиялық қасиеттеріне зерттеулер жүргізілді. Зерттеу үшін алынған майонез үлгілері 45 күндік мерзімде сақталды. Осы сақтау уақыт аралығында майонез үлгілеріне органолептикалық бақылаулар жүргізілді: дәміне, сыртқы түрі мен түсіне, иісі мен қоюлығына. Органолептикалық талдау кезінде дәмінде, иісінде және қоюлығында өзгерістер байқалды. Жүгері және бидай майонездерімен салыстырғанда картоп крахмалының үлгісіндегі майонез қабыршықтанып тұрақтылығын тез жоғалтқан. Органолептикалық талдау қорытындысы бойынша бидай крахмалынан жасалған майонез үлгісінің

құрылысы ең тұрақты деп, картоп крахмалынан дайындалған майонезді ең тұрақсыз үлгі деп айтуға болады. Картоп крахмалының үлгісі жүгері және бидай крахмалына қарағанда тез бұзылатындығы байқалды. Майонез үлгілерінің бұзылу процесі жоғарғы газдану түрінде жүріп, дәмінде және құрылысында өзгерістер болды. Зерттелген майонездердің түсінде өзгерістер болмады, қышқыл дәм өнім құрамындағы жоғары қышқылдық көрсеткішіне байланысты болды [2].

Әрбір 4-5 күннен соң бірінші өлшеуден кейін қышқылдық байқалды әр қышқылдықты өлшеуден кейін майонездегі қышқылдықтың арту қарқыны анықталды. Зерттеу нәтижесінде белгілі болғандай майонездің сақтау мерзімі ұзарған сайын қышқылдығы арта түсті, бұл өнімдердегі микрофлорлардың дамуы өнімнің бұзылуына әкеледі. Бұл майонездің органолептикалық көрсеткішіне әсерін тигізді. Картоп крахмалынан дайындалған майонез үлгісінде қышқылдық көрсеткіштері айқын байқалды. Картоп крахмалынан дайындалған майонездің қышқылдығы басқа үлгілерге қарағанда қарқынды түрде артты. Картоп крахмалының бұл қасиеті оның дәмі мен құрылысында ғана емес, сыртқы түрі мен қоюлығына әсерін тигізді. Картоп крахмалының үлгісінде қышқылтым иісті, газды, қаймаққа ұқсас орта пайда болды. Бірқалыпты жоғары қышқылдық бидай және жүгеріден дайындалған майонездерде байқалды, бұл тек майонездің дәміне әсер етті.

Зерттеу нәтижесінде майонез үлгілерін ұзақ уақыт сақтағанда активті қышқылдар төмендеді, бұл зерттелген үлгідегі шарты жоғары сутек катионы және сірке қышқылының диссоциациялық дәрежесімен түсіндіріледі. Бақылау үлгісінде қышқылдық қарқынды түрде төмендеді, одан аз немесе бірқалыпты жүгері және картоп крахмалдарында жүрді және рН төмендеді. Талдау кезінде картоп крахмалымен салыстырғанда басқа майонез үлгілерінде қышқылдық төмен болды, рН бір қалыпты жәй төмендеді.

Зерттеулер нәтижесінде алынған мәліметтерді былайша қорытындылауға болады, консервантсыз майонезді ұзақ уақыт сақтау мүмкін емес тез бұзылады. Бұл майонездің органолептикалық және физико – химиялық қасиеттерінде байқалады. Бидай және жүгері крахмалымен салыстырғанда картоп крахмалынан дайындалған майонез тез айнуы және бүлінуге бейімдігі байқалды.

Әдебиеттер

1. Нечаев А.П., Кочеткова А. А., Нестерова И. Н. Майонезы. — СПб: ГИОРД, 2000. — 80 с.
2. Тютюнников Б. Н. Технология переработки жиров. – М.: пищевая промышленность, 1970.- 354с.

Резюме

В статье представлены литературные и экспериментальные данные по изучению крахмала как загустителя в технологии приготовления средне калорийного майонеза.

ӘОЖ 66.048.37

Б.М.Калдыбаева-PhD докторант, **А.Е.Хусанов-т.ғ.к.,**
Н.С.Хусанов-аға оқытушы, **Е.Назарова** - студент
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

МЕМБРАНАЛЫ МИКРОБАРБОТАЖДЫ МОДУЛЬДЕ МИКРОКӨПІРШІКТЕРДІҢ СҰЙЫҚ ФАЗАСЫНЫҢ ИНЕРЦИЯЛЫҚ ӘСЕРІНЕН ТҮЗІЛУІНІҢ ГИДРОМЕХАНИКАСЫН ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

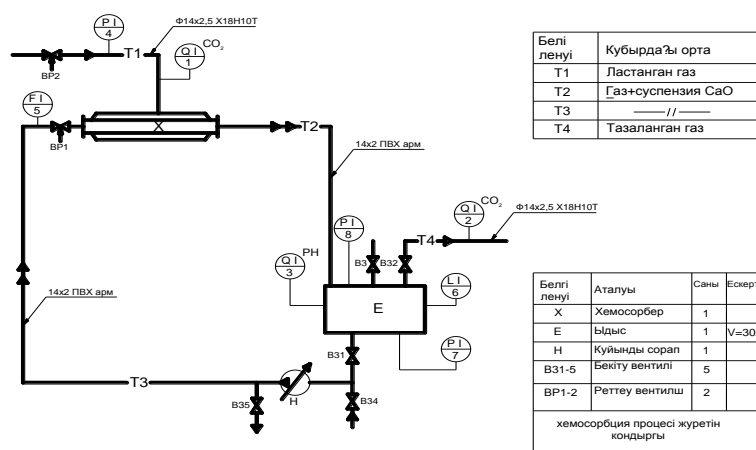
Андатпа: Бұл мақалада мембраналы микробарботажды модульде микрөкіршіктердің сұйық фазасының инерциялық әсерінен түзілуінің гидромеханикасын тәжірибелік зерттеудің нәтижелері көрсетілген.

Кілттік сөздер: микрөкіршіктер, дисперсия, газқұрамы, микробарботажды аппарат, құбырлы керамикалық мембраналар, математикалық модель, газ және сұйық фаза, кеуектілік

Қалдық газдарды дәстүрлі тазарту технологиялары – адсорбциялық, абсорбциялық және мембраналық технологиялар одан ары олардың тиімділігін арттыру жән оңтайландыру тұрғысынан

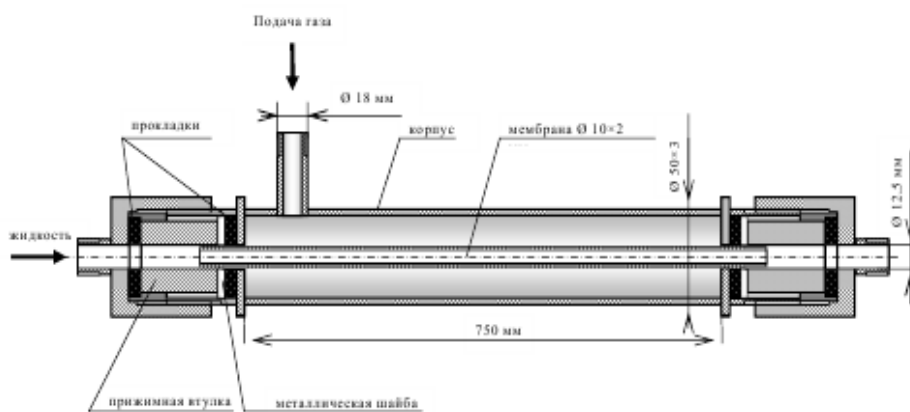
М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

өндіріске қойылатын жаңа талаптардың өсуіне байланысты өздерінің даму шегіне жеткен деп санауға болады. Осыған орай келешегі зор, қалдықсыз және тиімділігі жоғары қалдық газдарды тазарту технологиясын түзу және өндіріс орындарында пайдалану қазіргі заманның өзекті мәселелері болып саналады. Абсорбциялық тазалау, газ және сұйық фазалары арасында химиялық реакциялар жүргізу, флотация сияқты процестерді жүргізу кезінде негізгі шешуші параметрлердің бірі әсерлесуші фазалардың жанасу беті болып саналады. Осы кезде әсерлесуші фазалардың жанасу беті пайда болатын көпіршіктердің өлшемдеріне байланысты- диаметр қанша кішкене болса, соншалықты фазалардың бетінің шамасы жоғары болады.

Сурет 1 –Газ құрамындағы қалдық газдарды тазартуға арналған тәжірибелік қондырғының технологиялық сұлбасы

Микробарботажды процесі жүргізу мақсатында керамикадан жасалған жеті арналы мембраналық модульді қолданатын мембраналық аппараттың (2 сурет) конструкциясы жасалған [1,2]. Оның ішіне құбыршалы керамикалық мембрана орнатылады. Мембраналық модульде газ және сұйық фазалары арасындағы тікелей жанасу процесі жүзеге асады, ол жерде микрөкіршіктердің жұқа дисперсиясы түзіледі. Газ фазасы корпус ішіне мембрананың сыртқы жағынан қажетті қысыммен беріледі. Сұйық фаза керамикалық мембрананың ішіне беріледі.

Сурет 2 –Микробарботажды процесін жүргізуге арналған модуль

Тәжірибелік зерттеу қондырғысы микробарботажды процесі жүргізуге арналған көлемі 30 м³ Е ыдыстан, өртқауіпсіздік бірінші дәрежелі құйынды сораптан Н, жабатын V31, V32, V33, V34, V35 вентильдерден, BP1, BP2 реттеуіш вентильдерден және бақылау өлшеу приборларынан тұрады (1 сурет).

Тазаланатын газ қоспасы және де газ құрамындағы басқа қоспалар Т1 құбыршасы арқылы Х хемосорбердің құбыраралық кеңістігіне беріліп құбыршалы микрофилтрациялық керамикалық мембрананың қуыстары арқылы ішкі кеңістікке микрокөпіршіктер түрінде енеді.

Кірістегі газ қысымы 1 ÷ 3 атм. құрайды, түзілетін микрокөпіршіктер СаО су ерітіндісінің ағынымен үздіксіз жуылып отырады. Одан ары суспензия Е ыдысқа құйындату сорабы көмегімен беріледі. [1,2].

Суспензиядағы СаО құрамы 10-20% масс. Газ СО₂ құрамы қоспасындағы көрсеткіш приборлар кіріс пен шығыста газ концентрациясын өлшейтін құралмен, Е ыдыста ортаның рН, газдың қысымы хемосорберге кірер алдында манометрмен, суспензияның шығыны хемосорбер алдында ротометрлермен өлшеніп отырады, көпіршіктері бар суспензияның көлемдік шығыны 0,5-1 литр секундына.

Бұл зерттеу жұмысындағы жүргізілген тәжірибелер мембраналық микробарботажа процесінің негізгі гидродинамикалық көрсеткіштерін анықтауға арналған.

Гидродинамика тұрғысынан қуыстарының диаметрі әртүрлі құбыршалы керамикалық мембраналарда газ фазасының диспергациялану кезінде түзілетін микрокөпіршіктерінің өлшемдерінің мембрана арналары арқылы ағып өтетін сұйық жылдамдығына тәуелділігі зерттеледі. Газ фазасының қысымы $d_0=0,5$ мкм мембраналарды қолданған кезде 6,2 бар., ал $d_0=2,6$ мкм мембраналарды қолданған кезде 2,1 бар. шамасында болды. Осы жағдайларда газ шығыны мембраналық модульде газ құрамы 3%-дан аспайтындай етіліп ұсталып отырды, ол таңдалған тәжірибелік әдістеменің шартына байланысты.

Гидродинамикалық көрсеткіштерінің тәжірибелік анықтаудың мақсаты аппараттың тиімділігін анықтау, тұжырымдау және басқа да массаалмасу аппараттарының көрсеткіштерімен салыстыру.

Тәжірибе барысында сұйықтың жылдамдығы 0.7 м/с – тан 3м/с – қа аралығында өзгертіліп отырды.

Бұл жұмыстағы микрокөпіршіктердің өлшемдерінің таралуын анықтау дисперсті жүйелерді кинетикалық әдіспен микрокөпіршіктердің қалқып шығу жылдамдығын талдауға негізделген және Стокс заңдылығы қолданылды[3]:

$$u = \frac{2gr^2(\rho_L - \rho_G)}{9\mu_t} \quad (1)$$

Жүйедегі микрокөпіршіктердің өлшемдерінің таралу қисығын алу үшін газ-сұйық қабатының деңгейінің уақытқа байланысты төмендеуін $\Delta H = f(t)$, бақылап отырған жеткілікті, мұндағы ΔH -бастапқы қабат биіктігі H_0 -мен уақыттың кез-келген аралығындағы қабат биіктігінің H айырмасына тең шама. Аналитикалық әдістердің біріне сәйкес [3], $\Delta H = f(t)$ қисығы келесі теңдеумен өрнектеледі:

$$\Delta H = \Delta H_\infty \frac{t}{t+t_0} \quad (2)$$

мұндағы ΔH_∞ - уақыт t шексіздікке ұмтылған кездегі газ сұйық қабатының деңгейін сипаттайтын константа, $t_0 - \Delta H = \Delta H_\infty/2$ кезінде уақытты сипаттайтын константа. ΔH_∞ және t_0 константаларын анықтау үшін тәжірибелік мәліметтер негізінде $(t/\Delta H) = f(t)$ координаталарында график салады, мұндағы (2) функциясы сызықтық функция, бұл кезде t осіне қолбеу түзудің бұрышының котангенсі ΔH_∞ тең, ал ордината осін қиып өтетін кескін $t_0/\Delta H_\infty$ тең. (2) функциясын біліп отырып микрокөпіршіктерінің таралуының интегралдық және дифференциалдық қисықтарын алуға болады.

Дисперсия бағанының биіктігі ΔH_Q шамасына төмендейтін кез келген уақыт t моментінде газ сұйық бағанының деңгейінде толық төмендеуі келесі теңдеуге тең:

$$\Delta H = \Delta H_Q + \left(\frac{d\Delta H}{dt}\right)_t t \quad (3)$$

мұндағы $\left(\frac{d\Delta H}{dt}\right)_t$ $r < r_t$ фракциялары құрамынан көпіршіктердің бір бөлігінің шығып кетуі биіктіктің өзгеруін сипаттайтын шама. (2) және (3) теңдеулерін ықшамдай отырып ΔH_Q шамасын есептейтін теңдеу:

$$\Delta H_Q = \Delta H_\infty \left(\frac{r_0^2}{r_0^2+r^2}\right)^2 \quad (4)$$

мұндағы $r = \sqrt{\frac{9\mu H_0}{2g(\rho_L - \rho_G)t}}$, ал $r_0 = \sqrt{\frac{9\mu H_0}{2g(\rho_L - \rho_G)t_0}}$, шамаларына тең. Егер ΔH_f дисперсия құрамындағы барлық газдардың шығып кеткен кездегі биіктік өзгерісін 100 % деп қабылдасақ, онда $Q = \Delta H_Q/\Delta H_f$ радиустері максималдан r -ге дейін болатын көпіршік фракцияларының үлесін сипаттайтын шама болып табылады. Сонымен, $Q=f(r)$ тәуелділігі ретінде көрсетілген таралудың интегралдық қисығы - бұл жағдайда төменде келтірілген функциямен сипатталады [3]:

$$Q = \frac{\Delta H_{\infty}}{\Delta H_f} \left(\frac{r_0^2}{r_0^2 + r^2} \right)^2 \quad (5)$$

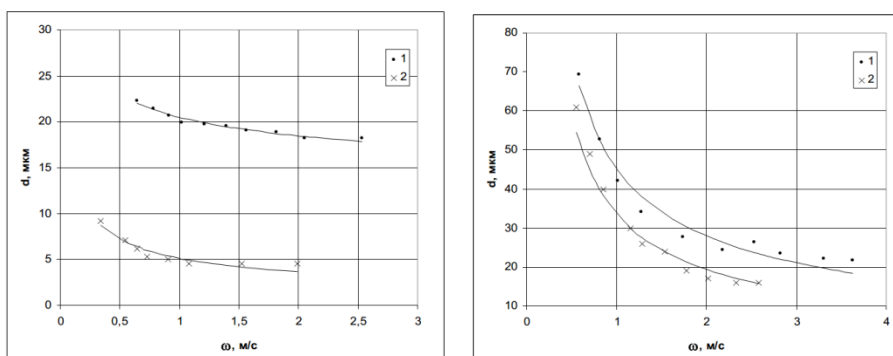
$F=f(r)$ дифференциалдық қисығы келесі функциямен сипатталады:

$$F = \left| \frac{dQ}{dr} \right| = 4 \frac{\Delta H_{\infty} r r_0^4}{\Delta H_f (r_0^2 + r^2)^3} \quad (6)$$

Қабаттағы көпіршіктердің орташа радиусы дифференциалды қисықтың максимумына сәйкес болып, мына шартпен анықталады $\left| \frac{dF}{dr} \right| = 0$:

$$\bar{r} = \frac{r_0}{2,24} \quad (7)$$

Кеуек мембраналар арқылы газдардың дигергациялану механикасын тәжірибелік зерттеу барысында түзілетін микрокөпіршіктердің мембрана арнасындағы сұйық жылдамдықтарына тәуелділігі бойынша мәліметтер алынды.

а)

б)

- а) 1) $d_0=2,6$ мкм керамикалық мембрана; 2) $d_0=2,23$ мкм шыны мембрана ([4] жұмыстың мәліметтері бойынша)
 б) 1) $d_0=0,5$ мкм керамикалық мембрана; 2) $d_0=0,55$ мкм шыны мембрана ([4] жұмыстың мәліметтері бойынша)

Сурет 3 - Мембрана арнасындағы микрокөпіршіктер диаметрінің сұйық жылдамдығына тәуелділігі

Талдау барысында алынған нәтижелер 3 а) және б) суретте қуыстарының орташа диаметрі 0,5 мкм және 2,6 мкм болатын керамикалық мембраналарда жүргізілген тәжірибелердің мәліметтері көрсетілген. Бұл мәліметтерді көпіршік диаметрін теңдеуі арқылы есептелген теориялық мәліметпен

$$d = \left[\frac{\sigma d_0 (16\lambda \rho_L \omega^2 + 64\pi K \omega^n)}{(\lambda \rho_L \omega^2)^2 + 64(K \omega^n)^2} \right] \quad (8)$$

салыстырғанда пропорционалдық коэффициенттер $k=243,1$ және $n=1,41$ -ге тең болған кезде ауытқу 8,5 % құрайды. Бұл жағдайда (8) теңдеуімен алынған теориялық мәліметтердің ауытқуы $k=231,5$ және $n=0,34$ мәндерінде 1,1% құрайды.

Алынған мәліметтерді қарастыра отырып келесі қорытындыларды жасауға болады. k мәні қуыстарының диаметрлері әр түрлі керамикалық мембраналар үшін бір-біріне жақын, ал дәреже көрсеткіші n диаметрі 0,5 мкм мембранада 2,6 мкм мембранаға қарағанда төмен. Бұл құбылысты мембрана бетінің дөңестілігімен түсіндіруге болады. Себебі, керамикалық мембраналар бетінің дөңестігі диаметрі аз көпіршіктерді сүзіп өтеді. Сондықтан үлкен көпіршіктерге кішкене көпіршіктердің сұйық ағынының күшінің арқасында қарқындылығы артып, өзара әсері азаяды. Осындай құбылыс [5] жұмыста атап өтілген.

Әдебиеттер

1. Хусанов А.Е., Калдыбаева Б.М и др. Разработка технологии очистки биогаза микробарботажным способом с целью получения высококонцентрированного метана из возобновляемых источников энергии // Тр.м.н.п.к. «Развитие науки, образования и культуры независимого Казахстана в условиях глобальных вызовов современности», посвященной 70-летию ЮКГУ им.М.Ауэзова. - 2013.- Т.8.- С.247-250
2. А.Е. Khusanov, В.М. Kaldybaeva и др. General Method of Measurement of Velocity of Laminar Constrained Motion of Spherical Solid and Gas Particles in Liquids /Theoretical Foundations of

- Chemical Engineering, 2013, Vol. 47, No. 6, pp. 730–733. © Pleiades Publishing, Ltd., 2013. Thomson Reuters Springer
3. Фролов Ю.Г. Коллоидная химия. М.: Химия. 1989. 463с.
 4. Kukizaki M., Goto M. Size control of nanobubbles generated from Shirasu-porous-glass (SPG) membranes. // Journal of membrane science. 2006. V. 281. p. 386 - 397.
 5. Schroder V., Behrend O., Schubert H. Production of emulsions using microporous ceramic membranes. // Colloids and surfaces A. 1999. V. 152. p. 103 - 111.

Резюме

В этой статье представлены результаты экспериментального исследования гидромеханики диспергирования газа на пористых трубчатых мембранах при инерционном воздействии жидкой фазы.

Summary

This article presents the results of experimental study investigation of fluid mechanics gas dispersion on porous tubular membranes at the inertial effects of the liquid phase.

УДК 613.481

С.М.Коньсбеков, С.А.Баширова, Е.Ж.Асанов
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

**ХАРАКТЕРИСТИКА СВОЙСТВ ОДЕЖДЫ РАЗЛИЧНОГО ВИДА И НАЗНАЧЕНИЯ,
ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕБОВАНИЙ К ОДЕЖДЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦИЙ ОДЕЖДЫ**

Аннотация: В повседневной жизни людей одежда играет огромную роль, так же, как продукты питания и жилье. Она является предметом первой необходимости, потому что защищает человека от жары, холода, атмосферных осадков

Ключевые слова: Утилитарно- практические, социально-эстетические, художественно-эстетическая.

Функции современной одежды делятся на утилитарные и социально-эстетические. Утилитарные функции одежды заключаются в ее практической полезности и сводятся к двум группам функций: защитным и утилитарно-практическим.

Защитная функция одежды является наиболее важной. Это объясняется тем, что человек нормально функционирует только при определенных параметрах окружающей среды. Одежда способна защитить человека от неблагоприятных воздействий физической среды (например, запыленность, горячая вода, перегрев, давление и др.), химической, биологической среды (укусы насекомых, воздействие бактерий и др.), факторов физиолого-психологической среды (статические, динамические, эмоциональные перегрузки), природной среды (солнечная радиация, ветер, влага), от механических повреждений.

Утилитарно- практические функции включают функцию назначения и практическую.

Функция назначения одежды заключается в обеспечении одеждой физической возможности эффективного выполнения процессов, для которых она предназначена, т. е. работы, отдыха, сна и др. Одежда, не приспособленная для этих процессов, может стать причиной травматизма, быстрого утомления, ухудшения физического состояния здоровья, снижения производительности труда и др.

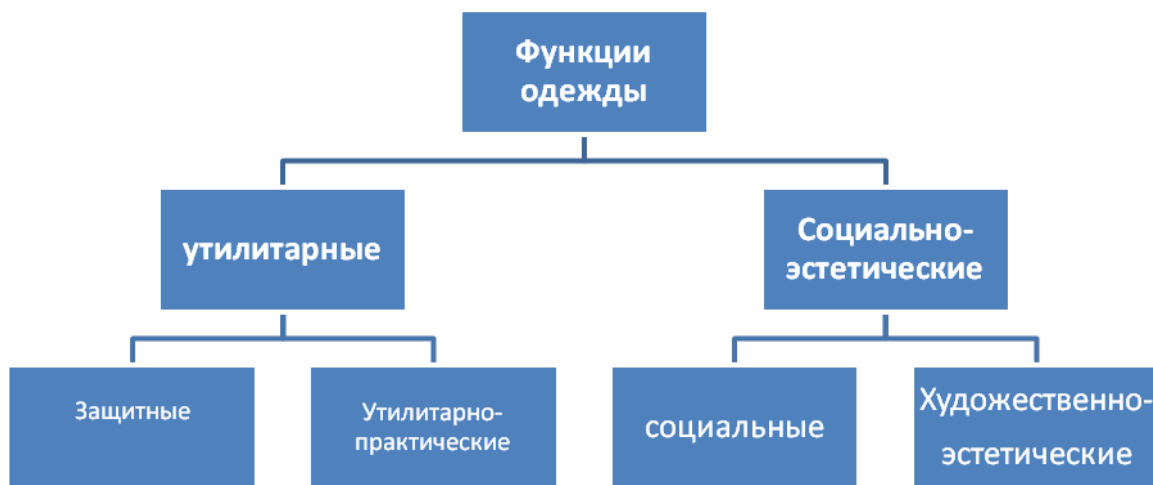
Социально-эстетические функции одежды заключаются в ее духовной полезности, т. е. способности одежды предметно-чувственным образом отражать свою природную и общественную целесообразность, красоту, совершенство и нести в себе определенную информацию.

Социальные функции характеризуют соответствие изделия общественно необходимым потребностям и его общественную значимость и целесообразность. В эту группу входят функции: морально - этическая, информативная, визуально-коммуникативная и, воспитательная и функция стимулятора психической активности.

Художественно-эстетическая функция одежды заключается в ее способности доставлять человеку чувственно-эмоциональное удовлетворение своей художественностью, гармонией с окружающей средой, внешним обликом и личностью человека. Одежда является предметом материальной культуры человека, несет в себе черты исторической эпохи, национального характера, индивидуальных творческих особенностей и потому является объектом эстетического восприятия. Одежда рассматривается не только как предмет потребления, но и как произведение прикладного искусства. Каждая историческая эпоха, каждый народ по-своему ставят и решают задачи создания красивой одежды.

Все перечисленные функции одежды могут быть представлены в виде иерархической структуры. Каждая вещь выполняет не все функции, а только несколько, из которых одна - две являются главными, остальные — второстепенными.

Структура функций одежды

В соответствии с этим определяется различное значение функций одежды. Например, для торжественно-нарядной одежды главная функция — эстетическая, удобство в носке и прочность — для повседневной. Главную функцию определяет общее назначение изделия. Например:

- главная функция нательного белья — обеспечение нормального функционирования кожных покровов и регуляции теплообмена организма благодаря своевременной эвакуации из под одежного пространства антропоксинов и созданию благоприятных условий для функционирования тактильных анализаторов. Кроме того, некоторые виды корсетных изделий (бюстгальтеры, пояса, корсеты и т. п.) предназначены для фиксации отдельных участков тела в определенном положении;

- основные функции женского платья: регуляция теплоотдачи организма, создание благоприятных условий для труда и отдыха и украшение человека;

- основные функции такой одежды, как пальто, полупальто, костюмы и др., — усиление тепловой изоляции организма, защита человека от неблагоприятных воздействий природной среды и его украшение;

- производственная одежда в максимальной степени выполняет защитную функцию, так как предназначена для защиты человека от вредных влияний производственной среды.

- ведомственная одежда наиболее ярко выполняет информационную функцию;

Физические свойства одежды объединяют свойства, характеризующие способность материалов, пакетов и конструкций к поглощению и проницаемости, их тепловые, электрические, оптические и акустические свойства. Они определяют способность одежды защищать человека от воздействия окружающей среды, своевременно удалять из пододежного пространства пары, газы, пот и поддерживать необходимый для жизнедеятельности организма микроклимат и др.

Механические свойства характеризуют способность одежды приобретать и устойчиво сохранять форму и размеры, ее износостойкость и долговечность. К ним относятся: прочность при разрыве; устойчивость к деформациям; усадка после стирки; несминаемость; стойкость к пиллингу, истиранию, раздвижке и осыпанию нитей и др.

Химические свойства — это комплекс свойств, характеризующих отношение материалов и соединений одежды к действию различного рода химических веществ, употребляемых при стирке и химической чистке.

Геометрические свойства одежды характеризуют структуру и конфигурацию формы одежды и ее частей, конструкцию соединений, пакетов и одежды в целом. Они определяют художественность одежды, удобство в динамике, статике, экономичность в раскрое и др.

Все свойства одежды имеют определенные качественные или количественные значения, колеблющиеся по величине признака в пределах заданного уровня качества изделия.

К качественным относятся признаки, которые могут быть представлены набором слов или условных знаков. Качественный признак может быть двухвариантный (альтернативный: например, ровно или криво) и многовариантный (например, цвет платья может быть синий, черный, белый и т.п.).

При проектировании одежды хорошего качества важно наделять не только изделие определенной совокупностью свойств, но и каждое свойство определенными признаками, отвечающими условиям эксплуатации. Основные параметры свойств одежды приведены в государственных стандартах и нормативно-технических документах. Количественный и качественный состав свойств изделия зависит от назначения, условий эксплуатации и функций, выполняемых одеждой, требований потребителей и условий изготовления.

Требования, предъявляемые к одежде, зависят от ее назначения, условий эксплуатации, возраста и пола потребителя.

Функциональные требования

Утилитарная (практическая) функция одежды заключается в том, чтобы предохранить человека от неблагоприятных атмосферных воздействий, обеспечить оптимальные температурные условия. Одежда должна украшать человека, скрывать его физические недостатки.

Эргономические требования к одежде связаны с физиологическими, антропометрическими и другими особенностями человека. Одежда должна быть удобной и создавать ощущение комфорта, она не должна утомлять и вызывать снижение работоспособности.

Антропометрические требования Одежда должна соответствовать росту, размеру, полноте покупателя. Одежду должно быть удобно снимать, надевать, застегивать, утюжить, изменять размеры и т. п. Большое значение в одежде имеет степень свободы облегания изделием фигуры, она обеспечивается соответствующими величинами прибавок или припусков. Минимальный припуск для пальто — 5-6 см, для платья, пиджака, жакета — 2,5 см. Антропометрические требования удовлетворяются также за счет применения текстильных материалов, способных за счет деформации, удлинения компенсировать изменения размеров тела в динамике. Чем больше удлинение текстильных материалов, тем меньше должны быть припуски на свободное облегание.

Гигиенические требования предъявляются к одежде для обеспечения нормальной жизнедеятельности организма человека. Одежда должна обеспечивать человеку свободу движений, не мяться, легко надеваться и сниматься.

К гигиеническим требованиям относятся: теплозащитность, гигроскопичность, паро- и воздухопроницаемость, водонепроницаемость.

Теплозащитность — способность одежды сохранять тепло. На теплозащитность влияют конструкция, покрой, фасон. Для увеличения теплозащитности применяют ткани с начесом, специальные прокладочные утепляющие материалы.

Гигроскопичность — способность одежды впитывать влагу обеспечивать поглощение пота и отдачу его во внешнюю среду. Обусловливается она гигроскопичностью ткани, из которой одежда изготовлена.

Воздухопроницаемость. Одежда должна хорошо вентилироваться. В пододежном пространстве накапливается углекислота, это отрицательно влияет на самочувствие и работоспособность человека.

Наибольшей воздухопроницаемостью должны обладать изделия бельевого и платьевого ассортимента. Меньшей — пальтовые, плащевые, костюмные.

Паропроницаемость. Чем толще и плотнее ткань, тем меньше паропроницаемость. Наилучшая паропроницаемость у одежды из хлопчатобумажных и вискозных тканей.

Эстетические требования заключаются в том, чтобы одежда была удобной, красивой. Соответствовала моде, чтобы цвет, фасон и в целом стиль одежды создавали гармоничный облик.

Одежда должна соответствовать современному стилю и моде. Стиль — исторически сложившаяся устойчивая система средств и приемов художественной выразительности. Особенности

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

готического, романского стиля, барокко, рококо нашли свое отражение в форме, размерах, колорите, пропорциях. Стиль отражает характер эпохи, ее художественный вкус и определяет изменения форм предметов быта, одежды.

Эксплуатационные требования В процессе носки одежда испытывает нагрузки и претерпевает различные деформации. Длительность эксплуатации изделия зависит от условий его носки. Свойств ткани, ее качества и вида обработки.

Надежность одежды в эксплуатации — важное потребительское свойство. В процессе эксплуатации показатели качества не должны резко изменяться на протяжении определенного периода времени (срок службы одежды).

Надежность одежды связана с частичной или полной потерей либо изменением утилитарных и эстетических свойств швейного изделия. Надежность одежды — сложное свойство, состоящее из таких элементов, как безотказность, ремонтпригодность, долговечность и др.

Долговечность изделия зависит от сопротивления его физическому износу. Физический износ — это видимое разрушение материалов, изменение размеров, окраски, потеря водоупорных свойств и т. д. Если изделие перестало отвечать моде или у потребителей изменились требования к форме, цвету, фактуре материала — значит, произошел и моральный износ одежды.

Литература

1. Бузов Б.А. Материаловедение швейного производства, [Текст]: Учеб.для высш. учеб. заведений./ Б.А. Бузов М.: Легкая и пищевая промышленность, 1986, 645 с.
2. Гущина К.Т. Эксплуатационные свойства материалов для одежды и методы оценки их качества [Текст]/ К.Т. Гущина, С.А. Беляева, Е.Я. Командрикова М.: Легкая и пищевая промышленность, 1984, 312с.
3. Першина, Л.Ф. Технология швейного производства [Текст]: Учеб. пособие для сред. проф. учеб. заведений/ Л.Ф Першина, С.В Петрова.- М: Высшая школа,- 1991.- 365 с.
4. Технология швейного производства [Текст]: Учеб. пособие для сред. проф. учеб. заведений / Э.К. Амирова, А.Т. Труханова, О.В. Саккулина, Б.С. Саккулин.- М: Академия,-2004.-480 с.
5. Труханова, А.Т. Технология женской и детской легкой одежды. [Текст]: Учеб. для проф.учеб. заведений./ А.Т. Труханова.- 2-е изд.,стер. - М.: Высшая школа, 2000.- 416с.

Түйін

Күнделікті адам өмірінде киім тамақ және үй сияқты маңызды рөл атқарады. Ол өз кезегінде бірінші қажеттілік болып табылады, өйткені ол адамды ыстықтан, суықтан, жауын шашыннан қорғайды.

Summary

Everyday life of people a clothing plays an enormous role, the same as foodstuffs and accommodation. She is a necessary, because protects a man from a heat, cold, atmospheric fallouts.

УДК 541.18

А.Е. Курбанбай -магистрант, **Е.О. Джакипбеков** - магистрант, **А.Б. Иса**- ст. преподаватель, **Н.О.Джакипбекова** - д.т.м. профессор, **К.А. Бекжигитова** - к.т.н. доцент.
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА ЭЛЕКТРООСАЖДЕНИЯ МЕДИ В ПРИСУТСТВИИ ВОДОРАСТВОРИМЫХ ПАВ

Аннотация: Приведены результаты исследования адсорбции и ингибирующее действие высокомолекулярного (ВМ) ПАВ на электровосстановление ионов Cu (II) на ртутном и одноименном твердом электроде. Полимерные реагенты серии «МЭА-ПАН» использованы в процессах восстановления ионов меди на ртутно-капающем электроде из раствора $\text{CuSO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$ $2 \cdot 10^{-3}$ моль/л на фоне 1М H_2SO_4 при температуре 293К. При добавлении к электролиту меднения ВМ ПАВ «МЭА-ПАН» структура осадка меняется: уменьшается размер кристаллов, значительно возрастает число центров кристаллизации. Медные покрытия, полученные из электролитов в присутствии добавок

«МЭА-ПАН -С отличаются высоким качеством: плотные, мелкозернистые, а в отдельных случаях, блестящие. Повышение температуры позволяет значительно ускорить процесс, не снижая высоких качеств покрытий получаемых из электролитов с «МЭА-ПАН -С или с комбинированной добавкой тиомочевины с «МЭА-ПАН -С. Выход по току близок к 100%.

Ключевые слова: электроосаждение, полиэлектролит, поверхностно-активное вещество, электрод, высокомолекулярные соединения.

Введение

Примерами высокомолекулярных ПАВ служат поливиниловые спирты, желатин, казеин, полиакриламид и ряд других соединений, успешно применяемых при электролитическом осаждении меди для улучшения качества осадка.

Поверхностно-активные вещества делятся на два класса [3]. К первому классу относятся низкомолекулярные соединения дифильного характера, имеющих гидрофильную «головку», т.е. одну или несколько полярных групп (например: -ОН, -COОН, -SO₃H, -OSO₃H, -COOMe, N⁺(CH₃)₃I) и гидрофобный «хвост» (как правило, алифатическую цепь, иногда включающую ароматическую группу). По своему действию (применению) ПАВ данного класса делятся на смачиватели, эмульгаторы, моющие агенты, пенообразователи и т.д. Ко второму классу принадлежит высокомолекулярные соединения, в которых чередуются гидрофильные и гидрофобные группы, равномерно распределенные по всей длине полимерной цепи.

Синтетические и моющие смачивающие средства, содержащие в своем составе серу [3], оказываются перспективными при электроосаждении меди из кислых электролитов, однако не подавляют ее контактное выделение.

Авторы работ [2-5] установили, что в процессе электрокристаллизации меди образуются прочные тиомочевинные комплексы, в результате адсорбции которых, медные покрытия приобретают блеск. В частности, в работе [5] сообщается, что введение тиомочевины (10-20 мг/л) в сернокислые растворы меднения приводит к возрастанию микротвердости, уменьшению относительного удлинения в шероховатости осадков.

В работах [4-8] Л.Ю.Валентелис с сотрудниками проведены исследования с целью детального изучения влияния динатриевой соли дисульфида 3,3-дипропансульфокислоты (1) и поведение азогруппы в соединениях метиловый красный, метиловый оранжевый на катодный потенциал меди. Получены данные о блеске медных покрытий при использовании различных органических добавок: максимальным блеском характеризуются осадки, нанесенные из электролита.

Цель исследования

Исследовать влияние ВМ ПАВ на электровосстановление ионов Cu (II) на ртутном и одноименном твердом электроде. В качестве ВМ ПАВ предлагается полимерный реагент МЭА-ПАН.

Материал и методы исследования

Исследование адсорбции и ингибирующего действия ВМ ПАВ было проведено при действии их на электровосстановление ионов Cu (II) на ртутном и одноименном твердом электроде. Полимерные реагенты серии «МЭА-ПАН» использованы в процессах восстановления ионов меди на ртутно-капающем электроде из раствора CuSO₄ · H₂O 2 · 10⁻³ моль/л на фоне 1М H₂SO₄ при температуре 293К (рисунок 1). Исследуемые добавки незначительно снижают предельный ток восстановления меди. Вероятной причиной этому может быть электростатические взаимодействия функциональных групп с поверхностью электрода.

Влияние «МЭА-ПАН» более заметно при электроосаждении меди на твердом электроде. На рисунке-1 кривые электрокристаллизации без добавок ВМ ПАВ, на рисунке -2 кривые с добавками МЭА-ПАН. При электрокристаллизации меди на твердом катоде у электролита, содержащего МЭА-ПАН (0.5г/л), еще более усиливает торможения разрядов ионов меди (рисунок -2, кривая 3).

Синтезированные гелеобразные полиэлектролиты серии «МЭА-ПАН» представляют собой полифункциональные полимеры амфолитного характера, содержащие амидные, циклические амидные, карбоксилатные группы и др. Проведенные исследования показывают положительный характер влияния ПАВ на качество катодных осадков.

Рост катодной поляризации в диапазоне концентрации МЭА-ПАН -С от 0,5 до 1,5 г/л связан с повышением степени заполнения поверхности катода адсорбированными молекулами МЭА-ПАН-С и как следствие этого увеличением торможения кристаллизационной стадии.

Влияние изучаемых образцов ПАВ, вероятно, должно быть заметно при электроосаждении меди на твердом электроде из концентрированных растворов, когда процесс идет преимущественно в кинетической области и потенциал электрода не велик.

Кривые поляризационных измерений электрокристаллизации меди без поверхностно-активных добавок при температуре 293К и 333К. приведены на рисунке 3. Повышение температуры до 333К смещает потенциал катода в положительную область примерно на 5-7мВ.

Полярограммы катодного выделения меди и раствора сульфата меди ($\text{CuSO}_4 - 2 \cdot 10^{-3}$ моль/л) в присутствии МЭА-ПАН -С

Ось абсцисс – потенциал (В), ось ординат - сила тока (а). *Обозначения кривых:* без добавок (1), МЭА-ПАН - П (2), МЭА-ПАН (3), МЭА-ПАН –С (4)

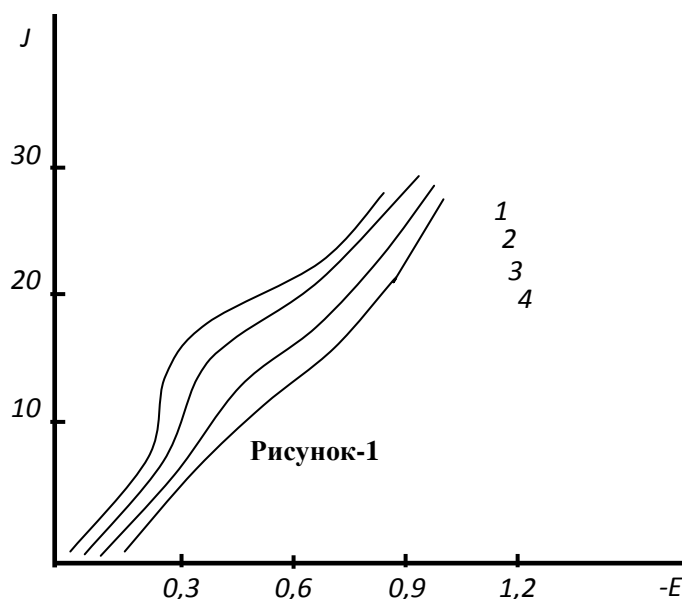

Рисунок-1

При электрокристаллизации меди на твердом катоде из электролита, содержащего МЭА-ПАН -С (0,5 г/л) при 293К наблюдается значительное торможение катодного процесса (рисунок-2, кривая 2). Потенциал катода смещается в сторону отрицательных значений до 0,3 В.

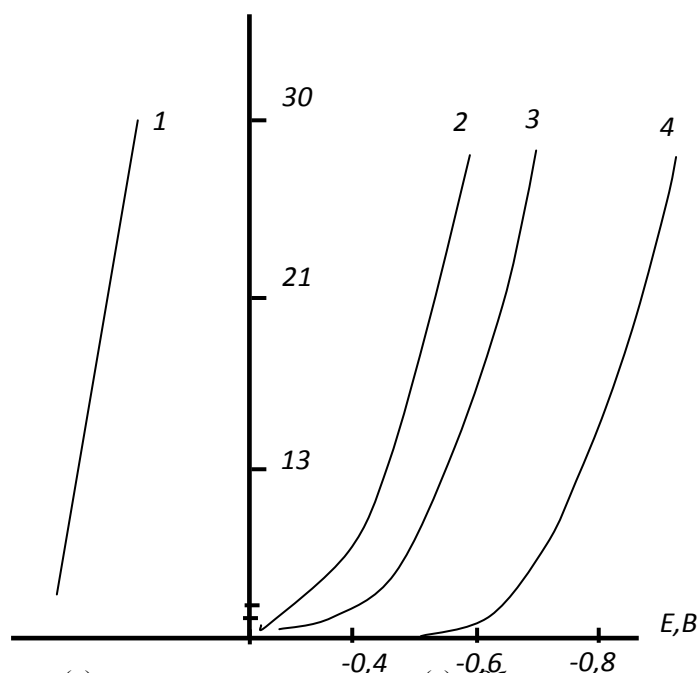
Ось абсцисс – изменение потенциала (В), ось ординат- сила тока (а).
Обозначения кривых: Т=293К (1), Т=333К (2).

Рисунок-2

Одновременное введение в электролит двух добавок – тиомочевины и МЭА-ПАН -С (0,5 г/л) еще более усиливает торможение разряда ионов меди (рисунок-2, кривая 3). С увеличением концентрации ВМ ПАВ МЭА-ПАН -С до 2 г/л торможение разряда ионов меди усиливается (кривая 4). Появляющийся на I,Е – кривой участок предельного тока в интервале потенциалов катода от – 0,3 до – 0,7В свидетельствует о высокой адсорбции исследуемого ВМ ПАВ.

Повышение температуры до 333К незначительно снижает поляризацию медного катода в присутствии ПАВ (рисунок -2). Тиомочевина с МЭА-ПАН -С (2 г/л) даже при высокой температуре не ослабляет своего поляризующего действия на процесс электрокристаллизации меди (кривая 4). Как видно из рисунка, на I,Е – кривой, по-прежнему сохраняется предельная волна.

Поляризационная кривые электрокристаллизации меди из электролита ($\text{CuSO}_4 - 1$ моль/л, $\text{H}_2\text{SO}_4 - 0,5$ моль/л) при 293К (а) и 333К (б)

Ось абсцисс – потенциал (в), ось ординат – сила тока (а). *Обозначения кривых:* электролит (1), электролит+ МЭА-ПАН -С (0,5 г/л) (2), электролит + тио – мочевины (0,1 г/л),+ (0,5 г/л) (3), электролит + тио + мочевины (0,5 г/л) + МЭА-ПАН -С (2,0 г/л) (4).

Результаты исследование и их обсуждения

Осадки меди, полученные из электролита без добавок, имеют крупнокристаллическую структуру (рисунок-1). При добавлении к электролиту меднения ВМ ПАВ Накфлок-С структура осадка меняется (фото б): уменьшается размер кристаллов, значительно возрастает число центров кристаллизации.

При температуре (293К) смесь ПАВ тиомочевинны с МЭА-ПАН (0,5 г/л) значительно повышает качество покрытия: уменьшает зернистость (рисунок-2), усиливает блеск (таблица-1). При повышении концентрации МЭА-ПАН -С (2 г/л) качество осадков меди ухудшается, на светлой основе появляются темные пятна, выход по току металла снижается.

С увеличением температуры до 333К качество медных покрытий, полученных из электролита с двумя добавками, остается прежним. Однако, при высокой концентрации МЭА-ПАН -С (2 г/л) осадки темнеют. Выход меди по току 98,6%.

Таблица 1 Медные покрытия, полученные из электролита, состава (моль/л): медь серноокислая – 1, кислота серная – 0,5 в присутствии и в комбинации с тиомочевинной. Плотность тока 2 А/дм²

Позиция	ПАВ	Концентрация, г/л	Т, К	ВТ Cu, %	Внешний вид покрытия
1.	Без ПАВ	-----	293	96,4	Светлый, крупнокристаллический
2.	МЭА-ПАН -С	0,5	293	97,3	Светлый, плотный
3.	Тиомочевина МЭА-ПАН -С	0,1 0,5	293	97,6	Светлый, блестящий, плотный
4.	Тиомочевина МЭА-ПАН-С	0,1 2	293	98,4	Светлый, плотный с Темными пятнами

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

5.	Без ПАВ	-----	333	97,5	Светлый, крупно-кристаллический
6.	МЭА-ПАН -С	0,5	333	98,3	Светлый, плотный полублестящий
7.	Тиомочевина МЭА-ПАН -С	0,1 0,5	333	98,5	Светлый, блестящий, плотный
8.	Тиомочевина МЭА-ПАН -С	0,1 2	333	98,5	Плотный с темными пятнами

Выводы

Из приведенных данных следует, что медные покрытия, полученные из электролитов в присутствии добавок МЭА-ПАН -С, отличаются высоким качеством: плотные, мелкозернистые, а в отдельных случаях, блестящие. Повышение температуры позволяет значительно ускорить процесс не снижая высоких качеств покрытий, получаемых из электролитов с МЭА-ПАН -С или с комбинированной добавкой тиомочевины с МЭА-ПАН -С. Выход по току близок к 100%.

Поляризационные измерения на твердом медном катоде в исследуемых условиях подтверждают высокие адсорбционные свойства ПАВ (МЭА-ПАН -С), способного в отдельности и в комбинации с тиомочевинной усиливать торможение процесса электрокристаллизации меди, восстановление, которой протекает при невысоких отрицательных зарядах поверхности. Таким образом, медные гальванопокрытия, полученные из электролита с указанными добавками, отличаются высоким качеством: мелкозернисты и плотны, блестящи и беспористы.

Литературы

1. А.С. 836233 СССР. Серноокислый электролит меднения стали // Лошкарев Ю.М., Малыхова Л.И.-ДСП от 07.06.1981.
2. А.С. 630648 СССР. Электролит меднения // Петина Н.Ф., Колеватова Е.С.-ДСП от 04.05.1979.
3. Валентелис Л.Ю., Бриджювене Л.Ю. Поведение некоторых азосоединений в процессе электроосаждения меди // Материалы 17-ой Респ.конф. электрохимиков «Исследование в области осаждения металлов».-Вильнюс, 1979.-С.17-20.
4. Валентелис Л.Ю., Скаржинскене З.П. О характере действия некоторых дисульфидов в процессе меднения // Материалы 17-ой Респ. Конф. Электрохимиков «Исследование в области осаждения металлов».-Вильнюс, 1979.-С.21-26.
5. Возисов А.Ф., Лапп В.Н. О механизме действия тиомочевины в процессе электрокристаллизации меди // Журнал прикладной химии.-1963.-В.7.-С.1515-1521.
6. Демеев Б.Б., Наурызбаев М.К., Набиев А.С. Потенциометрическое исследование комплексообразования меди с аминопарафином.-Усть-Каменогорск,197.-С.1515-1521.
7. Gerlich Z.Z. Infuense de la thiouree Swr les proprietes de depots cathodigues de cuivre // Ann Chim (France) – 1979.-4,3-p.215.
8. Szymassek Anna, Pajdowski Lich, Biernat Jan Polarografiesne badanis Wplywre indibitorov na process elektrodowego wredzielania miedzi z roztwerow 2MN2S04 // Zesz. noch PSL/-1979.-631.-p.347-349.

Т.М. Мухидинов

Российская Федерация, Санкт-Петербургский национальный исследовательский университет информационных технологий, механики и оптики, kazakh-rk@bk.ru

ДВУНОГИЕ ГУМАНОИДНЫЕ РОБОТЫ С ДИНАМИЧЕСКОЙ СТУПЕНЧАТОЙ ХОДЬБОЙ

Аннотация: В статье рассмотрены двуногие гуманоидные роботы, как ожидается, перемещаются в рамках антропоцентрической установки, которая включает в себя ступенчатое шагание по платформе. Однако, на данный момент только немногие из них могут идти вверх и вниз по ступенчатому шаганию. Даже успешные роботы выполняют такие движения - с точки зрения скорости или только достаточно быстро, но нераскрытым техническим способом делая это хуже. Динамический режим ходьбы предложен снова с подходящими для ступенчатых ходьбы вместе с переходным режимом и проверен посредством аналитического программного обеспечения много частичной динамики.

Ключевые слова: ступенчатая ходьба; двуногий; перевернутая модель маятника; ZMP;

Введение

Ключ к ступенчатой ходьбе кажется в том, как решить необычную динамическую проблему стабильности, являющуюся результатом эффектов сцепления между вертикальными и горизонтальными движениями, которые не появляются в случае плоских передвижений, поддерживающих постоянную высоту робота. Чтобы обойти такую проблему стабильности, самые вялые роботы имеют тенденцию использования квазистатических образцов ходьбы за счет большего вращающего момента привода головок.

Динамический модель ходьбы здесь предложен снова в подходящем для виде ступенчатых ходьбы. С этой целью, принята популярная перевернутая модель маятника, чтобы приблизить динамику двуногого робота. Затем, были применены условия точки равновесия, чтобы получить ограничительное уравнение которые обычно назывались ZMP (Точка Нулевого Моента). После решения уравнения с соответствующими вводами аналитически получены гиперболические траектории для трехмерных движений тела, что обеспечило динамическую стабильность. Кроме того, представлен переходный режим многочленного типа, применяемый для того, чтобы сглаживать устойчивость набора различных движений.

Впоследствии, местоположения ступни запланированы с учётом формы платформы и позиций ZMP. Примечательно, что время от времени ZMP может существовать таким образом от фактических ступенчатых ходьбы, что может очень отличаться от тех, ссылаясь как при двухмерных случаях. Как только траектории тела и ступней подготовлены, совместные движения могут быть вычислены на основе обратной кинематики. Наконец, распределенная масса и измельчённые эффекты контакта при таких движениях по обобщённым координатам оценены посредством аналитического программного обеспечения много частичной динамики. Результаты моделирования проверяют эффективность предложенных образцов ходьбы.

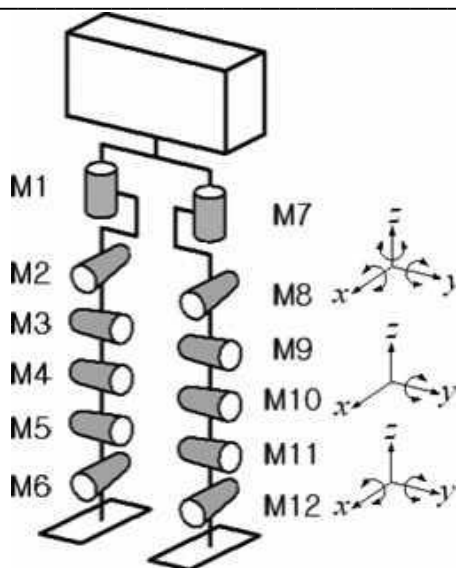
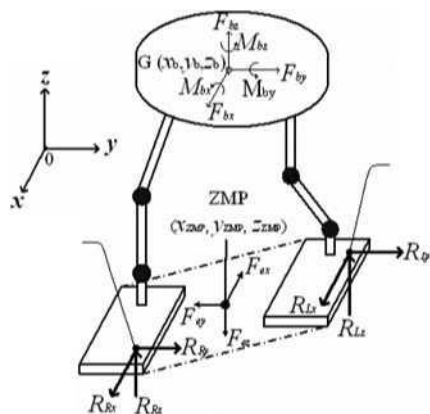

Рисунок 1. Скелетная диаграмма робота.

Рисунок 2. Идущий двуногий робот, 3D модель.

2. Структура робота и структуры ходьбы

У

двуногого робота в данном исследовании имеются туловище и дублирующие ноги из 6-ти степеней свободы, как показано на рисунке 1. В действительности, первые три из вращающихся осей ортогонально пересекаются в стыке таза, следующие в колене и последние две в лодыжке такими элементами как зубчатые приводы. Кроме того, они устроены в последовательности отклонения от курса ходьбы (M1/M7), вращение (M2/M8), подача (M3/M9), подача (M4/M10), подача (M5/M11) и вращение (M6/M12) сверху вниз.

Во время ходьбы на регулярном ступенчатом движений, роботы подвергнутся периодическим движениям. Следовательно, они требуют стабильного устойчивого структура ходьбы. Однако на практике, роботы изменяют стили передвижения от одного к другому. Поэтому также важен стабильный переходный образец. Оба должны быть детализированы впрередь.

2.1 Устойчивый модель

Чтобы обеспечить стабильность во время динамической ходьбы, роботы должны соответствовать ограничительному уравнению ZMP. Однако его форма может измениться в зависимости от применений. Обратите внимание к рисунку 2, в 3D модели. Применяя условия равновесия пункта ZMP в соединении с перевёрнутым подходом модели маятника, можно настроить следующие уравнения вдоль горизонтальных направлений инерционной Декартовой координатной структуры. Таким образом, обратите внимание на то, что все силы реакции от земли могут быть проигнорированы.

$$\begin{aligned} M_{bx} - F_{by}(z_b - z_{ZMP}) - F_{bz}(y_{ZMP} - y_b) &= 0, \\ M_{bx} + F_{bx}(z_b - z_{ZMP}) + F_{bz}(y_{ZMP} - x_b) &= 0 \quad (1a,b) \end{aligned}$$

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

где $F_{bx} = -m\ddot{x}_b$, $F_{yx} = -m\dot{y}_b$, $F_{bz} = -m\ddot{z}_b - mg$, с m общая масса, смешанная в точке G, и также $M_{bx} = M_{by} = 0$ принятия никакого переворачивающегося углового ускорения тела. В результате уравнение ZMP в поиске получается как показано ниже:

$$\begin{aligned}\ddot{x}_b - c^2 x_b &= -c^2 x_{ZMP}, \\ \ddot{y}_b - c^2 y_b &= -c^2 y_{ZMP}\end{aligned}\quad (2a,b)$$

который коэффициент $c^2 = (\ddot{z}_b + g) / (z_b - z_{ZMP})$ в соединённых вертикальных и горизонтальных движениях, в отличие от этого знакомых 2D случаях. Несмотря на то, что высота робота неизбежно изменяется со временем на ступенчатом ходьбы, желательно так или иначе предоставить константу C . Если так, движения вдоль горизонтальных направлений можно рассматривать как прямую двухмерную ходьбу. Следовательно, можно было бы также фокусироваться только на вертикальном движении с этого момента. Между тем, вышеупомянутое определение C приводит к дополнительному отношению относительно вертикального движения, описанного $z_{bm} = (z_b - g/c^2)$:

$$\ddot{z}_{bm} - c^2 z_{mb} = -c^2 z_{ZMP} \quad (2c)$$

Таким образом, как указано формуле (2) составляет полный 3D набор уравнений ZMP, которые взаимно независимы, но идентичны в формах. Следовательно, как с формулах (2a) и (2b), формула (2c) может быть решён для вертикального движения верхней части тела, занимающей позицию ZMP как ввод, т.е.,

$$z_{bm}(t) = (z_{bm0} - z_{ZMP})\cosh ct + \frac{\dot{z}_{bm0}}{c}\sinh ct + z_{ZMP}$$

Очевидно, z_{bm0} и \dot{z}_{bm0} соответственно обозначают начальную позицию и скорость. Как было изложено вкратце на рисунке 3, отличные двигательные стратегии установлены в зависимости от того, как робот поддерживается. Во время DSP (двойная фаза поддержки), робот поддерживает не только единую скорость в каждом направлении, но также и постоянную высоту с каждой поддерживающей ступней на соседней ступеньке. С другой стороны, во время SSP (единственная фаза поддержки) робот возобновляет переменную скорость и высоту, пока не восстановит нормальную высоту относительно следующей ступеньки, которая измерена H вдоль направления z . Соответственно, динамический эффект состоит в том, чтобы быть включённым вдоль вертикального направления во время одного только SSP. Чтобы иметь дело с ним, каждый SSP разделен на 3 под интервала положительных, нуля и отрицательного ускорения последовательно заложенных в памяти как I, II, и III. Обеспечение гладких движений до скоростей по всем интервалам предоставляет формуле. (4).

$$c(z_{bm0} - z_{ZMPS1})\sinh ct_1 = v_2, \quad (4a)$$

$$c(z_{bmt2} - z_{ZMPS2})\cosh ct_3 + \frac{v_2}{c}\sinh ct_3 + z_{ZMPS2} = z_{bm0} + H, \quad (4b)$$

$$c(z_{bmt2} - z_{ZMPS2})\sinh ct_3 + v_2\cosh ct_3 = 0, \quad (4c)$$

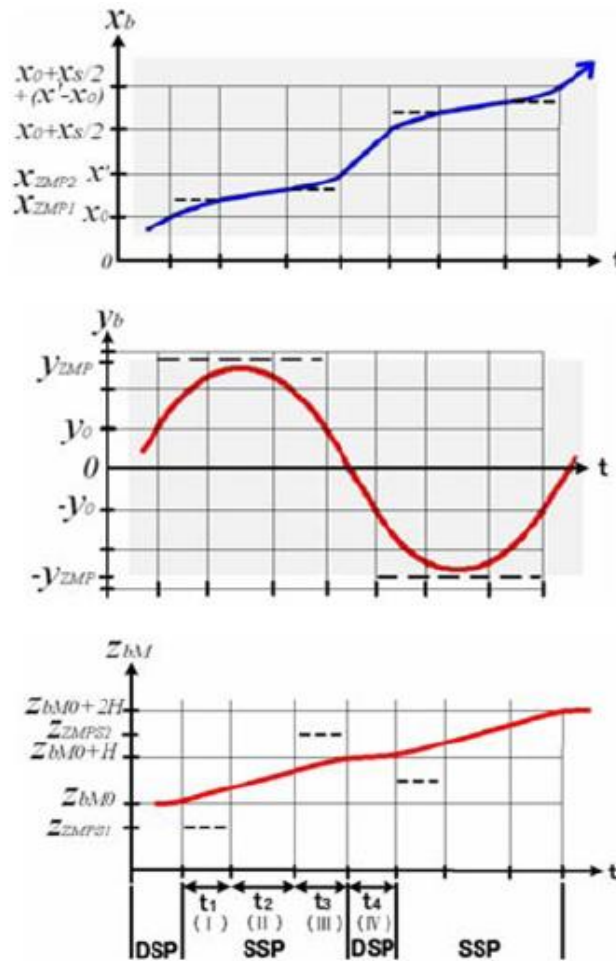
где общее количество 7 неизвестных является c , $v_2 = (\dot{z}_{bmbm}$ в конце I), Z_{ZMPS1} и Z_{ZMPS2} (позиции ZMP во время I и III соответственно), t_1 , t_2 & t_3 (продолжительность времени каждого под интервала), и другое примечание, чтобы идентифицировать является Z_{bmt2} ($=Z_{bm}$ в конце II). Принятие во внимание, что три раза продолжительности обычно определяются требуемыми горизонтальными движениями, и

C может быть установлен в $\sqrt{\frac{g}{z_{b0}}}$ как при двухмерной ходьбе, оставшиеся 3 неизвестные могут быть найдены как решения линейного алгебраического уравнения без труда. Особенность для подчёркивания того, что такие полученные вертикальные позиции ZMP могли существовать вне ступенчатого местности. Чтобы прояснить эту мысль, пересмотрите рисунок 2. Независимо от фазы поддержки, силы реакции, действующие на пункт A и B статически, балансируют их в ZMP по определению. Другими словами,

$$F_{ex} = R_{Lx} + R_{Rx}, F_{Ly} = R_{Ly} + R_{Ry}, F_{ez} = R_{Lz} + R_{Rz}, \quad (5a,b,c)$$

$$-R_{Lz}(y_{ZMP} - y_L) + R_{Rz}(y_R - y_{ZMP}) + R_{Ly}(z_{ZMP} - z_L) - R_{Ry}(z_R - z_{ZMP}) = 0, \quad (5d)$$

$$R_{Lz}(x_{ZMP} - x_L) - R_{Rz}(x_R - x_{ZMP}) - R_{Lx}(z_{ZMP} - z_L) + R_{Rx}(z_R - z_{ZMP}) = 0. \quad (5e)$$

В свою очередь, с z_{ZMP} , доступной как константа формуле (5) может дать:

Рисунок 3. Гиперболический модель ходьбы.

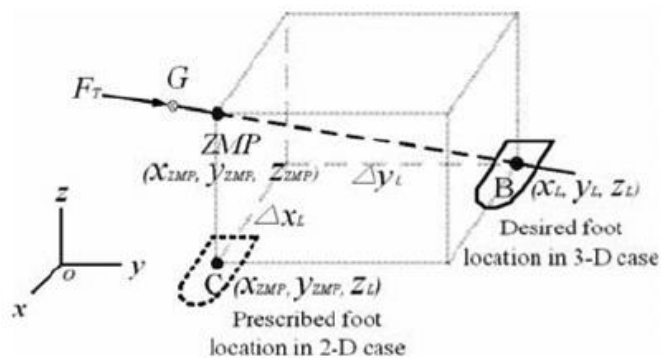

Рисунок 4. ZMP, в 3D.

Таблица I. Спецификации робота.

Деталь	Размеры [mm]	Масса [кг]
Тело	196(W)x150(H)x60(T)	17.81
Правая ступня	325(L)	2.150

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Левая ступня	325(L)	2.150
Правая нога	50(W)x110(L)x3(T)	0.1546
Левая нога	50(W)x110(L)x3(T)	0.1546
Всего	-	22.42

$$x_{ZMP} = \frac{R_{Lz}x_L + R_{Rz}x_R}{F_{ez}} + \frac{R_{Lz}(z_{ZMP} - z_L) + R_{Rz}(z_{ZMP} - z_R)}{F_{ez}}, \quad (6a)$$

$$y_{ZMP} = \frac{R_{Ly}y_L + R_{Ry}y_R}{F_{ez}} + \frac{R_{Ly}(z_{ZMP} - z_L) + R_{Ry}(z_{ZMP} - z_R)}{F_{ez}}, \quad (6b)$$

Действительно, x_{ZMP} и y_{ZMP} в формуле (6) вместе соответствуют позиции ZMP, которая будет предписана посредством процесса планирования горизонтального движения, в то время как первый термин по правой стороне делают требуемую эквивалентную точку контакта (или центр сил реакции) на поверхности рельефа на том же уровне. Теперь, для краткости предположим, что робот находится в SSP левой ногой. Затем $R_{Rx} = R_{Ry} = R_{Rz} = 0$, и $F_{ez} = R_{Lz}$ также, чтобы формула (6) может быть сокращен как ниже:

$$x_{ZMP} = x_L + \Delta x_L, \quad y_{ZMP} = y_L + \Delta y_L, \quad (7a,b)$$

где Δx_L и Δy_L определяют количество суммы, которой предписанная позиция ZMP отклоняется от требуемого пункта, для покрытия левой ногой. Такие далее показано на рисунке 4, в случае, если Z_{ZMP} находится выше левой ноги, ZMP будет служить для указном направление равнодействующая приложенной силы F_G , вместе с центром тяжести робота, отмеченным как точка G. Следовательно, разумно поместить левую ногу на местности в точке B, а не C.

Пока горизонтальные силы реакции, такие как R_{Lx} и R_{Ly} могут быть сделаны достаточно малочисленными тщательными структура ходьбы, однако, те сроки интервала могут быть ограничены пределом устойчивости. В ходе моделирования было замечено что, чем больше ступенчатых ходьбы, тем более нестабильно робот ходит, особенно боком. Чтобы решить такую проблему, также желательно замедлить скорость ходьбы.

2.2 Переходная структура

Роботы в квалифицированной работе должны изменить стили передвижения от одного к другому. Чтобы отразить это, выбранный робот, предполагается что изначально стоять на месте прямо перед ступенчатым уравнением, на обе ноги параллельно, и через несколько шагов останутся на ступенчатых платформе в DSP. Затем робот должен быть оборудован любым стабильным переходным структурам, чтобы объединить такие позиции с предшествующим моделям устойчивости. В основном этот подход использует кубический полиномиал, чтобы гладко соединить движения тела по затронутому переходному периоду. Например, можно использовать следующую функцию времени вперед x – направление:

$$x_b(\tau) = a_3\tau^3 + a_2\tau^2 + a_1\tau + a_0, \quad (8)$$

где включенные четыре коэффициента зависят от начальной и конечной условий позиции и скорости. Примечательно, что продолжительность времени, t^* , решительно влияет на стабильность переходного движения. Таким образом, всегда необходимо знать, вычислены ли ZMP с помощью формулы (8) и (4) априорно в стабильном регионе. Чтобы максимально использовать более широкий стабильный регион, применение переходного образца рекомендуется для пересечений между DSP как в данном случае.

3. Моделирования динамики

Выбранный двуногий робот 478 мм высотой и весит 22.4 кг, приблизительно 80% веса принадлежит туловищу. Для получения дополнительной информации обратите внимание к таблице 1. Как в работе, нормальная сила реакции от измельченного контакта смоделирована как сумма нелинейной пружины и вязких сил демпфирования. Кроме того, сила толчка расценена, чтобы иметь место в форме трения Кулона, коэффициент трения которого равняется или 0.8 или 0.7 в зависимости от касательной составляющей скорости. Как пример, введены соответствующие параметры ходьбы: $z_b = 300$ мм, $x_0 = 0$, $x_s = 275$ мм, $x_{ZMP1} = x_s/20$, $x_{ZMP2} = x_s/10$, $y_{ZMP} = 68$ мм, $v_{xD} = 110$ мм/с, $c = 5.7155/s$, $t^* = 0.5s$, и $H = 20$ мм. В свою очередь, соответствующие уравнения вычисляются $t_1 = t_3 = 0.1568s$, $t_2 = 0.1786s$, $t_4 = 0.8750s$ так, чтобы устойчивый период ходьбы стал 1.3672s. В течение времени моделирования 5.59s включая четыре непрерывных шага, позиции тела и развитие скорости как в рисунке 5 и 6.

Между тем, позиции ZMP в течение всего времени оказываются хороши в стабильном регионе, как свидетельствуется в рисунке 7 и 8. В отношении траектории ноги вдоль x & z – направлений были плавно запланированы как в рисунке 9 и 10, и как может быть известно на рисунке 7, вдоль y – направления траектория ноги остаётся постоянной.

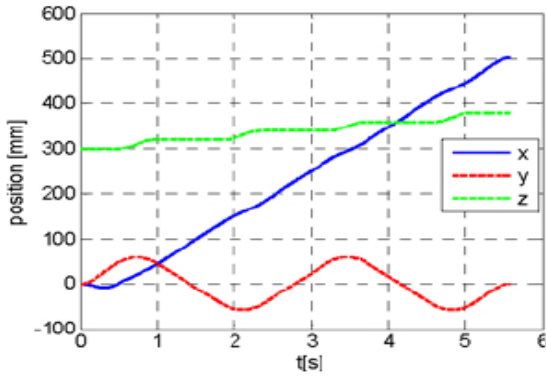

Рис. 5. Позиции тела

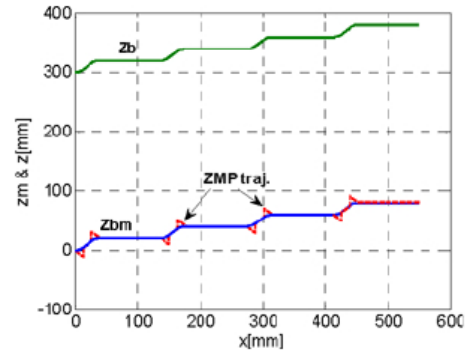

Рис.8. Траектория позиции (область x, z)

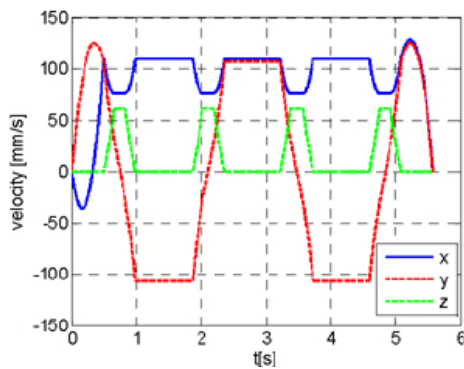

Рис.6. Скорость тела

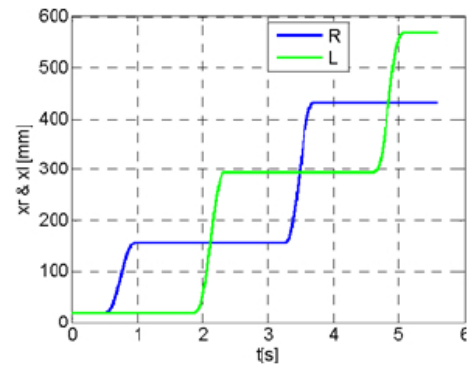

Рис.9. Движение ступни вдоль x -направления

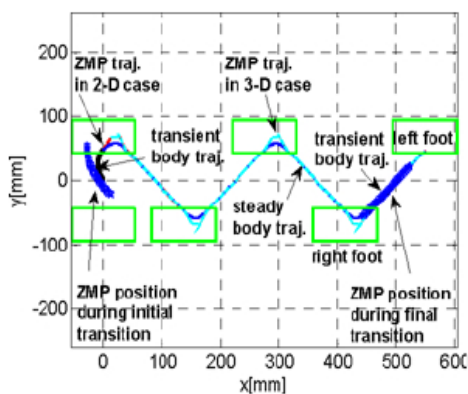

Рис.7. Траектория позиции (область x, y)

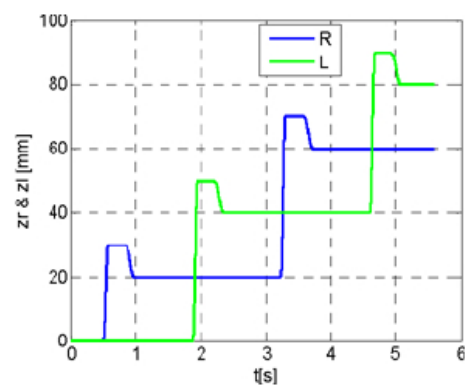

Рис.10. Движения ступни вдоль Z -направления

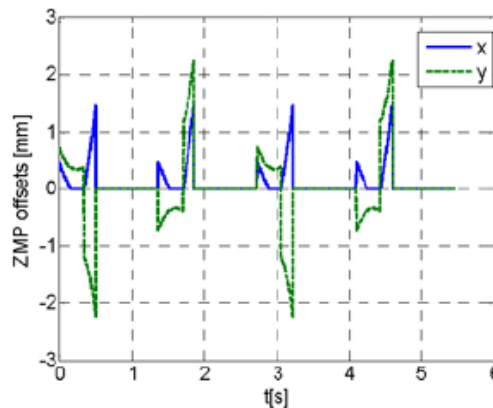

Рисунок 11. Смещения ZMP во время периода устойчивости.

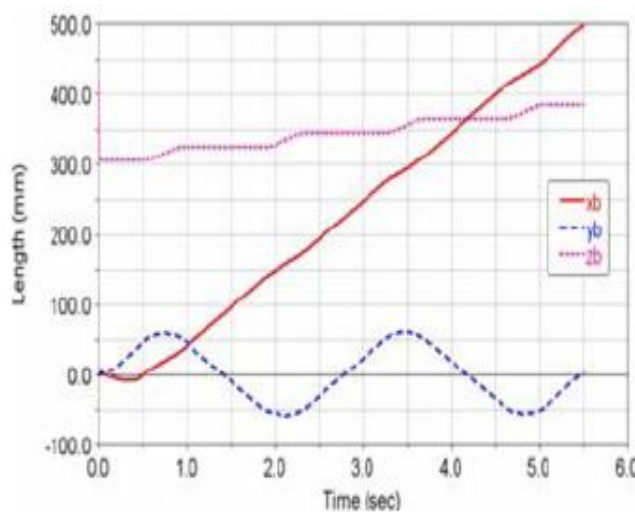

Рисунок 12. Движения туловища под динамическими эффектами

Что касается смещений ZMP в течение периода стабильности, рисунке 11 подтверждает, что они меньше предела стабильности (или размера ноги) и относительно больше к боковому направлению. Далее, как показано на рисунке 11, зеленые и синие линии показывают демонстрацию динамического моделирования результатов, полученные путем использования Адамс. Рисунок 12 показывает 3D (трехмерные) движения туловища без сотрясения тела. Сравнения между рисунком 5 и 12 подразумевают, что ступенчатая ходьба выполнена хорошо, как запланировано, только с мгновенным различием вначале, которое приписываемо резкому колену, сгибающемуся, для подготовки к передвижению.

4. Заключение

Гиперболический динамический модель ходьбы снова предложен как применимый к двуногим роботам для ступенчатой ходьбы. Кроме того, многочленная переходная структура является дополнением к плавной сборке начальных и заключительных постоянных положений с устойчивым передвижением. Примечательно, что обсуждалось то, насколько ZMP могло бы существовать вне фактического платформа в случае 3D (трехмерной) ходьбы, и какая мера должна быть принята в ответ. Как пример, типичный двуногий робот высотой 478 мм был успешно моделирован с динамическими эффектами. Он приближается к ступенчатому угадыванию на средней скорости около 1 секунды по шагу размером 20 мм высотой и 138 мм глубиной.

Литература

1. Lim, S., Kim, K. 1., Son, Y. 1. and Kang, H. 1., 2005, "Walk Simulations of a Biped Robot," *ICCAS 2005*, Koyang, Korea, pp. 2132-2137.
2. Lim, S. and Ko, 1., 2005, "Development and Application of a ZMP Sensor System," *Spring Conf Of KSME*, Busan, Korea, pp. 1376-1381.
3. Lotner, K., Gienger, M. and Pfeiffer, F., 2003, "Sensor and Control Design of a Dynamically Stable Biped Robot," *IEEE Int. Conf on Robotics and Automation*, Taipei, Taiwan, pp. 484, 490.
4. Mechanical Dynamics Inc., 2001, Basic ADAMS Full Simulation Training Guide. Vukobratovic, M., Borovac, B., Surla, D. and Stokic, D., 1990, *Scientific Fundamentals of Robotics 7: Biped Locomotion*, Springer-Verlag.

Summary

Biped humanoid robots are expected to move around human-centered setting that includes stairs as a major terrain. Reportedly, however, only few of them can walk up and down stairways as of now. Making it worse, even the successful ones carry out such motions either barely in terms of speed or fast enough but in an undisclosed technical manner. In this context, a dynamic gait pattern is proposed anew suitable for stair walks along with a transient pattern and verified by means of a multi-body dynamics analysis software.

УДК 624.115

И.С. Бровко- д.т.н., **Д.Э. Пак** - магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ЗАБИВНАЯ СВАЯ ПОВЫШЕННОЙ НЕСУЩЕЙ СПОСОБНОСТИ

Аннотация: Исследование работы и усовершенствование метода расчета забивной сваи с повышенными показателями несущей способности по сравнению с аналогичной традиционно применяемой конструкцией.

Ключевые слова: фундаменты, свая, несущая способность, безотходная технология, свайное поле.

Крупномасштабное строительство, намеченное в долгосрочной политике развития Республики Казахстан, предопределяет повышенные требования инновационного характера в строительной отрасли в ближайшее время и на перспективу. В связи с этим значительное внимание следует уделять вопросам развития фундаментостроения, так как от этого во многом зависит технический прогресс в данной отрасли, качество строительства, вопросы безопасности труда и жизни населения нашей страны.

При освоении новых территорий под строительство, которые порой отличаются сложностью, а также возведением современных тяжелых зданий и сооружений, требуются фундаменты с высокой несущей способностью. Этим требованиям в полной мере отвечают свайные фундаменты, основные конструкции которых известны с давнего времени. Конструктивные особенности того или иного вида свай кладутся в основу для их наиболее целесообразного использования в зависимости в первую очередь от геологического строения оснований.

В настоящее время известно большое количество научных исследований, посвященных разработке новых свайных конструкций. Одни из работ направлены на развитие площади боковой поверхности для увеличения сил трения и использования их как висячих свай. Другие исследования преследуют цель развить нижнюю пятую сваи для возможно большего опирания ее на нижние прочные грунты и создать условия работы близкие к стоечным конструкциям. Для этого создаются новые технологии и геотехническое оборудование определенной направленности. Но подчеркнем еще раз, что эти мероприятия нельзя рассматривать в отрыве от местных особенностей строения грунта и его физико-механических свойств.

На территории южного Казахстана свайные фундаменты имеют достаточное применение, иногда даже вопреки экономическим соображениям. Здесь нашли применение как буронабивные, так и забивные конструкции свай. Однако их широкое использование сдерживается отсутствием

высокопроизводительного оборудования и недостаточным объемом экспериментальных исследований. Научные исследования работы свайных фундаментов, особенно натурные – на строительных площадках, весьма дороги, трудоемки, требуют использования специальной техники. В связи с этим часто используются модельные экспериментальные исследования в лабораторных условиях. Этот путь используется в данной работе, в которой делается попытка создания и изучения работы новой конструкции забивной сваи повышенной несущей способности. При этом, в соответствии с государственной политикой РК в области фундаментостроения, преследуется цель создания высокоэффективной с экономической и технической точек зрения конструкции и усовершенствование существующей методики для ее расчета по несущей способности.

Одной из наиболее продвинутых технологий, использующих наиболее полным образом работу всего материала, то есть не допускающей такого отрицательного явления как срубка недобитых свай, является безотходная технология, предложенная институтом ДальНИИС (г. Владивосток) /1/. Безотходная технология погружения свай дает наиболее хорошие результаты, когда грунтовое основание представляет собой многослойную анизотропную среду с переменной глубиной расположения опорного слоя. Использование обычных призматических свай в таких условиях сопровождается практически всегда разной глубиной их погружения при забивке. Этому есть объективное объяснение: свая, достигнув прочного слоя грунта сразу же теряет вертикальную податливость, то есть, попросту говоря, упирается в прочный грунт. Дальнейшее ее погружения посредством ударов сваебойного оборудования приводит к разрушению голов свай, но не к ее погружению. Таким образом, образуются целые свайные поля недобитых свай, требующих срубки голов и ведущих к образованию большого отхода железобетонных конструкций и, соответственно, к значительным экономическим потерям.

Безотходная технология базируется на включении в процесс забивки свай двух важных дополнительных и трудноосуществимых операций – отделение ненужной длины свай, оставшейся на поверхности грунта при забивке и наращивание этой отделенной части на другой модуль с целью дальнейшего использования. Для возможности проведения вышеуказанных операций была проделана ДальНИИСом большая инновационная конструкторская проработка в результате чего, поставленные задачи по изменению конфигурации свай при забивке стали реально осуществимы. Появились механизмы по качественному отделению одной части сваи от другой и конструкции стыков отдельных модулей свай, позволяющие производить наращивание длины свай в нужном месте. В целом, включение этих технологических операций в процесс погружения свай, позволило формировать свайное поле под возводимыми объектами с разной глубиной их погружения, что находится в соответствии с неодинаковой глубиной расположения опорного слоя грунта от поверхности.

Появление возможности организации качественного стыка (стыков) по длине ствола призматической забивной сваи натолкнуло авторов данной работы на идею поворота вокруг своей оси на 90 градусов нижней части сваи относительно верхней. В результате по длине призматической сваи прямоугольного или квадратного поперечного сечения, образуются выступы, которые делают боковую поверхность свай не гладкой, а как бы с шипами. Естественно, образование дополнительных выступов отражается на передаче нагрузки от сваи на окружающий грунт в сторону ее увеличения. Это позволяет утверждать, что разработанная конструкция сваи обладает повышенной несущей способностью, по сравнению со своим аналогом – обычной призматической сваей. Особо следует подчеркнуть, что при этом объем тела сваи остается одинаковым со своим аналогом. Это свидетельствует о большей удельной несущей способности разработанной конструкции сваи.

Однако для практического внедрения этой перспективной свайной конструкции требуются дополнительные экспериментальные и аналитические исследования, которые и определяют актуальность, цель, научную новизну и практическую значимость данной работы, которые формулируются следующим образом.

Актуальность темы исследования обоснована созданием конструкции забивной сваи, несущая способность которой возрастает практически без увеличения материальных затрат на ее изготовление по сравнению с аналогом.

Целью диссертационных исследований является исследование работы, и усовершенствование метода расчета забивной сваи с повышенными показателями несущей способности по сравнению с аналогичной традиционно применяемой конструкцией.

Научная новизна работы заключается:

- в создании новой конструкции забивной сваи повышенной несущей способности;
- в исследовании работы разработанной конструкции;

- в усовершенствовании метода расчета несущей способности этой сваи.

Практическая ценность. Разработанная новая конструкция забивной сваи обладает повышенной несущей способностью, что позволяет расширить область применения, повысить эксплуатационную надежность, увеличить нагрузки на нее, что обеспечивает эффективность ее использования на строительных объектах Республики Казахстан.

Литература

1. Цытович Н.А. «Механика грунтов», Высшая школа 1983г., 287стр.
2. Мураталин Н.К., Бровко И.С. «Прикладная механика», Чимкент 1995г., 225стр.

Түйін

Зерттеу жұмысы және жетілдіру әдісі есебінен үнгілеу жоғарғы көрсеткішінің қотеру зейіндерін, дәстүрлі қолданыстағы конструкциялармен салыстыр.

Summary

Study of work and improvement of the method of driven piles calculation with enhanced load-carrying capacity compared with the same structure traditionally used

УДК 624.115

И.С.Бровко- д.т.н., **О.Г.Пак** - магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ИСКУССТВЕННОЕ ОСНОВАНИЕ С ЖЕСТКИМ ГОРИЗОНТАЛЬНЫМ ЭКРАНОМ

Аннотация: Экспериментально-аналитическое исследование взаимодействия искусственного гравийного основания с жестким горизонтальным экраном, подстилаемым слабым массивом природного водонасыщенного грунта, оценка деформативности всего этого геомассива.

Ключевые слова: основание, фундамент, деформация, водонасыщенный грунт.

Возведению сооружений самого разного предназначения предшествует устройство оснований и изготовление фундаментов, что по оценкам ряда авторов составляет от 20 до 40% стоимости всего строительства. Уменьшение затрат и сокращение времени на проведение работ нулевого цикла можно достигнуть за счет учета следующих факторов: правильной оценки физико-механических свойств грунтового основания; выбором эффективных технологий устройства оснований и наиболее целесообразных типов фундаментов; учета совместной работы и взаимного влияния основания – фундамента - надземных конструкций; безошибочным расчетом и проектированием, качественным выполнением строительно-монтажных работ.

Следует особо отметить, что геотехнические задачи сугубо индивидуальны, вследствие многообразия строения и свойств природных грунтов, на которые оказывает влияния местная специфика их происхождения (генезис) и природно-климатические условия. Огромное воздействие на свойства грунтов оказывают гидрогеологические условия формирования оснований в данных региональных условиях.

Для учета и правильной оценки всех вышеприведенных факторов, к которым, несомненно, следует отнести и влияние инженерной деятельности человека, называемое техногенным фактором, требуется использование законов механики грунтов, теории распределения напряжений, умения проектирования по предельным состояниям и других основополагающих принципов строительства.

Одним из самых важных моментов при строительстве и дальнейшей эксплуатации зданий и сооружений являются деформации оснований - осадки, просадки, крены и т.д., которые в основном определяют дальнейшую надежность и долговечность конструкций этих объектов. В настоящее время существует ряд расчетных методов, в том числе и нормативных, определения деформаций зданий и сооружений. Некоторые из этих методов взяты за основу при создании программных вычислительных комплексов для автоматизированного расчета деформаций на ПЭВМ. Это позволяет значительно увеличить скорость расчетов, учесть большое количество факторов и, на наш взгляд,

хорошо подходят для массового использования, где решаются однотипные, стандартные задачи. Однако, для индивидуальных, сложных случаев, расчеты на ПЭВМ требуют подтверждения своей достоверности «ручными» методами. Большое значение для оценки правильности полученных расчетных величин деформаций являются последующие натурные наблюдения за поведением зданий и сооружений в рамках геотехнического мониторинга. Эти данные являются самыми достоверными и имеют большую практическую и научную ценность.

Многолетней практикой и опытом строительства выработаны методы, позволяющие значительно снижать деформации оснований. Это особенно важно при высотном строительстве, возведении тяжелых промышленных предприятий со сложным технологическим процессом, когда в основании залегают слабые, сильно сжимаемые грунты. Одним из таких методов, получивших широкое распространения в практике строительного производства, является устройство искусственных оснований в виде грунтовых подушек. Этот метод привлекателен тем, что качество выполненных искусственных оснований может быть легко освидетельствовано по слоям, по мере их устройства. В качестве материала может быть использован грунт, вынутый из этого же котлована, доведенный до оптимальной влажности и уплотненный до требуемых кондиций при обратной укладке. Или грунт, доставленный из близко расположенных карьеров, например гравий, посредством которого могут быть устроены искусственные основания с еще более подходящими деформативными свойствами. Устройство грунтовых искусственных оснований может производиться практически круглогодично, особенно в условиях южных регионов, что сыграло решающую роль при выборе этого метода в качестве одного из основных в г. Шымкент.

Однако, большие затруднения представляет устройство искусственных подушек на водонасыщенных грунтах. Устройство подушек из местного грунта в этом случае невозможно и, даже в случае использования гравийно-песчаного грунта, происходит значительное удлинение сроков работ и страдает качество. В таких случаях выходом из положения является создание жесткого горизонтального экрана между природным водонасыщенным грунтом и отсыпаемым искусственным основанием. В настоящей практике строительства в региональных условиях южного Казахстана и г. Шымкента в частности, используется применение в качестве жесткого экрана искусственного слоя изготавливаемого из бутового камня. Однако, бутовый камень сам по себе достаточно дорог, но и он не снимает все вопросы. Достаточно сказать, что укладка бутового камня на слабое грунтовое основание, которое чаще всего покрыто в котловане водой, ведется вслепую, и не позволяет сразу же захватить тяжелой технике, так как это зыбкое, неустойчивое основание. Возникают вопросы — как производить уплотнение этого слоя, если невозможно применить соответствующие строительные высокопроизводительные механизмы? Как рассчитать время необходимое на производство работ и объемы материала, погружаемого в слабое основание? Так же по ходу работ возникают непредвиденные ситуации, например связанные с обрушением откосов котлованов при длительных сроках устройства искусственного основания из бутового камня.

В результате анализа этих производственных трудностей, авторами предлагается метод устройства горизонтального жесткого экрана из отходов армированных железобетонных изделий — плит, колонн, ригелей, фундаментных балок и т. д., которые предлагается укладывать сплошным слоем на слабое основание, при условии удаления воды из котлована. Эта конструкция вносит изменение в напряженно деформируемое состояние основания, которое практически не изучено. Не определены вопросы эффективности применения материала, из которого рационально изготавливать экран, технологии его устройства. Нет заключений и рекомендаций о методах водопонижения на площадках строительства - как это будет сказываться на окружающей существующей застройке и устройстве экрана. Не изучены вопросы деформируемости грунтового массива в случае использования жесткого экрана.

Из вышеприведенного следует, что данная тема исследования, посвященная решению сложной геотехнической задачи - оценке деформируемости искусственного основания при устройстве в нем жесткого горизонтального экрана, является актуальной.

Целью работы является проведение экспериментально-аналитических исследований взаимодействия искусственного гравийного основания с жестким горизонтальным экраном, подстилаемым слабым массивом природного водонасыщенного грунта, оценка деформативности всего этого геомассива.

Научная новизна данной работы заключается:

- в оценке деформируемости искусственного основания при устройстве в нем жесткого горизонтального экрана;

- в разработке конструкции жесткого горизонтального экрана;
- в теоретической интерпретации полученных данных.

Практическая ценность данных научных исследований заключается в том, что полученные результаты позволяют сократить время проведения работ нулевого цикла, повысить качество искусственных оснований, создаваемых на водонасыщенных грунтах южного Казахстана, увеличить эксплуатационную надежность конструкций зданий и сооружений.

Литература

1. Цытович Н.А. «Механика грунтов», Высшая школа 1983г., 287стр.
2. Коновалов П.А. «Основания и фундаменты реконструируемых зданий», Москва 2000г, 305стр

Түйін

Қиыршықты тастың жасанды негізімен сулы топырақ төсегіштің өзара әрекетінің эксперименталды және талдағышын зерттеу, оның көлемінің формасын өзгеруін бағалау.

Summary

Experimental and analytical study of the contacting between artificial gravel base and a rigid horizontal screen, underlayed by a weak natural water-deposited soil, evaluation of deformability of the whole this geomassive.

УДК 625.08

М.Х. Сарғужин, А.С Боранбеков

Казахский национальный технический университет
имени К.И.Сатпаева, Алматы, ул. Сатпаева 22. e-mail:alt_kz@mail.ru

ПОВЫШЕНИЕ ЭКСПЛУАТАЦИОННОЙ НАДЕЖНОСТИ ЭЛЕМЕНТОВ ЛЕНТОЧНОГО КОНВЕЙЕРА

.Аннотация: В этой статье рассмотрены перспективы развития ленточных конвейеров, провели анализ информации повышение эксплуатационной надежности и оптимизации параметров ленточных конвейеров.

Ключевые слова: Конвейер, лента, роликкоопор, барабан.

Введение

Ленточные конвейеры - наиболее производительный вид непрерывного транспорта, используемый для транспортирования сыпучих и штучных грузов с различной производительностью и скоростью движения конвейерной ленты. Расстояние транспортирования ленточными конвейерами достигает нескольких километров, а их трасса может иметь различную схему, что позволяет приспособлять конвейеры к условиям производства и местности.

Условия эксплуатации ленточных конвейеров отличаются большим разнообразием: от жаркого климата до работы на открытом воздухе при минусовых температурах.

Состояние вопроса

Развитие научно-технического прогресса ставит перед научно-исследовательскими, проектно-конструкторскими организациями и заводами-изготовителями, занимающимися разработкой и выпуском ленточных конвейеров задачу создания с наименьшими затратами

высокоэффективных, надежных в эксплуатации транспортирующих машин. Это требует проведения всесторонних теоретических и экспериментальных исследований и на их основе – определения перспектив развития и дальнейшего совершенствования методов расчета конвейерных установок. В настоящее время накоплен достаточный опыт конструирования и выпуска ленточных конвейеров, который до сих пор не систематизирован и не изучен.

Для установления перспектив развития параметров ленточных конвейеров необходимо провести анализ и обобщение опыта исследования, конструирования, выпуска ленточных конвейеров с целью установления национальных и интернациональных тенденции в этой области машиностроения [1].

В отечественной и зарубежной литературе, посвященной расчету ленточных конвейеров, отсутствуют обоснованные методы по выбору расстояний между роlikоопорами. В то же время, шаг роlikоопор в большой степени определяет эффективность исследования конвейерного транспорта, влияет на стоимость амортизационные отчисления конвейерных установок, стоимость транспортирования.

-В связи с этим, обоснованный выбор расстояний между роlikоопорами, устанавливаемыми с переменным (увеличивающимся) шагом, имеет больше практическое значение.

В большинстве нормалей и стандартов расстояние между роlikоопорами, ленточного конвейера рекомендуется выбирать в зависимости от ширины ленты и характера перемещаемого груза (насыпной плотности).

В методике ВНИИПТМАШ для конвейеров общего назначения шаг роlikоопор грузовой ветви определяется в зависимости от ширины ленты, насыпной плотности и кусковатости транспортируемого материала.

Существующие методы и рекомендации по установлению расстояний между роlikоопорами приняты из условия «умеренного провисания грузовой веви в продальном и поперечном направлениях» [2] фактически они относятся к участку ленты в месте минимального натяжения, распротроение же их зонам больших натяжений, где провес ленты мал, привод к увеличению поперечного схода ленты относительно продальной оси конвейера [2].

Методика расстановки ступенчатого расположения роlikоопор конвейерных установок

В результате исследований установлено, что в ленточных конвейерах шаг роlikоопор должен быть переменным. Шаг роlikоопор должен увеличиваться от минимального на участке наименьшего натяжения грузовой ветви ленты конвейера до максимального на участке у приводного барабана; значение максимального шага роlikоопор грузовой ветви l_m будет на участке наибольшего натяжения ленты у приводного барабана.

Однако несмотря на экономические преимущества этих конвейерных установок, широкое применение и внедрение их на предприятиях сдерживается. Это объясняется сложностью технологии сборки и монтажа, а также низкой технологичностью. Исследования, проведенные в этом направлении, показали целесообразность расположения роlikоопор с переменным шагом ступенчато по участкам.

Конструкция ленточного конвейера, отличие которого состоит в том, что с целью устранения отмеченных выше недостатков, снижения просыпи груза, роlikоопоры грузовой ветви установлены с переменным ступенчатым шагом роlikоопор и с использованием промежуточной опоры [3]. На рисунке 1.1 показана схема конструкции этого ленточного конвейера, который содержит раму 1, приводной 2 и натяжной барабаны 3, верхнюю 4 и нижнюю 5 ветви ленты. Верхняя ветвь 4 ленты опирается на желобчатые роlikоопоры 6, устанавливаемые с переменным ступенчатым шагом, а нижняя ветвь 5 ленты – на прямые роlikоопоры. На участках с большим шагом между роlikоопорами у приводного барабана установлены промежуточные опоры, позволяющие уменьшить провес ленты при остановке конвейера.

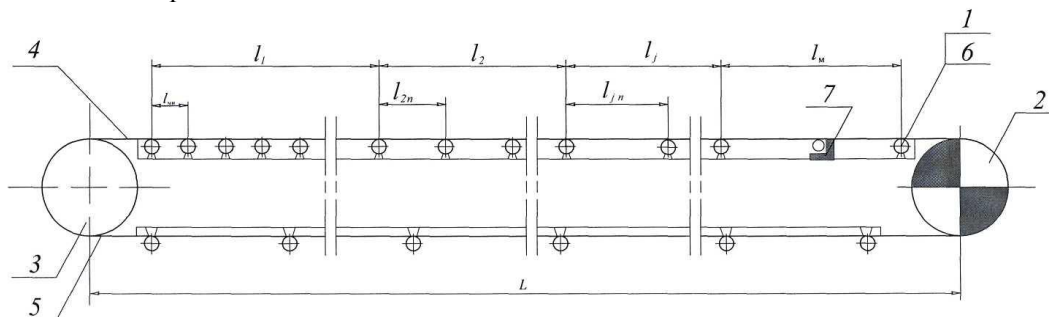

Рисунок 1 – Схема ленточного конвейера с переменным ступенчатым шагом роlikоопор

В исследованиях с участием автора разработана методика расчета ленточных конвейеров с переменным шагом роlikоопор, согласно которой значения максимального шага роlikоопор грузовой

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

ветви l_M на участке наибольшего натяжения ленты у приводного барабана определяется из условия допустимого провеса и отсутствия проскальзывания провеса и отсутствия проскальзывания ленты по следующей формуле:

$$l_M = \frac{cl_{MH}}{1 - \frac{W_{py}}{W_{oy} \cdot K_\alpha}}, \quad (1)$$

где l_{MH} – расстояние между роlikоопорами грузной ветви конвейера на участке минимального натяжения ленты; W_{oy} , W_{py} – соответственно удельные сопротивления движению ленты конвейера общее и рабочей ветви, определяемые как для конвейеров с $l_p = const$; $c=1,3$ – коэффициент корректировки срединной линии провисающей части ленты; K_α – коэффициент тягового фактора, учитывающий трением между трущимися поверхностями пары «лента-барабан», угол обхвата барабана α .

Коэффициент тягового фактора зависит от схемы привода и определяется по формуле

$$K_\alpha = \frac{K_T}{e^{M\alpha} - 1} + 1, \quad (2)$$

где K_T – коэффициент запаса сил трения $K_T = 1,1 \div 1,2$.

Полученное значение максимального расстояния между роlikоопорами грузной ветви конвейера должно удовлетворять условию обеспечения долговечности подшипников среднего ролика трехроlikовой опоры, шаг роlikоопор по условию обеспечения долговечности подшипников и определяется из равенства

$$l_M = \frac{P}{0,7(q + q_l)}, \quad (3)$$

где P – допустимая нагрузка на долговечность подшипника или жесткость оси ролика (берется меньшее из них); q и q_l – линейные нагрузки транспортируемого груза и ленты. Меньшее значение максимального шага роlikоопор, полученное по формуле (1) и (3), принимается как проектное.

При этом величина провеса ленты между всеми роlikоопорами грузной ветви не больше допустимого провеса, определяемого шагом роlikоопор на участке наименьшего натяжения грузной ветви тягового органа, т.е.

$$f_1 = f_2 = \dots = f_{n-1} = f \leq [f], [f] = (0,0125 \div 0,0250)l_{MH}. \quad (4)$$

Уравнение срединной поверхности эллиптического параболоида (рисунок 2), описывающей участок ленты между опорами, можно представить в виде:

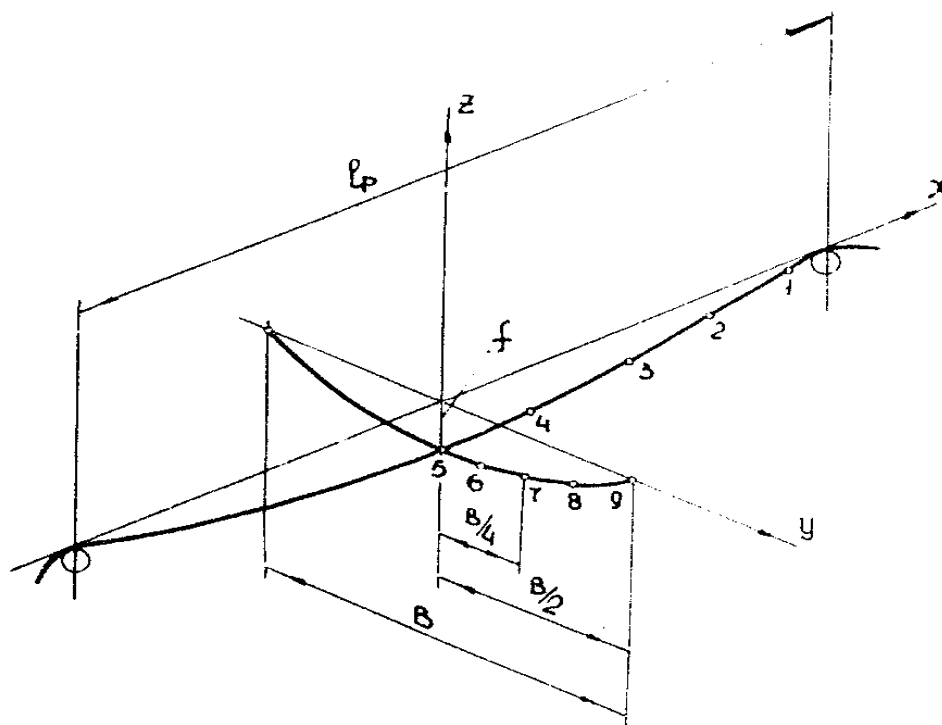

Рисунок 2 – Схема срединной линии провеса ленты между роlikоопорами

Заметим, что уравнения срединных поверхностей многоволновой пологой оболочки при нулевых значениях x или y переходят в уравнения, описывающие линии оболочки, делящие пополам срединную поверхность по координатным осям x и y .

Назовем эти кривые линии срединными (главными) линиями эллиптического параболоида. В направлении движения конвейеров они находятся в одной (вертикальной) плоскости с продольной осью конвейерной установки.

Для проверки полученных уравнений проведен эксперимент по определению геометрической формы провисающих участков ленты между роlikоорами.

Сравнительный анализ параметров конвейеров с постоянным и переменным ступенчатым шагом роlikоопор показывает на неоспоримые преимущества последних.

Для горизонтальных конвейеров длиной до 250 ... 300м шаг опор на грузе ветви ленты в зоне действия больших натяжений по мере приближения к приводному барабану можно увеличивать до 2,0 ... 2,2м.

Таблица 1 - Расчетные параметры ленточного конвейера при расстановке роlikоопор с переменным ступенчатой шагом

Параметр	Участок	1	2	...	12	13	Примечание
		l_1	l_2	...	l_{12}	l_{13}	
Шаг роlikоопор участка, м		1,0	1,1	...	2,1	2,2	Разность прогрессии $d=0,1$ м
Длина участка, м		10	10	...	21	14	
Количество роlikоопор, шт		10	10	...	10	6	Всего роlikоопор 126

Целесообразно осуществлять это мероприятие ступенчато по участкам длиной 20м. Так, переменный шаг опор, равный в начале конвейера 1м и увеличивающийся на каждом последующем участке на 0,1м, позволяет сократить число поддерживающих роlikов для горизонтального конвейера длиной 250м на 30%, а его стоимость на 10%. Увеличенный шаг роlikовых опор, способствуя улучшению прилегания ленты к роlikам, повышает их взаимное сцепление и уменьшает поперечную жесткость желоба ленты, снижая тем самым стремление ленты к поперечному смещению. Благодаря повышенной устойчивости движения ленты, устраняется необходимость использования роlikовых

центрирующих опор. Основой выбора переменного шага может служить условие примерного соблюдения постоянства стрелы провеса грузовой ленты в середине пролета, а также ограничения, которые связаны с несущей способностью подшипников и допускаемым выгибанием ленты, зависящим от ее упругих свойств и насыпной плотности транспортируемого груза.

Вывод

Учитывая недостатки схемы конвейерной установки с переменным шагом роликосопор сложностью сборки и монтажа, автором впервые предложена методика расчета переменного шага роликосопор по ступенчатой схеме расположения для транспортирования на большие расстояния сыпучих грузов кусковатостью менее 500мм.

1. Известно, что в ленточных конвейерах общего назначения шаг расстановки роликосопор принимается постоянным по всей длине конвейерных установок, что приводит к уменьшению провеса ленты между опорами и потере ее устойчивости по мере приближения к приводу, вследствие которого увеличивается износ дорогостоящей ленты.

2. Методика, разработанная ранее на кафедре ПТМ КазНТУ с участием автора, внедрена на ряде предприятий РК для конвейеров общего назначения. Однако эта методика имеет недостатки, связанные со сложностью сборки и монтажа, низкой технологичностью.

Методика расстановки роликосопор с переменным ступенчатым шагом вдоль става конвейера, предлагаемая автором, позволяет достигнуть повышения устойчивости движения ленты, уменьшить износ ленты и металлоемкость установки.

Литература

1. Джиенкулов С.А., Саргужин М.Х. Расчеты перспективных ленточных конвейеров. – Алматы: РИК, 1994.- 352 с.
2. Джиенкулов С.А., Саргужин М.Х. Исследования ленточно- тележечного конвейера для крупнокузовых грузов// Проблемы трансп. техн.: сб. науч. тр. и Технического университета. - Красноярск, 2005. –С. 332-337.
3. Саргужин М.Х. Джиенкулов З.С. Тулеуов Г.А. Динамическая модель ленточно- тележного конвейера для крупнокузовых грузов.// Тезисы докл. Межд. конф. по машиностр. – Алматы, 2005. – 326с.
4. А.С. 47970. РК. Крутонаклонный ленточный конвейер./ К.А.Омаров, М.Х. Саргужин, З.С. Джиенкулов, Д.М. Идрисов; опубл. 26.08.04, Бюл. № 11. – 2 с: ил.

Түйін

Бұл мақалада таспалы конвейерлердің даму бағытын ескере отырып, оларға анализ жасап, негізгі параметрлерін сұрыптау және сенімділігін арттыру жолдары қарастырылған

Summary

The prospects of development of band conveyers are considered in this article, conducted the analysis of information increase of operating reliability and optimization of parameters of band conveyers.

ӘОЖ 66.074

М.И. Сатаев – т.ғ.д., ҚР ҰҒА корр.мүшесі, **Л.М. Сатаева** – т.ғ.к., доцент,
А.А.Саипов-магистр
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ЭНЕРГЕТИКАДА БИОГАЗДЫ МЕМБРАНАЛЫ ТАЗАРТУ ӘДІСІМЕН ОТЫНДЫҚ ГАЗДЫ АЛУ

Аңдатпа: Қазіргі таңда табиғи қайта өндірілетін отын газ түрлерін алу мақсатында әлемде жүргізіліп жатқан ізденіс зерттеулер мәселелеріне шолу жүргізілді. Беттік кедергі коэффициенті мен көпіршікті шекаралық аймақтарды есепке ала отырып, мембрана арқылы толық ағын қоспасын есептеу үшін теңдеулер қорытылып шығарылған беттік кедергі коэффициентін есепке ала отырып, мембрананың өткізу қабілеттілігін сипаттайтын жаңа интегралдық параметр ұсынылған көпқабатты мембраналардың өткізгіштік жиыны мен көпқабатты мембраналардағы концентраторлы қабаттардың қозғалыс жылдамдықтарын есептеу үшін теңдеулер қорытылып шығарылған.

Кілттік сөздер: Мембрана, биогаз, органикалық қалдықтар, метан, математикалық үлгілеу, қалдықтан газ алу технологиясы, биогаз қондырғысы.

Ауылшаруашылық өндірісінің қалдықтарын ұтымды пайдалану – қазіргі уақытта үлкен және маңызды мәселелердің бірі болып табылады [1]. Бұл бір жағынан биомассаның алпауыт энергетикалық әлеуетін пайдалану мүмкіндігімен, ал екінші жағынан малшаруашылығы фермаларының көңді ағын суларындағы аурутудырғыш бактериялар мен гельминттермен топырақтың жұқтыруын, сутоғандарының ластануын болдырмау қажеттілігімен байланысты. Бұл екі аспект те ғылыми зерттеу мен тәжірибелердің нысаны болуда: атап айтқанда жылдан жылға іске қосылған биогаз қондырғыларының саны өсуде, әсіресе жылы және ыстық климаты бар елдерде. Энергетикалық мақсаттарда биогазды және егіншілікте тыңайтқыштарды кешендік пайдалануды ескере отырып ауылшаруашылық кәсіпорындары жағдайында биогаз қондырғыларының үнемділігін бағалау әдістемесі белгілі бір деңгейде қызығушылық танытуда.

XXI ғасыр әлемнің көптеген елдерінде өндіріс күштерінің бұрын соңы болмаған қарқынмен өсуімен сипатталады, бұл барлық энергия түрлерін тұтынудың күрт өсуіне әкеліп соқты, әсіресе қазба отындары – көмір, мұнай және табиғи газдарда жинақталғанында. Осының нәтижесінде бірқатар елдерде дәстүрлі отын түрлерінің, басты түрде әмбебап әрі ыңғайлысы мұнайдың тапшылығы сезіне басталды. Көптеген елдерді қаптаған энергетикалық дағдарыс мұнайдың бағасының орасан зор көтерілуін тудырды. Туындаған жағдай– «күн, жел, геотермальды» деп аталатын дәстүрлі емес энергия көздерін адамның қызметіне қою деген ұмтылысты күшейтті.

Бірақ күн энергияның сарқылмас көзі болғанымен және Жер тұрғындарының энергетикалық қажеттіліктерін көп ғасырларға қанағаттандыра алғанымен, оның тікелей қолданылуы үлкен қиындықтармен байланысты.

Екінші жолы – бүгінгі күні келешегі мол – сұйық және газтәрізді отынды алу үшін өсімдіктердің фотосинтездік қызметі нәтижесінде биомассада жинақталған күн энергиясын пайдалану. Бұл бағытқа қазір өнеркісібі дамыған елдердегі сияқты дамып келе жатқан елдерде де үлкен көңіл бөлінуде. Әр елдерде энергия тұтынуда биомассаның үлесі кең аралықта ауытқиды. Кейбір дамып келе жатқан елдерде биомасса жайларды жылыту және тамақ дайындауда энергияның негізгі көзі болып табылады.

Биомассадан энергияны алудың ең кеңінен тараған тәсілі – ауылшаруашылық өндірісінің қалдықтарын анаэробтық (оттегінің қатысуынсыз) ашыту. Осы процесс нәтижесінде алынған өнімдер – биогаз және өте ашып кеткен жартылай сұйық масса – өзімен газтәрізді отын және органикалық тыңайтқыш ретінде құндылықты материалды құрайды.

Биогаз қондырғыларын қолданудың маңыздылығы аз емес жағы – ірі малшаруашылығы фермаларының және кешендерінің көңдік ағын суларын кәдеге жарату және иісін жою, зарарсыздандырылған жоғары тиімді органикалық тыңайтқыштар алу арқылы ауа және су бассейндерінің, топырақ пен егіндердің ластануын болдырмау.

Қазіргі замандағы әлемде көңдік ағын суларын және басқа да органикалық қалдықтарды метандық ашыту мәселелеріне үлкен қызығушылық туындауда. Көңді және ауылшаруашылық

қалдықтарын өңдеуге есептелген биогаз қондырғылары орнатылуда. Ашыту камералары, газгольдер және өте ашып кеткен массаны (шламды) сақтау қоймалары кіретін қондырғының өзінен басқа егістіктерге шламды айдайтын сорап стансасы және биогазда жұмыс істейтін электростанса салынады. Өзіне биогазды алу үшін қажетті биомассаның ең таңдамалы құрамын және ашытудың оңтайлы режимдерін таңдау бойынша, көндерді зарарсыздандыру, алынатын шламның тыңайтқыш қасиеттерін зерделеу бойынша тәжірибелерді құрайтын қондырғыларды көпжылдық пайдалану оң нәтижелер беруде және мал саны әртүрлі болатын фермалар мен кешендерге биогаз қондырғыларының бірқатар жобаларын жасау үшін негіз болып табылады.

Дәстүрлі емес энергия көздерін дамытудың, жаңа энергия үнемдеу технологияларын құрудың қажеттілігі, өте маңызды табиғатты қорғау мәніне ие, малшаруашылығы фермаларының және кешендерінің өте үлкен көлемде көндік ағын суларын зарарсыздандыру және кәдеге жарату мәселелері органикалық қалдықтарды қайта өңдеудің қазіргі заманғы тәсілдеріне көңілді күшейтуді талап етеді. Соңғы екі онжылдықта биогаз қондырғыларын зерттеудің және пайдаланудың қорытымды тәжірибелері аталған салада жұмыс жасайтын мамандарға елеулі пайда келтіруі мүмкін. Дегенмен, осы талдаудың мәліметтері жеке кәсіпорындар жағдайларына қатысты болғанымен, есептеу әдістемелері және бірқатар салыстырмалы көрсеткіштер белгілі-бір қызығушылықты тудырады, өйткені биогаз қондырғыларын пайдалану табыстылығы – еліміздің нақты аймақтар жағдайында осындай қондырғылардың құрылысы туралы міндеттерді шешу кезінде анықтаушы мәнге ие болатын көпжақты мәселенің бірі.

Отындық газдың елеулі бөлігін дәстүрлі емес шикізат көзінен – канализациялық ағын суларын, ауылшаруашылық өнімдерінің қалдықтарын және т.б. анаэробтық шіріту арқылы өндіруге болады. Бұл кезде дәстүрлі әдістермен, мысалға абсорбциямен және адсорбциямен салыстырғанда, мембраналық әдістерді пайдалана отырып биогазды даярлау (оны CO_2 , H_2S -тен тазарту мен кейіннен сақтауға жіберу және тұтынушыларға үлестіруге компрессиялау үшін кептіру) елеулі экономикалық тиімділікті беруі мүмкін.

Қалдықтарды анаэробтық шірітумен алынған биогаз метанды ($\approx 60\%$ (көл.)) және көміртек диоксидін ($\approx 40\%$ (көл.)) құрайды. Газ күкіртті сутек, аммиак, судың булары құрайды; оның жылутүзгіш қасиеттері жоғары емес – $19,5\text{--}19,8 \text{ МДж/м}^3$. Тазартудан және кептіруден кейін газ CH_4 -ті 98% -дан (көл.) кем емес құрау керек (жылутүзгіш қасиеті $33,0 \text{ МДж/м}^3$ -ден кем емес), H_2S концентрациясы ($3\text{--}5$) $10^{-4} \%$ ($3\text{--}5 \text{ млн}^{-1}$) аспауы керек. Процесті ұйымдастырудың бірнеше нұсқасы болуы мүмкін, олардың әрқайсысы үшін қажетті мембрана бетін, компрессияға кететін шығынды, әртүрлі жағдайларда (қысым, бөлу сатыларының саны және қайта айналуы бар сұлбалардағы қайта айналма дәрежесі) бастапқы қоспадан метанды бөліп алу дәрежесін анықтайды. CH_4 -ті бөліп алудың жоғарғы дәрежесіне екі сатылы сұлбаны қолдана отырып жетуге болады, бірақ бұл кезде қажетті мембрана беті және энергия шығындары ұлғаяды. Бастапқы газ бойынша қондырғының өтелімділігі 3 жылдан кем емес болады, сонымен қатар тазартылатын биогаздың шығыны жоғарылаған сайын бұл мерзім елеулі кемиді. Бір сатыда бөлу кезінде метанның отындық газдағы концентрациясы 98% -ға (көл.) жетеді. Сатылар санын көбейткен сайын (каскадты режимдегі жұмыс) бастапқы биогаздан метанды кәдеге жарату дәрежесі өте жоғары деңгейге – 90% -ға дейін жетуі мүмкін. Газ бойынша жоғары жүктеме кезінде ($3540 \text{ м}^3/\text{сағ}$) мембраналық қондырғыны пайдалану экономикалық тиімді екені айқын болып тұр.

Мембраналық бөлудің ұстанымды жаңа мүмкіндіктеріне мембраналық аппараттардың жаңа құрылмаларын жасау кезінде қол жеткізуге болады, оларды пайдалануда өткізгіштіктің жалпы жоғары деңгейі кезінде мақсатты құрауыштар бойынша тасымалдау талғамдылығының жоғарғы мәндеріне жетуге болады. Ол үшін, бірінші кезекте, мембраналық модульдерді құрастыруға, мембраналық қабаттарды және олардың модификацияларын қалыптастыруға, мембрана арқылы тасымалдау процесін және аппараттарды есептеудің ғылыми-негізделген әдістемесін модельдеуге жаңа шешімдер қолдану қажет.

Биогазды мембраналық тазарту кезінде мембраналық аппараттарды жасау және отындық газды алуды модельдеу көптеген факторлармен, әсіресе ұлттық және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге тікелей әсер ету, аса шиеленіскен әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу, сондай-ақ оларды тәжірибе жүзінде пайдаланудың нақты келешегімен анықталатын мембраналық процестерді кең ауқымда ендіру өмірдің қажеттіліктерімен дәлелденеді.

Бұл еңбекте мембрана арқылы газды ультрасүзудің және беткі кедергіні есепке ала отырып көпқабатты мембраналарда заттарды тасымалдаудың құрылған математикалық моделі ұсынылды. Көпқабатты мембраналар қажетті тазарту дәрежесіне жету мақсатында ультрасүзу процестерінде

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

қолданылады. Көпқабатты мембраналарды пайдалану тек әр қабаттың диффузиялық кедергісін ғана емес, сонымен қатар мембраналарды бөлетін беттердің бір-бірімен жанасу шекарасындағы қосымша кедергіні де ескеру қажеттілігіне әкеледі.

Мембрана және ағынның бөліну шекарасындағы мембрана бетіндегі және сүзілетін қоспа ағынында заттар концентрациясының арасындағы байланысты құрайтын беткі кедергі коэффициентін ескере отырып қоспа бойынша мембраналардың өткізгіштік қасиетін сипаттайтын интегралдық параметр ұсынылды:

$$Z = \frac{\beta_i}{\beta_e} + \frac{K\beta_i h}{D_i}. \quad (1)$$

Тәжірибелік және теориялық пысықтау нәтижесінде мембрана бетіндегі қоспаның және сүзілетін қоспа ағынындағы концентрациялар, мембрана және ағынның бөліну шекарасында қоспаның үлестірілу сипаты арасындағы байланыс құрылды, мембрана арқылы қоспаның толық ағыны үшін өрнек шығарылды:

$$J = \beta_i \frac{C^0 - K^2 C^1}{K^2 + Z}. \quad (2)$$

Қоспа концентрациясына байланысты қабат тереңдігіндегі концентрациялық мөлшері қозғалысының жылдамдығын есептеу үшін теңдеу ұсынылды:

$$W = \frac{dz}{dt} = \frac{v}{\left[\varepsilon + \rho C^* r \frac{1}{(1 + (r-1)C_f)^2} \right]} \quad (3)$$

Мембрананың әртүрлі қабаттарының бөліну шекарасында кеуекті қабаттың құрылымы оның қабат тереңдігіндегі құрылымнан ерекшеленеді деп есептесек, онда бірқатар түрлендіруден кейін өрнектерді талдау ε_Γ шекаралық аймақ пен қабат тереңдігіндегі кеуектілік арасындағы арақатынасты алуға мүмкіндік береді:

$$\frac{\varepsilon_\Gamma + 3 + \sqrt{\varepsilon_\Gamma^2 - 10\varepsilon_\Gamma + 9}}{\varepsilon_\Gamma} = \frac{\varepsilon + 3 + \sqrt{\varepsilon^2 - 10\varepsilon + 9}}{2\varepsilon}. \quad (4)$$

1-суретте шекаралық аймақ кеуектілігінің адсорбциялық қабат тереңдігіндегі кеуектілігіне тәуелділік кестесі көрсетілген.

Есептеу қателігі формуланы қолдану аймағында 3%-дан аспайды, яғни $0,2 \leq \varepsilon \leq 0,7$.

n – қабатты мембрана үшін оны n негізгі қабаттардан және $(n - 1)$ шекаралық қабаттардан тұратын құрама жүйе ретінде қарастыру қажет. Сонда көпқабатты мембрананың толық келтірілген өткізгіштігін есептеуге арналған формуланы аламыз:

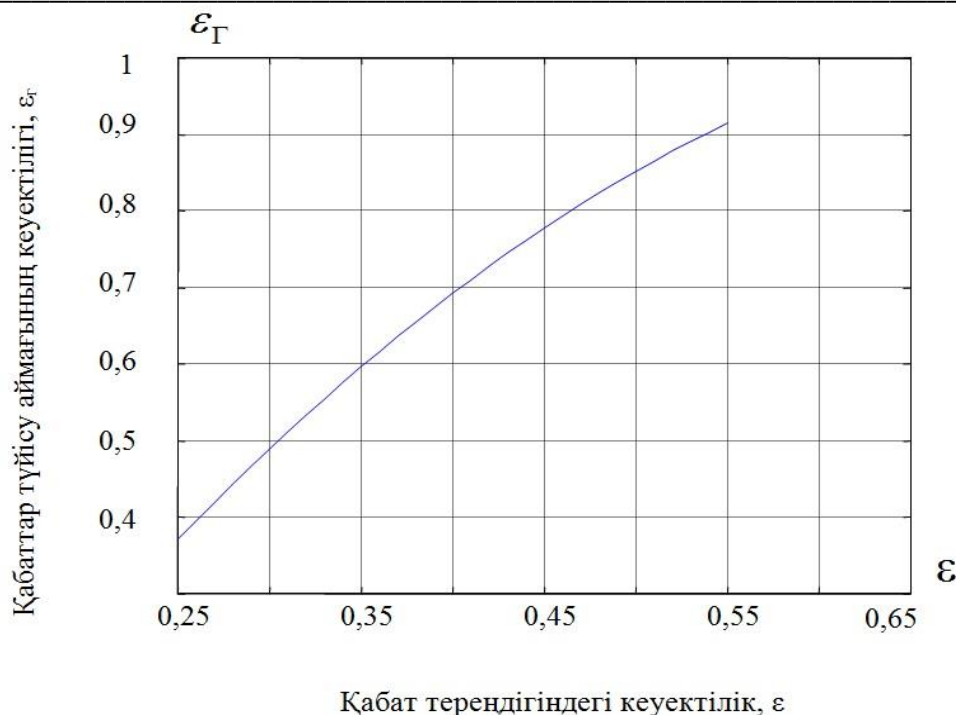
$$P = \frac{\sum_{i=1}^n h_i + \sum_{i=1}^{n-1} h_{\Gamma i}}{\sum_{i=1}^n \frac{h_i}{P_i} + \sum_{i=1}^{n-1} \frac{h_{\Gamma i}}{P_{\Gamma i}}}. \quad (5)$$

Егер көпқабатты мембраналардың жеке қабаттарының қалыңдығы мен қасиеттері олардың түйіндестіру шарттары сияқты ұқсас болса, онда (5) мына түрде қайта жазуға болады:

$$P = \frac{nh + (n-1)h_\Gamma}{\frac{nh}{P_M} + \frac{(n-1)h_\Gamma}{P_\Gamma}}, \quad (6)$$

мұндағы P_M – қабаттың өтімділігі;

P_Γ – шекаралық аймақтың өтімділігі.

Сурет 1 – Қабаттар түйісу аймағының кеуектілігінің қабат тереңдігіндегі кеуектілікке тәуелділігі

P_0 арқылы қабаттардың түйіндестіру аймақтарындағы құрылымның ерекшеліктерін ескермей көпқабатты мембрананың өтімділігін белгілейміз. Ары қарай Ψ құрылымдық коэффициентін енгіземіз, мұнда

$$\psi = \frac{nh + (n-1)h_{\Gamma}}{nh + \frac{\lambda_2}{\lambda_1}(n-1)h_{\Gamma}} \quad (7)$$

Сонда мына түрде жазуға болады

$$P = P_0 \psi \quad (8)$$

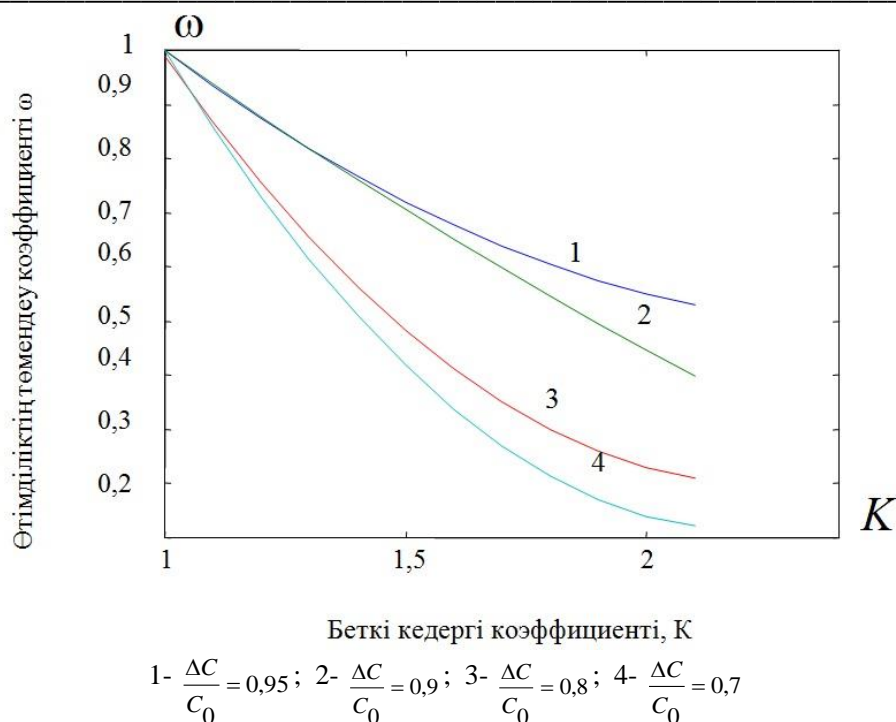
Құрылымдық коэффициенттің рөлі қалыңдығы аз мембраналар үшін үлкен, және бұл коэффициент қабаттар саны өскен сайын жоғарылайды. Мембрананың кеуектілігі үлкейген сайын құрылымдық коэффициент, керісінше, азаяды және бірге дейін ұмтылады.

Математикалық модельдің негізінде сандық тәжірибе жүргізілген болатын. Оның нәтижелері 2-суретте көрсетілген.

Өтімділіктің төмендеу коэффициенті ω беткі кедергі коэффициентіне K және қабатқа дейінгі және кейінгі концентрациялар айырмасына $\Delta C^{(i)}$ өте тәуелді.

Mathcad 2001i Professional пакетінде мәліметтерді өңдеу жолымен ω коэффициенті үшін келесі жуықтамалар алынды:

$$\omega = a_1 K^2 + a_2 K + a_3 \quad (9)$$

Сурет 2 – Өтімділіктің төмендеу коэффициентінің беткі кедергі коэффициентіне тәуелділігі.

Сипатталған математикалық модельдің теңдеулері көпқабатты мембрананың сыртқы және ішкі беттерінен массаберу теңдеулерімен бірге теңдеулердің тұйықталған жүйесін құрайды. Ультрасүзудің негізгі сипаттамаларын есептеу үшін модель жасалынды, онда көпқабатты мембраналардың өтімділігін есептеуге және ондағы қоспаларды ұстап қалу тиімділігін анықтауға жаңа шешімдер ұсынылды. Бұл мембраналардың кеуекті құрылымының және бөлініп алынатын қоспалардың сипаттамаларына байланысты тәжірибелік мәліметтермен дәлелденеді.

Әдебиет

1. Баадер, В. Биогаз: теория и практика / В. Баадер, Е. Доне, М. Бренндерфер (Пер. с нем. и предисловие М.И. Серебряного.) - М.: Колос, 1982. - 148 с.

Резюме

Проведён обзор по проблемам исследований, на сегодняшний день, направленных на развитие производства по получению топливных газов из природных возобновляемых источников энергии. Выводятся уравнения для расчета полного потока примеси через границы зон мембраны с учетом фактора поверхностного сопротивления и пористости. Предлагаются новые комплексные параметры, характеризующие пропускную способность мембраны с учетом фактора поверхностного сопротивления. Выводится уравнение для расчета общей проницаемости многослойной мембраны и скорости движения концентрации слоя в многослойных оболочках.

Summary

A review of research issues, at present aimed at the development of production to manufacture fuel gases from natural renewable sources of energy, has been carried out. Equations for the calculation of the total flow of admixture through the walls of the membrane zones, considering the factor of the surface resistance and porosity, are established. New complex parameters, characterizing the carrying capacity of the membrane with the consideration of the surface resistance factor, are suggested. An equation to calculate the general permeability of the multilayer membrane and the velocity of movement of the layer concentration in multilayer shells is established.

УДК 66.074

М.И. Сагаев-д.т.н., профессор, член корр НАН РК, **Б.С.Шакиров**-д.т.н., профессор,
Р.Ф.Алтынбеков-к.т.н., доцент, **А.А.Саипов**-магистр
ЮКГУ им.М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА МЕМБРАНОЙ ОЧИСТКИ БИОГАЗА

Аннотация: Исследования показывают, что производство биогаза представляет собой выгодную с экономической точки зрения отрасль сельского хозяйства, при условии, что техническое обеспечение установки и способ ее эксплуатации оптимальным образом согласованы со структурными свойствами субстратов, с учетом эффективного обеспечения биомассой что позволяет рационально утилизировать вырабатываемый газ.

Ключевые слова: Мембрана, биогаз, сепаратор, фильтр, компрессор, газ.

Биогазовая установка включает в себя ферментер с рабочим объемом 950 м³ и емкость для дображивания с рабочим объемом 1400 м³. Для хранения остатков ферментирующей массы будет использоваться емкость с рабочим объемом 3500 м³. Кроме того будут использоваться четыре дополнительных резервуара для хранения навозной жижи (260 м³, 300 м³, 600 м³ и 180 м³). Емкости частично снабжены покрытием, однако ни одно покрытие не является газонепроницаемым.

Устройство для загрузки твердых компонентов имеет приемную емкость, объем которой составляет 30 м³. Загрузка твердых компонентов регулируется по времени и осуществляется 24 раза в день. Органические удобрения в виде навозной жижи перекачиваются в ферментер из приемного бункера (85 м³) 10 раз в день.

После соответствующего времени отстаивания субстрата в ферментере масса поступает через переливное устройство в емкость для дображивания. Для перелива субстрата из емкости для дображивания в хранилища остатков ферментирующей массы, которые располагаются ниже других емкостей, необходимо открыть (вручную) соответствующие заслонки.

Для селективного выделения CO₂ и H₂S из смесей газов используют в основном полимерные – ассиметричные или композиционные мембраны: ацетат целлюлоза, ультратонкие мембраны из сополимераполикарбоната с полидиметилсилоксаном, полые волокна на основе ацетата целлюлозы и полые волокна из полисульфоната с полиорганосилоксаном, поливинилтриметилсилан и политриметилсиллилпропин.

Для эффективной работы мембранных аппаратов необходимо провести предварительную обработку газовой смеси перед подачей ее непосредственно на мембранную установку очистки. Необходимо установить аппараты для осушки газов, высокоэффективный сепаратор и фильтр (рисунок 39).

Рисунок 39 – Принципиальная схема мембранной очистки биогаза

Субстрат переливается в резервуары самостоятельно, перекачивания насосом не требуется. По такому же принципу функционирует подача массы для дображивания или материала из хранилища в приемный резервуар, откуда массу можно загружать в ферментер с помощью насоса (рециркуляция субстрата). Одно из хранилищ используется в качестве приемного резервуара для силосного сока, который выделяется из силосной массы. Благодаря тому, что хранилище связано с приемным резервуаром, обладающий энергетическим потенциалом силосный сок в небольших дозах можно использовать в процессе брожения массы. Кроме того, из приемного резервуара можно осуществлять также загрузку материала в емкость для дображивания.

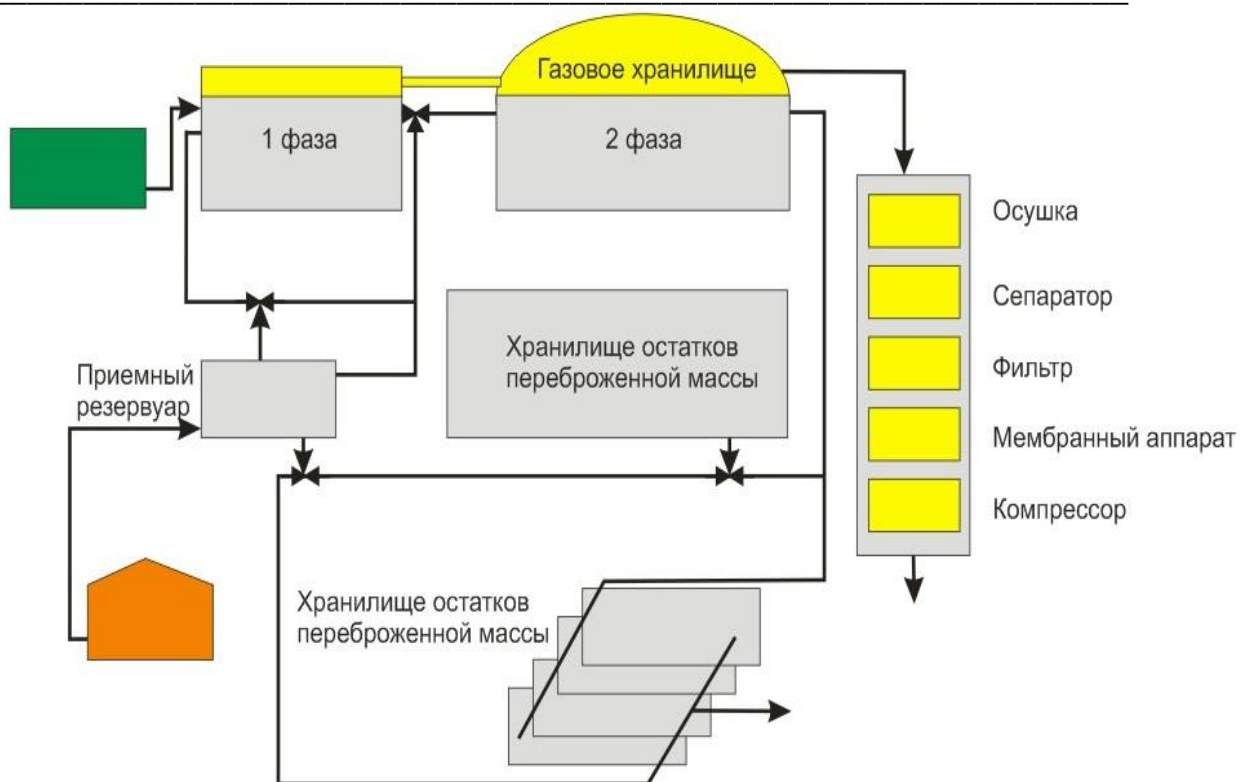

Рисунок 40 – Технологическая схема работы установки

Перемешивание массы в ферментере осуществляется с помощью погружного миксера и лопастного смесителя. В емкости для дображивания будет смонтирован конструктивно идентичный лопастной смеситель с уменьшенной мощностью, а также погружной миксер, идентичный миксеру, который используется в ферментере. Хранение выработанного биогаза осуществляется в емкости для дображивания под воздухоопорным двойным пленочным покрытием (500 м^3).

Качество газа. На установках вырабатываемый очищенный газ имеет довольно одинаковое содержание метана (CH_4), составляющее ок. 52 об. %. В связи с использованием субстратных смесей с большой долей навозной жижи КРС и твердых фракций куриного помета, могут быть достигнуты среднее значение содержания CH_4 на уровне 59%. Значения содержания метана в вырабатываемом газе других установок находятся в пределах от ок. 49 до 57%. Содержание диоксида углерода (CO_2) всегда ниже содержания CH_4 .

Смеси субстратов не содержат значительных жиро- или белоксодержащих долей, которые при расщеплении привели бы к повышенным значениям содержания CH_4 .

К значениям содержания метана свыше 52% приводит только переработка органического сырья. Однако так как здесь речь идет о качестве очищенного газа и интенсивность подачи воздуха в верхней части ферментера бывает разной, эти различия не могут быть выявлены непосредственно на основе определенных значений содержания.

Интенсивность подачи воздуха в головную часть ферментера можно определить по параметрам содержания кислорода (содержание O_2). Значения содержания кислорода находятся в пределах от 0,04 до 1,73 об. %.

Значения содержания сероводорода (H_2S) находятся в 88 % на установках ниже 200 ппм; данные значения должны быть соблюдены в большинстве случаев для исправной эксплуатации БТЭЦ.

Производительность биогаза и метана. Количество газа, ежедневно производимое на 1 м^3 рабочего объема, не сильно отличается в системах, которые применяют в качестве субстрата навозную жижу или возобновляемое растительное сырье, и находится в пределах от $0,57$ до $6,4 \text{ нм}^3$ биогаза/ $(\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$. Величина производительности метана находится в пределах от $0,3$ до $3,2 \text{ нм}^3 \text{ CH}_4/(\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$.

Одноступенчатые установки имеют более высокий показатель производительности, чем крупногабаритные многоступенчатые системы установок. Несмотря на использование субстрата, обладающего меньшим энергетическим потенциалом, установки, работающие на навозной жиже,

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

достигают благодаря более высокой величине оборота субстрата такой же хороший показатель использования объема ферментера, что и системы, использующие возобновляемое растительное сырье. Статистическое распределение однозначно указывает на то, что одноступенчатые установки достигают скорее более высоких показателей производительности CH_4 , чем многоступенчатые. В то время, как 70% одноступенчатых установок имеют показатель производительности CH_4 свыше $0,9 \text{ нм}^3 \text{CH}_4 / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$, среди многоступенчатых систем такой показатель отмечается только на 30% установок. В среднем этот показатель для одноступенчатых установок составляет 1,67, а для многоступенчатых - $0,87 \text{ нм}^3 \text{CH}_4 / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$.

Связь между содержанием оСВ в субстратной смеси и производительностью CH_4 прослеживается только на одноступенчатых установках. Здесь большую роль играют установки сухой ферментации, на которых при небольших рабочих объемах отмечается высокое содержание оСВ в субстратных смесях.

Определяется явная связь между нагрузкой общего объема установки органическим сухим веществом и отмечаемым показателем производительности. Эта связь особенно очевидна в диапазоне нагрузок от 1 до 5 кг оСВ/ $(\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$. При этом разницы между одно- и двухступенчатыми установками обнаружить не удастся, кроме того факта, что многоступенчатые установки всегда работают с более низкой нагрузкой ферментера, чем одноступенчатые. На общем фоне выделяются установки старого типа, имеющие нагрузку ферментера $3,3 \text{ кг оСВ} / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$ и величину производительности $0,74 \text{ нм}^3 \text{CH}_4 / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$ и, соответственно, $4,3 \text{ кг оСВ} / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$ и $0,98 \text{ нм}^3 \text{CH}_4 / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})$. Их эксплуатация осуществляется с большой нагрузкой ферментера, но при этом величина производительности CH_4 остается невысокой. Таким образом, имеющийся свободный объем для брожения массы используется хуже.

Практические рекомендации по рациональному выбору конструктивных и режимных параметров средств и оборудования предоставляется следующем образом.

На установке должны быть смонтированы следующие средства измерительной техники:

- определение объема субстрата (твердые компоненты выборочно с помощью ковша погрузчика; расход навозной жижи и рециркулята определяется по рабочему времени насоса)
- счетчик рабочего времени
- определение количества газа
- газоанализатор биогаза.

В таблице 3 представлены технические параметры предлагаемой биогазовой установки в промышленных масштабах для фермерского хозяйства. В таблице 4 представлены составные характеристики. В таблице 5 представлены среднее качество субстрата. В таблицах 6 и 7 представлены параметры качества газа и его выхода.

Таблица 3 – Технические параметры биогазовой установки

Параметры	Единица измерения	1 ступень	2 ступень	Всего
Объем реактора	$[\text{м}^3]$	1000	1500	2500
Рабочий объем	$[\text{м}^3]$	1000	1400	2400
Высота / ширина		0,40	0,35	
Температура	$[^\circ\text{C}]$	53	41	
pH		7,5	7,7	
Свежий субстрат	$[\text{т/день}]$	22,5	22,5	
Рециркуляция в 1 ступени из	$[\text{т/день}]$		0,2	
Перелив в	$[\text{т/день}]$		20	
V_{RoCB} субстрат	$[\text{кг}_{\text{oCB}} / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})]$	4,5	0,0	1,9
V_{RoCB} всего	$[\text{кг}_{\text{oCB}} / (\text{м}^3 \text{ раб. об. в день})]$	4,5	1,0	
Время отстаивания	$[\text{д}]$	35	65	85

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Разложение оСВ	[%]	68	39	81
Выработка CH ₄	[нм ³ CH ₄ /(м ³ раб. об. в день)]	1,75	0,4	0,9
Выработка биогаза	[нм ³ BG/(м ³ раб. об. в день)]	3,12	0,72	1,8

Таблица 4 – Составные характеристики

Параметры	Единица измерения	1 ступень	2 ступень
СВ	[%СМ]	8,2	5,8
оСВ	[%СМ]	6,8	4,5
NH ₄ -N	[кг/т]	2,0	2,5
N _{общ.} -N	[кг/т]	4,2	4,0
PO ₄ -P	[кг/т]	0,80	0,89
К	[кг/т]	4,1	3,8
Эквивалент уксусной кислоты	[г/т]	2556	335
FOS/TAC		0,82	0,34

Таблица 5 – Среднее качество субстрата

СВ	20 % СМ	NH ₄ -N	1,5 кг/т
оСВ	18 % СМ	N _{общ.} -N	4,5 кг/т
ХПК	239 кг/т	PO ₄ -P	1,37 кг/т

Таблица 6 – Производство газа. Качество газа.

58,9 об. %	CH ₄	0,10 об. %	O ₂
38,6 об. %	CO ₂	46 ppm	H ₂ S

Таблица 7 – Выход газа

Выход газа	нм ³ биогаза	нм ³ CH ₄
в 1т субстрата	157	83
в 1т оСВ	858	455
в 1т ХПК	661	350

Биогаз содержит метан 58,9 %(об.) и диоксид углерода 38,6 %(об.). Теплотворная способность равна – 21,2 МДж/м³.

После очистки биогаз содержит 98 %(об.) CH₄. Концентрация H₂S равна (3) 10⁻⁴ % (3-5 млн⁻¹). Теплотворная способность равна 36,0 МДж/м³. Предлагается двухступенчатая схемы очистки, представленной на рисунке 41.

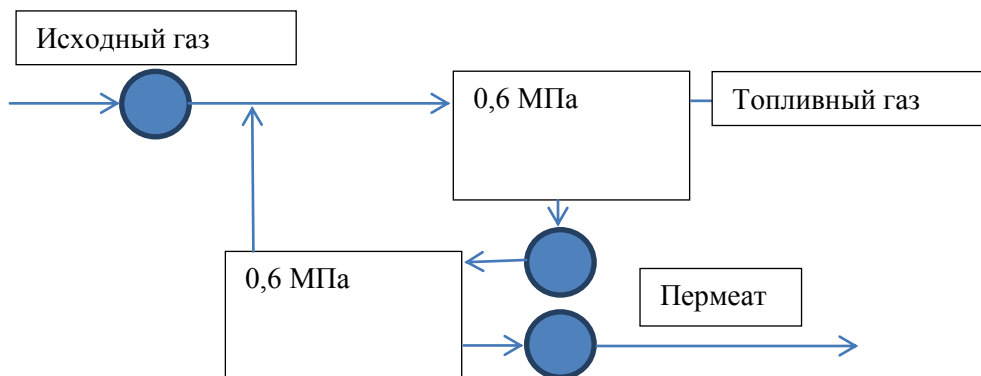

Рисунок 41 – Двухступенчатая схема очистки биогаза

Срок окупаемости установки по исходному газу составляет 1,5 года.

Давление исходного потока – 0,6 МПа;

Нагрузка по исходному биогазу – 360 м³/ч.

Требуемая поверхность мембран равна – 120 м².

Время работы установки – 8000 ч/год,

Срок эксплуатации мембран – 3 года;

Энергия – 55 кВт

Степень извлечения метана – 98 %(об.)

Мембрана в отличие от «накопительных» систем очистки газов (активированный уголь, ионообменные смолы и др.) не накапливает примеси внутри себя, что исключает вероятность их попадания в очищенный газ. Размер задерживаемых частиц определяется структурой мембраны, то есть размером ее пор.

Для выработки электро- и тепловой энергии используются блочные газовые ТЭЦ. Вырабатываемая электроэнергия подается в общественную электросеть, а тепловая энергия используется для обеспечения технологического процесса. Кроме того вырабатываемая тепловая энергия служит для отопления, а горячая вода используется для приготовления жидких кормов.

Годовое число работы БТЭЦ может служить индикатором эффективности эксплуатации биогазовой установки. Для агрегатов биогазовых установок непрерывного действия годовое число работы находится в диапазоне от 4332 до 8725 ч/г.

Статистическое распределение годового числа работы и теоретического числа работы на полную мощность показывает, что, хотя 69 % всех БТЭЦ и находятся в эксплуатации 8000 часов в год, только 41 % агрегатов достигают 8000 часов работы на полную мощность.

В среднем установки имеют коэффициент использования мощности, равный 85 %. 17 % всех установок имеют коэффициент использования мощности по выработке электроэнергии, составляющий 95%, однако в почти 10% установок этот показатель находится на уровне ниже 60%.

Только бесперебойная и исправная эксплуатация установок позволяет практически полностью использовать установленную мощность оборудования. Кроме того, основой для последующей эксплуатации оборудования с высокой долей использования общей мощности является правильный выбор размеров биогазовой установки, которые соответствуют проектируемой мощности.

Величины потребления электроэнергии на собственные нужды лежат в диапазоне от 5,0 до 20,6% от объема выработанной электроэнергии, среднее значение составляет 7,9%.

С увеличением доли навозной жижи увеличивается значение потребности в электроэнергии на тонну загружаемого субстрата. При этом особую роль играют значительно увеличенное значение пропускной способности субстрата и небольшая доля использования твердых компонентов. Кроме того при более низких содержаниях оСВ снижаются и требования к мощности перемешивания субстрата. В среднем на одну тонну загружаемого субстрата требуется энергия в объеме около 26 кВт.ч.

Показатели экономической эффективности подразделяются на следующие: инвестиции, годовой объем производства в стоимостном выражении и ежегодные затраты (расходы по содержанию

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

установки, расходы по содержанию и эксплуатации зданий и земельных участков, производственные затраты, прямые расходы).

Показатель годового объема производства в стоимостном выражении включает в себя сбыт электроэнергии и тепла, значение ценности удобрения в результате экономии минеральных удобрений, сбыт остатков брожения и экономию теплоносителей.

Что касается выручки от сбыта тепловой энергии, учитывается только тот объем теплоэнергии, который фактически утилизируется вне биогазовой установки и в виде твердого дохода может быть включен в баланс.

Что касается значения ценности удобрений, то здесь речь идет об учете фактически достигнутой величины снижения издержек на минеральные удобрения.

На основе анализов содержания питательных веществ N, P и K можно определить объемы содержания питательных веществ.

Ежегодные затраты подразделяются на расходы по содержанию установки, расходы по содержанию и эксплуатации зданий и земельных участков, расходы по содержанию машин и оборудования, а также производственные затраты и прямые расходы.

Расчетный отраслевой результат хозяйственной деятельности представляет собой разницу между общим объемом ежегодных затрат и доходом и является чистой прибылью.

Таблица 8 - Утилизация газа

Показатели		БТЭЦ
Эл. номинальная мощность:	[кВтэл]	100
Тепловая номинальная мощность	[кВттм]	120
Коэффициент выработки электроэнергии	[кВт.чэл/нм ³ биогаз]	1,8
Электрический КПД	[%]	35,0
Коэффициент использования мощности по выработке электроэнергии	[%]	95
Годовое число часов рабо	[ч/г]	8725

Электроэнергия на собственные нужды: (18,2 кВт.ч/тсубстрата)

Всего для БГУ: 6,5% от выработки

Утилизация тепла внешним потребителям

Потребление тепла - 21810 кВт.ч/неделю

Тепловая мощность - 129,8 кВттм

Теор. коэф. исп. мощности - 37,1%

Таблица 9 - Ежегодная производительность в стоимостном выражении

Доход от сбыта электроэнергии		
Значение ценности удобрений	93 %	100800000 тенге/г
Экономия теплоносителей	5,3 %	5152000тенге/г
	1,8 %	1792000тенге/г
		107744000

Таблица 10 - Ежегодные затраты

Расходы по содержанию установки	19,1%	14784000 тенге/г
Расходы по содержанию и эксплуатации зданий и земельных участков	6,6%	5152000 тенге/г
Расходы по содержанию машин и оборудования	1,7%	1344000 тенге/г
Производственные затраты	11,4%	8736000 тенге/г
Прямые расходы	61 %	47936000 тенге/г

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Общие затраты		78400000 тенге/г
Расчетный отраслевой результат хозяйственной деятельности		21280000 тенге/г

Результаты данного исследования показывают, что производство биогаза представляет собой выгодную с экономической точки зрения отрасль сельского хозяйства, при условии, что техническое обеспечение установки и способ ее эксплуатации оптимальным образом согласованы со структурными свойствами субстратов, а место ее расположения выбрано с учетом эффективного обеспечения биомассой и позволяет рационально утилизировать вырабатываемый газ. Помимо наличия наименее затратных субстратов, ключом к экономическому успеху являются, прежде всего, исправная, не подверженная частым сбоям эксплуатация оборудования, полное использование потенциала субстрата, а также оптимальная нагрузка всей установки. Во многих сферах можно достичь значительных улучшений, которые смогут обеспечить эффективную эксплуатацию системы и получение более высокой прибыли.

Использование новых технологий загрузки твердых компонентов, а также зачастую не приспособленные под работу с субстратами с высоким содержанием твердых веществ устройства для перемешивания массы, в отдельных случаях приводят к неоднократному возникновению неисправностей и сбоев в техническом и биологическом обеспечении технологического процесса. Для предотвращения возникновения простоя оборудования, который очень быстро может привести к возникновению убытков в особо крупных размерах, используемые агрегаты следует подбирать в соответствии со структурными характеристиками субстратов на основе возобновляемого сырья.

Это можно достичь за счет выбора подходящего конструкционного материала, а также таких параметров и размеров оборудования, которые приспособлены для продолжительной и безотказной работы.

Помимо исправной и не подверженной частым сбоям эксплуатации оборудования большое значение имеет эффективное использование энергетического потенциала используемых субстратов. Результаты расчетов выхода метана, а также потенциала остаточного газа в остатках ферментирующей массы показывают, что величина времени отстаивания субстрата является самым важным и определяющим показателем полноты его использования. Прежде всего, в установках со сравнительно невысоким показателем времени отстаивания менее 100 дней и одноступенчатым технологическим процессом отмечается низкий показатель использования субстрата, что при открытом хранении остатков брожения еще и приводит к нежелательным и негативно влияющим на климат выбросам метана. Так как стоимость субстратов составляет в среднем 42% от производственных расходов, в обязательном порядке следует избегать низких значений времени отстаивания, за исключением тех случаев, когда за счет предварительной обработки субстрата ускоряется его разложение или на установке имеется хранилище для остатков брожения, оборудованное газонепроницаемым покрытием. Последнее представляется целесообразным не только в связи с увеличением доли утилизации газа и предотвращением вредных с экологической точки зрения выбросов метана, но и в связи с одновременным предотвращением появления неприятных запахов, увеличением емкости хранения газа и предотвращением попадания дождевых вод в емкость с остатком брожения.

При проектировании установки следует обращать внимание на то, что при использовании субстратов с особенно высоким энергетическим потенциалом оценка их наличия и стоимости будет определена с достаточной надежностью и, по возможности, на более длительный период времени.

Важную роль при этом играет возможность замены дорогостоящих минеральных удобрений остатками брожения из биогазовых установок, в результате чего, в зависимости от землепользования и управления хозяйством, можно достичь экономии.

Особо важное значение имеет высокий показатель числа часов работы БТЭЦ на полную мощность, предпосылками для достижения которого являются исправная эксплуатация оборудования, тщательным образом продуманный расчет параметров и размеров всех компонентов установки, а также уравновешенная структура состава субстратов.

Помимо исправной и не подверженной частым сбоям эксплуатации оборудования большое значение имеет эффективное использование энергетического потенциала используемых субстратов. Результаты расчетов выхода метана, удельной выработки электроэнергии, а также потенциала остаточного газа в остатках ферментирующей массы показывают, что величина времени отстаивания субстрата является самым важным и определяющим показателем полноты его использования.

Доцент Ясер Мохамед Али Альван
Йемен-Аден сообщество Колледж

ОЦЕНКА НЕСУЩЕЙ СПОСОБНОСТИ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ С МАЛЫМИ ЭКСЦЕНТРИСИТЕТАМИ

В статье дана новая методика расчета прочности железобетонных сжатых элементов с малыми эксцентриситетами. Методика расчета построена на основе следующих предпосылок:

1. Форма эпюры напряжений бетона сжатой зоны в стадии близкой к разрушению принято криволинейно.

2. Аналитическая зависимость диаграммы напряжения и деформации σ - ε описывается полиномом пятой степени предложенной профессором В.Н.Байковым в следующем виде:

$$\sigma_b = A(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R) + B(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^2 + C(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^3 + D(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^4 + F(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^5,$$

где, А, В, С, D, F – постоянные коэффициенты, характеризующие бетонов соответствующего класса.

Зависимость (1) позволяет описать деформирование бетона для всего цикла загрузки: от начальных стадий приложения нагрузки до максимального напряжения R_b и последующего постепенного снижения напряжения вплоть до предельного значения относительных деформаций $0,85 R_b - \varepsilon_{bu}$.

Рассмотрим предельное напряженно-деформированное состояние весьма малого участка внецентренно-сжатого элемента единичной длины. На схемах деформаций и напряжений сжатой зоны фиксированы для бетона краевые значения

$$\sigma_b = 0,85 R_b \quad \text{и} \quad \varepsilon_b = \varepsilon_{bu}.$$

На основе этих предпосылок можно записать интегральное уравнение значений усилий в сжатой зоне бетона в следующем виде

$$N_b = b \int_0^{z_1} \sigma_b(\varepsilon_b) dz = b z_1 \gamma_1 \quad (2)$$

Здесь значение γ_1 характеризуется полиномом пятой степени

$$\gamma_1 = A/2(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R) + B/3(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^2 + C/4(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^3 + D/5(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^4 + F/6(\varepsilon_{bu} / \varepsilon_R)^5 \quad (3)$$

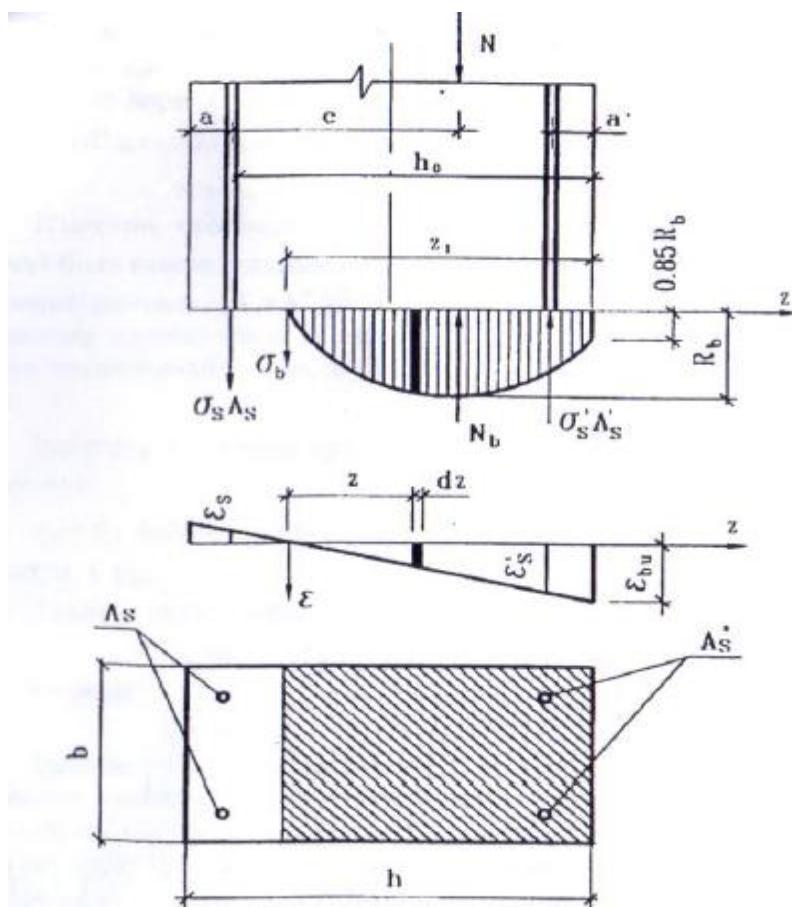

Рис.1. Схема усилий, напряжений, деформаций бетона и арматуры в расчетном сечении

Условие равенства проекций внешней силы и внутренних усилий в бетоне и арматуре на продольную ось элемента определяется по формуле

$$N_u = \gamma_1 b z_1 + \sigma_s' A_s' - \sigma_s A_s, \quad (4)$$

Момент сжимающих напряжений в бетоне относительно нулевой оси

$$M_b = b \int_0^{z_1} \sigma_b(\epsilon_b) z dz = b z_1^2 \gamma_2, \quad (5)$$

где

$$\gamma_2 = A/3(\epsilon_{bu}/\epsilon_R) + B/4(\epsilon_{bu}/\epsilon_R)^2 + C/5(\epsilon_{bu}/\epsilon_R)^3 + D/6(\epsilon_{bu}/\epsilon_R)^4 + F/7(\epsilon_{bu}/\epsilon_R)^5 \quad (6)$$

Параметр γ_1 выражает площадь бетона сжатой зоны, а γ_2 – момент этой площади относительно оси координат σ_b , γ_1 и γ_2 учитывают все нормируемые показатели бетона: R_b и E_b исходят по соответствующим нормам стран СНГ, а ϵ_{bu} по нормам ЕКБ-ФИП. Показатель ϵ_R (деформации, соответствующие призмной прочности бетона) в нормах ЕКБ-ФИП принимается постоянной величиной равной 2,2%, что не соответствует действительности. Экспериментальные исследования последних нескольких лет показали, что для бетона класса В 15 - $\epsilon_R = 16\%$, а для В60 - 2,3%, а для других классов 1,7...2,2%.

В связи с этим относительная высота сжатой зоны сечения ϵ_R определяется в зависимости от класса бетона.

Вычисленные постоянные параметры γ_1 и γ_2 характеризующие бетон соответствующего класса, и зависящие от R_b , E_b , ϵ_{bu} , ϵ_R приведены в табл. 1.

Граничное значение относительной высоты сжатой зоны можно определить из выражения.

$$\xi_R = z_R/h_0 = 1 / (1 + \epsilon_s/\epsilon_{bu}) = 1 / (1 + \sigma_y/\epsilon_{bu} E_s), \quad (7)$$

где σ_y и E_s – соответственно предел текучести и модуль упругости арматуры.

Таблица 1.

Класс Бетона / Харак-Теристика	B15	B20	B25	B30	B35	B40	B45	B50
$R_b, \text{МПа}$	11.3	15.0	18.6	22.2	25.2	29.2	32.6	36.0
$E_b \cdot 10^{-3}, \text{МПа}$	23.0	27.0	30.0	32.5	34.5	36.0	37.5	39.0
$\epsilon_s, \%$	1.6	1.7	1.8	1.9	2.0	2.1	2.15	2.2
$\epsilon_{bu}, \%$	3.7	3.6	3.5	3.4	3.3	3.2	3.1	3.0
$\gamma_1, \text{МПа}$	9.91	12.57	15.42	18.34	20.72	22.9	24.94	26.89
$\gamma_2, \text{МПа}$	5.38	6.79	8.44	10.27	11.71	13.14	14.7	15.97

Уравнение равновесия продольных сил (4) имеет следующий вид

$$N + \sigma_s A_s - \sigma_y' A_s' = \gamma_1 b z, \quad (8)$$

где $\sigma_y' = \sigma_s' - \sigma_y$ – предел текучести арматуры S' .

Уравнение (8) содержит неизвестное напряжение σ_s в арматуре S и неизвестную высоту сжатой зоны бетона z . Используем эмпирическую зависимость норм СНиП 2.03.01 «Бетонные и железобетонные конструкции» стран СНГ для обозначения σ_s в формуле (8)

$$N + A_s (2 (1 - \xi)/(1 - \xi_R) - 1) \sigma_y - \sigma_y' A_s' = \gamma_1 b z. \quad (9)$$

Известно, что расположение продольной арматуры в сечении элемента может быть симметричным ($A_s = A_s'$) относительно центра тяжести сечения и несимметричным ($A_s \neq A_s'$). Симметричное армирование предпочтительнее чем несимметричное по технологиям изготовления каркаса. В элементах с малыми эксцентриситетами в основном применяют симметричное армирование.

Уравнение (9) γ, b предлагается определить по следующей формуле

$$\alpha_s = \sigma_y A_s / \gamma_1 b h_0 = \sigma_y' A_s' / \gamma_1 b h_0$$

$$\Phi_n = N / \gamma_1 b h_0$$

Тогда уравнение имеет следующий вид

$$\Phi_n + ((2 (1 - \xi)/(1 - \xi_R) - 1) \alpha_s - \alpha_s) = \xi. \quad (10)$$

Отсюда

$$\xi = (\Phi_n (1 - \xi_R) + 2 \alpha_s - \xi_R) / (1 - \xi_R + 2 \alpha_s). \quad (11)$$

На основе уравнений (4) и (6) и используя табличные значения параметров $\gamma_1, \gamma_2, \epsilon_R, \epsilon_{bu}$ определено несущая способность сжатых элементов.

Произведена проверка вышеизложенного подхода оценки несущей способности сжатых элементов. Для этого теоретически обработаны опытные данные по несущей способности 44 колонн, испытанных К.Э.Талем, А.Е.Чистяковым, С.С.Мамедовым, В.А.Беликовым и А.Еркинбековым с различными значениями призмной прочности и гибкости, имеющие разные проценты армирования и эксцентриситеты.

Расхождение результатов расчетов по предлагаемой методике с опытными данными составляет +4,8%. Небольшое отклонение расчетных несущих способностей от опытных дает основание полагать, что предлагаемые расчетные формулы обладают достаточной степенью точности в пределах малого эксцентриситета продольного усилия, что характерно в основном для колонн каркасов высотных зданий.

Проведенный количественный и качественный анализ результатов дает оснований полагать, что разработанный способ расчета оценки несущей способности сжатых железобетонных элементов с малыми эксцентриситетами обладают достаточной степени точности.

Литература

1. Таль К.Э., Чистяков Е.А, Петрова К.В. Несущая способность коротких железобетонных элементов при внецентренном сжатии. В сб. «Расчет и конструирование элементов железобетонных конструкций». Москва: 1964.
2. Чистяков Е.А, Мамедов С.С. Исследование несущей способности внецентренно сжатых элементов. Азерб.инст.научн-техн. инф. №10. Баку, 1968
3. Беликов В.А., Исследование деформаций и напряжений в сечениях внецентренно сжатых колонн и высокопрочного бетона. Сб. Отечественный опыт. №10. ЦНИИСК Госстроя СССР. Москва 1968.
4. Зайкин А.И. Исследования несущей способности и деформативности внецентренно сжатых с малым эксцентриситетом элементов из бетона высокой прочности. Ленинград, 1972.
5. Еркинбеков А.Е., Расчет сжатых железобетонных элементов с малым эксцентриситетом. Технологии Бетонов №11-12. Москва, 2011.

Түйін

Мақалада осьтен тыс аз эксцентриситетпен сызылған темірбетон элементтерін есептеудің жаңа әдісі берілген және оның сандық сапалық талдау нәтижесі келтірілген

Summary

In this article are given calculation methods of reinforced concrete compressed with a small eccentricity and results of its quality and quantity analysis

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

ӘОЖ 510.6

С.С.Арипова

№81 Т.Тәжібаев атындағы орта мектебі, Қазақстан

ОРТА МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДА ДИОФАНТТЫҚ ТЕНДЕУЛЕРДІ ШЕШУДІҢ
ЖОЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

1. Анықталмаған теңдеулерді теңдеулер жүйесіне келтіру

Анықталмаған теңдеулерді теңдеулер жүйесіне келтіру мүмкіндігін және теңдеулер жүйесін анықталмаған теңдеулерге келтіру мүмкіндігін пайдаланып, анықталмаған теңдеуді шешудің анықтауыш әдісін келтіріп шығаруға болады. Осылардан пайдаланып кейбір есептеудің дербес және жалпы түбірлерін табуға мысалдар келтірейік:

$$ax + by = c,$$

мұндағы: a, b, c – тұрақты $a \neq b$ сандар.

Осы теңдеуді анықтауыш әдісімен шешейік.

$\Delta = a - b$ болғанда, $\Delta x = \begin{vmatrix} c & b \\ 0 & 1 \end{vmatrix} = c$, ал $\Delta y = \begin{vmatrix} a & c \\ 1 & 0 \end{vmatrix} = -c$ болады. Сөйтіп, теңдеудің дербес

шешімі:

$$x_0 = \frac{c}{a-b}, \quad y_0 = -\frac{c}{a-b} \text{ болады.}$$

Олай болса, оның жалпы шешімі

$$x = \frac{c}{a-b} + bt, \quad y = -\frac{c}{a-b} - at$$

болатындығын табамыз.

$x^2 - 5x + 6 = 0$ теңдеуді Виет теоремасы бойынша теңдеулер жүйесіне айналдыруға болады:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 5, \\ x_1 \cdot x_2 = 6. \end{cases}$$

Осы жүйенің коэффициенттерін алайық: $\begin{matrix} 1 & 1 & 5 \\ 1 & 1 & 6 \end{matrix}$ сандары пайда болады.

5 санын екі санның қосындысы түрінде былай жазуға болады:

$$5 = 1 + 4$$

$$5 = 2 + 3$$

6 санын екі санның көбейтіндісі түрінде былай жазуға болады:

$$6 = 1 \cdot 6$$

$$6 = 2 \cdot 3$$

Осы екеуінен жауаптың 2 және 3 болатындығын табуға болады.

$x^2 - 8x + 15 = 0$ теңдеуді анықтауыш әдісімен шешейік. Теңдеулер жүйесіне айналдырсақ, ол былай болады:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 8, \\ 3x_1 - 4x_2 = 3. \end{cases} \quad \text{Виет теоремасымен іріктеу әдістері арқылы осы жүйені шығаруды}$$

жалғастырамыз.

Бұл жүйені анықтауыш әдісімен шешейік:

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 3 & -4 \end{vmatrix} = -4 - 3 = -7; \quad \Delta = -7.$$

$$\Delta x_1 = \begin{vmatrix} 8 & 1 \\ 3 & -4 \end{vmatrix} = -32 - 3 = -35, \quad \Delta x_1 = -35;$$

$$\Delta x_2 = \begin{vmatrix} 1 & 8 \\ 3 & 3 \end{vmatrix} = 3 - 24 = -21, \quad \Delta x_2 = -21.$$

$$x_1 = \frac{\Delta x_1}{\Delta} = \frac{-35}{-7} = 5, \quad x_1 = 5; \quad x_2 = \frac{\Delta x_2}{\Delta} = \frac{-21}{-7} = 3, \quad x_2 = 3.$$

Жауабы: $x_1 = 5; x_2 = 3$.

2. Анықталған квадрат теңдеуді анықтауыш әдісімен шешу

$a_0x^2 + a_1x + a_2 = 0$ теңдеуін $a_0 = 1$ болған жағдайдағы шешуді қарастырайық:

Мысал 1. $x^2 - 8x + 15 = 0$ болғанда $x_1 = \frac{-b + \sqrt{D}}{2a}$, $x_2 = \frac{-b - \sqrt{D}}{2a}$;

$$x_1 = \frac{-b}{2a} + \frac{\sqrt{D}}{2a}, \quad x_2 = \frac{-b}{2a} - \frac{\sqrt{D}}{2a}; \quad x_1 - x_2 = \frac{2\sqrt{D}}{2a} = \frac{\sqrt{D}}{a},$$

$$x_1 - x_2 = \frac{\sqrt{D}}{a} \text{ болғандығын табамыз.}$$

$D = 64 - 60 = 4$ болғандықтан, Виет теоремасынан $x_1 - x_2 = \frac{\sqrt{D}}{a}$ теңдігі бойынша,

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = 8, \\ x_1 - x_2 = \frac{\sqrt{D}}{2} \end{cases} \text{ болады, } D = a(x_1 - x_2)^2, \text{ сонда } \begin{cases} x_1 + x_2 = 8, \\ x_1 - x_2 = 2 \end{cases} \text{ болғанда}$$

$$D = a(x_1 - x_2)^2.$$

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{vmatrix} = -1 - 1 = -2, \quad \Delta x_1 = \begin{vmatrix} 8 & 1 \\ 2 & -1 \end{vmatrix} = -8 - 2 = -10, \quad \Delta x_2 = \begin{vmatrix} 1 & 8 \\ 1 & 2 \end{vmatrix} = 2 - 8 = -6;$$

$$x_1 = \frac{-10}{-2} = 5, \quad x_1 = 5; \quad x_2 = \frac{-6}{-2} = 3, \quad x_2 = 3 \text{ болады.}$$

Жауабы: $x_1 = 5; x_2 = 3$.

3. Үш белгісізі бар екінші дәрежелі

$$x^2 + y^2 = z^2 \tag{1}$$

теңдеуін қарастырамыз.

Бұл теңдеудің шешімін бүтін сандарда геометриялық тұрғыда барлық пифагорлық үшбұрыштарды табу ретінде талқылауға болады, яғни тікбұрышты үшбұрыштарды қарастырып, олардың катеттері x, y -ке және гипотенузасы z -ке тең болып, олар бүтін сандармен өрнектелетін жағдайларды іздеуіміз керек.

x және y сандарының ең үлкен ортақ бөлгішін d арқылы белгілейміз, яғни $d = (x, y)$, сонда

$$x = x_1 \cdot d, \quad y = y_1 \cdot d,$$

және (1) теңдеу мынадай түрді

$$x_1^2 d^2 + y_1^2 d^2 = z^2$$

қабылдайды.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Бұдан келіп шығады, $z^2 d^2$ -қа бөлінеді және демек, $z d$ -ға қарағанда еселік болып келеді, яғни $z = z_1 \cdot d$.

Енді (1) теңдеуді мына түрде жазуға болады

$$x_1^2 d^2 + y_1^2 d^2 = z_1^2 d^2,$$

d^2 -қа бөліп жіберіп, мынаған келеміз

$$x_1^2 + y_1^2 = z_1^2.$$

Бұл біз бастапқы түрдегі теңдеу түріне келеміз, сонымен бірге x_1 мен y_1 шамалары бірден басқа ортақ бөлгішке ие емес. Сөйтіп, (1) теңдеуді шешу үшін x пен y -ті өзара жай сандар деп шектеу жасаймыз. Сөйтіп, айталық $(x, y) = 1$ болсын. Сонда x пен y сандарының ең болмағанда бірі (мысалы, x) тақ болады. y^2 -ты (6) теңдеудің оң жағына шығарып, мынаған келеміз:

$$x^2 = z^2 - y^2, \quad x^2 = (z + y)(z - y). \quad (2)$$

d_1 арқылы $z + y$ және $z - y$ өрнектерінің ең үлкен ортақ бөлгішін белгілейміз, сонда

$$z + y = ad_1, \quad z - y = bd_1, \quad (3)$$

бұндағы a мен b өзара жай сандар.

(3)-ке $z + y$ мен $z - y$ мәндерін қойып, мынаған келеміз:

$$x^2 = abd_1^2.$$

a мен b сандары ортақ бөлгішке ие емес, онда соңғы теңдік орынды болуы мүмкін тек сонда, егер a мен b толық квадраттар болып келсе:

$$a = u^2, \quad b = v^2,$$

онда $x^2 = u^2 v^2 d_1^2$ және $x = uv d_1$. (4)

Енді y пен z -ті (3) теңдіктерден табамыз. Бұл теңдіктерді қосу мынаны береді:

$$2z = ad_1 + bd_1 = u^2 d_1 + v^2 d_1; \quad z = \frac{u^2 + v^2}{2} d_1. \quad (5)$$

(3) теңдіктердің біріншісінен екіншісін айырып, мынаған келеміз:

$$2y = ad_1 - bd_1 = u^2 d_1 - v^2 d_1; \quad y = \frac{u^2 - v^2}{2} d_1. \quad (6)$$

(4)-дан x -тің тақтығы бойынша мынаған келеміз, яғни u, v және d_1 -лер де тақ. Одан басқа $d_1 = 1$, себебі, егер басқаша болса, онда мына теңдіктерден

$$x = uv d_1 \quad \text{және} \quad y = \frac{u^2 - v^2}{2} d_1$$

келіп шыққан болар еді x пен y шамалары $d_1 \neq 1$ болатын ортақ бөлгішке ие болған болар еді, ал бұл олардың өзара жай сандар болсын деп ұйғаруымызға қайшы. u мен v сандары өзара жай a мен b сандарымен мынадай теңдіктермен байланысқан

$$a = u^2, \quad b = v^2$$

және осылар бойынша олардың өздері өзара жай сандар; $v < u$, себебі $b < a$, бұл (3)-ден анық.

(4)-(6) теңдіктеріне $d_1 = 1$ -ді апарып қойып, мынадай формулаларға келеміз:

$$x = uv, \quad y = \frac{u^2 - v^2}{2}, \quad z = \frac{u^2 + v^2}{2}, \quad (7)$$

u мен v ($v < u$) өзара жай сандар болып тақ сандар болғанда барлық бос мүшелерді x, y, z бүтін оң үштігін және (3) теңдеуін қанағаттандыратын x, y, z -терді теңдеуге жай алмастырумен оңай тексеруге болады, u мен v сандары кез келген болғанда (7) теңдеуді қанағаттандырады.

u мен v -нің бастапқы мәндері үшін (7) формулалар келесі жиі кездесетін теңдіктерге келеді:

$$3^2 + 4^2 = 5^2 \quad (v = 1, u = 3),$$

$$5^2 + 12^2 = 13^2 \quad (v = 1, u = 5),$$

$$15^2 + 8^2 = 17^2 \quad (v = 3, u = 5).$$

Жоғарыда айтылғандай, (7) формулалар

$$x^2 + y^2 = z^2$$

теңдеуінің тек қана сондай шешімдерін береді, оларда x, y және z сандары ортақ бөлгіштерге ие емес. Барлық басқа бүтін оң шешімдері бұл теңдеудің (7) формулалардағы шешімдерді кез келген ортақ бөлгіш d -ға көбейту арқылы алынады.

Осы жолмен, яғни (1) теңдеудің барлық шешімдерін қалап тапқан болсақ, басқа осындай түрдегі тең деулердің де шешімдерін табамыз.

Мысал 2.

$$x^2 + 2y^2 = z^2 \quad (8)$$

теңдеуінің барлық шешімдерін табалық, ол шешімдер бүтін оң қос-қостан өзара жай сандар x, y, z .

Ескереміз, егер x, y, z (8) теңдеудің шешімі болса және x, y, z 1-ден өзгеше ортақ бөлгіштерге ие емес болса, онда олар және қос-қостан өзара жай сандар. Шынында, егер x және y жай сан $p > 2$ -ға еселік болса, онда мына теңдеуден

$$\left(\frac{x}{p}\right)^2 + 2\left(\frac{y}{p}\right)^2 = \left(\frac{z}{p}\right)^2$$

келіп шығады, оның сол жағы – бүтін сан, себебі z p -ға еселік. Дәл солай болады, егер x пен z немесе y пен z p -ға бөлінетін болса.

Әдебиеттер:

1. Оразбаев Б.М. Анықтауыштар теориясы.- Алматы, 1967.
2. Винберг Э.Б. Алгебра многочленов.- М., 1980.
3. Гибш И.А. Алгебра. Пособие для учителей.-М.: Учпедгиз, 1960.
4. Интернет желісі. Ферманың үлкен теоремасы. Неопределенные уравнения. Книга Диофанта (www.5ballov.ru).
5. Маркушевич А.И., Сикорский К.П., Черкасов Р.С. Алгебра и элементарные функции.- М., 1968.

Резюме

В школьном курсе математики часто встречается линейные уравнения с двумя неизвестными. Эти уравнения называется диофантовое уравнение. Существует разные пути их решения. Эти способы приведены в этой статье.

Summary

In the school course of mathematics often meets linear equalizations with two unknown. These equalizations диофантовое equalization is named. Exists different ways of their decision. These methods are driven to this article.

УДК 633.15

К.К. Дюсебаева - магистрант, **Г.С.Оспанова** - к.с.х.н., доцент
ЮКГУ имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПОТРЕБНОСТЬ КУКУРУЗЫ К ЭЛЕМЕНТАМ ПИТАНИЯ НА СЕРОЗЕМНЫХ ПОЧВАХ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

Аннотация: В статье обобщены результаты исследования по установлению норм минеральных удобрений расчетным методом на планируемой урожайности зерна кукурузы с учетом их биологической потребности в период вегетации растений.

За год исследования при уровне урожайности 100ц/га норма минеральных удобрений колебалась $N_{160-175} P_{60-80} K_{40}$ на урожай 120 ц/га $N_{120-230} P_{100-115} K_{60}$ кг/га в действующем веществе.

Фосфорные и калийные удобрения следует внести под зяблевую вспашку. На лугово-сероземных почвах предпосевную культивацию рекомендуется по 35-40 кг азота и одновременно с посевом по 20-30 кг азота. Остальное количество азота вносится в подкормки. На обыкновенных сероземах азотные удобрения обеспечивают наивысшую эффективность при внесении их в виде подкормки в определенные периоды развития кукурузы.

Ключевые слова: кукуруза, нормы минеральных удобрений, сероземные почвы, орошение.

Кукуруза – одна из основных зерновых и кормовых культур, гарантирующих при оптимальной влагообеспеченности и высоком уровне агротехнологии получение стабильно высоких урожаев зерна и силосной массы.

Будучи отзывчивой на орошение, в орошаемом земледелии она играет важную роль в развитии зернового производства и создании устойчивой кормовой базы для животноводства и птицеводства. Тем более, что основным лимитирующим фактором роста, развития и продуктивности кукурузы на юге Казахстана является естественные запасы почвенной влаги и питательных элементов.

При формировании высокопродуктивных агрофитоценозов кукурузы исследователями значительная роль отводится обоснованию доз и соотношению питательных веществ в удобрениях. Различия в почвенных и климатических условиях, разнообразие культур, сортов, гибридов, специализация растениеводства и земледелия привели к появлению более 40 методов (способов) расчета доз удобрений на запланированный урожай.

На современном этапе развития сельскохозяйственного производства, когда редко возрастают объемы средств воздействия на почву и растения, большое значение приобретают вопросы, связанные с организацией рационального использования всех видов удобрений, постоянным контролем за состоянием почвенной среды, уровнем и качеством урожая, эффективностью использования средств химизации на посевах сельскохозяйственных культур. Поэтому технология формирования высокопродуктивных агрофитоценозов зерна кукурузы должна предусматривать обоснование экономически выгодных норм удобрений для каждого поля [1.3].

В настоящее время существует два направления в подходе к установлению оптимальных норм минеральных удобрений.

Первое направление-это установление норм минеральных удобрений путем использования результатов полевых опытов, которые проводились по схеме с пятью или восьмью вариантами. Результаты, полученные в этих опытах, распространялись для всей почвенно-климатической зоны.

Второе направление-это разработка рациональных норм удобрений, принимающая за основу потребность растений в питательных элементах. В основу всех расчетных методов положены данные по выносу питательных веществ урожаями и коэффициентами использования элементов питания из почвы и удобрений.

Эти методы условно подразделяются на четыре группы по следующим признакам

-расчет норм удобрений на запрограммированный урожай по выносу питательных веществ с учетом эффективного плодородия почвы и использованием элементов питания из вносимых трупов;

-расчет норм удобрений на планируемую прибавку, когда известны величины урожаев без внесения удобрений, т.е. потенциально возможные урожаи за счет эффективного плодородия почвы;

-расчет норм удобрений по показателям первой и второй групп, но с учетом дальнейшего повышения плодородия почвы;

-расчет норм удобрений по балльной оценке почвы, цене одного балла продукции определенной культуры и возможной прибавки от удобрений.

Кукуруза, как высокоурожайная культура, потребляет в 1,5-2 раза больше питательных веществ, чем другие зерновые культуры. Это во многом определяет ее повышенную требовательность к условиям питания и положительную реакцию на внесение удобрений.

Орошение создает предпосылки для наиболее эффективного использования удобрений. В свою очередь, удобрения способствует более продуктивному использованию поливной воды. Поэтому совместное действие орошения и удобрений значительно превосходит эффект от их раздельного применения.

В связи с большим разнообразием почв, гидрологических и климатических факторов при выращивании кукурузы на поливных землях юга Казахстана системы применения удобрений должны быть различными. К тому же, в современном земледелии разработка технологии возделывания сельскохозяйственных культур при формировании высокопродуктивных агрофитоценозов на орошаемых землях немыслима без учета складывающегося баланса питательных веществ каждого конкретного поля, каждой культуры, сорта и гибрида. Как правило, нормы удобрений определяются балансово-расчетным методом, при котором рациональное использование и снижение загрязнительной роли элементов питания определяются сбалансированностью их поступления и выноса. В связи с этим, в задачу исследований была поставлена разработка научно обоснованной системы удобрений, которая должна обеспечить максимальную прибавку продукции на единицу действующего вещества удобрений, способствовать сохранению и повышению плодородия почв и исключить отрицательное воздействие на качество урожая.

Из большого количества балансово-расчетных методов нами выбран метод расчета норм удобрений на планируемую прибавку урожая как наиболее приемлемый для орошаемых почв юга Казахстана.

При расчетных норм удобрений учитывали:

-содержание подвижных форм элементов питания в почве, по которому определяли степень ее обеспеченности фосфором и калием, что необходимо для дифференцирования расчетных норм удобрений;

-вынос НРК на единицу урожая с учетом побочной продукции.

-коэффициент использования НРК из минеральных удобрений.

Регулирование режима питания при формировании высокопродуктивных агрофитоценозов кукурузы достигается не только определением рациональных норм удобрений, но и правильным их распределением на протяжении вегетации растений с учетом особенностей потребления культурой элементов питания и содержания их в почве. С учетом этого полную дозу фосфорных и калийных, а также 2/3 азотных удобрений вносили под предпосевную обработку почвы, 1/3 часть азотных- в подкормку и проводили ее в период формирования 5-6 листьев.

Расчет норм минеральных удобрений на обыкновенных сероземах проводился по содержанию основных элементов питания растений и гумуса в лаборатории массовых анализов КазНИИЗиР. Полученные результаты анализа НРК, согласно методике расчета, умножались на объемную массу и на глубину пахотного слоя. Установив содержание элементов НРК в верхнем активном слое (0-40см), умножали на соответствующие коэффициенты использования из почвы и тем самым определили требуемую дозу для внесения минеральных удобрений. Далее, учитывая коэффициенты использования отдельных микроэлементов из вносимых удобрений, рассчитали необходимую норму минеральных удобрений на запланированную урожайность. За год исследования при уровне урожайности 100ц/га норма минеральных удобрений колебалась $N_{160-175} P_{60-80} K_{40}$ на урожай 120 ц/га $N_{120-230} P_{100-115} K_{60}$ кг/га в действующем веществе (таблица).

Потребление кукурузой элементов минерального питания практически продолжается до конца вегетации. Однако из результатов исследования Казахского НИИ земледелия известно, что наиболее интенсивно оно протекает в период между фазами 5-7 листьев-выметывания метелок и за этот период кукурузы потребляет около 70% азота, 48% фосфора и 85% калия от общего потребления их за вегетацию. Поэтому, установив норму удобрений для формирования высокопродуктивных агрофитоценозов, учитывая вышеизложенные особенности потребления питательных элементов, опираясь на результаты предыдущих лет исследований, сроки внесения удобрений в лугово-сероземных и сероземных почвах несколько отличались по сравнению со светло-каштановыми.

Фосфорные и калийные удобрения следует внести под зяблевую вспашку. На лугово-сероземных почвах предпосевную культивацию рекомендуется по 35-40 кг азота и одновременно с посевом по 20-

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

30 кг азота. Остальное количество азота вносится в подкормки. На обыкновенных сероземах азотные удобрения обеспечивают наивысшую эффективность при внесении их в виде подкормки в определенные периоды развития кукурузы. Первая подкормка растений азотом проводилась в фазе 3-4 настоящих листочков из расчета 2/5 части от годовой нормы, лучше после прорывки, что обеспечит усиление роста молодых растений. Вторая подкормка проводилась перед поливом примерно через 15-20 дней после первой – нормой 3/5 части – в фазу 8-10 настоящих листьев. После подкормки необходимо сразу же подавать на поле воду. В противном случае, в жаркую погоду при запаздывании с поливом даже на один день, удобрения могут вызвать ожоги корневой системы, что отрицательно действует на рост, развитие растений.

Таблица. Расчет норм минеральных удобрений на запрограммированный урожай зерна кукурузы сорта Сыр Сулуы 375 на обыкновенных сероземах.

Показатели	Норма минеральных удобрений на 100 ц/га, кг/га д.в.			Норма минеральных удобрений на 120 ц/га, кг/га д.в.		
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1. Вынос питательных веществ с урожаем, кг	2,0	1,0	2,0	2,0	1,0	2,0
2. Вынос с планируемым урожаем, кг/га	200	100	200	240	120	200
3. Содержится в почве, м ² /га	21,0	25,1	435	21,0	25,1	435
4. Содержится в почве, кг/га	109,2	130,5	2262	109,2	130,5	2262
5. Коэффициент использования из почвы, %	60	40	25	60	40	25
6. Будет использовано из почвы, кг/га	65,5	52,2	565	65,5	52,2	565
7. Требуется внести минеральных удобрений, кг/га	134,5	47,8	-	174,5	67,8	-
8. Коэффициент использования из удобрений, %	70	30	60	70	30	60
9. Обеспеченность почвы питательными веществами и поправка к нормам			высокая с учетом сбалансированности до внос			высокая
10. Необходимо внести с учетом процента использования, кг/га	175	80	40	230	115	60

Литература

1. Каюмов М.К. методика расчета норм удобрений при программировании урожаев. //Теория и практика программирования урожаев сельскохозяйственных культур. М.:ВАСХНИЛ.1978-с.17-20.
2. Кулаковская Т.Н. Почвенно-агрохимические основы получения высоких урожаев. - Минск. Урожай. 1978-272с.
3. Басибеков Б.С. Система удобрений для получения запрограммированных урожаев зерна озимой пшеницы при орошении. //Программирование урожаев сельскохозяйственных культур. Алма-Ата: Кайнар, 1985-с.67-75.

Түйін

Мақалада дәндік жүгеріні өсіру кезінде дамуының биологиялық ерекшелігіне сәйкес жоспарланған дән өніміне теңгерме әдістемесімен минералдық тыңайтқыштың мөлшерін анықтау тәсілдемесінің есебі баяндалған

Summary

This given out article provide by general results of the scientifically research norms by minerals things observer by account methods on the plant planning by corns, with biological need accounts in the vegetation periods of the corn plants.

ӘОЖ 582.3/99(075.8)

Г.К. Қалқабаева-биология пәнінің мұғалімі,
Асанбай Асқаров атындағы №77 мектеп-лицейі

Н.А. Қамбарбеков-магистр оқытушы., **О.А.Алшынбаев**- а.ш.ғ.к., аға оқытушы
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ОҢТҮСТІК ӨңІРІНДЕ ӨСІРІЛЕТІН АЛМА (MALUS MILL) АҒАШТАРЫНЫҢ АУРУЛАРЫМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа: Аурулардың алма ағаштарына келтіретін зияндықтары орасан: алма ағаштарының өсуі әлсірейді, жемістің сапасы нашарлайды, өнімділік күрт төмендейді. Егер уақытында қажетті шаралары мен ескертулерді қолданбаса өнімді түбегейлі жоғалтуға болады.

Кілттік сөздер: ауру, хом, бор, препарат, шелек, алма.

Қазақстанның оңтүстігіндегі алма бақтарда ең қауіпті және кең тараған **ауруларға**: алма ағашының зең саңырауқұлағы, парша, алма ағашы қабығының ауруы - цитоспороз, жеміс шірігі, алма ағашының бактериалды күйігі.

Алма бақтардағы аурулармен күресу екі мақсатты қарастырады – дерттің пайда болуының алдын алу және оларды жою. Аурулармен күресу үшін агротехникалық, химиялық, биологиялық, механикалық және физикалық әдістерді қолданады [1,2].

Біз алма бақтардағы ауруларды зерттеп олармен күресуге химиялық әдісті қолдандық.

Химиялық әдіс. Бұл әдісте ең тиімді және жедел әсер ететін әртүрлі дәрі – дәрмектер қолданылады. Бірақ олардың бәрінің кері әсері де бар: пайдалы бунақденелілерді де жояды және әртүрлі мөлшерде жемістерде жиналады да, кейін адам ағзасына зиян келтіреді. Міне, сондықтан оларды өте абайлап және оған аса қажеттілік туындағанда ғана қолдану керек. Дәрмектің қолдану мөлшерін, тәсілін, уақытын, шегін, соңғы рет өңдеу мен өнім жинаудың мерзімін, өңдеу санын қатал бақылау қажет.

Бақтарда улы заттармен жұмыс жүргізгенде қауіпсіздік ережесін сақтау қажет. Жұмысты денені удан қорғайтын халатта немесе арнаулы киімде орындау қажет, ауызға респиратор тағылады, дәке тағылады. Жұмыс кезінде шылым шегуге, тамақ ішуге болмайды. Жұмыс аяқталғаннан соң қолды, дененің басқа да ашық жерлерін сабынмен мұқият жуу керек. Үйге жұмыс киімдерін апаруға болмайды. Арнаулы киімдерді, аяқкиімдерді, қолқаптарды, қорғаныш көзілдірікті, жұмыс соңында күнде тазалап, ашық ауада немесе лапас астында 8-12 сағат кептіреді. Оларды кірлегенде жуады, бірақ жиі емес, 6 жұмыс күннен кейін. Дәрі – дәрмектермен жұмыс уақыты 4 сағаттан аспауы керек [3,4].

Алма ағашының зең саңырауқұлақпен зақымдануы – зең саңырауқұлағының шығы. Зеңді саңырауқұлақ шығы бау-бақшада кеңінен таралған ауру түрі. Ол тіршілікке маңызды мүшелерін – жапырақ, бүршіктерін, өркендерін және қабығын зақымдайды. Жапырақтың беткі қабатында қошқыл-ақ түсті қабыршақ пайда болады да, сонынан қошқыл-қоңыр немесе қара түсті дақтарға айналады. Жапырақ бөлігі сарғаяды, тез қурайды, ағаштың тіршілігі баяулай түседі және өнім бермейді. Егер ауруды байқамасақ, онда ол өсімдікті зақымдаған жерінде қыстап, келесі көктемде қайтадан шығады (Сурет 1).

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Күресу жолдары. Алма ағашын емдеуді және күтімді жас жапырақтары жайқалғанда бастау керек. Алма ағашы арнайы препараттар шашу арқылы өңделеді. Ол үшін 10 л бір шелекке 2 мл топаз немесе скордың ерітілген ерітіндісін қолданады.

Егер алма ағашы жеміс салған болса, онда оны мыстың хлорлы оксидімен өңдейді, мысалы 10 л бір шелекке 30 гр ерітілген ерітіндіні қосып шашады.

Сонымен қатар ауруды емдеуді алма ағашының жемісін жинаған соңда жалғастыру керек, ол үшін 1% бор ерітіндісін немесе мыс купорос ерітіндісін қолданады. (10 л бір шелекке 50 гр мыс купоросы, 20 гр сұйық сабын).

Парша – алма ағашы жапырақтарының ауруы. Алдымен алма ағашының жапырақтырының немесе жас көшеттерінің, сосын гүлдіренің және жемістерінің зең саңырауқұлақтарымен зақымдануы. Паршаны курап түскен алма ағаштары жапырақтарының қоңыр түсті қабыршақтарының түзілуінен байқауға болады. Одан басқа дәл сол кезде жемістің пісуі баяулайды, жемісінің қабығында пайда болған дақтар мен сызат өсуді баяулатады және сапасын төмендетеді (Сурет 2).

Сурет 1. Алма ағашының зең саңырауқұлақпен зақымдануы

Сурет 2. Алма ағашының парша ауруымен зақымданған жемісі

Алма паршасымен күресу жолдары. Бұл аурумен күресуді ерте көктемде бастайды және алма ағаштарын, жас көшеттерді топазбен өңдеу қажет (10 л бір шелекке 2 мл).

Алма ағашын гүлденген соң хом препаратымен (10 л бір шелекке 40 гр) немесе коллоидты күкіртпен (10 л бір шелекке 80гр) өңдеу қажет.

Алма ағашы қабығының ауруы – цитоспороз. Цитоспороз - алма ағашы қабығының кейбір аймақтарын зақымдайтын саңырауқұлақты ауру. Алдымен алма ағашының қабығында қошқыл түсті ойық жара пайда болады да, ол өз кезегінде үлкейіп терендей түседі.

Цитоспороз үлкен жылдамдықпен дами түседі де, ол қоңыр-қызыл түсті ойық жараға айналады. Ауру әсерінен ағаш қабығының үлкен аймағы тіршілігін жояды да, бұтақтармен бірге курап қалады. Сыртқы ортаның қолайсыз жағдайларының әсерінен аурудың бұл түрі тез дамып, алма ағашының көп бөлігін зақымдай түседі (Сурет 3).

Цитоспорозбен күресу жолдары. Ерте көктемде бүршіктер атқанда күн жылы болған күні хом препаратымен өңдейді (10 л бір шелекке 40гр).

Екінші рет мыс купоросының ерітіндісін шашады (10 л бір шелекке 50 г). Үшінші рет хом препаратымен өңдеуді алма ағашы гүлдеген соң жүргізеді: жас көшетті – 2 л дайын ерітіндімен, үлкен ағашты – 5 л дайын ерітіндімен. Қысты күндері күн жылы болып тұрған кезде алма ағаштың діңін калий, фосфор тыңайтқыштарымен әктейді.

Алма ағашының бактериалды күйігі. Бактериалды күйікпен әдетте жас көшеттер зақымдалады, себебі ол ауру бақшаға жас көшеттермен бірге енеді. Бактериалды күйікті жапырақтың формасының өзгеруінен, караюынан, курауынан, ағашта зақымдалған күйде қалатын жас жемістердің шіруінен

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

байқауға болады. Бұл ауру жаздың орталарында байқалады, жас бір жылдық өркендердің қарайғанынан білінеді.

Бактериалды күйікпен күресу жолдары. Ауру емес жас көшет алу. Ауру таратын ұсақ зиянкестерді уақытылы жою.

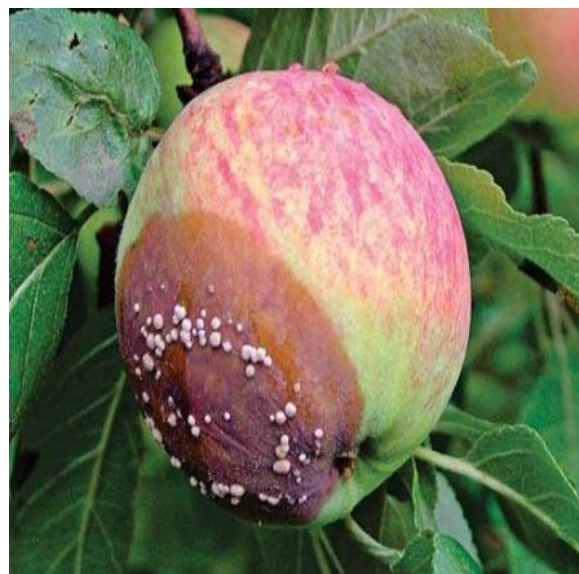
Ауру белгілері байқалған алма ағаштарын өндеген соң құралдарды стерилизациялау керек.

Бау – бақшадағы топырақты мыс купоросымен өндеу қажет (бір шаршыға 2л ерітіндіні шашу және 10 л бір шелекке 80 гр хом препаратын еріту).

Жеміс шірігі – алма ағаштың жемісінде кездесетін ауру. Алма ағаштың жемісіндегі шірік енді пісіп жетілген жемістерде қоңыр түсті дақтардың түзілуімен түсіндіруге болады. Бұл дақтар жеміс бойында өте үлкен жылдамдықпен тарайды да, жемістің сапасын төмендетеді. Алма ағашы жемісіндегі бұл аурудың түрімен күресу үшін алдында аталып кеткен хом препараттарын қолдануға болады (Сурет 4).

Сурет 3. Цитоспорозбен ауырған алма ағашы

Сурет 4. Жеміс шірігімен ауырған алма

Әдебиеттер

1. Н. Г. Щепетков, М. А. Ысқақов Жеміс-көкөніс шаруашылығы: оқулық жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған. Н. Г. Щепетков, а.ш.ғ.д., профессор, М. А. Ысқақов, а.ш.ғ.к., доцент. - Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.- 536 бет.
2. Аяпов К.Ж. Қазақстан жеміс шаруашылығы. – Алматы: Қайнар, 1993
3. Матаганов Б.Г., Аяпов К.Ж. Плодовые и ягодные культуры. – Алматы: Кайнар, 1997
4. Юсупов М.З., Петров Е.П., Ахметова Ф.С. Овощеводство Казахстана. – Алматы, 2000.

Резюме

В данной статье рассматриваются пути профилактики заболеваний яблоневых культур и предложены способы борьбы с ними.

Summary

In this article examined the ways of prophylaxis of diseases of apple-tree cultures and the methods of fight offer against them.

ӘОЖ 541.18

О.Н. Кахарова

Хамза атындағы №2 жалпы орта мектебінің физика пән мұғалімі, Түркістан

ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

«Сабак беру үйреншікті жай ғана шеберлік емес,
Ол- жаңадан жаңаны табатын өнер».

Ж.Аймауытов

Аңдатпа: Қазіргі ғалымтану мен техниканың қарқынды даму кезінде оқу-тәрбие үрдісін ізгілендіру өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ендеше еліміздегі білім беруді дамытудың қазіргі заманғы кезеңін – оқытудың дәстүрлі түрінен инновациялық әдістерге ауысатын өтпелі кезең деп сипаттауға болады. Сондықтан да келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беру үшін инновациялық іс-әрекеттің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеру маңызды мәселе болып табылады.

Кілттік сөздер: Инновация, ғылым, компьютер, физика, мұғалім, әдіс.

Заман талабына орай әлеуметтік өмірдің қандай саласында болмасын, ғылымдағы, мәдениеттегі өзгерістер, жаңа көзқарас, жаңа технологиялар, жаңашыл білім беру әдістері, басқару жүйесіндегі тәртіптерді меңгеру және қолдану, жаңа педагогикалық озық тәжірибелерді оқыту, тарату, тағы сол сияқты процестер білім жүйесін инновациялау қажеттілігіне алып келді. «Инновация» термині ағылшын тіліндегі «жаңашылдықты енгізу» деген мағынаны береді. Ал инновациялық білім беру жүйесінің негізгі мақсаты да оқыту мен тәрбие беруде жаңа үрдістер мен әдістерді тәжірибеге енгізу болып табылады. Инновациялық білім беру жүйесі алдымен мұғалімдер мен білім беру қызметкерлерінің компьютерлік сауаттылығы жағынан жоғары дәрежеде болуын, оқушыларды өздері ізденетіндей, білімді мұғалімнің көмегенсіз-ақ ала-алатындай, саналы жеке тұлғаға айналдыруын қажет етеді.

Білім беру саласындағы инновацияны жасау, игеру және тарату – жаңа білім беру жүйесін қалыптастырады. Бұл икемді, ашық, жеке тұлғалық, жасампаздық білімнің, адамның бүкіл өмір бойы үздіксіз білім алуының жаһандық жүйесі.

Қазақстан Республикасы үшін білім беру мен ғылымды дамыту, экономикалық жүйенің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатудың бірден бір жолы инновациялық білім беру болып есептеледі.

Білім беру жүйесіндегі инновациялар ең бірінші келесі жайлар маңызды роль атқаратын жүйешелерден тұрады:

- Педагогикалық инновациялар – оқыту мен білім берудің жаңа әдістері мен тәсілдері;
- Технологиялық инновациялар – жаңа білім беру технологиясы;
- Ұйымдастырушылық инновациялар – жаңа ұйымдастырушылық құрылымдар және білім беру саласындағы жаңа формалар;

Инновация адамның қандай да болмасын кәсіби қызметіне тән, сондықтан да ол зерттеудің, талдаудың және енгізудің пәні болып табылады. Инновация өзінен-өзі пайда болмайды, олар ғылыми ізденістердің, жекелеген мұғалімдердің және тұтас ұжымдардың озық педагогикалық тәжірибелерінің жемісінен және ол басқарудың қажеттілігінен туындайды.

Инновациялық процестерді ендіру үш өзара байланысты күштер анықталады: енгізілген технологияның ерекшеліктерімен; жаңашылдардың инновациялық әлеуетімен; жаңалықты енгізу жолдарымен.

Жаңа инновациялық оқыту технологиясы кәсіптік қызметтің ерекше түрі болып табылады. Инновациялық оқыту технологиясын меңгеру үшін педагогикалық аса зор тәжірибені жұмылдыру қажет. Бұл өз қызметіне шығармашылықпен қарайтын, жеке басының белгілі іскерлік қасиеті бар адамды қажет ететін жұмыс. Шындығында да әрбір педагог жаңа инновациялық технологияны меңгеру барысында өзін-өзі дамытады және өзін-өзі қалыптастырады. ХХІ ғасырда болашақ мамандарды даярлау, олардың кәсіби бейімделуін қалыптастыру мәселелері – кезек күттірмейтін өзекті қоғам талабы. Сондықтай біз болашақ педагог-психологтардың жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды қолдануға даярлығын қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасадық.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Болашақ мамандардың жаңа инновациялық педагогикалық технологияларды қолдануға даярлықты қалыптастыру мына көрсеткіштерді қамтиды:

Мотивациялық өлшемдеріне танымдық қызығуды қалыптастыру бейнесі жатады. Оған болашақ мамандарды қалыптастыру, құндылық қарым-қатынас, болашақ маманның өзінің кәсіби шеберлігін дамытуға талпынуы, болашақ мамандығын ерекше жақсы көруі, ұрпақ тәрбиесінде ұстаздың жетекші орнын сезінуі, кәсіби жеке біліктілік деңгейін көтеруге бағыттылығы, инновациялық іс-әрекетке ұмтылу әрекеттері кіреді.

Мазмұндық өлшемдеріне болашақ маманның жалпы мәдениеттілік дайындығы мен мәндік әдіснамалық дайындығының деңгейі, мамандығы бойынша білімі, педагогикалық біртұтас білім жүйесі, біртұтас педагогикалық үрдістің заңдылықтары, мен қозғаушы күштерінің жалпы теориялық білім негіздерімен қарулануы кіреді. Оған біртұтас педагогикалық үрдістің теориялық негіздерін және жеке тұлға теориясының ғылыми негіздерін меңгеруі, педагогикалық іс-әрекет теориясының негіздерін білуі, білім алушылардың барлық мүмкіндіктерін пайдаланғанда инновациялық іс-әрекеттің көбіне нәтижелі болатындығын сезіне алуы жатады.

Бейімділік өлшемдерін болашақ маманның барлық жағдайға бейімделе алу қабілеті атады: бейімділік жағдаятына бағдарлана алуы, микроорта өзгерістеріне сай қолайлы инновациялық педагогикалық технологияларды таңдай алуы. Бейімділік өлшемдері болашақ маманның білімгер мәртебесінен оқытушы, ұстаз мәртебесіне ауысуының ерекшелігін сезіне білуімен бейімділік іс-әрекетті жүзеге асырудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдалана алуларымен ерекшеленеді.

Танымдық өлшемдері болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны жедел тани алуымен, өзін кәсіби жүзеге асырудың нәтижелі әдіс-тәсілдерін пайдалануымен, инновациялық педагогикалық технологияларға қызығу танытумен ерекшеленеді. Оған болашақ маманның әлеуметтік кәсіби қоршаған ортаны біліп тануы, кәсіптік білімін өз тәжірибесінде қолдана білуі, инновациялық педагогикалық технологияларды оқып меңгеруі, үйренуі жатады.

Іс-әрекеттік өлшемдері болашақ маманның өзінің кәсіби іс-әрекетінің мақсаты мен міндеттерін анықтай алуы және педагогикалық қарым-қатынастық үрдісті тиімді жүзеге асыра алуымен өлшенеді. Оған болашақ маманның өз пәнін жете меңгеруі, біртұтас оқу-тәрбие үрдісінің психологиялық, педагогикалық негіздерін білуі, педагогикалық үрдісті жоспарлап, жүзеге асыра алуымен өлшенеді.

Технологияның өлшемдері оқытудың әдістемелік мақсаттары, оқыту үрдісі, оның міндеттерін анықтай алуы, оқытудың нәтижесін болжай алуы және психологиялық -педагогикалық білімдерді меңгерумен анықталады. Оған болашақ маманның біртұтас оқу- тәрбие үрдісінде сабақты тиімді ұйымдастыра білуі, оқушылармен ынтымақтастық қарым- қатынасты жүзеге асыра алуы, біртұтас педагогикалық үрдісті диагностикалай алуы және сабақтың нәтижесі жоғары болатындай ең тиімді педагогикалық технологияны таңдай алуы қажет.

Шығармашылық өлшемдеріне шығармашылық ептілікті, шығармашылық белсенділікті болашақ маманның шығармашылық-ізденушілік дамыту кіреді. Оған болашақ маманның ғылыми – зерттеу жұмыстарына өзіндік талдау жасай алуы, өз білімін көтеруге, жетілдіруге талпыныстың болуы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдануға өзіндік жаңалықтар, өзгерістер енгізумен және жаңалықты шығармашылықпен қолдана алуымен сипатталады.

Осы аталған көрсеткіштердің әсерінен білім, кәсіп, іскерлік, іс-әрекет, игеру, нәтиже құралады. Білім жалпы, кәсіби, техникалық, арнайы білім болып бөлініп кәсіппен ұштасады. Ал кәсіп – мамандық таңдау, мамандықты меңгеру. Білім алып кәсіп иесі болу үшін іскерлік қажет. Іскерлік – оқу, білім, кәсіп, тәжірибе, ізденушілік, өзіндік жұмыс, іс-шаралар, дағдыдан туындайды. Іскер болу үшін іс-әрекетті меңгеру қажет. Іс-әрекет әрекеттен, операция, қимыл-қозғалыстан тұрады. Барлық үрдіс байланыса орындалғаннан соң нәтиже көрсеткіші пайда болады.

Әрбір педагогтің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: инновация туралы білімі; инновацияны жан-жақты меңгеру; инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру; инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары; инновацияны практикада дұрыс қолдану.

Әрбір білім беру ордаларында бүгінгі таңда белең алып отырған кемшіліктері баршылық, атап айтатын болсақ: білім сапасының төмендігі; білім саласына мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенімен оқудың нәтижесінің болмауы; құжаттар көптеп шығарылғанымен мардымсыздығы; білім алушылардың өздігінен білім алу дағдысының болмауы; білім алушылар мен оқытушылардың бірлескен шығармашылық еңбектерінің болмауы. Бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы оқу-тәрбие процесінде инновациялық әдіс-тәсілдерін енгізу, әрбір білім алушылардың білімге деген қызығушылықтарын, талпынысын арттырып, өз бетімен ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

ашу. Инновациялық процестің негізі – жаңалықтарды қалыптастырып жүзеге асырудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады.

Білім сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технологияларды оқып, үйреніп, сараптай келе, мынадай тұжырым жасауға болады:

- білім алушылардың білім, білік сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технология түрлері сан алуан, оларды таңдау және одан шығатын нәтиже оқытушының кәсіби біліктілігіне тікелей байланысты;

- жаңа инновациялық технологияларды енгізу жүйелі әрі мақсатты түрде жүргізілгенде ғана жетістікке жетуге болады;

- жаңа инновациялық оқыту технологияларын енгізу барысында әрбір оқу орнының материалдық-техникалық базасының бүгінгі талапқа сай еместігі, әрі жетіспеуі, кадрлық әлеуметтің төмендігі көп кедергі жасайды.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты - оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады. Біздің ойымызша, оқу орындарында инновациялық басқару жүйесін енгізіп, оны жүзеге асыру міндет.

Қорыта келгенде, жаңа инновациялық педагогикалық технологияның негізгі, басты міндеттері мынадай:

- әрбір білім алушының білім алу, даму, басқа да іс-әрекеттерін мақсатты түрде ұйымдастыра білу;

- білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеде тәрбиелеу;

- өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру, дамыту;

- аналитикалық ойлау қабілетін дамыту.

Сабақтың тақырыбы: Күнтізбе.

Сабақтың мақсаты:

Білімділік: Күнтізбе қашан және қалай пайда болуын оқушыларға түсіндіру.

Дамытушылық: Өз бетімен жұмыс істеу белсенділігі мен логикалық ойлау қабілетін дамыту. Оқушының танымдық, ойын еркін жеткізе білу қабілеттерін қалыптастыру.

Тәрбиелік: Ұйымшылдыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу. Топпен жұмыс жасауға, тыңдай білуге, өзін - өзі реттеуге, бақылауға көмектесу.

Сабақтың түрі: Дәстүрлі

Сабақтың типі: Аралас сабақ

Сабақтың әдісі: Сұрау, түсіндіру, постер қорғау, талдау, жинақтау, проблемалық сұрақ.

Көрнекілігі: Плакат, маркерлер, топ аттары жазылған парақтар, бағалайтын жетондар, төрт жүлде

Құрал - жабдықтар: плакат, компьютер, интерактивті тақта.

Сабақтың барысы:

I. Ұйымдастыру кезеңі: 1. Сәлемдесу, түгелдеу.

2. Оқушылардың құрал жабдығын тексеру.

3. Оқушылардың назарын сабаққа аудару.

Оқушыларды топтарға бөлу.

Негізгі бөлім.

а) Амандасу – «таныстыру» жаттығуы. (2 минут)

Нұсқау: әр оқушы бір –біріне тілектер білдіру....

Шаттық шеңбері

- Балалар, қане, бәріміз бір-біріміздің қолымыздан ұстап дөңгеленіп тұрайық. Бір-бірімізден алақан жылуын сезіндік пе? Біз бір шеңбер құрып, бір-біріміздің қуанышты бет-жүзімізді анық көріп тұрмыз.

Осы шеңберде бір-бірімізге қарап, күлкімізді сыйлайық! (3 минут)

II. Үй жұмысын сұрау. §43 158- беттегі сұрақ тарға жауап беру (5 минут)

III. Жаңа түсінік беру: **Күнтізбе** (ағылш. *calendar*) – уақыт мезгілін есептеудің аспан денелерінің ауық-ауық қайталану ерекшелігіне негізделген жүйесі, анықтамалық басылым. Қазақстанда 1918 жылдан бері Григорий күнтізбесі қолданылып келеді. (15 минут)

IV. Ой толғаныс. Ротация (Ауыстыру). (7 минут)

Үш топтың оқушылары тапсырмаларды дайындап, ватмандарға жазады да, тапсырмаларды ауыстырады. Әр топ мұғалімнің белгі беруімен орындарын алмастырып отырады, өзге топтың жауабын оқып, сол тапсырмаға өз жауаптарын әуелі жеке, сосын топта жазады. Өз тапсырмалары қайтып келген соң топтардың жауаптары талқыланып ақырғы пікір түйінделеді.

- 1) Неге Ақпан айы ең қысқа ай?(1минут)
- 2) Күнтізбенің қандай түрлері бар? (1 минут)
- 3) Мұсылман күнтізбесі жайлы не білесіңдер? (1 минут)
- 4) Кабиса жылы дегеніміз не?(1 минут)
- 5) Ай-Күн күнтізбесі қай елдерде қолданылған? (1 минут)
- 6) 12 айдың басқа атауларын білесізбе? (1 минут)

Сергіту: (3 минут)

Қара жорға ойыны.

Бағалау:(2 минут)

Жұлдыздар санына, түсіне сәйкес оқушылар бағаланады:

Рефлексия. (2 минут)

Стикерлерге тілектерін жазып, шарды ұрып оған жабыстырады, да бір-бірлеріне береді.

Үйге тапсырма: § 44-45.

Әдебиеттер

1. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, №4, 2006.
2. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004
3. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008
4. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.Өркен, 2007
5. Башарұлы Р. Қазақбаева Д. Физика және Астрономия. Алматы «Мектеп» 2009

Резюме

В этой статье рассматриваются новые инновационные методы по физике. Понятие о термине «Инновации», и один пример по этой методике. С помощью инновационной технологий можно достичь достижение в области физики, и знание об инноваций поможет нам как правильно применять инновацию в практике.

Summary

This article is about of new innovative methods in physics. The conception of the term "Innovation" and one example for this method. With help of innovative technologies we can achieve achievements and the knowledge in innovative sphere will help us to apply it correctly in practice.

ӘОЖ 372.8:376.4

Г.Е.Кенжебаева - мұғалім

ОҚО ББ «Шымкент қосалқы мектеп- интернаты» мемлекеттік мекемесі,
Шымкент, Қазақстан

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЗИЯТЫ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ БАУЛУ

Аңдатпа: Мақалада еңбекке баулу үрдісінде олигофрен балалардың таным қабілетіндегі кемшіліктерді түзетудің әдістері, көрнекілік ролі көрсетілген.

Кілттік сөздер: зияты бұзылған, еңбекке баулу, түзету, топқа бөлу, олигофрен, көрнекілік.

Арнайы мектептердің негізгі мәселесінің бірі, зияты бұзылған балаларды еңбек іс әрекетіне дайындау болып табылады. Қазақстан республикасында қазіргі таңда, мүмкіндігі шектеулі жандарға айрықша көңіл бөлініп, қамқорлық көрсетіліп отыр. Қоғамның қазіргі даму деңгейіне байланысты- зияты бұзылған, ақыл есі кемтар балаларға берілетін еңбекке баулу сабақтарын жетілдіру қажет, соның арқасында осы балаларға кәсіптік бағдар беріп, олардың қоғаммен байланысын үйлестіріп отыру керек. Елбасымыздың халыққа жолдауында, Қ.Р білім туралы заңында, „Кемтар балаларды әлеуметтік- медициналық- педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы” т.б заңдарында

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

көрсетілгендей, дамуында кемістігі бар балаларға көмек көрсетудің тиімді жүйесі, оларды оқыту, тәрбиелеу, еңбекке баулу және кәсіби даярлығын шешуге бағытталған көптеген мәселелер қарастырылған. Еңбекке баулу екі негізгі мәселені шешуі тиіс: - берік кәсіби-еңбек дағдылары мен іскерлігін қалыптастыру, екіншісі оқушының рухани қасиеттерін еңбек сүйгіштікті, ұжымдастық, тәртіп сияқты қасиеттерін дамыту, мамандық таңдауға дайындау. Балаларды еңбекке баулу қосалқы мектептің жалпы оқу жүйесі мен түзете тәрбиелеу жұмысының басты бір бөлігі болып табылады. Арнайы мектептерде еңбек сабақтары оқушылар үшін негізгі пән болып есептеледі. Ақыл-есі артта қалған оқушылар тапсырманы түсінбейді, іс-әрекеттерін жоспарлай алмайды. Еңбекке баулу үдерісінде таным қабілетіндегі кемшіліктерді; байқау, елестету, координациялық мүмкіншіліктерін дамыту, іс қимыл коррекциясы, сенсорлық жүйе коррекциясы, сөйлету, кеңістікте бағдарлау және дене даму кемшіліктерін саусақтың ұсақ моторикасын түзету жұмыстары жүргізіледі. Көрнекілік еңбекке баулу пәнінің маңызды құрамды элементі болып табылады. Көрнекілікті қолдану нәтижесінде оқытылатын объектілердің нақты бейнесін көрсетуге болады, оқу материалын меңгеру оңайға соғады, оқушылардың ойлау қабілеті белсендіріледі. Көрнекілікті дұрыс қолдану мүмкіндігі шектеулі балада еріксіз көңіл аудару, түсіну, есте сақтау қабілетін жетілдіруге мүмкіндік береді.

ОҚО ББ, Шымкент қосалқы мектеп-интернаты "мемлекеттік мекемесінде, ақыл есі жеткіліксіз, зияты бұзылған баланы, түзетіп-дамыта оқытудың әдісі ретінде, еңбекке баулудың барлық түріне жіті назар аударылып отыр. Еңбекке баулу сабағында кәсіпке икемдеу жұмысы жақсы жолға қойылған, қыздар тігін ісін меңгерсе, ұл балалар ағаш ұстасы мамандығының қыр сырын меңгеруде, қосымша қол-өнер бұйымдарын жасауға үйретеді. Қол-өнер бұйымдарын жасауға тоқу, папье-маше, кестелеу, тұзды қамырдан, оригами"өнерімен қағаздан әртүрлі бұйымдар жасауға үйретеді. Балалар мүмкіндігіне байланысты қосалқы мектепте В.В.Воронкова бойынша 4 топқа бөлініп оқытылады, бұл бөліп оқыту нәтижесіз қалған жоқ, сабақта барлық оқушылар мүмкіндігіне байланысты жұмысқа араласады, деңгейіне байланысты мұғалімнен дер кезінде қажетті ағымдағы және жеке нұсқау көмегін алып отырады. 1-топқа сабақ материалын табысты меңгерген оқушылар жатады. Олар барлық тапсырманы өз бетімен орындайды. 2-топ оқушылары да сабақты оқу үдерісінде белгілі бір табыстарға жете алады. Олар мұғалімнің жалпы түсінігін қабылдап, оқытылған материалды есте сақтайды, бірақ оларды өз бетімен тұжырымдап жинақтай алмайды. Мұғалім көмегінсіз оқушылардың жұмыс қарқыны төмендейді, қателіктер жіберіледі, бірақ көрсеткен кезде қателіктерін тез түзей алады. 3-топқа сабақ материалын қиындықпен қабылдайтын әртүрлі көмек түрлерін қажет ететін оқушылар жатады. Оларға сабақ барысында оқу материалын түсіну өте қиын. Олардың басты ерекшеліктері өз бетімен жұмыс істей алмауында. Оқу материалын қиындықпен қабылдағанымен, оқушылар алған білімдері мен икемдіктері ұқсас тапсырмаларды орындағанда қолдана алады.

4-топқа оқу материалын өте төмен деңгейде меңгере алатын оқушылар кіреді. Олар жұмысты орындау кезінде дайындық жаттығуларын көп орындауды, оқытудың қосымша тәсілдерін енгізуді және үнемі бақылау мен көмекті қажет етеді.

Бағдарлама мен оқулық тапсырмалары олигофрен балалардың 1 тобына бағытталып жасалған. Ол бағдарлама тапсырмаларын 1,2 топ оқушылары тез орындайды, үлгерімі әлсіз ойлау операциясын қалыптастыруды талап ететін 3,4 топ оқушылары тапсырманы көбінесе орындай алмай қалатын. Оларға сол себепті тапсырманың жеңілдетілген түрі ұсынылады, оны олар мұғалім көмегіне сүйеніп орындайды. Нәтижесінде әр оқушы назардан тыс қалмайды. Оқушылар тапсырманы дұрыс, толық, жүйелі орындағанда, оларға жалпылама нұсқау беріледі. 3-4 топта оқитын оқушылар қате жіберген жағдайда, жұмысты орындау әдістерінде ерекшеліктер мен айырмашылықтар ашылып көрсетіледі, жеке фронтальді нұсқау беріледі. Осылайша оқушылар іс-әрекетінде оңайдан-қиынға бірте-бірте ауысу принципі қолданылады. Әр тоқсан соңында 1-4 топ көрсеткіші бойынша әр сыныпта диагностика жүргізіліп, еңбек қабілетін қалыптастыру және әлеуметтік даму деңгейін бағалау картасы толтырылады. Жыл немесе тоқсан соңында өз тобында 5-деген баға алған оқушы бұрынғы тобынан жоғары топқа ауысуына мүмкіндік алады, бұл өз уақытында оған берілетін тапсырма көлемін ұлғайтуға мүмкіндік береді. Әр мұғалім сыныптағы оқушылардың дене кемістігі мен техникалық ауытқушылық белгілерін айқындап алғаннан кейін түзету жұмысының мазмұнын баладағы дене кемістігі-қол саусақтардың ұсақ моторикасын, дамытуға және сөйлеу тілін, ойлау деңгейін түзетуге байланысты түзетуге бағыттап жоспарлайды. Қажетіне қарай түзетуді ойын терапиясы арқылы жүзеге асырады. Мысалы саусақтың ұсақ моторикасын жетілдіру мақсатында „пазл”, „маталар тізбегін жасау”, „үлгіні көшір”, „түр түсті”, „мата” түрлерін ажырат сияқты ойындар ойнатылады. Бұл ойындарды оқыту нәтижесінде баланың сипап-сезу эстерорецептрлік сезімі дамиді, түстерді ажыратуға машықтанады. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға жүргізілген коррекциялық ойындар

кезінде баланың дамуында өзгерістер байқалады. Оқушылардың жұмысы тоқсан соңында көрме жасалып көрсетіледі ата-аналарға, мұғалімдерге оқушыларға. Бұл шара оқушының жұмысын тиянақты, ұқыпты орындауға итермелейді. Қосалқы мектеп оқушыларды еңбектің іс-әрекетіне дайындайды. Оқушылардың кәсіби даярлығы, өзін-өзіне қызмет көрсетуді ұйымдастыру, қоғамға пайдалы еңбекті, өндіріс еңбегін, сабақтан тыс шараларды ұйымдастыру, ақыл есі жеткіліксіз оқушыларды тәрбиелеуге бағытталған.

Әдебиеттер

1. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. - М; Издательство АПН РСФСР, 1960
2. Егорова Т.В. Особенности памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии.- М.; Педагогика. 1973
3. Мирский С.Л. Методика профессионально-трудоого обучения в вспомогательной школе. Пособие для учителей. –М ;Просвещение.1980 /

Резюме

В данной статье рассмотрены методы обучения с разделением учащихся вспомогательной школы на группы, и значение наглядности на уроках труда.

Summary

In this article considerate methods of education separating children into groups in school where studies children with special needs and methods in subsidiary boarding school.

УДК 378:796:797.212.7

А.А. Килибаев, Д.Б.Биданов, Б.К.Саттаров
ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ «ПЛАВАНИЕ» И ЕЕ РОЛЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Плавание как учебный предмет высших и средних учебных заведений физкультурного профиля относится к дисциплинам спортивно-педагогического цикла, в процессе изучения которых будущий специалист должен получить основательную профессионально-педагогическую подготовку. Программные положения и предварительные результаты многолетнего учебно-методического исследования на этот счет известны читателю.

Основу любой дисциплины упомянутого цикла, плавания в частности, составляет техника вида спорта: ее теоретическое изучение осуществляется на лекционных и семинарских занятиях, практическое – на практических, обзорно-методических и занятиях курса спортивно-педагогического совершенствования (СПС).

В связи с вышеупомянутым основу профессиональной подготовленности специалиста определяют знания техники, которой как совокупности движений, составляющих один из способов передвижения в воде, учат занимающихся всех образовательных, оздоровительных и воспитательных подразделений, и чем прочнее и глубже эти знания, тем выше его профессионализм. В содержание этого понятия входит также знание большого количества учебных упражнений как способов выполнения движений определенной направленности, их задач, степени воздействия на формирование техники, развитие координации движений и физических качеств; методов обучения плаванию; методов ведения урока; методических приемов, их задач, места на конкретном этапе обучения и в конкретном уроке, обусловленности целесообразности применения в работе с разновозрастным контингентом, его физического развития, психической и плавательной подготовленности, жизненного опыта, психических, физиологических, анатомических особенностей, интеллекта.

Педагогическая подготовленность подразумевает прежде всего реализацию знаний в учебном процессе с контингентом любого возраста учебного или иного подразделения. Здесь необходимы умения применять знания предмета на практике и владения средствами педагогического воздействия, методического обеспечения изучаемого материала для его успешного освоения. Например, если инженеру, врачу или агроному достаточны знания, определяющие его профессию и умения эти знания

применять, в первом случае для строительства моста, во втором – для исцеления человека от физического недуга и в третьем – для определения глубины вспашки под определенную сельскохозяйственную культуру, то педагогу необходимы еще умение, искусство передавать свои знания ученикам. По этому поводу у Ш.А. Амонашвили: «Чем больше обогащаясь опытом работы с детьми, тем больше убеждаюсь в правоте столь спорного в теории педагогики положения о том, что педагогика – наука не только о воспитании и обучении, но и об искусстве воспитания и обучения». Можно уверенно утверждать, что для творчески работающего педагога любого образовательного или другого подразделения это положение сегодня абсолютно бесспорно. Например, если в условиях лагеря задача инструктора сводится к обучению плаванию, то в учебных заведениях физкультурного профиля сущность деятельности педагога любой спортивно-педагогической дисциплины составляет искусство учить будущего учителя, тренера – искусство учить учить! И слагаемые этого искусства – владения знаниями и умения практически реализовывать их. Раскроем их содержание.

Владение индивидуальной педагогической техникой и технологией обучения и преподавания; методическими приемами как словесными, предметными или образными сопровождениями каждого изучаемого упражнения, от чего оно становится понятным и доступным занимающимся любого возраста и уровня подготовленности; педагогическим артистизмом (передвигаться и перемешаться во время урока, профессионально грамотно говорить и интонировать свою речь, жестикулировать, подавать звуковые и зрительные сигналы и т.д.).

Умение дифференцировать средства обучения в соответствии с возрастом, физическим развитием, физической и плавательной подготовленностью, жизненным опытом и интеллектом занимающихся, определять степень преимущественного воздействия упражнений на формирование техники плавания, развитие координации движений и физических качеств; анализировать каждое упражнение и творчески применять его в учебном процессе; применять соответствующие задачам урока средства обучения, методы обучения плаванию и ведению урока, необходимый инвентарь; построить урок так, чтобы он был интересен занимающимся любого возраста и уровня подготовленности; управлять классом (группой) и работать в изменяющихся условиях (изменение температуры среды, глубины и размеров водоема, настроения занимающихся и т.д.); выбирать место на уроке так, чтобы все занимающиеся одновременно видели педагога, а педагог всех занимающихся; своевременно подавать команды и распоряжения, понятные и слышимые всеми занимающимися.

Основополагающее место в системе подготовки педагога должно отводиться технологии обучения и преподавания, которая представляется как выявление координационных, двигательных, психических, функциональных, качественных, интеллектуальных и иных возможностей человека и возможностей средств обучения и преподавания с целью их учета и использования для формирования двигательных и педагогических навыков. (Определения мое – В.В.)

Упражнение – одно из основных средств обучения технике движений и формирования навыков преподавания. Никакое упражнение не решает локальной задачи, оно обеспечивает многостороннее двигательное и образовательное воздействие; важно выявить возможности упражнения как средства индивидуального воздействия и акцентировать его преимущественную направленность в связи с формированием тех или иных навыков, решением различных задач.

Технология изучения и преподавания упражнений предусматривает не только их двигательное воздействие на формирование различных навыков, но и осмысление этого воздействия во время изучения, что обеспечивается постоянным последовательным обменом информацией: преподаватель – студент – преподаватель. Студент в учебном процессе не только осмысливает влияние упражнений на формирование приобретаемых им самим навыков передвижения в воде, но и одновременно познает технологию обучения упражнениям и приобретает навыки преподавания. Проследим подобный технологический путь одного лишь упражнения.

Упражнение для изучения дыхания (глубина немного выше пояса): стоя свободно, присесть, погрузиться в воду с головой – выдох, выпрямиться – вдох и т.д. Информация студенту – на что направлено упражнение, на какие функции воздействует, что развивает, как определяется его преимущественная направленность и как ее регулировать?

Упражнение, выполнение которого представлено выше, направлено на:

- изучение выдоха в воду как основного элемента акта дыхания;
- изучение дыхания как элемента техники плавания;
- укрепление легочной и межреберной мускулатуры, увеличение ЖЕЛ;
- укрепление мышц ног;

- приобретение умения открывать глаза в воде, что связано с развитием ориентировки при плавании и т.д.

На данном уроке преимущественное воздействие направлено на изучение выдоха в воду; здесь же студент получает информацию по контролю и самоконтролю за качеством выполнения упражнения: активный, шумный выход пузырьков воздуха на поверхность; выдох энергичен, и потребность выполнить очередной вдох возникает тогда, когда рот еще в воде; рот появляется над водой широко открытым («Бегемотик»); упражнение выполняется безостановочно, ритмично, как работающий «Насос» - это показатели правильного выполнения выдоха, безостановочного дыхания. Рот появляется из воды не широко открытым («Бегемотик»), а сомкнутым («Щель»); во время приседаний и выдохов попадающая в рот вода вызывает неприятные ощущения, «мешает» дыханию; при появлении рта над водой слышны специфическое «пшиканье» - все это свидетельства недостаточного, неполноценного выдоха и, следовательно, неправильного «рваного» дыхания. Зная эти критерии и способы контроля и самоконтроля, студент как обучающийся плавать воспринимает эти сведения не только как средства формирования выдоха в воду «для себя», но и как средства педагогического воздействия и контроля как будущий учитель.

Очередная информация студенту, сообщаемая здесь же «по ходу» выполнения упражнения, акцентирована на методическом оснащении изучаемого упражнения, что во многом определяется жизненным опытом и физическими возможностями занимающегося. Например, преподаватель сравнивает выдох, необходимый при плавании, с умением «одним духом» сдуть все пушинки с одуванчика. Однако дошкольнику или младшему школьнику этот прием может быть непосилен – вполне реально, что ни тот, ни другой никогда в своей еще недолгой жизни не выгались сдуть пушинки с одуванчика или же их физическое развитие не позволяет этого сделать. Тут же образовательная информация – кроме сказанного, в каком случае легко сдуть пушинки? Когда одуванчик отцвел, пушинки созрели, но не ранее. Другой прием: на ладонь положили сухую бумажку – ее очень легко сдуть незначительным дуновением; если же бумажку и ладонь увлажнить, то сдуть бумажку можно только энергичным и быстрым выдохом (аналогично «Снежинка - льдинка» и др.). Таким образом, применение методических приемов должно соответствовать времени года: «Одуванчик» - летом, «Снежинка - льдинка» - зимой, «Сухая – мокрая бумажка» - в этом смысле универсален.

Итак, студент мысленно контролирует качество выполнения выдоха в воду – это преимущественная направленность упражнения; остальное его воздействие не контролируется, на этом не акцентируется внимание, но воздействие от этого не прекращается, его не может не быть!

По мере освоения выдоха, выполняя это упражнение, акценты его воздействия можно смещать: выпрыгнуть из воды повыше, толкаясь обеими ногами одновременно, - вдох, погружение – выдох, глубоко приседая при этом и разводя колени пошире, не наклоняться и т.д. Цель перенесения акцента – развитие силы мышц ног. Зачем? Программой предусмотрено изучение способа плавания брасс, где ноги являются двигателем, поэтому укрепление силы их мышц окажет в этом случае положительное воздействие, а разведение коленей – техническая особенность этого способа. Здесь контролируется развитие силы мышц ног. Одновременно за счет резкого перепада давлений в воде и вне ее укрепляются легочная мускулатура, а вследствие увеличения темпа прыжков улучшается функциональная подготовленность, увеличивается жизненная емкость легких (ЖЕЛ). Обо всех этих перемещениях акцентов воздействия осуществляется непрерывный обмен информацией по упомянутой выше цепочке, диалог в форме ответов и вопросов. Если студент не находит правильного ответа, преподаватель его сообщает.

На этом же уроке при последующем повторении упражнения и при условии его успешного освоения проявляется не упоминавшаяся выше совершенно новая его направленность – позное тестирование и тестирование склонностей к движениям ногами одновременно характера, когда для выпрыгивания необходим толчок пятками от дна. Качество выполнения этого задания обеспечено не только сильным отталкиванием, что обуславливает удержание ноги в выпрямленном положении (студенту – двигательной-образовательная информация), но и методическим обеспечением – если оттолкнуться пятками, то стопа принимает положение «на себя», напоминая «кочергу», «кдюшку». Такое ее положение и характеризует технику способа плавания брассом – это начало координационного тестирования. Отталкиваясь пятками, очень трудно упасть на грудь; падение же на спину совершенно естественно. Отсюда задание: выполнить, скажем, пять прыжков и далее упасть на спину и полежать, смотреть на потолок (небо). Лица, склонные к плаванию на спине, легко и длительно удерживаются в этом положении - позное тестирование. Если же толчок выполнен пятками,

стопа обязательно примет положение «на себя», что обусловлено анатомически, как и падение на спину, поскольку в этом случае центр тяжести тела беспрепятственно выходит из площади опоры – профессионально-образовательная информация. Кто из занимающихся легко удерживает стопу в вышеприведенном упражнении, чем это обеспечено? Подвижностью голеностопного сустава – раз, и главное – предрасположенностью, склонностью к одновременным движениям способом плавания брасс. Следовательно, акцент воздействия этого же упражнения перенесен на тестирование двигательных склонностей – профессиональная информация. Однако первое и основное его назначение – изучение выхода в воду и далее совершенствование дыхания как элемента техники плавания всегда сохраняется.

Информацию аналогичного характера содержат многие упражнения, но обучающийся получит ее лишь в том случае, если будет осуществляться систематический постоянный технологический поиск их изучения и преподавания как преподавателем, так и студентом. Такая форма изучения материала мобилизует последних постоянно осмысливать выполняемые задания, искать наиболее рациональные методические подходы.

Плавание как физическое действие, вид спорта и учебный предмет весьма специфично в любом из названных проявлений, что обусловлено, особенно в двух первых случаях, прежде всего «средой обитания», но тем не менее представленные сведения, полагаю, можно употребить как модельные в учебном процессе по любой спортивно-педагогической дисциплине.

Литература

1. Голоха И.В. Обучение и совершенствование навыков плавания. Методические рекомендации Алматы, 1998
2. Дмитриев А.К. Плавание Учебник для ин-в ф.к. М.ФиС 1998г
3. Никитский Б.Н. Плавание Учебник для ин-в ф.к. М.ФиС 2002г
4. Никитский Б.Н. Плавание Учебник для ин-в ф.к. М.Просвещение 1999г
5. Иняевский К.А. Тренировка пловцов высокого класса. М., ФиС, 1980.
6. Каунсилмен Д.Е. Наука по плаванию. М., ФиС, 2002.
7. Каунсилмен Д.Е. Спортивное плавание. М., ФиС, 2008.
8. Макаренко Л.П. Техническое мастерство пловца. М., ФиС, 1997.
9. Платонов В.Н., Фесенко С.Д. Сильнейшие пловцы мира. (Методика спортивной тренировки) М., ФиС, 1990.
10. Платонов В.Н. Плавание. Учебник. Олимп. литература. Киев, 2009.

Түйін

Берілген мақалада жүзу ережелерінің мысалындағы кәсіби педагогикалық құрылым жүзеге асатын үйрену процесіндегі спорттық педагогикалық цикл мәселелері қарастырылған.

Summary

In given article are considered questions athletic pedagogical cycles in process of the study which occur shaping professional pedagogical preparation on example of discipline sail.

Г. Б. Қылышбаева - к.с.х.н., доцент, Құдайбергенова Б.М.- магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНАНАСА

Аннотация: Статья посвящена комплексному изучению биологических особенностей ананаса. Речь идет о полезных и опасных свойствах ананаса, о истории и распространения ананаса. Ананас является представитель рода - наземные травянистые растения с колючим [стеблем](#) и листьями. Опыт выращивания ананаса в домашних условиях и получение урожая. Хранение и транспортировка ананаса.

Ключевые слова: ананас, вечнозеленное, культивирование, тропический, выращивание, variegatus, розетка.

Ананас – род многолетних вечнозеленых трав семейства бромелиевых (Bromeliaceae). Название рода происходит от трансформированного местного южноамериканского названия этого растения. На языке гуарани оно обозначает «изысканный вкус».

В Европе получил известность благодаря Христофору Колумбу. Родиной ананасов принято считать Бразилию. Там это многолетнее травянистое растение до сих пор произрастает в диком виде. А вот познакомился с этим чудесным плодом мореплаватель в Центральной Америке на острове Гваделупа во время своего путешествия в 1493 году. Ананас культивировался жителями этого острова, Колумб был очарован плодами, похожими одновременно и на шишки, и на яблоки. Название «pineapple», дословно обозначающее «шишко-яблоко» до сих пор сохранилось в английском языке[1].

Так, массово ананас стали выращивать в тропических странах с XVI века. В Европе с середины XVII века он начал появляться в ботанических садах, оранжереях, теплицах.

Постепенно плод завоевал любовь многих жителей земного шара и пользуется ею до сих пор.

В апреле 2014 года были представлены 100 уникальных проектов на инвестиционной выставке в Южно Казахстанской области, среди которых особое внимание гостей вызвал проект по выращиванию культур ананаса в условиях теплицы.

Мы, вместе с коллективом Южно-Казахстанского государственного университета имени М. Ауэзова, планируем вырастить в Южном Казахстане плодовые культуры ананаса в открытом и закрытом грунте.

Выращивание ананасов создаст конкуренцию импорту, к тому же со временем можно будет наладить экспорт. Ананасы растут при определенном уровне влажности и температуры. Так же, есть технологии китайские и германские, которые позволяют поддерживать нужную температуру.

В настоящее время наиболее крупные ананасные плантации по выращиванию этих даров природы находятся на Гавайских и Филиппинских островах, в Бразилии, Мексике, Малайзии, Таиланде, на Кубе. Из листьев некоторых видов ананаса вырабатывают волокно. А для получения чудесных плодов культивируют ананас хохлатый (Ananas comosus) или ананас крупнохохолковый (Ananas comosus variegates) с сильно укороченным стеблем.

Ананас является представитель рода - наземные травянистые растения с колючим [стеблем](#) и листьями.

Многочисленные [придаточные корни](#) развиваются прямо в [пазухах](#) листьев, поглощая скапливающуюся там влагу.

[Листья](#) мясистые [суккулентные](#) (запасующие влагу), широколинейные, по краям колючезубчатые, длиной до 80 см[1], покрыты толстой [эпидермой](#). Под эпидермой размещается слой крупных [клеток](#) водозапасующей [ткани](#), в которой в период дождей накапливается влага. Внутри листа находится сеть воздушных каналов, окружённых [хлорофиллоносными](#) клетками. Таким образом, процессы [газообмена](#) у ананаса могут происходить даже при закрытых [устыицах](#)[2].

Когда [розетка](#) листьев сформирована, точка роста образует [цветонос](#) длиной до 60 см, густо покрытый обоими [цветками](#). [Цветение](#) длится 15-20 дней, и в результате образуется похожее на [шишку](#) мощное золотисто-жёлтое [соплодие](#), представляющее собой множество [завязей](#), сросшихся с [прицветниками](#) (кроющими листьями цветков) и осью [соцветия](#)[1]. На верхушке всегда развивается группа вегетативных листьев - «хохолок»[2].

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Сорта ананасов при самоопылении не образуют семян, что используется для получения высококачественных бессемянных плодов[2].

Ананас объединяет 8 видов, распространенных в Парагвае, Бразилии, Колумбии, Венесуэле, а также широко культивирующихся в тропических и субтропических районах обоих полушарий. В Центральной и Южной Америке распространено 5 видов ананаса[3].

Соплодия ананаса настоящего - ценный продукт питания. Благодаря комплексу биологически активных веществ ананас обладает полезными свойствами: стимулирует пищеварение, saniрует кишечник, снижает вязкость крови. Вместе с тем следует учитывать, что ананас является острым продуктом, употреблять его при заболеваниях желудка не рекомендуется.

В листьях имеются многочисленные прочные волокна, в связи с чем ананас используют и как прядильную культуру[2].

Лидерами по выращиванию ананасов в 2012 году были США (12,3 %), Таиланд (11,4 %) и Филиппины (10,9 %).

Низкокалорийный продукт с очень низким содержанием жиров. Его калорийность – 52 кКал на 100 г сырого фрукта. Калорийность ананаса, консервированного в собственном соку – 60 кКал, ананасовый сок содержит всего 48 кКал. В умеренных количествах его можно употреблять всем, даже людям с избыточным весом.

Пищевая ценность в 100 граммах:

Белки, гр	Жиры, гр	Углеводы, гр	Зола, гр	Вода, гр	Калорийность, кКал
0,3	0,1	11,5	0,3	85,5	52

Ананас содержит большое количество пищевых волокон и органических кислот, он богат калием, кальцием, фосфором, железом, медью, цинком, магнием, марганцем, йодом. Кроме того, в ананасе содержатся ценные витамины В1, В2, В12, РР и А. Все это делает его незаменимым источником питательных веществ для человеческого организма.

Содержащиеся в ананасе биологически активные вещества наделяют его поистине уникальными целебными свойствами. Во-первых, он стимулирует пищеварение, повышая ферментативную активность желудочного сока, поэтому при обильных приемах пищи рекомендуется выпивать стакан ананасового сока или съесть ломтик свежего ананаса.

Во-вторых, ананас понижает артериальное давление, разжижает кровь и предотвращает развитие множества опасных заболеваний сердечно-сосудистой системы, таких, как, атеросклероз, тромбоз сосудов, инсульт и инфаркт миокарда. Кроме того, ананас эффективен при лечении артрита, бронхита, пневмонии, различных инфекционных заболеваний и болезней центральной нервной системы.

Наконец, особого внимания заслуживает содержащийся в плоде фермент бромелин, который способствует похудению и омоложению организма и потому является основным действующим веществом множества современных пищевых добавок для снижения веса.

Борьбе с лишними килограммами способствует еще и тот факт, что ананас повышает содержание в крови серотонина, притупляющего чувство голода, а также выводит лишнюю жидкость. Не случайно для поддержания нормальной массы тела и очищения организма медики рекомендуют устраивать себе один "ананасовый" день в неделю, в течение которого питаться только мякотью и свежавыжатым соком этого плода.

Стоит отметить и то, что ананас является приятным исключением из неутешительного гастрономического правила, гласящего, что все вкусное обязательно высококалорийно. Калорийность мякоти этого плода составляет всего 48 кКал на 100 гр, так что наслаждаться его упоительной сладостью можно сколько угодно.

Известно, что в ананасах высокая кислотность. Поэтому не следует употреблять ее тем, кто страдает от гастрита, повышенного уровня кислотности в желудочном соке, а также язв желудка. Также повышенная кислотность ананаса или ананасового сока вредит эмали зубов, поэтому после употребления его в пищу стоит полоскать ротовую полость.

Не следует употреблять в пищу ананас тем, у кого низкая вязкость крови. Гипотоникам также следует ограничить употребление данного фрукта из-за его ярко выраженной способности к понижению давления.

Иногда может возникать индивидуальная непереносимость, которая в большинстве случаев сопровождается аллергической реакцией.

При выборе ананаса нужно обратить внимание на его ботву (листья на макушке). У хорошего ананаса листья должны быть зелеными, сочными и густыми. Сам плод не обязательно должен быть желтоватого цвета. Если перед Вами ананас зеленого цвета, то это не значит, что он незрелый.

Наоборот, чем более ананас коричневый, тем большая вероятность того, что он уже перезрелый и не сочный. Кроме того хороший ананас должен быть немного мягким и тяжелым -быть тяжелее, чем кажется визуально.

Хранить целый ананас вполне можно при комнатной температуре. В случае, если ананас уже разрезан, то на несколько дней его можно положить в холодильник, в полиэтиленовом пакете. Важно запомнить, что чем холоднее температура хранения, тем более невкусным и менее полезным будет ананас. Хранить при обычной температуре холодильника это нормально. Но нежелательно ананас замораживать!

Есть и декоративные виды растения. Их выращивают преимущественно ради листы. Взрослые экземпляры большинства видов ананаса образуют при правильном уходе розовые соцветия, на месте которых, если растение содержать в теплых и влажных условиях, после окончания цветения развиваются некрупные душистые, но несъедобные соплодия. В комнатной культуре разводят 3–4 вида таких декоративных ананасов.

Внешне все виды ананаса очень похожи. Они представляют собой многолетние травянистые растения с сильно укороченным стеблем и воронковидной розеткой из узких кожистых жестких, колючих по краю листьев сизо-зеленого цвета. Форма «variegatus», разводимая чаще всего в домашних условиях, имеет зелено-кремовые продольные полосы на листьях, розовеющие на ярком свету. Розетка может достигать в высоту 80 см. А из верхушечного соцветия формируются колосовидные соцветия, сидящие в пазухах широких чашевидных прицветников. Лепестки розовато-фиолетовые, чашелистики несросшиеся, по краю шиповатые, появляются из розовой розетки. Притом что растение цветет и плодоносит довольно редко, оно выглядит привлекательно в течение всей своей жизни (при правильном уходе). Цветение длится примерно 2 недели, после чего развивается крупное оранжево-коричневое соплодие, которое может достигать 15 кг. У большинства видов соплодия съедобны: сочные, крупные, кисло-сладкие и ароматные. По своему строению они напоминают плоды малины или шишки, так как состоят из множества завязей, сросшихся с прицветниками и осью соцветия. Не имеют семян. Плоды ананаса не только съедобны, но и очень вкусны. Кроме того, они невероятно полезны: в них содержатся витамины и другие полезные соединения. Их употребляют в пищу в сыром и консервированном виде, варят варенье и делают конфеты. А вот ананас посевной (*Ananas sativus*) культивируют еще для получения из листьев прядильного волокна (главным образом, на Филиппинских островах и Тайване) [3].

Ананас можно выращивать и самостоятельно, а при правильном уходе даже получить урожай. Хотя после плодоношения растение отмирает.

В Бразилии есть выражение «очистить ананас», обозначающее трудную и нелегкую задачу. Однако теперь эта идиома может стать анахронизмом, так как бразильским ученым удалось вывести новый сорт ананаса, который не нужно чистить. Его можно разделить на дольки подобно мандарину. По своему виду этот сорт ананаса чуть меньше обычного и весит 800 – 1200 г (в то время, как плод обычного ананаса гораздо тяжелее). Вскоре этот новый сорт ананаса, выведенный агрономическим институтом и названный «медовой долькой», появится на бразильских прилавках и, возможно, когда-нибудь дойдет до нас[4].

Надо сказать, что на плантациях в штате Сан-Паулу уже выращивается около 200 тыс. кустов медовой дольки. Предприниматели надеются, что в ближайший год их число достигнет 1 млн. В отличие от старого ананаса новый имеет более сладкий вкус и не обладает повышенной кислотностью. При этом если в традиционных сортах содержание сахара не превышает 15 %, то в новом оно доходит до 26 %.

Кроме того, новинка удивительно проста для использования: чтобы очистить плод ананаса, достаточно подрезать зеленый стебель и вытащить сердцевину из оболочки, проведя по внутренней окружности длинным ножом. А если ананас окончательно созрел, нож вообще не понадобится – золотистая мякоть отделится от кожуры сама.

Популярность ананаса растет день ото дня. Это обуславливается многими факторами, например экономические контакты тропических и стран средней полосы становятся теснее, а благодаря техническому прогрессу перевозка плодов из одной точки Земного шара в другую становится проще и пр. Во многом это связано и с тем, что больше становится известно о полезных и даже целебных свойствах этого чудесного фрукта.

В связи с этим менее популярными становятся другие продукты экспорта. Так, в Коста-Рике стремительно падает экспорт кофе. В 2003 году многие фермеры, занимавшиеся выращиванием кофе, перешли на выращивание ананасов. По всем показателям в 2003 году вывоз этих экзотов вырос на 31

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

% . В денежном эквиваленте он составил 208 млн. долларов США, в то время как продажи зеленого кофе выросли всего на 18 % и составили 190 млн. долларов США. Ананас стал товаром, востребованным на мировом рынке. Поэтому, если вы относитесь к этому заморскому плоду с недоверием, пересмотрите свое отношение. Возможно, вы многое теряете.

Литература

1. [Большая советская энциклопедия, 1969-1978](#)
2. Шипунов А. Б. Ананас // Биология: Школьная энциклопедия / Белякова Г. и др. - М.: БРЭ, 2004.- 990с.
3. Елена Куренкова; Ананас Издательство: Научная книга, 2013.- 120 с.
4. ["How to grow a pineapple in your home"](#). Pineapple Working Group-International Horticultural Society. Retrieved 15 August 2010.

Түйін

Мақала ананастын биологиялық ерекшеліктері жайында жазылған. Ананастың пайдалы және қауіпті жақтары мен тарихы және ананастың таралу аймақтары жөнінде сөз зерттелген. Ананас - бромелиялар тұқымдасына жатады. Ананасты үй жағдайында өсіру және жеміс алу әдісі. Сақтау және тасымалдау ережелері.

Summary

The article is dedicated integrated study the biological characteristics of pineapple. We are talking about the beneficial and hazardous properties of pineapple, on the history and spread of pineapple. Pineapple is a member of the genus - terrestrial herbaceous plants with prickly stems and leaves. The experience of growing pineapple at home and getting the harvest. Storage and transportation pineapple.

ӘОЖ 74.01.09

КИІМ СТИЛЬДЕРІН ЗАМАНАУИ ДИЗАЙНДА ҚОЛДАНУ

З.Л. Мейрбекова, Ф.Л.Мейрбекова
АИИ университеті, Шымкент, Қазақстан

Киім – адамның денесіне киюге арналған бұйым, жасанды жамылғы түрлері. Қоғам дамуы барысындағы материалдық, рухани, әлеуметтік талаптарға сай киім жиі өзгеріске ұшырап отырады. Киім адамның дүние-танымдық, эстетикалық талғамдарына жауап арқылы даралық айқындау қызметін атқарады, тұлғаның әлеуметтік жағдайын танытады. Осы сияқты киімнің әр бөлігінің өзіндік қызметі бар.

Ежелгі киім элементтерінің бірі – белдік. Ол қару жарак пен жорыққа қажетті заттарды бекіту қызметін атқарады. Аяқ киім мен бас киімдер кешірек пайда болды. Олар адамды ыстық пен суықтан қорғау қызметін атқарған. Киімнің климаттық шарттарға байланысты да түрлері бар. Мысалы ол әр аймақта әр түрлі формамен, материалымен ерекшеленеді. Мысалы Сапфир сән үлгісінде жаз мезгілдеріне арналған киім жиынтығы. Киім адамды физикалық, климаттық қолайсыз жағдайлардан қорғау үшін ғана емес, сондай-ақ қауіпті жағдайлардан, сиқырлық күштерден сақтау үшін де қолданылған. Тіпті, әскри бояуларды, алғашқы қауымдық құрылыс кезіндегі дене терісін нақыштауды (татуировка), қазіргі бронжелетті және противогазды, орта ғасыр рыцарінің латысын, сәнді көйлектерді де киімдеп айтуға болады.

Стиль және сән өзара байланысқан жүйе, олар бірбірінен дамып, өрби алмайды. Әдетте әр заманда бір уақытта бірнеше стиль өмір сүреді. Атап айтқанда, оларға қолданыстан шыққан, дәл сол кезеңде салтанат құрған және болашақ стильді қалыптастыратын элементтері бар стиль жатады. Әрбір елде басқа елдермен мәдени қарым-қатынас дәрежесіне қарай, саяси-әлеуметтік, экономикалық дамуына, мәдениетінің өркендеу дәрежесіне байланысты көркемдік стильдің даму эволюциясы бар.

Классикалық стиль-бұл стильдің отаны Англия болып саналады. Осы стильдегі киім үлгілері қатаң, біртүсті, клеткалы немесе ноқат түсті (горошок) маталардан тігіледі. Күнделікті тұрмысқа, жұмысқа, белгілі бір мама иесіне арналған, мода ағымынан тыс қалмайтын киім үлгілерін камтиды. Жакет, пиджак, кардиган, тік әрі қатаң юбка немесе шалбар, қамзол және т.б. қатаң қарапайым киім үлгілерін камтиды.

Сурет-1. Классикалық стиль.

Спорттық стиль- Адидас - жоғарғы имиджді брэнд. Адольф Дасслер - атақты брэндтың түп нұсқасында тұрған адам. Ол бірінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі Германияда жастайынан өз отбасына көмектесіп яғни жарамсыз лақтырылған Мысалға, жай стандартты кроссовкилер футболистер қажеттіліктерін қан кәсіби футбол үшін арналған аяқ киімдердегі шеге тәрізді штифтер, жүгіруге арналған кроссовкилердегі шипылар; нейлоннан жасалған аяқ киім табандары – үш иновацияны Гвоздеобразные штифты в обуви для профессионального футбола, шипы в подошвах кроссовок для бега, подошвы из нейлона — Adidas үшін үш иновацияның қалыптасып, әйгілі брэнд негіздеуіне себеп болды қағаттандырмайды, себебі ойын аланы кейде жаңбырдан соң дымқыл болады.

Сурет-2. Спорттық стиль.

Фантазиялық стиль – кейде оны романтикалық стиль деп атайды. Бұл киім түрлері формасына түрліше болып келеді. Бұл киім түрлерін желбезек, желбір, қатпарлар, кестелер және тағы басқа сәндік элементтер арқылы әшекейлерген кешкі сән-салтанатқа немесе күнделікті тұрмысқа арналған нағыз әйелге тән биязылықты білдіретін киім үлгілерін атауға болады. Бұл стильдегі киім матасы бір түсті, түрлі-түсті, гүлді және абстрактті суретті болып келеді.

Сурет-3. Фантазиялық стиль.

Фольклорлық стиль – ұлттық киім үлгілері негізінде әзірленген киім формасы қарапайым, пішімі тиімді, көп қабатты, жоғары әрі құнды әшекейлерімен ерекшеленетін киімдер. Киім стилі белгілі дәуірде тұрақты болса, ал киім модасы үнемі өзгерісте болып отырады.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Фольклорлық (этникалық, халықтық, ұлттық) стиль халықтық костюммен ассоцияциаланатын образды жасау немесе киімді ұлттық элементтер, детальдар, әдіс-тәсілдермен, құрылымдық шешімдермен, әрлеу ерекшеліктерімен безендіру болып табылады.

Сурет-4. Фольклорлық стиль.

Авангард стилі – бұл сәндегі әлдебір қиыр, шеткі нәрсе. Авангардтық киім өзінің сәнді барынша бейнелеуі мен оны уақыты бойынша басын озуымен таң қалдырады.

Сән аспанында аспандағы кішкентай жұлдыздар тәрізді авангардтық идеялар жарқ етіп жанады да, лезде өшеді. Авангардтық стильге қатаң талаптар қойылмайды. Онда ешқандай шектеулер жоқ. Бұл ең қиыр, шеткі және әсірелеп, бұрмаланған сән, адамдардың жаппай киюіне арналмаған сән.

Сурет-5. Авангард стилі.

Авангард стилінде киімнің түр-түрі болуы мүмкін. Мысалы, көйлектер мен жакеттер, юбкалар мен пальто, жамылғылар, т.б. қазір авангардта бөксеге түсетін шалбарлар, тері матадан тігілген юбкалар, стрейч трикотажынан тігілген бұйымдар бар.

Романтикалық стильде – негізі силуэт жабысыңқы, тұлғаны айрықша көрсететіндей болып келеді. Романтикалық стильде ең алдымен, көйлектер мен жейделерді, сирек жакеттер мен плащ, пальтоларды жатқызады. Пішілуінде дененің кескіндерін, кеуде мен бел сызықтарын көрсетуге көңіл бөледі.

Сурет-6. Романтикалық стиль.

Прет – а – порте стилі - (Pret a porter) тарихы 1950 жылдары жоғары сән үлгісі кейіннен бұқаралық сәнге көшірмесі жасалған стильді жақтаса да, дайын киім өндірісі белсенді түрде дами басталды. Прет – а – порте стилі – француз тілінде аударғанда «тұтынуға дайын» деген сөзді білдіреді.

Тұтынушыларда сапасы жағынан және идеясының қарапайымдылығын үйлесіп тұрған концепциясының баламасы ретіндегі түсінік пайда болды. Бұл танымал немесе белгілі сауда маркасының жоғары сапалы дайын киімдері. Прет – а – порте – бұл танымал модельер немесе белгілі сауда маркасының жоғары сапалы дайын киімдері.

Сурет-7. Прет – а – порте стилі.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Орталық мұражайының этнографиялық коллекциясы (серия) Қазақтың дәстүрлі киім-кешегі «иллюстрацияланған ғылыми каталог» Алматы: Өнер, 2009, 1-т. 344 б. Ғылыми редактор және жоба жетекшісі Нұрсан Әлімбаев;
2. Қазақ халқының ұлттық киімдері Құрастырған Б. Хинаят., А. Сужикова. Алматы, Алматыкітап, 2011. 384 б.
3. Шаңырақ: Үй-тұрмыстық энциклопедиясы. Алматы: Қаз.Сов.энцикл.Бас ред., 1990 1. Пармон Ф.М. Русский народный костюм как художественно-конструкторский источник творчества. М.: Легпромиздат, 1994. - 272 с.
4. Расторгуева Л.Н. Методология проектирования и изготовления современной одежды на основе национальных традиций народов Якутии. Дисс. д.т.н. М., 1999.-432 с.
5. Шильдебаева Л.К. Разработка методики проектирования современной одежды на основе традиционного казахского костюма. Дисс. к. т.н. Алма-Ата, 2004 -136 с.
6. Пармон Ф.М. Композиция костюма. Одежда, обувь, аксессуары. М.: Триада Плюс, 2002.-312 с.
7. Захарова И.В. Ходжаева Р.Д. Казахская национальная одежда. Алма-Ата, Наука, 1964. 178 с.
8. Казахская национальная одежда. Алматы: DIDAR, 1998. - 80 с.

Резюме

В данной статье рассматриваются применение всех стилей одежды в современном дизайне.

Summary

Using full the styles of clothing in modern design

ӘОЖ 584 К 37

КИІМНІҢ КОНЦЕПТУАЛДЫ ДИЗАЙННЫҢ КРИТЕРИЛЕРІ

Ф.Л. Мейрбекова, З.Л Мейрбекова
АИИ университеті, Шымкент, Қазақстан

Киім дизайны саласындағы концептуалды бағыт ХХ ғасырдың екінші жартысында ерекшеленіп, бүгінде ол костюм дизайнының болашағы зор құбылыстардың бірі. Біренеше онжылдықтар бойында киімнің тек эстетикалық қызметі ғана емес, оның ішкі мағынасы алдыңғы шепке шықты. Киім тек қана киім болып қалмай, үлкен мәнге ие бола бастады. Киімнің концептуалды дизайнының үлгілері халықаралық көрмелерде ерекше назарға ілігіп, концептуалды киімнің өзектілігі мен оған деген қызығушылық артуда.

Концептуалды дизайндағы маңызды аспект – концепсия. Концепсия дегеніміз – басты ой, басқарушы идея, жобалаудың мақсат – міндеттерінің мәндік бағыты және көзқарастар жүйесі. Концепсия жобаның құндылықты мәндік мазмұнына негізделеді. Дизайндағы концептуалдық дегеніміз негізгі идеяларды жасау, сондай – ақ құрамдас бөліктері бір – бірімен байланысқан қайсыбір өнімді жобалауда пайдаланатын әдіс – тәсілдер, маңызды идеялар жасау. Концепсиялауды дизайн

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

арқылы автор өзінің дүниетанымын бейнелеп, адамның негізгі мәселелерін, жобалау мәдениетінің, жалпы қоғамның дамуын көрсетеді. Дизайнер мәселелерді көрсетіп қана қоймай, оның шешу жолдарын ұсынады.

Жоғарыда айтылған мәселелерді ескере отырып, киімнің концептуалдыдизайнының негізінде бүкіл жобаның басты бөлігін құрайтын негізгі идея болмаса – ол концепсуалды дизайн болмайтынын атап өту керек. Концепсуалды бағытта басты идея бірінші орында тұрады. Оны жүзеге асыруда дизайнер өнердің әртүрлі формаларына тән көркемдік мәнердің әдіс – тәсілдері мен құралдары арқылы тәжірибе жасайды. [1]

Заманауи отандық өнертану ғылымында киім дизайнында концептуалды бағыттар туралы белгілі бір ұғымдар жүйесі қалыптаспаған.

Киімді жобалау мен сән әлемінің бұл феноменінің зерттеу кешенді кадамды қажет етеді, онда әлеуметтік, пәлсапалық, мәдени және басқа да кадамдар болуы тиіс. Аталмыш диссертацияда концептуалды костюм – визуалды метафора түріндегі белгілі бір дүниетанымдық құндылықтар ретіндегі нысан артефакт сияқты заманауи дизайнтану тұрғысынан қарастырылады.

Концептуалды костюмді теория жағынан ой елегінен өткізу – костюмді тікелей қызмет ету кеңістігі ретіндегі мәдениетпен қарым – қатынас саласына көңіл бөлуді қажет етеді.

XX – XXI ғасырлар белесінде киімді моделдеудің теориялық тұрғыдан ұғынудың жалпы тенденциясы заттың функционалды пайда болуы, оның жалпы мәдени мәні мен субъективті мағынасының XX – XXI ғасырлар белесінде киімді моделдеудің теориялық тұрғыдан ұғынудың жалпы тенденциясы заттың функционалды пайда болуы, оның жалпы мәдени мәні мен субъективті мағынасының бірігуін қамтамасыз ететін қалып жасайтын жүйе ретіндегі костюм дизайнының тілі түсінуге бағытталған. [2]

Киімнің концептуалды дизайнында киімнің функционалды – пайдалы қажеттілігінен оның эстетикалық, пәлсапалық, көркемдік мазмұны мен рухани құндылығына көңіл бөлінетінін байқауға болады. Кейбір жағдайларда өнер бағытын ұстанған дизайнерлер функционалдылықтан толықтай бас тартады, мысаклы концептуалды арт – нысандарды жасағанда олар киімнің жетілу нысаны бола алатынын дәлелдейді. Дизайнер А. Мак Квин киім күшті эмоциялар тудыруы тиіс, ол көрерменді бейкам қалдырмауы керек, ал сән – әлеуметтік құбылыс, ол әрдайым дүниеде «жоғары дәрежедегі сәннен» басқа аштық, қан, кедейлік бар екенін еске салып тұруы тиіс. [3]

Дизайнерлердің жобалаудың концептуалды формасына назар аударуының бір себебі өзін – өзі ұқсастыру мен өзін – өзі ұқсастыру мен өзін – өзі рефлексиялауда киім дизайнері костюм жасау барысында жобалаудың басты идеясымен байланысты дүниеге көзқарасын, ұқсастықтарды көрсетеді.

Сондай – ақ концептуалды киім өзін өзі рефлексиялау тұтынушының талап – тілегіне сай келуі мүмкін. Концептуалды сән – адамның қайталанбас бейнесін анықтап, бірегей және жеке әлем жасау өнері. Тұтынушылардың көпшілігі өзінің ішкі жан дүниесін бейнелеу мүмкіндігін іздейді және өзінің ішкі жан дүниесін бейнелеу мүмкіндігін іздейді және өзінің қайталанбас жеке бейне екеніне киім арқылы назар аудартуға тырысады.

Концептуалист – дизайнерлер киімді моделдеу саласында тәжірибе жасау барысында арнайы және киім дизайнерлері іс – тәжірибе жасау барысында арнайы және төлтумалық идеяларды іске асырады, ол адамға ішкі «мен» деген әлемін ашуға көмектеседі. Концептуалды киім дизайнерлері іс – тәжірибелер мен инновацияларға ұмтылады, жаңа технологиялар және дәстүрлі емес материалдар техникаларды қолданады. Жоғарыда аталғандай, концептуалист – дизайнерлер жаңа идеяларды тауып, тәжірибеден өткізетін, алға ұмтылуға мүмкіндік беретін шығармашылық еркіндікті қалайды. Концептуалистер үшін киім дизайны саласындағы маңыздысы тек жобалау ғана емес, «перформанс» деп аталатын жиындықты көпшілік назарына ұсыну болып табылады. [4]

Зерттеудің әдістемелік негіздемесі – гуманитарлық ғылым мен заманауи өнертану мен дизайнтану тұрғысынан киім моделдеу саласындағы концептуалды құбылыстарды зерттеуге жүйелі, кешенді кадам жасауға негізделген көзқарастар болып табылады. Сән саласындағы дизайнерлер мен суретшілердің тәжірибелеріне концептуалды феноменнің әсерін талдау үшін көкем – статистикалық әдіс қолданылды. XX – XXI ғасырлардағы өнердің алдыңғы қатарлы авангардтық және концептуалды ағымдарға салыстырмалы тадау жасалды, олардың костюмді моделдеуге әсері сарапталды. Талдау нәтижесінде, заманауи костюм дизайны мен концептуалды өнерде пайдаланатын форма жасау принциптері мен көркемдік дәлдік құралы арасындағы объективті тұтастық орнатылады. Киім моделдеуде концептуалды идеяларды экстраполяциялауды классификациялау үшін типологиялық әдіс қолданылды.

Қорытынды. XX – XXI ғасырда киімнің әлеуметтік – мәдени ортадағы қызметімен ролі өзгереді. Бұл өзгерістер костюмнің дәстүрлі сапасының жойылуына әкеп соғады. Бүгінде сәнді костюм авангардтық өнердің станоктық түрін қыспаққа алады, кейде концептуалды инсталляцияның элементіне айналады. Ауырлық нүктесін киімнің пайдалы – функционалды мәнін қарастыруда мәдени – көркемдік жағынан ұғынуға ауыстыру – костюм туралы өнертану саласының терминдері мен айта беруге және оны дизайн мен өнердің пән аралық байланыс нысаны деп қарастыруға болады.

Әлеуметтік – мәдени өзгерістер дизайн, технология саласына, костюм өндірісінің процессіне әсер етті. Жаңа технологиялардың пайда болуы мен басқа идеологиялық ортаның қалыптасуына байланысты киімді модельдеу туралы қалыптасқан дәстүрлі ұғымдар мен модельдеу әдістері де өзгерді. Сәнді костюм өндірісінде жаңа, әзірше толық зерттелмеген бағыт пайда болды, бұл жағдай аталмыш құбылыстың теориялық құрылымын өзекті мәселе деп қарастырып, алынған мәліметтерді іс жүзінде пайдалану мүмкіндігін зерттеуді қажет етеді.

Сәнді костюмнің заманауи дизайны жобалаудың инновациялық әдістері мен концептуалды өнер әдістерін пайдалануды біріктіру арқылы жаңа мүмкіндіктерді дамытады. Бұл беталыста бүгінгі таңда көркемдік – жобалау мәдениетінде жаңаша ойлауға ұмтылу алға шықты, бұл жағдайда адам мен заттың өзара қарым – қатынасы бір кеңістікте. Адамның өз бейнесін жасауда шығармашылық пен саналы түрде қалыптастыруға ұмтылуы – костюмнің белгілі бір контекстердегі нысан ретінде маңызға ие болуына әкеп соғады. Дизайндағы концептуалдық дегеніміз негізгі идеяларды жасау, сондай – ақ құрамдас бөліктері бір – бірімен байланысқан қайсыбір өнімді жобалауда пайдаланатын әдіс – тәсілдер, маңызды идеялар жасау. Концепсиялауды дизайн арқылы автор өзінің дүниетанымын бейнелеп, адамның негізгі мәселелерін, жобалау мәдениетінің, жалпы қоғамның дамуын көрсетеді. Дизайнер мәселелерді көрсетіп қана қоймай, оның шешу жолдарын ұсынады.

Қазіргі таңда адамды өзінің субъективті дүниетанымын бейнелейтін костюм формасы қызықтырады. Оған тек пайдалы ғана емес концептуалды көркем мағыналы костюм қажет. Сондықтан қазіргі кезеңде костюм дизайны концептуалды өнердің әдістері мен принциптерін пайдалануды қыспаққа алады, ол жағдайда көркем – эстетикалық шығарма интеллектуалды ұғынумен толықтырылады немесе ауыстырылады.

Әдебиеттер

1. Андреева Е. Ю. Постмодернизм: искусство второй половины XX – начала XXI вв. Текст: новая история искусства Е. Ю. Андреева: СПб. Азбука-классика, 2007. 487 с.
2. Бердник Т. О. Архитектоника костюма: (Социо культур. динамика) Текст: авто реф. дис. филос. наук Бердник Т. О. Ростов Д, 2008.
3. Барсукова Н. И. Дизайн среды в проектной культуре постмодернизма конца XX начала веков Текст: авто реф. дис. иск. наук Н. И. Барсукова. М., 2008. - 49 с.
4. Барт Р. Система моды. Текст. Статьи по семиотике культуры пер. С. Н. Зенкина. М.: Издательство им. Сабашниковых, 2006. Бобринская Е. А. Концептуализм: Альбом. Е. А. Бобринская. М Галарт, 2006.
5. Бобринская Е. А. Русский авангард: границы искусства Текст. Е. А. Бобринская. М: Государственный институт искусствознания: Новое литературное обозрение, 2006.
6. Богатырев П. Г. Вопросы теории народного искусства Текст. П. Г. Богатырев. М Искусство, 2009
7. Бычков В. В., Бычкова Л. С. КОНЦЕПТУАЛИЗМ Электронный ресурс. Культурология XX век энциклопедия Главный редактор С.Я. Левит.
8. Бердник Т. О. Архитектоника костюма: Социо культур. динамика Текст: авт. реф. дис. филос. наук Бердник Т. О. Ростов Д, 2008.
9. Вайнштейн О. Семиотика эйфории Текст. Теория моды. 2007.
10. Власов В. Г., Лукина Н. Ю. Авангардизм. Модернизм. Постмодернизм: Терминологический словарь Текст. В. Г. Власов, Н. Ю. Лукина Азбука классика, 2007
11. Воронов Н.В. Российский дизайн Текст: Очерки истории отечественного дизайна, т. 2 Н.В. Воронов. М: Союз дизайнеров России, 2009
12. Горбачева Л. М. Костюм XX века От Поля Пуаре до Эммануэля Унгаро Текст. Л. М. Горбачева М. Изд-во «ГИТИС», 2007

Резюме

Критерии концептуального дизайна одежды

Summary

The criterion for conceptual design clothes

«МЕН ӨЗ ХАЛҚЫМНЫҢ ЖОЛЫНДА БАСЫМДЫ БӘЙГЕГЕ ТІККЕН АДАММЫН».

Г.С.Мухидинова

Батырбек Өтеп атындағы дарынды балаларға арналған «Өнер» мектеп-интернатының тарих пәнінің мұғалімі, Шымкент, Қазақстан

Андатпа: Бұл мақалада ҚР-ның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: «Қазақстан мемлекеттігінің қалыптасуы мен қарқынды дамуына саналы ғұмырын халқына арнап келе жатқан, - ұлы қайраткер», алпауыт мемлекеттердің Президентімізге құрмет көрсетуі.

Кілттік сөздер: Президент.Қазақстан.Елбасы.Даму.Мемлекет.Халықаралық.Реформа.

Терең білім – тәуелсіздігіміздің тірегі,
Ақыл-ой – азаматтығымыздың алдаспаны.

Н.Ә.Назарбаев

1-желтоқсан 2012 жылдан бастап еліміздің, жеріміздің, ұлтымыздың қолдауымен Тұңғыш Президент күні болып жарияланды. Бұл айтулы мерекені белгілеу-қазақ халқының бастамасымен жасалған игі іс. Біздің ел-басымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа көрсеткен халықтың құрметі деп біліп, бұл мерекені орынды деп тануға толық негіз бар. Бүгінгі таңда өзге ұлт өкілдері, ұлан-ғайыр жерімізге, көркейіп бой көтеріп келе жатқан әсем ғимараттарымызға тәнті болуда. Мұның барлығы елбасымыздың ерен еңбегінің жемісі екені айдан анық. Елбасымыздың тек қазақ еліне ғана емес, бүкіл әлемге жасаған айтулы еңбектері өте көп.

ҚР-ның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: ” Қазақстан мемлекеттігінің қалыптасуы мен қарқынды дамуының және қоғамды жаңаша реформалаудың нақты стратегиялық концептуалдық үлгісін ұсынып, оны жүзеге асыруға бар күш - жігерін жұмсап, саналы ғұмырын халқына арнап келе жатқан, - ұлы қайраткер”.

Бодандықтан бостандыққа қадам басқан, жаңа тұрпатты мемлекеттің күрделі кезеңінде Президент еліміздің ертеңі мен болашағы үшін ұлттық мемлекеттің мызғымас негізін қалап, ғасырлар бойы аңсаған азаттықтың баянды болуы мақсатында тың жол – Қазақстандық жолды қалыптастырды.

Елбасы әлемдегі дамыған мемлекеттердің бай тәжірбиесін таразылай отырып, тәуелсіздігін жаңа алған еліміздің жаһандық өркениет көшіне қосылуының бірден –бір дұрыс жолын нұсқап және жүзеге асыруды өз жауапкершілігіне алып, оны жыл сайынғы халыққа арнаған Жолдауларында егжей - тегжейлі баяндап келеді.

Қазақ халқы мен оның Елбасы өз таңдауын жүзеге асырды – әлемдік кеңестікте айшықты орын алатын тәуелсіз, біртұтас, еркін әрі дербес Қазақстанды құрды. ҚР-ның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Халықаралық наградалары мен сыйлықтары, академиялық және құрметті атақтары осыған дәлел. Қазақ мемлекеті әлемдік алып держава мемлекеттермен тығыз және тұрақты одақтастық байланыс құрған. Алпауыт мемлекеттер қазақ елінің өсіп-өніп өркендеуіне байланысты өз ризашылықтарының арқасында елбасымыз Н.Ә.Назарбаевқа үлкен құрмет көрсетілді. Ол тек елбасымызға ғана емес, бүкіл қазақ халқына деген құрмет деп білеміз.

1992 жылы Н.Ә.Назарбаевқа «Аса көрнекті саяси қайраткерге ТМД-ның аса маңызды республикаларының бірінде жаңа саяси, экономикалық және әлеуметтік жүйені дамыту мен нығайтуға қосқан зор үлесі үшін» дейтін тұжырыммен «Капри Сыйлығы» берілді.

1993жылы Елбасымызға руханиятты жаңғыртуға үлкен үлес қосқаны үшін Руханият Халықаралық ассоциациясы «Жыл адамы» атағымен марапаттады.

1994жылы Қазақстан мен Ресей қарым-қатынастарының берік болуымен арадағы неше түрлі байланыстардың нәтижесінде ҚР-ның Президенті Н.Ә.Назарбаев Ресей Федерациясы Әлеуметтік ғылымдар академиясының академигі атанды.

Ал, 1995 жылы ел халқының қолдауымен Қазақстан Ұлттық Ғылым академиясының академигі атанады.

1996 жылғы 13 қарашада Н.Ә.Назарбаевқа тарихи әділеттілікті қалпына келтіру – православие шіркеуінің киелерін қайтару жөніндегі аса пайдалы қызметі үшін Орыс православие шіркеуінің наградасы – Киелі адал ниетті князь Даниил Московскийдің 1-ші дәрежелі ордені табыс етілді.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

1996 жылғы 22 маусымда Н.Ә.Назарбаевқа прогресті дамыту ісіне қосқан үлесі үшін «Кранс-Монтана-96» Халықаралық форумының сыйлығын тапсыру рәсімі өтті.

1996 жылғы қаңтарда Н.Ә.Назарбаевқа Белоруссия Ғылым академиясының құрметті мүшесі атағы берілді.

1997 жылғы 6 шілдеде Жұлдыздардың Халықаралық тізбесі бойынша Н.Ә.Назарбаевтың атымен – Персеус RA 3h 23v Osd 40* 43 нөмірлі жұлдыз аталды. Швейцарияда Жұлдыздардың халықаралық тіркеу жинақтамасында тіркеліп, АҚШ Астрономиялық жинағында жазылған, 5 том.

1997 жылғы 5 мамырда Италия Президенті , « Италия Республикасына сіңірген еңбегі үшін» орденінің басшысы Оскар Луиджи Скальфаро өзінің декретімен Н.Ә.Назарбаевты «Үлкен лентамен безендірілген Үлкен Крестің Иегері орденімен марапаттады. Қазақстан басшысы Шығыстың Үлкен кресі иегерлерінің тізіміне енгізілді.

1997 жылғы 14 қазанда Н.Ә.Назарбаевқа Украина мен ҚР. арасындағы даму мен ынтымақтастыққа қосқан аса көрнекті үлесі үшін Украинаның жоғары наградасы – Бірінші дәрежелі Князь Ярослав Мудрый ордені тапсырылды.

1998 жылғы 9 мамырда Қазақстан Президенті Н.Ә.Назарбаевқа Үндістандық «Юнити интернэшнл» қорының «Халықаралық түсіністік үшін» наградасы ел басымызға салтанатты түрде табыс етілді.1998 жылғы 22 қыркүйекте Н.Ә.Назарбаевқа Бухарест муниципалитеті құрметті азаматының дипломы мен қаланың нышандық кілті табыс етілді.

1998 жылғы 28 желтоқсанда Н.Ә.Назарбаевқа Түрік Республикасының 75 жылдығына орай «Түркі әлемінің халықтары арасындағы қатынастарды дамытуға қосқан үлесі үшін» сыйлығы табыс етілді.

1998 жылғы 12 қазанда Н.Ә.Назарбаевқа Ресей мен Қазақстан халықтары арасындағы достық пен ынтымақтастықты нығайтуға қосқан үлкен жеке үлесі үшін Ресейдің жоғары мемлекеттік наградасы – Киелі әулие Андрей Первозванный ордені тапсырылды.

1998 жылғы 31 қазанда Н.Ә.Назарбаев Өзбекстан Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы достық және өзара тиімді ынтымақтастық қатынастарды дамытуға , тарихи қалыптасқан өзбек – қазақ мәдени , рухани және экономикалық байланыстарын одан әрі өрістетуге екі ел халықтарының арасындағы дәстүрлі тату көршілік дәнекерлерін нығайтуға қосқан зор үлесі үшін «Буюк хизматлари учун» - «Асқақ қызметі үшін» орденімен наградталды.

1999жылғы 11 қарашада Румыния Президенті Е.Константинеску Н.Ә.Назарбаевқа оның Румыния мен Қазақстан Республикасы арасында өзара түсіністік, бейбітшілік пен ынтымақтастық қатынастарды дамытуға қосқан ерекше үлесін танудың белгісі ретінде Румынияның жоғарғы наградасы - «Стяуа Ромынией»(Румыния Жұлдызы) орденін табыс етті.

1999 жылғы 8 маусымда Н.Ә.Назарбаевқа «Түркі дүниесі жазушылары мен өнер қайраткерлерінің қоры» қоғамдық ұйымы тағайындаған 1998 жылғы «Түркі дүниесі қызметі үшін» сыйлығы табыс етілді.

1999 жылғы 5 қаңтарда Н.Ә.Назарбаевқа 1935 жылы Вашингтонда қол қойылған Көркем және ғылыми мекемелер мен тарихи ескерткіштерді қорғаудың бірінші халықаралық шартының ресми бекітілген нышаны - Бейбітшілік жалауы табыс етілді.

2000жылғы 3 наурызда Н.Ә. Назарбаев Австрия мен Қазақстан арасында экномикалық, саяси және мәдени салалардағы достық байланыстарды нығайту ісіне сіңірген аса көрнекті еңбегі үшін «Австрия Республикасына сіңірген еңбегі үшін Үлкен Құрмет Жұлдызы» орденімен наградталды.

2000 жылғы 11 мамырда Литва Республикасының Президенті В.Адамкус Н.Ә.Назарбаевқа Литва мен Қазақстан арасындағы мемлекетаралық қатынастарды дамыту ісінде сіңірген еңбегі мен қосқан жеке үлесі үшін Бірінші дәрежелі «Ұлы Витаутас» орденін тапсырды.

2000 жылғы 6 шілдеде Н.Ә.Назарбаевқа Тәжікстан мен Қазақстан халықтарының арасындағы дәстүрлі туысқандық байланыстарды, тәжік – қазақ қатынастарын , достық пен өзара тиімді ынтымақтастықты терендетуге сіңірген зор еңбегі үшін , ТМД халықтарын жақындастыру жолындағы тынымсыз қызметі үшін Тәжікстаннның жоғары наградасы – «Исмоили Самони» ордені табыс етілді.

2001 жылғы 11 қазанда Н.Ә.Назарбаевқа мемлекет басқарудағы «іскерлігі мен дарындылығы» үшін, Астанада қабылдауда көрсетілген құрметке ризалық белгісі ретінде Ватиканның шет мемлекеттер басшыларына арналған жоғары наградасы – Пий Ордені табыс етілді.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

2001 жылғы 18 шілдеде Н.Ә.Назарбаевқа Хорватия Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы достық байланыстарды дамытуға қосқан үлесі үшін – Хорватияның жоғары мемлекеттік наградасы – Ұлы Даницаның белгісі бар лентадағы Томислав король ордені берілді.

2002 жылғы 22 мамырда Н.Ә.Назарбаевқа Словения Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы достық байланыстарды нығайтуға сіңірген еңбегінің танылуы ретінде – Словенияның жоғары мемлекеттік наградасы Словения Республикасының Бостандық Алтын Ордені табыс етілді.

2002 жылғы 24 мамырда Варшавада Н.Ә.Назарбаевқа Польша Республикасы мен Қазақстан Республикасы арасындағы ынтымақтастықты дамытуға сіңірген айрықша еңбегін тану белгісі ретінде – поляктің Ақ Қыран ордені табыс етілді.

2002 жылғы 30 сәуірде Н.Ә.Назарбаевқа Ислам ғылым академиясы Құрметті мүшесінің дипломы табыс етілді. 2003 жылғы 10 маусымда Н.Ә.Назарбаевқа «ТМД-ны дамытудағы үлесі үшін» алтын медалі тапсырылып, Халықаралық сыйлықтың лауреаты атағы берілді. 2004 жылғы 5 қазанда Н.Ә.Назарбаев елдің экономикасын өркендеткені және Ресеймен достық байланыстарды нығайтқаны үшін Ресейдің жоғары қоғамдық наградасы – 1-ші дәрежелі Ұлы Петр орденімен наградталды. 2004 жылғы 22 сәуірде Н.Ә.Назарбаевқа Кембридж университетінің Құрметті профессорының профессорлық мантиясы табыс етілді. Еліміздің қамын жеп, елеулі де ескерулі қызмет жасап, ел үшін басын бәйгеге тігер осындай ұл тұлғаның әрбір ісін елеп, түрлі ордендермен марапаттауы - қазақ елінің абыройы.

«Мен өз халқымның жолында басымды бәйгеге тіккен адаммын» деп ағынан жарылған Президентіміздің өлшеусіз еңбегін қастерлеп, болашақ ұрпаққа жаңа тарихымызды насихаттаудың мүлтіксіз құралына айналатынына еш күмән жоқ.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаев Тәуелсіздік белестері Алматы «Атамұра» 2003ж.
2. Н.Ә.Назарбаев Тарих толқынында Алматы «Атамұра» 2003ж.
3. Н.Ә.Назарбаев Еуразия жүрегінде Алматы «Атамұра» 2005ж.
4. Н.Ә.Назарбаев Бейбітшілік кіндігі Алматы «Атамұра» 2003ж.

Резюме

В этой статье говорится о Первом Президенте Республики Казахстан, как о великом деятеле, который всю сознательную жизнь посвятил своему народу и становлению, стремительному развитию Республики Казахстан как государства.

Summary

Knot: This the article Republic Kazakhstan first-born president: Nursultan Nazarbaev me the state is formed Kazakhstan intensive development judicious life people intends comes lying, - great figure, magnate the state president renders honour

Н.П.Танкиш, А.Б.Шалдарбекова, А.Б.Сәдібек

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Тарихи процестің объективті және субъективті факторлары – қоғамдық дамудың екі түрлі шарты. Адамдарға тәуелсіз және олардың қызметінің бағыты мен ауқымын көрсететін шарттар объективті фактор болып табылады. Мысалы, табиғат жағдайлары, өндірістің дәрежесі, материалдық, саяси және рухани дамудың тарихи пісіп жетілген міндеттері мен қажеттіліктері осы шарттарға жатады. Субъективті факторға бұқараның, топтардың, партиялардың, мемлекеттің және адамдардың белгілі бір мақсатқа бағытталған әрекеттері, олардың санасы, еркі, іс-қимылға бейімділігі жатады. Объективті факторлар әр уақытта негізгі болып табылады. Дегенмен тарихта жаңашыл, шығармашылық бастау бар. Қоғамдағы әлеуметтік-саяси процестерді басқаруға бола ма деген сұрақ қойылса, «иә, болады» деп жауап беруге болады.

Тарихи процестерді басқару сипаты мен өлшемдері әр түрлі болады және көптеген жағдайларға байланысты іске асырылады. Әсіресе қоғамдық құбылыстарды тану тереңдігіне, саяси мәдениет

деңгейіне, экономиканың даму қарқынының, өнер мен моральдық бастаулардың басым болуына тәуелді болады.

Тарихты кім жасайды деген сауал да өте маңызды. Өйткені тарих дегеніміз – еркі, ойлау қабілеті, ұстанымы, талап-тілегі бар адамның іс-әрекетінің нәтижесі. Тарихты ұлы адамдар жасайды немесе тарихты халық жасайды деген бір-біріне қарама-қарсы екі ұстаным бар. Екеуі де бір жақтылық болып табылады. Шын мәнінде, тарихты объективтік жағдай пісіп жетілген уақытта халық жасайды. Бірақ халық өзінің негізгі тарихи миссиясын орындау барысында өзінің арасынан ерекше табиғи-тарихи қабілетінің арқасында сытылып алға шыққан, тізені бүктіретін, басы барлардың басын идіретін, түн баласы ұйықтамайтын, күндіз тыным таппайтын, азды көп ететін, жоқты бар ететін, аш-арықтарды тойындыратын, жіңішкені жуан ететін, рухы биік азаматтарына иек артып отырады.

Тарихты халық жасайды, оның алғы шебіне ұлы адамын халық шығарады. Ұлы адам тарихи оқиғаның түрін өзгерту арқылы оны жеделдетуі немесе баяулатуы мүмкін, бірақ ол тарихи процестің жалпы бағытын өзгерте алмайды. Тарихи процестің осы заңдылығы қазақ өркениетінде жан-жақты көрініс тапты.

Еуропа мен Азияны жалғап жатқан қазіргі кең-байтақ қазақ даласы қай заманда да алдыңғы қатарлы ұлдарға кенде болмаған. Анахарсис пен Зоротуштра, Қорқыт пен Әл-Фараби, махмұд Қашқари мен Қожа Ахмет Иассауи, Асан Қайғы мен Бұқар жырау, Шоқан мен Абай сары даладағы ұлан-ғайыр мәдениеттің ұлы көшінің сорабын аңғартатын, алыстан көзге ілінетін алып шыңдар іспетті.

Еуразия құрлығының шығысынан батысына, батысынан шығысына сан дүркін жөңкілген жауынгерлік заманда небір зұлматты басынан кешірсе де, өзіне тән бекзат болмысын сақтап қалды. Қазақ халқы аз ғана уақытта, небәрі бір жүзжылдықта көшпелі тұрмысынан социализмге, оның жұмағынан нарықтық экономикаға аяқ басты. Қысқа тарихи мерзімде «100 жылға татитындай» (Н.Назарбаев) үлкен маңызды істер атқарылды.

Немат Келімбетов «Ұлыма хат» шығармасында өз әкесінің аузынан естіген көне бір оқиғаны баяндаған.

Қауыншы деген Тұран елінің даңқты қамалына жау тарапынан қатты қатер төніпті. Сол сәтте Тұранның ұлы қолбасшысы өз әскеріне мынадай жарлық беріпті: «Бәрің түгел қырылып қалсаңдар да, камал ішіндегі ғалымдарды, шайырларды, күйшілерді Ханбалық қамалына аман-есен жеткізіндер. Бір ғалым, бір шайыр, бір күйші үшін он мың нөкер қан төксе де қарсы емеспін. Бір ақынды жау қолына бергеннен гөрі бәріміздің қан майданда қаза тапқанымыз артық. Ақынын қорғай алмаған халықтың да, камалдың да, әскердің де маған керегі жоқ» деп, өз ойын кесіп айтыпты.

Ғалым Тұран елінің ұлы әміршісі дәл сол жолы неге сонша жан түршігерліктей тым қатыгез, рақымсыз бұйрық берді деген заңды сұрақ қояды. Өзі оған былай деп жауап береді: «Иә, Тұран елінің ұлы қолбасшысы ел басына қатерлі күн туғанда, сын сағатта мемлекеттің ең қымбат қазынасы не екенін бірден ұқты. Өзі тірі тұрғанда ажырап қалуға болмайтын киелі қаруы-қырық жыл бойы қырылса да, жауға берілмей келе жатқан қайсар халықтың биік рухы. Сол құдыретті рухты жасап, қайрап, жауға қарсы бағыттап отырған жандар ғалымдар, шайырлар, күйшілер» еді.

XX ғасырда қазақ даласында халықтың рухын көтеріп, оған жігер беріп отыратын көш бастаушылардың жаңа легі пісіп жетілді. Олардың арасында талантты ғалым да, сөз шебері ақын да, майталман кәсіпкерлер де бар.

Халықаралық дәрежеде халықтың мұнын мұндап, жоғын жоқтайтын, оған жол көрсететін саясаткерлер де пайда болды. Осы қатарда Қазақстанның тәуелсіздігімен бірге өсіп, біте қайнасқан, бүгін де аты бүкіл дүние жүзіне таныс лидер Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев болмысы ерекше көзге түседі. Н.Ә.Назарбаевты болмысы тұрғысынан алып қарасақ, Ол – сыншы, бірақ жасампаз сыншы. Сынап қана қоймай, өзі сынап отырған мәселе бойынша тың ұсыныстарды енгізе біледі және олардың бәрі де ең негізгі мүддені – адамдар өмірін жақсарту мүддесін көздейді.

АҚШ-тың экс-президенті Билл Клинтон Қазақстан басшысымен кездесуінде «Мен сіздердің елдеріңіздің экономикалық өсу қарқынынан айырықша әсер алдым. Біз қазір Сіздің табысты жүргізген реформаларыңыздың жемісін көріп отырмыз» десе, Францияның экс-президенті Жак Ширак «Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстанның буырқанған экономикалық өсімі Президент Н.Назарбаевтың еңбегінің, оның әрбір қазақстандықтың тұрмысын жақсарту жолындағы көреген саясатының жемісі» деген болатын. Ал, Қытай халық Республикасының бұрынғы төрағасы Цзянь Цземинь қазақстандық әріптесіне жазған хатында «Тәуелсіз Қазақстан Сіздің басшылығыңызбен мемлекеттігін нығайтуда да, экономикалық өсуде де қарқынды даму мен үздіксіз өрлеудің жарқын үлгісін көрсетіп келеді. Біз Қазақстанның қазіргі аяқалысына аса қызығушылықпен, достық тілектестікпен қараймыз» дейді. Әрине әлемдік деңгейдегі саясаткерлердің мұндай пікірлерін ондап

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

емес, жүздеп келтіре беруге болады. Дегенмен, осы үш елдің басшыларының сөздерінен-ақ әлем елдерінің Қазақстанның даму үрдісіне қандай баға беретінін байқау қиын емес.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін нығайтып, оны тұрақты ету барысында Н.Ә.Назарбаевтың саяси басшы ретіндегі таланты жан-жақты көрінеді.

Біріншіден, Н.Ә.Назарбаев алыс-жақын елдермен республикаға тиімді қатынас орната білді. Бұл салада өзінің дипломатиялық өнердің майталманы екенін айқын көрсетті. Мұның дәлелі – Еуразиялық, Шанхай ынтымақтастық одақтарының дүниеге келуі. Олардың пайда болуында үлкен белсенділік танытқан Н.Ә.Назарбаев екені бәрімізге белгілі.[1]

Нұрсұлтан Назарбаев елдің алдына «таяу жылдарда әлемдегі бәсекеге қабілетті, тұрмыстық стандарттары ең жоғарғы талаптарға сәйкесетін 50 мемлекеттің қатарына кіру» жөнінде нақты мақсат қойғаны да белгілі. Ол үшін ел экономикасы тұрмыстық қажеттіліктерден оқ бойы оза жүретін инфрақұрылым құруды және шаруашылықтың тың салаларын дамытуды басты бағыт етіп алды. Осындай биік мақсаттар Қазақстанның тек күнделікті күйбіңмен ғана тіршілік кешпейтінін, алысқа көз тіккен қыран қалыпта қалықтайтынын танытып отыр.

Тәуелсіздік алған соң, күні кеше ғана ортақ тарих байланыстырған елдер, бір-бірінен дұшпан іздей бастаған кездері де болды. Бірақ ешбір елмен достық қатнасын үзбеген, керісінше Тәуелсіздік тұғырын көрші елдермен бірлесе отырып нығайтуға болатынын бек түсінген Қазақстан басшысы әрдайым салиқалы саясат ұстанды. Осыдан 10 жыл бұрын посткеңестік кеңістікте жүргізілген сауалнамада Н.Ә.Назарбаев ТМД елдері басшыларының ішіндегі ең беделді саясаткер атанды. Бұл Қазақстан басшысының көреген саясатына тек өз халқы ғана емес, барша ТМД елдерінің тұрғындары сенім артқанын байқатады. Ең басты Н.Ә. Назарбаев сол сенімнің үдесінен шықты. Еуразия құрлығындағы ең ауқымды ықпалдастық шараларына бастамашы болып, үзілген байланыстарды қайта жалғады. Нәтижесінде «өгізді де өлтірмейтін, арбаны да сындырмайтын», яғни барлық елдердің тәуелсіздіктеріне нұқсан келтірмей, керісінше мүдделеріне ортақ жұмыс істейтін алып кеңістік-Біртұтас Еуразиялық Одақ пайда болды.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін республика, былайша айтқанда, «жеті желдің өтінде» қалды: Конституциясы да, әскері де, шекарасы да болған жоқ... Президент Назарбаев тақыр жерден бастауға тура келетінін, сондықтан барынша тездетіп мемлекеттік билік институттарын құру, халықаралық аренада танылуға қол жеткізу, түрлі халықаралық ұйымдарға мүше болу қажеттігін бірден түсінді. Күшті президенттік билігі бар егемен мемлекет құру стратегиялық мақсат ретінде анықталды. Себебі, мемлекет неғұрлым күшті болса, оның демократиялық институттарды дамыту және тәуелсіздікті қорғап қалу үшін ресурстары көп болады. Өйткені, билік деңгейлері қақтығысып (Украинаны, Қырғызстанды немесе Грузияны еске түсірейік), экономикалық, құқықтық және саяси біртұтас кеңістігі жоқ әлсіз мемлекет қағидаттық тұрғыда демократиялық та, тәуелсіз де бола алмайды. Ол нақты билік тіктемесін түзіп, мемлекеттілікті нығайтты, әлеуметтік бағдарлы нарықтық экономика қалыптастырып, адамның экономикалық өзін-өзі айқындауы қағидатын іске асыру үшін құқықтық және басқа жағдайлар туғыза алды. [2]

Екіншіден, тәуелсіздік алғаннан кейінгі әрбір жылдың өз ұраны, айдары, миссиясы болғандығы. Мысалы: 1997 жыл- Жалпы ұлттық татулық пен саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы, 1998 жыл – Халық бірлігі мен Ұлттық тарих жылы. Жалпы ұлттық татулық, халық бірлігі, ұлттық тарих – бұлар қандай маңызды, астарлы, ұлағатты ұғымдар. Олардың әрқайсысының рухты қайтаруға, жігерлендіруге мүмкіндігі мол. Міне, осындай әркімнің жүрегіне жақын киелі сөздерді уақытында дұрыс пайдалана отырып, халықты өзінің айналасына топтастыра білді, оның сеніміне ие болды.

Үшіншіден, дамудың ұлттық ерекшеліктерін терең түйсінудің арқасында Н.Ә.Назарбаев қазақстандық мемлекеттіліктің тағы бір аса маңызды тұсын анықтады. Ол – ұлтаралық және дін аралық келісім. Қазақстан жерінде тұратын 140-тан астам этнос Қазақстанның біртұтас халқын құрайды. Сыйластық пен өзара төзімділіктің, әрбір ұлттық топтың мүддесін ойлайтын бұл модель қазақ мәдениетінің тарихи бастауымен, салты мен дәстүрімен толығымен түскен.

Елбасының өзі айтқандай: «Ұлтаралық келісім – кез келген мемлекет пен халықтың жүйке жүйесі. Біздің барлық жетістіктеріміз – бейбітшілік пен келісімнің арқасы. Бейбітшілік пен келісім – өзінен-өзі туындай қалған нәрсе емес. Біздің тәуелсіздік жылдары құрғанымыз- мемлекет пен қоғамымыздың ұлы жұмысы. Бұл – біздің ортақ байлығымыз, біз оны сақтауымыз керек».

Н.Ә. Назарбаевтың елдегі ішкі саяси тұрақтылықты күшейтуге бағытталған маңызды бастамаларының бірі – ұлтаралық және дінаралық келісімді сақтауға бағытталған бірегей құрал – Қазақстан халқы Ассамблеясының құрылуы.

Н.Ә. Назарбаевтың стратегиялық жоспары бойынша, ұлтаралық келісім тетігінің негізгі элементі болып табылатын ассамблея қазақстандық қоғамды мықты, бәсекеге қабілетті мемлекет құру жолында біріктіретін маңызда факторға айнала алды. Қазақстан Президентінің елдегі қоғамдық келісімнің моделін «Бірлік – көп ұлттылықта, көп дінділікте» деп бағалағаны да тегін емес.

Қалыптасқан тәжірибелерді бекітіп, саяси тұрақтылық пен Қазақстан халқының бірлігін ары қарай сақтап қалу мақсатында Қазақстан халқы ассамблеясының аясында Ұлт бірлігі доктринасы қабылданды. Онда қазақстандық мемлекеттің тұрақты дамуын қамтамасыз ететін жүйенің негізгі элементтері айқындалып, болашаққа қарай ілгері қадам басудың контуры анықталды.

Ұлтаралық және дінаралық келісім жүйесін тек сақтап қана емес, оны күшейту қажет – бұл міндет тәуелсіз Қазақстанның өмір сүріп келе жатқан жиырма жылының ішінде шешілді. Бұл мақсат қазақстандық қоғамды жүйелі түрде модернизациялау жөніндегі Н.Ә.Назарбаев жариялаған жаңа стратегиялық даму бағыты аясында да басым тақырып ретінде айшықталған. [3]

Төртіншіден, «Еділдің бойы ен тоғай, ел қондырсам деп едім, жағалай жатқан сол елге мал толтырсам деп едім» - Махамбет ақынның осы қыр жолдары ойға оралып отыр. Алтай мен Атыраудың арасындағы қыран ұшса қанаты талатын, құлан жортса тұяғы тозатын алып даланың төсіне ел қондыру, жағалай қонған сол елге мал толтыру – арғы -бергідегі ата-бабаларымыздың баршасының аңсаған арманы еді. Сан түрлі себептермен ол арман орындалмай келді. Егемен ел атанып, көк байрағымызды көк жүзіне желбіреткеннен кейін Елбасымыз алдымен кең-байтақ даламызға ел иесінің, жер киесінің орайлы орналасуын ойластырып, Қазақстанның бас қаласын Еуразияның жүрегіне қондырды.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың саяси қолтаңбасының басты сипаттарының бірі – қашанда стратегиялық тұрғыдан ойлауы. Сол ойластырғанын нақты іске айналдыра алатын қасиеті. « Астана» жобасы бәрінен бұрын Қазақстан халқының алға ұмтылуын ұйымдастырған ұлы жұмылдырғыш қуатқа ие екендігімен ерекше бағалы.

Жаңа астана Қазақстанның жаңа символына, тәуелсіздіктің жүйелік атрибуттарының біріне айналуға, кешегі кеңістік кезеңмен қоштасуға берік бел байлағанымыздың белгісі болуға тиісті еді. Солай болды да. [4]

Әдебиеттер

1. Әбдірахманов С. Тәуелсіздік шежіресі. – Астана: Елорда, 2001. -250б
2. Ғабдуллин Б. Тұлға туралы толғамдар. – Алматы, 2011. - 211 б
3. Нығматулин Н. Тұлға туралы толғамдар. – Алматы, 2011. - 421 б
4. Тасмағанбетов И. Тұлға туралы толғамдар. – Алматы, 2011. - 292 б

Д.А.Отарбаева- студентка группы ХТ-13-5а, **Е.В.Кулиева-** ст.преподаватель
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

МОНИТОРИНГ ФОРМИРОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Аннотация: Разработка мониторинга формирования физической культуры личности студента на основе использования комплекса диагностических методик, позволит обеспечить всестороннее и целостное изучение особенностей формирования физической культуры личности испытуемых с различной мировоззренческой, деятельностной и когнитивной обусловленностью. Детальный анализ различных сторон изучаемого процесса содействует своевременной корректировке образовательно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: мониторинг, формирование физической культуры личности студента, диагностический инструментарий

Переход общества в новое историческое состояние, обуславливающее объективные изменения в развитии человека объективно требуют принципиально новой организации такой важнейшей сферы, как система образования, ответственная за подготовку человека к жизни, за формирование его культурного потенциала.

Современная высшая школа направлена на формирование профессионала, обладающего достаточным уровнем профессиональной культуры и компетентности. В рамках становления новой парадигмы высшего профессионального образования существенное значение приобретают вопросы обеспечения социальной адаптации обучающегося к изменяющимся жизненным условиям, формирования духовно и физически здорового специалиста. Постановка этих вопросов особенно актуальна в связи с изменившимися ценностными ориентациями общественной системы и с переосмыслением деятельности во всех сферах жизни общества и личности, где физической культуре личности отведено одно из ключевых мест.

Модернизация физкультурной деятельности будущих педагогов в вузе, основанная на формировании физической культуры личности, содействует повышению качества профессиональной подготовки в гуманитарном вузе. В сложившейся ситуации профессионального педагогического образования обнаруживаются противоречия:

- между возрастающими требованиями нормативных документов к качеству педагогического образования и недостаточным использованием в образовательной практике целостного диагностического инструментария для своевременной оценки, отслеживания, прогнозирования состояния педагогического процесса и перспектив его развития:

- между широкими возможностями психолого-педагогической диагностики формирования физической культуры личности системно и с различных сторон явления и традиционным односторонним мониторингом в учебных заведениях, охватывающим лишь физическую сторону данного феномена. В связи с этим особую актуальность приобретает разработка системного мониторинга формирования физической культуры личности студента, в контексте изучения учебной дисциплины «Физическая культура».

Понятие мониторинга близко к таким общенаучным педагогическим и психологическим понятиям как обратная связь, рефлексия, контроль, аттестация, однако все эти понятия являются лишь отдельными элементами мониторинга или его частными случаями. В связи с этим мониторинг имеет ряд общепризнанных особенностей: системность, целостность, научность, непрерывность, диагностичность, информационная оперативность и обратная связь. С. Н. Силина рассматривает мониторинг с методологической точки зрения, как универсальный тип деятельности, индифферентный предметному содержанию. Согласно Э. Ф. Зееру, мониторинг можно определить как процесс отслеживания состояния объекта в с помощью непрерывного или периодически повторяющегося сбора данных, представляющих собой совокупность определенных ведущих показателей. В своих исследованиях А. С. Белкин рассматривает мониторинг как непрерывное научно-обоснованное диагностику-прогностическое отслеживание образовательного процесса. С точки зрения В.Н. Соловьева мониторинг необходим, когда при построении какого-либо процесса важно отслеживать реально происходящие изменения в состоянии объектов, чтобы научно-обоснованно управлять данным процессом.

В практике физкультурной и спортивной работы широко применяются программы и программно-методические комплексы на основе использования современных информационных технологий, которые представляют собой как простые диалоговые программы — опросники, так и сложные экспертные системы, состоящие из нескольких основных и вспомогательных блоков. Значительным преимуществом использования подобных диагностико-консультационных систем является их экономическая эффективность и большая пропускная способность.

Педагогический мониторинг — это диагностика, оценка и прогнозирование состояния педагогического процесса; отслеживание его хода, перспектив развития. Началом этой деятельности является психолого-педагогическая диагностика уровня развития групп испытуемых, воспитанности и формирования каждой отдельной личности, образовательной среды, в которой находится обучающийся. Суть педагогической диагностики заключается в сборе информации о субъекте диагностики при помощи использования разнообразных методов и диагностических методик.

Основанием для подбора диагностических методик, обеспечивающих исследование, явился проведённый нами теоретический анализ проблемы формирования физической культуры личности будущего учителя. На основе изучения специальной научной литературы определены методы психолого-педагогической диагностики и процедуры их использования в процессе формирования физической культуры личности студента в педагогическом пространстве гуманитарного вуза, которые определяют актуальный вклад в теорию психолого-педагогических измерений, мониторинг и диагностику, в теорию квалиметрии. Они определяют исходный и конечный уровень формирования

физической культуры личности студента на основе определения степени сформированности ее основных компонентов.

Системный анализ феномена – физическая культура личности студента - будущего педагога, позволил выделить в ней три основных компонента: мотивационно-эмоциональный (духовный), деятельностный (физический), а также когнитивный (интеллектуальный) или физкультурную компетентность. Для разработки целостного диагностического инструментария, который позволит всесторонне и системно мониторить процесс формирования физической культуры личности обучающихся нами выявлены основные показатели и критерии каждого компонента.

К показателям и критериям мотивационно-эмоционального компонента физической культуры личности обучающегося мы относим:

- физкультурно-ориентированное мировоззрение: наличие физкультурно-ориентированного сознания, уровень физкультурно-оздоровительного мышления, показатель сформированности физкультурно-оздоровительных идей;

- мотивационно-ценностное отношение к физической культуре: сформированность мотивации к физкультурной деятельности, показатель заинтересованности в физкультурной деятельности, наличие в ней осознанной потребности;

- эмоциональный показатель: эмоциональная готовность к физкультурной деятельности, уровень развития эмоционального состояния при физкультурной деятельности, показатель эмоционального комфорта.

К показателям и критериям деятельностного компонента физической культуры личности студента мы определяем:

- психический показатель: оптимальный уровень нервно-психической готовности к профессиональной деятельности, выраженный в наличии адекватной самооценки, как условия профессионального совершенствования, стойкости к эмоциональному истощению, стрессоустойчивостью, оптимального комплекса психолого-характерологических качеств личности педагога и умения выстраивать межличностных отношений (агрессивность в отношениях);

- физический показатель: уровень развития силы, показатели быстроты, уровень развития выносливости, функциональный показатель ловкости, уровень сформированности гибкости;

- оздоровительного показатель: уровень соматического здоровья, основанный на оценке адаптационного потенциала, как количественного показателя здоровья, определяемый с помощью мониторинга интенсивности проявления жизни в нормальных условиях среды, которая определяется тренированностью структурных элементов организма.

К показателям и критериям когнитивного компонента физической культуры личности обучающегося предлагается:

- операционный показатель: физкультурно-оздоровительные знания, понимание и владение физкультурно-оздоровительных знаниями, навык применения в практической деятельности физкультурно-оздоровительных знаний;

- рефлексивно-оценочный показатель: способность к анализу физкультурно-оздоровительного умения, мастерство и творческое применение физкультурно-оздоровительных способностей, системная способность к оцениванию и корректировке результатов творческого применения физкультурных навыков;

- поведенческий показатель: уровень физкультурного образа жизни, сформированность и ведение здорового образа жизни студентов.

Таким образом, разработка психолого-педагогического мониторинга формирования физической культуры личности студента на основе использования комплекса диагностических методик, позволит более качественно изучать ход и результаты покомпонентного и поэтапного развития физической культуры личности испытуемых и содействует эффективности наблюдения динамики формирования культуры личности у различных групп студентов. Детальный анализ различных сторон изучаемого процесса позволит содействовать своевременной корректировке образовательно-воспитательного процесса.

Системная целостность и действенность критериально-диагностического аппарата, применяемого для оценки уровня формирования физической культуры личности студента обеспечена поэтапной методикой формирования компонентов физической культуры личности по их показателям, наилучшим образом аккумулирующей в себе отдельные диагностики, в том числе и авторские, и позволяющей составить полную картину формирования физической культуры личности испытуемых. Применение диагностического аппарата на различных этапах работы позволяет обеспечить

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

всестороннее и целостное изучение особенностей формирования физической культуры личности испытуемых с различной мировоззренческой, деятельностной и когнитивной обусловленностью.

Литература:

1. Белкин, А. С. Педагогический мониторинг образовательного процесса. / А.С. Белкин, В.Д. Жаворонков, С.Н. Силина. - Шадринск: ШГПИ, 1998. – 46 с.
2. Жолдак, В. И. Социология физической культуры и спорта : учеб. пособие / Жолдак В.И., Коротаяева Н.В.; МОГИФК. - 1994. - 296 с
3. Зайцева, В. В. Методология индивидуального подхода в оздоровительной физической культуре на основе современных информационных технологий: автореф. дис. ... д-ра пед.наук / В. В. Зайцева. – М., 1995 . – 47 с.
4. Зеер, Э.Ф. Личностно-ориентированное профессиональное образование / Э.Ф. Зеер. - Екатеринбург: Изд-во Урал.гос.проф.пед.ун-та, 1998. - 126 с.
5. Неверкович, С.Д. Игровые методы подготовки кадров. М.: Высшая школа, 1995. - 207 с.
6. Педагогический мониторинг образовательного процесса [Текст] : материалы Рос. науч.-практ. конф., 28-29 февр. 2000 г. / Ин-т общего и сред. образования РАО, Шадр. гос. пед. ин-т; отв. ред. С. Н. Силина. - Шадринск : ШГПИ, 2000. Ч. 2. - 164 с.
7. Силина, С. Н. Использование тестирования в оценке профессионализма будущего педагога [Текст] / С. Н. Силина // Теория и практика современного образования и воспитания : материалы регион. науч.-практ. конф. / Шадр. гос. пед. ин-т. - Шадринск : ШГПИ, 1999. - С. 147-151.
8. Соловьев, В. Н. Оздоровительные технологии и социальные проблемы в физическом воспитании студентов : Учебно-методическое пособие. / В. Н. Соловьев. – Ижевск: УдГУ, 2005. – 515 с.

Резюме

Статья посвящена проблеме мониторинга сформированности физической культуры личности студента.

Summary

The article is devoted to the monitoring of formation of physical culture of the individual student.

ӘОЖ 021:005.591

И.С.Спатаев, М.К.Кукеева

М.Әуезов атындағы ОҚМУ Шымкент, Қазақстан

АБО КІТАПХАНАЛЫҚ-АҚПАРАТТЫҚ ПРОЦЕССТЕРДІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Кілттік сөздер: Кітапханалық қызмет, электрондық ресурстар, авторлық құқық.

Қазіргі таңда Қазақстандағы жоғарғы оқу орнындағы және бүкіл әлемдегі кітапханалық-ақпараттық процесстері айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Шын мәнісінде, кітапханалық-ақпараттық бөлімшелердің және олардың мамандарының рөлі өзгеруде. Олар көбінесе сақтау процесстері және дәстүрлі басылып шағарылған басылымдарды ұсынуға бағытталған болса, бұдан былай – талдау, электронды ресурстарды іріктеу, пайдаланушыларға кеңес беру (ресурстар бойынша навигация) қажет етуде.

Сондықтанда, жоғарғы оқу орнындағы кітапханалық-ақпараттық бөлімшелердің жұмыстарына елеулі әсерін тигізетін заң актілерін енгізу қажет. Ең алдымен, өздігінен білім алу процесстеріне көптеген инновациялар енгізу, сонымен қатар, оларды кітапханалық-ақпараттық қамтамасыз етуге бұйрық енгізу. Білім беру орындарында цифрлық (электронды) кітапханалық ресурстарды пайдалану талаптары міндетті түрде бекітілген. (ГОСО РК 5.03.010.-2006). Жоғарғы оқу орнындағы кітапханалық-ақпараттық қызмет көрсетуде күрт өзгерістер кезеңдеріне тап болды. Лицензенттің оқулығына, оқу әдістемелік құралдарына және кітапханалық-ақпараттық ресурстарына және білім беру процесстерін қаражатпен қамтамасыз етуге лицензиялық талаптардың арта түсуіне алып келді.

Жаңа шарттармен және заманауи техникалармен жұмыс істеу қажеттілігі кітапханалық-ақпарат мамандарының ролін төмендетпейді, қайта олардың жоғары біліктілікті талап етеді және олардың еңбегі өте интеллектуалды болып саналады. ИФЛА бүкіл дүние жүзілік конгрессінде университеттердің кітапханалық-ақпараттық бөлімшелерінің жұмыстарына келесі бағыттарына ерекше көңіл бөлінген:

1. Кітапханалық қызмет көрсетуде «маргинализацияға» (оқшаулық) қарсы тұру. Соңғы он жылда университет және жоғарғы оқу орындары өздерінің коллекцияларына оңай кіру үшін онлайн жүйелерімен қамтамасыз етуде айтарлықтай күш салуда, сөзсіз, қазіргі жағдайда өте қажет. Алайда, бұл әрекеттер, электронды ресурстардың көлемі едәуір артқанмен, оларды пайдалануда студенттердің мүмкіншіліктері сәйкес келмеуіне алып келді.

2. Авторлық құқықты сақтау және Digital Right Management (Цифрлық құқықтарды басқару). электронды ресурстар саласын қолдануда бұл маңызды мәселердің орындалуы кітапханалық-ақпараттық бөлімшелерінің де, сонымен қатар, электронды ресурстар саласында сыртқы тапсырыстардың және өздерінің электронды коллекцияларын жасаудағы жұмыс көлемінің күрт өсуіне алып келеді. Авторлық құқық бойынша қолданылып жүрген заңдарда әр бір электронды басылым өздеріне тиісті генерациясы толық лицензиялық жиынтықпен қамтамасыз етілуі қажет (сонымен қатар, пайдаланушыларға сыртқы ресурстарды қолданысқа беру). Онымен бірге есте сақтау қажет, осындай лицензиялар мерзімі шектелмегендіктен үздіксіз тіркеуге алып, мерзімін қадағалап отыру қажет етеді. Лицензия ережесін (мысалы, кейбір сыртқы коллекцияды тек оқу ғимаратының ішінде ғана қолдануға рұқсат етілсе, кейбірі пайдаланушылардың нақты санымен шектелген және т.с.с.).

3. Өздерінің электрондық коллекцияларын, регламенттер мен технологияларды, жұмыс регламенттерін ұзақ мерзімді және берік сақтауды жасап шығару керек, «егерде Google күйреуге ұшыраса». Google немесе Yandex сервистері бірнеше сағат өшіп қалатын болса, онда үлкен ресурс топтарына кіру мүмкіндігі болмайды, олар кітапханалық-ақпараттық бөлімшелердің жұмысында тұрақты пайдаланылып отыр.

4. Еркін кіру мағынасы барлық жағынан дәстүрлі түрде, кейде деректердің басым бөлігі оқу залдарында кафедралар мен абонементтер үшін пайдалануға керек болмасада қолжетімді болуы, басқа мағынасы жағынан қарағанда, өздерінің генераторындағы электронды басылымдардың едәуір бөлігі пайдаланушыларға шектеусіз қолжетімді болуы.

5. Кітап қорын сақтау орындарындағы кітап данасын азайтып, онлайнға жазылуды арттыру қажет. Дәстүрлі амалдардан кітап сақтау орындарының құрлысын жобалау, кітап қалыптастыру, каталогтау, жүйелеу және қызмет көрсету технологияларын алмастыру керек. Алайда, жұмыс көлемі азаймайды, керісінше, күрделене түсіп, кітапханашылардың біліктілік деңгейін жетілдіре түсуді қажет ететді.

Кітапхана сарапшыларының пікірі бойынша электронды басылымдармен толықтыру үшін не қажет?

Біріншіден, университеттің дәстүрлі басылымдарын цифрлық формаға аудару жеткіліксіз, толықтырудың дәстүрлі жоспарында үйлестік қажет - өзінің электронды кітапханасын құруда басты жүйені тандап, айқын және терең жоспарлауды қажет етеді.

Екіншіден, жаңа ресурстарды өте қатаң және терең іріктеуді қажет етеді. Оларды жай ғана бағаларына немесе атына негізделіп сатып алу жеткіліксіз. Әрбір сыртқы ресурстарды сапалы талдап, оның оқу және ғылым үрдісіне қажеттілікті анықтап, келешекте қолданыста болуын болжау қажет.

Үшіншіден, пайдаланушылардың белсенділігін және оқырмандық сұраныстарын тұрақты және үздіксіз талдау тиісті. Электронды ресурстарды тек қана сатып алу жеткіліксіз, оның тұрақты пайдаланылуын қадағалау қажет. Егер ресурстар үлкен сұрастарға ие болады деген болжам жасалып, оған сұраныс төмен болса, онда оның себептеріне нақты талдау жасап шығу керек: пайдаланушыларға жеткіліксіз мәлімет берілген, интерфейстердің күрделілігі, оқу орнының кітапханалық-ақпараттық бөлімшелерінің интегралдық сервистармен байланысы болмауы және т.б. Қалай болғанда да, қанағаттанбаған оқырман сұрастарын анықтау үшін тұрақты бақылау жасауды қажет етеді.

Төртіншіден, тестілеуге кіруге болатын мүмкіншіліктер әрдайым тексеру қажет. Қазіргі кезде сервистердің саны мен сапасының ұйысуы және электронды ресурстардың берілуі соншама көп, қай кезең болсада, Жоғарғы оқу орнындығы тұтас бірқатар ресурстарға арналған тесттерді алуға болады. Сөзсіз, кітапхана қызметкерлері осындай мүмкіндіктерді әрдайым бақылап және оны тез игеріп, жаңа ресурстарды пайдаланушыларға жеткізу қажет.

ҚР Білім және ғылым министрлігі электронды контентке жоғары талапты ұсыныстарын жоғарыда көрсетілген заң шығаратын новациясында көрсетілген. Негізгі мақсат – оқытушылар мен студенттер ортаны қалыптастырып, электрондық ресурстарды пайдалануға түрткі болу, сондықтанда,

министрліктің болжамы бойынша 2020 ж. студенттердің жаңа буыны қалыптасады, олар білім алуда дәстүрлі ортадан электронды ортаны артық көретін болады деген.

Бұл буынға: дамыған және ең анық контент; іздеу үшін ашықтық және қолжетімділікті өзінің АБИС интегралдау арқылы және негізгі іздеу жүйелері арқылы; әлеуметтік желі арқылы кіру және тапсыруды қажет етеді.

Сарапшылардың пікірі бойынша өзінің электронды ресурс жүйелерін қолдауда кілттік талаптар: мәліметтер үлгісінің икемділігі; интерфеистерді қолдануды тиімді бағдарламалау; жоғары өнімді ізденіс және индекстеу; масштабтау; қолдау; толық мәтінді интегралдық іздеу; контентті басқару жүйесі. ҚР Білім және ғылым министрлігі оқу үрдісіндегі электронды ресурстардың ілгерілеудегі келесі аспектілерге ерекше көңіл бөледі: жоғарғы оқу орындары өздерінің электронды кітапханалық жүйесін жасау; жоғарғы оқу орнында қолданыстағы электрондық кітапханалық жүйені қолдану; электрондық жүйелерді мамандырылған сақтау жұмыстарын жасауда дайындық; бірлескен жобаларға жоғарғы оқу орнындағы кітапханалық-ақпараттық бөлімшелердің қатысуы міндетті.

Жоғарғы оқу орнындағы кітапханалық-ақпараттық бөлімшелер жалпы оқу орнындағы басылымдарды белсенді арттыруда қатысуға міндетті.

Осы мәселе аясында барлық қажетті ресурстарға (Web of Science, Scopus, РИНЦ және т.б.) қолжетімділікті қамтамасыз ету керек, ең бастысы, әкімшілік қызметкерлерге және профессор-құрамына мәселелердің барлық спектр бойынша басылымдардың белсенділігін арттыруға байланысты кеңестік қолдау көрсетуге міндетті.

Қорыта келгенде, Қазақстан жоғарғы оқу орындарындағы кітапханалық-ақпараттық бөлімшелерінің электрондық ресурстармен жұмыс технологиясын елеулі жетілдіруді және жаңа қойылған мәселелерді кең мөлшерде шешу қажет етеді. Әрине, қызметкерлердің де біліктілігін көтеруді талап етеді, оның қайтадан оқуы және кейбір технологиялық үрдістердің құрылымын қайта құру қажет етеді.

Резюме

В данной статье рассматриваются новые подходы в развитии электронной библиотеки ВУЗа, электронной грамотности читателя, организация доступа к книжным фондам.

Summary

New approaches in the development of university's electronic library, electronic literacy of readers and the organization of access to the literary funds are considered in this article.

ӘОЖ 616.8-009.214:316

К.К.Толегенова, М.Ж.Саухамбаева

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ДЕВИАНТТЫ ТӘРТІБІ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа: Берілген мақалада тәртібінде ауытқушылығы бар жасөспірімдердің тұлға ретінде қалыптастыруда әлеуметтену үрдісінің теориялық негіздері ашылып, тиімді әлеуметтенуіне кедергі болатын факторлар талдап көрсетілген. Сонымен қатар ауытқушылығы бар жасөспірімдерді әлеуметтендіруде жүргізілетін жұмыстың формалары мен түрлеріне сипаттама берілген. Қоршаған әлеуметтік ортаның ықпалын айта отырып, отбасының маңызы және рөлі айқындалған.

Кілтті сөздер: девианттық, анома, психологиялық, әлеуметтік, құлықтық, әлеуметтену, дезадаптация, алдын алу, түзету, қарым-қатынас, кешенді.

Балалардың мінез-құлық ауытқуларын сипаттауда қазіргі заманғы педагогикалық-психологиялық әдебиетте «девианттық мінез-құлық» термині қолданылады (латын тілінен аударғанда «deviatio» -ауытқушылық). Девианттық мінез-құлық –қалыптан ауытқушылық және ол адамның қоғам мен әлеуметтік топта қабылданған өзін-өзі ұстау нормалары мен ережелеріне сай келмейтін іс-әрекеттері мен қылықтары.

Девиациялық мінез – құлықтың қалыптасуы қоғамдық ортаның әсерін зерттеген психолог Э.Дюркгейм (1858 - 1917) «Анома» теориясын жасаған. Анома - мемлекеттің өз азаматтарының жүріс - тұрысын басқара алмай қалуын білдіреді. Анома сөзі грек тілінен аударғанда заңсыз қалыпсыз, басқарусыз деген мағынаны білдіреді. Бұл теория бойынша қоғамның тұрақтылығын қамтамасыз ететін басты фактор – ондағы адамдардың береке бірлігіне байланысты.

Әлеуметтік педагогикада жасөспірімдер арасындағы девиацияның басты себептері осы жас кезеңіндегі ерекшеліктерімен байланыстырады, өйткені жеткіншектер қоғамдағы жақсы-жаман нәрселерді барлығын лакмус қағазындай өз бойына жылдам сіңіріп алады. Педагогикалық және жас ерекшеліктері психологиясында осы жас кезеңін «өтпелі», «тұрақсыз», «күрделі» дейді.

Баланың әлеуметтенуіне тигізетін кері әсерін әлеуметтік-педагогикалық мәселе тұрғысынан қысқаша былай көрсетуге болады:

1. Баланың анатомиялық және физиологиялық дамуы талапқа сай келмейтін жағдайларда өтсе, оның әлеуметтенуі күрделенеді.

2. Психологиялық факторлар: Жүйке жүйелерін қозу және тежеу үрдістерінің әлсіздігі, мінез – құлқының жылдам бұзылуы, психопатия, психиатриялық не дәрігерлік көмекке мұқтаждық.

3. Әлеуметтік педагогикалық факторлар: отбасындағы, қоғамдағы, мектептегі тәрбиенің кемшілігі мен қателіктері баланың жеке және жас ерекшеліктерінің ескерілмеуі, білім алуға қызықпауы және үлгермеуінің нашарлығы.

4. Әлеуметтік-экономикалық факторлар: қоғамдағы адам құқықтарының бұзылуы мен әділетсіздік, адамдар арасындағы материалдық экономикалық айырмашылық, жалпы көпшілік халықтың кедейленуі, еңбекақының жеткіліксіздігі, әлеуметтік ахуалдың нашарлауы да девиантты мінез құлықтың туындауына алып келеді.

5. Құлықтық әдеп факторлары. Қоғамдағы адамдардың жүріс тұрыс мәдениетінің төмендеуі мен көпшілік ортада өмір сүру ережелерінің сақталмауы, құлықтық әдеп құндылықтарының жоғалуы, ізгілік пен мейірім, физиологиялық, психологиялық дамуы, әлеуметтік ахуалының өзгеруімен сипатталады.

Қазіргі кезде девиантты мінез-құлықты зерттеу екі бағытта қарастырылады: біріншісі - психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез-құлық ретінде (жүйке аурулары, психосоматикалық бұзылулар, патологиялық күй және т.б.); екіншісі - «әлеуметтендіру – дезадаптация-оқшаулау» құқықтық, мәдени және әлеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты әлеуметтікке қарсы мінез-құлық.

Дамуында кемшіліктері мен мінез-құлқында ауытқулары бар кәмелетке толмаған балалармен жүргізілетін тәрбиелік –алдын алу және түзету жұмыс осы уақытқа дейін оқыту үрдісін баланың жеке тұлғасын «қайта шыңдауға», «қайта жасауға» бағыттайтын қайта тәрбиелеу педагогикасына негізделген әкімшілік-жазалау тұжырымына сүйеніп жүзеге асырылады. Кәмелетке толмаған балалардың девиантты мінез-құлқының алдын алу мен психологиялық және педагогикалық үрдісті ізгіліктендіру мен дарашылдандыру қағидаларына сүйенетін тиімді және нәтижелі жолдарын қолдану қажеттілігі туындады.

Ауруды жою және алдын алу үшін оның бастау көздері мен түп тамырын жою қажет. Ауытқыған мінез – құлықты жеңу немесе алдын алу үшін, ең алдымен, әлеуметтік ортаның теріс әсерін шектеу (жағдайы нашар отбасы, асоциалды топ, құқыққа қарсы тұлғааралық қарым - қатынас).

Сонымен бірге ғылыми зерттеулер және педагогикалық тәжірибе ата – ана құқынан айыру, асоциалды топтарды тарату, жасөспірімдерді интернатты типті мекемелерге немесе девиантты жасөспірімдерге арналған арнайы оқу – тәрбиелік мекемелерге жіберу сияқты терең батыл шаралар қолдану үнемі тиімді емес. Олар барлық кезде қажетті нәтиже бермейді, мәселені жоймайды, керісінше, оны тереңдете түседі немесе қандай да бір уақытқа тоқтатады, оның дамуын бәсеңдетеді. Сондықтан девиантты мінез – құлықты жасөспірімдермен түзету – педагогикалық жұмыс ұйымдастыру және олардың ауытқушы мінез – құлықтарының себептерін ескерту барысында тұлғаның әлеуметтенуіне орта факторларының ықпал күшін, топтағы құрдастарымен тұлғааралық қарым – қатынасының референтті маңызын ескеру қажет.

Ауытқушы мінез – құлықтың алдын алу мен жеңуде, жасөспірімдердің дұрыс әлеуметтенуіне ата – аналарға, отбасылық микроклиматқа, тәрбиелеу потенциалына, отбасылық ішкі қарым – қатынасқа психологиялық және педагогикалық әсер етудің әртүрлі жолдары мен тәсілдері бар. Бұл ықпалдар тура, тікелей сипатта, сонымен қатар жанама сипатта болуы мүмкін.

Жасөспірімдер мен ата - аналардың қарым – қатынастарын және отбасылық қарым – қатынастарын түзету тым маңызды.

Әр отбасында индивидуалдық ерекшеліктер бар және сыртқы араласу оларға әртүрлі әсер тигізетін болғандықтан, педагог әсер етудің тура жолын да, жанама жолын да қолданғаны жөн. Қандай жағдайда да, біріншіден, отбасыға ішкі отбасылық атмосфераны бағалау, отбасылық қарым- қатынаста орын алған жағдайды талдау жасау; екіншіден, орын алған өзара қарым – қатынасты өзгерту жолдары мен тәсілдерін көрсету; үшіншіден, отбасы мүшелерімен біріге отырып, жағымды, қоғамдық маңызды отбасылық қарым – қатынастың болашақ бағыт – бағдарын анықтау секілді бірнеше міндеттер шешіледі. Отбасы түріне байланысты, жұмыстың әртүрлі формалары мен әдістері қолданылады, мектеп пен қоғамның ата – аналарға кешенді ықпалы жүзеге асырылады.

Отбасылық қарым – қатынастары мазмұнсыз, тиянақсыз сипатты, салыстырмалы тұрғыда жалпы және өнегелі мәдени деңгейі төмен, педагогикалық тұрғыда шамасыз отбасыларының әдетте тәрбие мәселелерінде біліктіліктері аз болады. Мұндай отбасыларды түзету мақсатында жалпыға міндетті педагогикалық оқудың жалпы жүйесіне кіреді. Мұндай отбасылар үшін мектеп педагогтері мен психологтары жүргізетін педагогикалық кеңес беру формасын қолданған жөн.

Қорыта келгенде, болашағыңды болжау үшін ұрпағыңның денсаулығы мен тәрбиесіне көңіл бөлу керек екендігін естен шығармай, әрбір отбасы бала дүниеге келгеннен кейін емес, баланы дүниеге әкелер алдында тәрбиеге мән берсе, дұрыс әлеуметтенуіне жағдай жасаса деген ұсыныс айтқымыз келеді.

Әдебиеттер

1. А. Айтбаева. Әлеуметтік педагогика негіздері. Алматы, 2011-276.
2. М. Құдиярова. «Жасөспірімдердің мінез-құлық ауытқышылық себептері». Алматы, 2006-134б.

Резюме:

В статье рассматриваются проблемы социализации личности девиантного поведения у подрастающего поколения, а также профилактика и предотвращение девиации в воспитании подростков.

Summary:

The article considers the problem of socialization of deviant behavior among the younger generation, as well as prevention and prevention of deviation in the education of adolescents.

ӘОЖ 688.72:613

А.Ж.Туменова, А.К. Кумарова, М.И. Балтабаева

Шымкент университеті, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент Қазақстан

ҚАЗІРГІ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ БАЛА ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Андатпа: Бұл мақалада қазіргі ойыншықтардың сапасына қарай, бала денсаулығына әсері қарастырылған. Ойыншықтар баланың дамуына, санасының қалыптасуына, дүниетанымын кеңейтуге үлкен ықпал етеді. Алайда, қазіргі таңда арзан әрі сапасы төмен қытай ойыншықтары санитарлық эпидемиологиялық талаптарға сай болмауы, бала денсаулығына кері әсерін тигізетіні анық. Біз ең алдымен экологиялық мәдениеттілігімізді және сапа сауаттылығын арттыруымыз қажет. Қазіргі таңда сапалы ойыншықтар көп, бірақ қарапайым халыққа қол жетімсіз, дегенмен дәл сол ойыншықтар талаптарға сай сапалы, оны бір бала ғана емес бірнеше ұрпақ ойнайтындай етіп беруге болады.

Бүгінгі балалар, ертеңгі еліміздің болашағы, сондықтан да олардың денсаулығын қазірден бастап сақтауымыз керек.

Кілттік сөздер: Ойыншықтар, ауыр металдар, фенол, фармальдегид, денсаулық, иммунитет, ағза, жасөспірімдер физиологиясы, мемлекет, құжаттар.

Ойыншық- баланы жан-жақты тәрбиелеу мақсатына пайдаланылады. Баланың дүние танымын кеңейтуге көмектеседі, белгілі бір мақсаттағы, ойластырылған әрекетке үйретеді, қиялын дамытып, еңбекке сүйіспеншілігін, техникаға қызығушылығын, білуге құмарлығын, аңғарғыштығын қалыптастырады, көркемдікке, талғампаздыққа тәрбиелейді, өнерге ынталандырады. Ойыншықпен

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

ойнатуда белгілі жағдайда педагогикалық, эстетикалық, гигиеналық, техникалық талап қойылады, сондай-ақ, ол баланың жас ерекшелігіне қарай өзгеріп отырады.

Қуыршақ-ойыншықтың ең көп тараған түрі. 1-2 жасар қыз бала, әдетте көзін ашып-жұматын, «сөйлейтін» қуыршаққа қызығады.

Ойыншық жасау үрдісі ежелгі заманнан бастау алған. Деректерге сүйенсек сонау Мысыр елінде қыштан, балшықтан мүсінделген алғашқы ойыншықтар жасалғаны белгілі болып отыр. Яғни адам баласы ерте ғасырлардың бері ойыншық түрлерін жасап, сол арқылы баланың дамуына, санасының қалыптасып, алға ұмтылуына үлкен ықпал еткен. Қазіргі заманда сәбидің жасы мен қабылдау деңгейіне сәйкес сан түрлі ойыншықтар жасалып қана қоймай, ол бизнес көзіне де айналуға бастады. Ойыншық шығарушы, әлем рыногын жаулаған алпауыт кәсіпорындар да аз емес. Қазір ойыншықтардың электрлендірілген, өзі қимылдайтын, жүретін, сөйлейтін түрлерімен ешкімді таңғалдыра алмайсыз. Ал біздің бүлдіршіндер немен ойнауда? Бүгінде дүкен сөрелері мен базар жаймаларында тізіліп тұрған сапасыз қытай заттарына да көзіміз үйренді. Арзан болғандықтан халық ойланбастан сатып алып жатыр, ал сапасына мән беріп жатқандар аз. Жылтыратып, жарқыратып қойғанымен, түкке тұрғысыз пластмассадан құйылған, аз уақыт ішінде сынып, бүлініп қалатын, сапасы күмән туғызатын ойыншықтарды бүлдіршіндеріміз амалсыз ермек етуде. Оған көнбеуге лаж жоқ, өйткені отандық ойыншық шығару өндірісі қолға тіпті алынбаған. Балаларымыз Ресейдің шығарған Вовасы мен Анясын қашанғы құшақтап жүретіні белгісіз. Көк көзді, сары шашты қуыршақтың бала санасына қаншалықты әсер етіп жатқанын ешкім зерттеп, зерделеп жатпағаны тағы анық. Олардың орнына неге шашы қос өрім болып өрілген, қарақат көз, аты қазақша қойылған, тіпті «әке, апа» немесе «ата, әже» деп дыбыс шығартын қуыршақтар шығармасқа? Барбидің құрама жиынтығын емес, қазақша көйлегі, қазақша етігі мен тақиясы, сандық, жасаулары бар қазақ қызының бейнесі жасалса, қандай ғанибет болар еді? Сол сияқты, мысалы, асықтардың жасанды түрін ойлап шығарса, балаларымызға кубиктермен ойнағаннан гөрі қызықты болар еді. Осылайша ойластыра берсе, талай идея туындары анық. Ол қылығымызды толтырып, бір кәсіпкер немес ұлтына, ұрпағына сәл жаны ашитын адам осы бағыттағы істі жүзеге асырар болса, қанеки! Осы орайда ұлттық ертегілер кейіпкерлер анимациялық фильмдеріміздің әсері тағы бар. Сондағы ұлттық кейіпкерлер ойыншық етіп жасалатын болса, қазақ баласы ойыншық тапшылығын көрмес еді. Ойыншық арқылы сәби санасына көп нәрсені сіңіруге болады. Ал қазіргі балаларымыз ата-анасына Бэтман мен Шректің, өрмекші пауктың қуыршағын алғызуда. Қазіргі заманда ойыншықтардың түрі өте көп, бірақ қазақы ойыншықтар жоқтың қасы. Қазіргі балалардың түсінігі, психологиясы мүлде өзгерген. Қазір уақыт соддырмай, ең алдымен, балалар анимациялық фильмдері, балаларға арналған ұлттық қазақи ойыншықтарды шығара бастауымыз керек. Бұл жағдайдың ұрпағымызды ұлттық-рухани тоқырауға ұшырататыны ащы шындық.

Дидактикалық ойыншықтар баланың ойлау қабілетін, сөйлеуін дамытуға, оның білімін, шеберлігін және дағдысын қалыптастыруға көмектеседі. Дидактикалық ойыншықтар баланың жасына қарай өзгеріп, күрделеніп отырады.

Иә, ойыншықтардың барлығы дерлік баланың ой-қиялын ұштастыруға, ой өрісін дамытуға онды септігін тигізеді бізге мәлім. Ойыншықтармен ойнай отырып бала сөздік қорын көбейтеді. Алайда қазіргі таңдағы біздің сауда орындарымыздағы бала ойыншықтарының басым көпшілігінің сапасы мүлдем нашар. Онымен қоймай кейбір ойыншықтар Қытай Халық Республикасында өндіріс қалдықтарын өңделіп жасалады екен. Ал мұның бәрі ол ойыншықтармен күнде ойнап, керек десеңіз бірге ұйықтайтын бала денсаулығына мүлдем зиянды екендігін көпшілік жұрт өкінішке орай біле бермейді. Ал бала біздің болшағымыз, ертеңіміз емес пе? Ендеше неліктен біз мұндайға жол беруіміз керек? Сонымен қатар бұл ойыншықтар жарамсыз болып, дәлірек айтар болсам сынып немес басқа күйге түскен жағдайда, қоқысқа кетері анық. Өзі кезінде химиялық жолмен өңделген бұл ойыншықтың шіруі де оңайға соқпады. Міне, сондықтан да мұндай ойыншықтар тек бала денсаулығына ғана зиянын тигізбей, қоршаған ортаға да үлкен залал әкеледі екен. Ресейден келіп жатқан, экологиялық таза шикізаттан әзірленетін ойыншықтарды алуға тура келеді, дегенмен олардың бағасы қымбат. Дүкендерде, сауда орындарында тек қымбат бағалы сувенир ретінде дайындалатын ұлттық нақыштағы дүниелерді кездестіреміз. Олардың өзін туристер мен қалтасы қалыңдау адамдар алмаса, қарапайым адамның қалтасы көтермесі анық. Ал өзіміздің балалар ойыншығы өндірісі туралы бас қатырып ойланып отырған ешкім жоқ. Сонда бұл қазақ ұлтының өз ұрпағына, бүлдіршіндеріне деген селкостығы ма? Отандық ойыншықтарды шығаруға қолдау жасап, осы өндірісті жандандыру баяғыда қолға алынатын шаруа еді.

Бейнелік, ишара ойыншықтардың тәрбиелік маңызы зор. Оған қуыршақтар (киім-кешек, үй жиһазы, ыдыс аяғымен) адамдар мен жануарларды, табиғат элементтерін бейнелейтін фигуралар

жатады. Ойыншықтармен ойнаған балалардың қоршаған орта жайлы түсінігі айқындалып, ұғымы кеңейе түседі, ой өрісі мен қиялы дамып, қоры артады. Балалардың денсаулығы өзіміздің қолымызда. Сондықтан да ата-аналардың ойыншық сатып алғанда мұқият болуын ескертеміз. Балалар ойыншықтары мемлекеттік санитарлық эпидемиологиялық қадағалау органдарының нормативті құжаттарының талаптарына сай болып, олардың сапа кепілдемесі болуы тиіс. Бірақ әлі қозғалыс байқалмайды. Сенаттың жалпы отырысында депутаттар «Ойыншықтардың қауіпсіздігі туралы» заң жобасына өз түзетулерін енгізіп мәжіліске қайтарды. Құжатты талқылау барысында заң жобасы нормаларын қолданыстағы заңнамаға сәйкестендіру, атап айтсақ, әкімшілік құқық бұзушылықтар саласындағы қарым-қатынастарды реттейтін заңнамамен сәйкестендіру қажеттігі туындаған. Сонымен бірге сенаторлар заң жобасына бірқатар анықтамалар беріп, редакциялық және нақтылау сипатындағы өзгерістер мен толықтырулар қосты.

Бүгінде базарлар мен дүкендерден небір керемет ойыншықтарды қиналмай-ақ табуға болады. Алайда, баланы жиі қуантамын деп жүріп оны аурудың тырнағына өзіңіз іліктіруіңіз ғажап емес. Елімізде өткен жылы ойыншықтар сапасына 18 рет тексеру жүргізгендегі, анықталған заңсыздықтар өте көп болды. Тексеруге іліккендердің 70-80 пайызға жуығы ешқандай сертификат ұсына алмаған. Ойыншықтың қайдан шыққаны, қандай материалдан жасалғаны, ол материалдың құрамындағы элементтердің мөлшері көрсетілген анықтамасы барлар да кездескен. Тіпті бала денесіне тікелей қауіп төндіретін ойыншықтар да біздің дүкен сөрелерінде аз емес. Мәселен, шеттері тегіс жасалмаған қол арбаларға, әр түрлі техникаға ұқсатып жасалған ойыншықтарға бала қолын оп-оңай кесіп алуы мүмкін екендігі анықталған. Сосын бояуларының иісі шамадан тыс ойыншықтар да көп. Осы тексерулер нәтижесінде 300-ге жуық ойыншықтарды саудалауға тыйым салынды. Көптеген ойыншықтардың бояуы бала ағзасына кері әсерін тигізіп, ал қызылды-жасылды түстері көзді ауыртады. Соның салдарынан баланың көру қабілеті төмендейді. Сондай-ақ, жасалған материалдары құрамында ауыр металдардың тұздары бар екені анықталған. Әсіресе, Қытайдан әкелінген ойыншықтарды формальдегид әдеттегісінен 10-15 есе көп болады екен. Мұның бәрі бала денсаулығына қауіпті. Сәби айналаны тануды аузымен бастайды. Қолына түскен нәрсенің бәрін тісіне басып көруге әуес. Сол кезде бояудың құрамындағы зиянды заттар ішкі ағзаға түседі. Асқазан, ішек жолдары жұмыстарына зақым келтіреді. Баланың иммунитетінің әлсіз болуына, ауруға бейімділігін арттыруда да ойыншықтардың қосар үлесі аз емес.

Қай елдің ойыншығы қауіпсіз?

Бұл енді мықтап ескеретін жайт. Егер балаңызға алған ойыншығыңыз шыныменде Ресей, Украина немесе Белоруссиянікі болса, онда ештеңеден қауіптенбеуіңізге болады. Бұл елдерде осы бағытта өндірілетін тауарлардың сапасына талап қатаң. Нормадан сәл-пәл ауытқушылық байқалса, ондай кәсіпорынның жұмысын мүлдем тоқтатуға дейін шара қолданады. Сондықтан бұл елдерде ойыншықтар жүз пайыз сапалы жасалады. Ал біздің еліміз бұл бағыттағы өндірісті баяғыда-ақ тоқтатқан. Кеңес заманында Қазақстанда «Қызыл Ту» ойыншық зауыты болған деседі. Нарықтың тар соқпағынан өте алмай құрдымға кетсе керек. Оның орнын басқан «Сұңқар» атына заты сай бола алмады. Ойыншыққа керек қырық түрлі затты, ең ақыры бояуды да Ресей мен Украинадан тасу кәсіпорынға табыс әкелмеді. Содан бері бұл салаға беттеуге бізде ешкім бата алмай отыр. Алайда, біздің облысымызда сауда нүктелеріне шығатын ойыншықтардың 80-90 пайызы Қытайдікі. Бұл елдің ойыншықтардың өмірге қауіптілігі қаншама рет анықталса да бәрібір базар біткенді толтырып қойдық.

Біз ең алдымен экологиялық мәдениеттілігімізді және сапа сауаттылығын аттырумыз керек. Неміс халқының жанұясында атадан балаға мұра боп қалып отырған, төртінші, бесінші ұрпақ ойнап келе жатқан ойыншықтар кездеседі. Қазіргі таңда сапалы ойыншықтар экологиялық талаптарға сай сапалы, оны бір ғана бала емес, бірнеше ұрпақ ойнайтындай қылып беруге болады. Сонымен қатар, ойыншықтарды лабораториялық зерттеуден өткізу барысында ойыншықтардың құрамында балалардың денсаулығына зиян келтіретін зиянды химиялық заттардың фенол мен формальдегидтің мөлшері 1,5-6 есеге дейін жоғары екендігі анықталады.

Өз балаларымызға өзіміз қастандық жасамайық. Бүгінгі балалар ертеңгі елін қорғайтын ер-азаматтармен бойжеткендер, болашақ әкелер мен аналар сондықтанда олардың денсаулығы қазірден мықты болса, міне сол мемлекеттің бар байлығы!

Бүлдіршіндеріміз аман, жеріміз тыныш, күніміз шуақты бола бергей!

Әдебиеттер

1. Досмухамедұлы Х «Денсаулығыңды сақтай біл» Алматы. Балауса 1993ж
2. Матюшонок М.Т. Турин Г.Г. «балалар мен жасөспірімдер физиологиясы мен гигиенасы» Алматы. Мектеп 1986ж
3. Хрипкова А.Г. «Возрастная физиология» - М. Просвещение 1978ж
4. Валеология журналы № 2 2011ж, № 4 2013ж
5. Дүйсенбин Қ, Алияқбарова З «Жасқа сай физиология және мектеп гигиенасы» Алматы. Мектеп 2003ж

Резюме

Научная работа на тему «Влияние современных игрушек на здоровье ребенка» преподавателем Туменовой А.Ж., Балтабаевой М.С. написана своевременно и на актуальную тему исходя из испитанного я полагаю, что автор полностью раскрыл вред игрушек на здоровье ребенка.

Summary

The theme of the research work is «The influence of modern toys on the health of a child». The work done by the tutor Tumenova A., Baltabaeva M. and written by on actual theme. According to the research I consider that the auther investigated the harm of toys on the health of a child completely

ӘОЖ 541.18

А.Б. Шарыева

Мақтаарал ауданы, Ұлы Жібек жолы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
ОҚО, Қазақстан

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТІНІҢ ДАМУ
ДЕҢГЕЙІНІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ ТУРАЛЫ**

Андатпа: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетін дамыту және есте сақтауды жеңілдетуге арналған арнайы таңдалған жаттығулар мен тәсілдер қарастырылған.

Кілттік сөздер: цицирон әдісі, көру диктанты, есту диктанты, орфография, ырғақтау, супинация, пронация.

Қалыптастырушы экспериментте біз зерттелушілердің есте сақтау қабілетін дамыту бойынша жұмыс өткіздік. Ол үшін есте сақтау қабілетін жақсартуға арналған арнайы таңдалған жаттығуларды пайдаланумен тілдік теорияны үйрету бойынша сабақтар топтамасын өткіздік.

Есте сақтау қабілетін дамыту және есте сақтауды жеңілдетуге арналған тәсілдер мен жаттығуларды қарастырайық:

1. Түсіндірілуі тиіс ақпаратты бастапқы әріптерінен маңыналы фраза жасау .
2. Ырғақтау – ақпараттық өлеңге, әнге, белгілі бір ырғақ не рифмамен байланысты жолға аудару.
3. Әуендес сөздер арқылы ұзын терминдерді жаттау (мысалы шетел терминдер үшін дыбысталуы бойынша өз тілінде баламасын іздеу – мысалы медицинадағы «супинация» және «пронация» терминдерді есте сақтау үшін әуендес және әзіл «тамақты әкеле жатып, төгіп алдым» сөзін қолданады).
4. Есте сақтау қажет ақпаратпен «байланыс әдісі» бойынша байланыстыратын ашық, ерекше бейне, суреттер іздестіру қажет. Мысалы, қарындаш, көзілдірік, люстра, орындық, жұлдыз, қоңыз сөздер қатарын есте сақтау қажет – егер сіз оларды бір жарқын, фантастикалық мультфильм кейіпкері – қапталған матасында «жұлдызы» бар «орындық» мінген «люстра» ханымға «көзілдірікті» сал жігіт «қарындаш» келгенін елестетсеңіз оларды есте сақтау оңай болады. Осылай ойластырылған мультфильмді ұмыту немесе шатастыру қиын болады. «Байланыстыру әдісі» бойынша есте сақтау тиімділігін арттыру үшін пропорцияларды (үлкен «қоңыз») өзгерту; заттарды белсенді әрекет жасауда («қарындаш келеді) алмастыру; заттар санын көбейту (жүздеген «жұлдыздар»); заттар қызметтері орынын алмастыру («орындық «люстар» ханым үстінде).

5. Цицерон әдісі. Елестетіңіз, сіз өзіңізге жақсы таныс бөлменіңізді аралап шықтыңыз. Есте сақтау керек ақпаратты бөлме бойынша аралау жолыңызға қойыңыз. Өз бөлменіңізді аралап, ақпаратты еске түсіре аласыз – бәрі өткен жолы қалай қойдыңыз сол орындарында болады.

6. Сөздерді әңгімеге қосу арқылы есте сақтау.

Мысалы, қисыны жоқ сөздерді есте сақтау (ағаш, үстел, өзен, себет, тарақ, сабын, кірпі, резеңке, кітап, тарктор, жауын, күн, сағат, шам, скрепка, үй, ұшақ, дәптер, шұлық, ауа):

1. Тақтадан сөздердің бірінші қатарын оқыңыз және ұққаныңыз бойынша жазыңыз.

Әр қатармен соны жасау қажет.

Сөздер тақтада бормен жазылған, яғни оқушылар «қарама-қайшылығы әлсіз» графикалық белгілерді қабылдайды.

өрмекші, сағат, қасқыр, түлкі
кітап, тиін, күшік, алхоры,
саңырауқұлақ, қарға, майшабақ, алпапқыш

1. Көру диктанттары.

Тақтада алдан ала жазылып, жабылған екі немесе үш жолдан жазу жасау керек. Жазу ашылған соң сіз бірінші жолды екі рет оқыңыз: бірінші рет оқу – таныстыру, екінші рет – сөздердегі «қауіпті» жерлерін бөліп көрсету. Жазу қайта жабылған соң сіздер тез көздеріңізді жауып, сөйлем, сөздер, ондағы әр әріптерді көз алдарыңызға елестетулеріңіз керек.

Бұл сәтте есте сақтау қабілеті сіздерге көмегін береді, өйткені қысқа мерзімді есте сақтаудың бір құпиясы – материалды бірінші секунданда қайталау.

Келесі әрекет – дәптерге жазу.

Көру диктантының жоспары:

а) бірінші жолды екі рет оқимын;

ә) оны көз алдыма елестетемін;

б) дәптерге жазамын;

Осыны екінші жолмен жасау керек.

Жұмыс аяқталған соң материал өзін-өзі тексеру үшін толық ашылады.

Күн сайын өзіңіздің көру есте сақтау қабілетіңізге баға беріңіз: екі қате – әлде де «жаман», бір қате – жақсы, егер қате болмаса – сіз «Қырағы Ханзада» («Ханшайым») атағына ие боласыз.

Жаттығу. Көру диктанты.

Тәтті таңқұрай.

Алмастың ойыншығы.

1. Есту диктанттары. Есту диктанттарында сендер, балалар, сөйлемдерді естіп қабылдайсыздар: мен оқимын – сендер мұқият тындайсыңдар. Сендер мұғалімнен көп нәрсені естулерің керек: сөйлемдегі сөздер орны, тыныс белгілері, бейтаныс сөздер жазылуы. Үтір, леп, сұрақ белгілерін «есту» мүмкін бе?

Келісіп алайық: егер сендерге білетін ережеге сөз болса, онда мен оны солай оқимын, мысалы: кілем (клем), ал егер сөздегі орфограмма белгісіз болса, онда мен сендер естіп, қате жібермеулеріңіз үшін сөзді анық, айқын дыбыстаймын.

Қалай ойлайсыңдар, сөйлем ортасындағы күтпеген кідіріс нені білдіреді? (ол осы жерде үтір қоюлары керектігін білдіреді).

Мен бірінші сөйлемді оқып шыққан соң, сендер сөйлемді іштеріңнен (көру диктантындағыдай) естігенді қайталап тез қайталау тиіссіздер. Бірінші секундтарда сендерге есту есте сақтау қабілеті көмектеседі. Жазу барысында сендер есту, есте сақтау қабілетінің дауысы ақпаратты қалай жазу керек екен «айтқанын» естисіздер: қай сөзден кейін қандай сөз келетінін, ол қалай дыбысталды және т.б. Есте сақтау құпиясын білу арқасында сендер осының бәрін енді істей аласыңдар.

Осы амалмен сендер 6, 7, 8, 9, 10 сөзден тұратын сөйлемдерді есте сақтай аласыңдар, яғни есте сақтай алатын материал көлемін арттыруға үйрендіңдер.

Есту диктантының жоспары:

а) мұқият тындаймын;

ә) сөйлемді ішімнен қайталаймын;

б) дәптерге жазамын.

Солай екінші және т.б. сөйлемдермен жасалады.

Диктант аяқталған соң есту есте сақтау қабілетін бағалауға ұмытпаңыз.

Жаттығу-жарыс: «Кім мәтіндегі ең ұзын сөйлемді ұғады?».

Мұғалім біріндеп сөздер санын көбейтіп сөйлемдер оқиды: бірінші сөйлем – 5 сөз, екінші 6 сөз, т.б., соңғысы – 10 сөз.

Жапалақ.

Жазда балалар саяжайда тұрды. Бірде балалар жалғыз тоғайға барды. Онда олар қуысы бар үлкен еменді тауып алды. Қуыс інінде ұя болды, онда жапалақ балалар бар екен. Арман мен Дидар жапалақ балапанын алып, үйлеріне кетті. Түнде жапалақ үйге ұшып келіп, терезе астында шулай бастады.

Есту диктанты өткізілген соң мұғалім дәптердерді жинайды, тексереді, келесі дамыту сабағында жеңімпазды – «Сақ құлақ Ханзада» (Ханшайым) атайды.

Орфографиялық қателер түзеледі, бірақ қорытынды жасауда олардың бәрі ескерілмейді. Сөйлемде сөз тәртібі сақталған, мұғалімнен «естілген» интонациялық белгілер мен білдіріп айту орфограммалары сақталған жұмыс қатесіз деп танылады.

1. Мәтіндік ақпаратты тірек сөздер және олар арасында байланыс орнату арқылы есте сақтау.

2. Екінші (қызыл және көк) қарындашты алыңдар. Мәтінді оқып, тірек сөздер, яғни сөйлемді жаңғырту мүмкін болатындар астын қызыл қарындашпен сызыңдар.

3. Осы тірек сөздер өзара қисын бар ма екенін тексеріңдер. Мысалы: кран-үстел. Біз түсінеміз, ас үйі туралы әңгімеленеді. Айталық: ұшақ-құлпынай. Байланыс жоқ екені анық, сондықтан қосымша тірек сөздер астын көк қарындашпен сызыңдар.

4. Сөздерді бөлек паракқа жасыңыздар, қызыл қарындашпен белгіленген тірек сөздердің астын сызыңдар (қызыл немесе көк қарындашпен астары сызылған сөздер тізбектеп жазылады).

5. Олармен әңгіме құрастырыңдар, сөздерді баспа паракқа келтіріп жазыңдар.

6. Бақылау паракпен салыстырыңдар, қателерді түзеңдер (ойларыңызда).

7. Енді ойларыңда сөздерді бір-біредеп елестетіп, мәтінді жазыңыздар. Осы тәсіл арқылы мәтіннің 30-60 бетін өндеген соң үрдіс еріксіз орындалатын болады, яғни бұны жазбаша жасау қажет болмайды.

Тілдік теорияда бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетінің өнімді дамуына дыбысталған сөйлеуді талдау, сызба мен кестелермен жұмыс талдауын өткізуге көмектеседі, сондықтан біз бастауыш сынып оқушыларын үзінді оқу кезінде оқылып жатқан кітап, иллюстрацияларды қарауға, еске түсіру арқылы ынталандырдық. Осы жұмыс барысында балалар ынтамен тындайды, бірге күйінеді, естігендерін естерінде сақтайды.

Солай, эксперименттің қалыптастыру кезеңінде біз тілдік теорияны үйрету үрдісінде есте сақтау қабілетін дамыту жұмысын өткіздік. 3-қосымшада эксперименттің осы кезеңі сабақтарының әзірлемелері берілген.

Жұмыс экспериментінің құрастыру кезеңінің тиімділігін тексеру үшін зерттеушілерді бақылау тексеруінен өткізілді. Бақылау тексеру әдістемесі зерттеушілер есте сақтау қабілетін дамыту деңгейі констатациялық зерттеу әдісімен сәйкес келді. Өткізілген әдіс бойынша бақылау кезеңінің мәліметтері 2-кестеде келтірілген. Нәтижелер зерттеушілер есте сақтау қабілетін дамыту деңгейі констатациялық зерттеу деректерінің қатыстырылуымен талданды.

Әдебиеттер

1. Возрастная и педагогическая психология. Хрестоматия: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. /Составители. Дубровина И.В., Прихожан А.М., Зацепин В.В. - М., Академия, 2001.
2. Диагностика психического развития детей: Пособие по практической психологии./Составитель Марцинковская Т.Д. – М., Линка - Пресс, 1998.
3. Техника тренировки памяти: Вторая степень обучения техники быстрого чтения. /Составители Андреев О.А., Хромов Л.Н. – Екатеринбург, Несси - пресс 2001.

Резюме

Существуют особенности развития памяти, связанные с полом ребенка. У мальчиков и девочек скорость созревания различных образований мозга не совпадает, различен и темп развития левого и правого полушарий, которые существенно отличаются по своим функциям. Установлено, что у девочек значительно быстрее идет развитие функций левого полушария по сравнению с мальчиками, а у мальчиков по сравнению с девочками - правого.

Summary

There are features of the memory associated with the sex of the child. The boys and girls of different rate of maturation of brain structures is not the same, different, and the pace of development of the left and right hemispheres, which differ significantly in their functions. It is found that girls are significantly faster development of the functions of the left hemisphere compared with boys, and boys over girls - right

**ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ**

УДК 343.139

Н.Аллаярова - магистрант, **У.Г. Маймакова**- магистрант
ЮОГУ им. М.Ауэзова, Региональный социологически-инновационный университет, Шымкент

**ПОДГОТОВКА ГРАЖДАНСКОГО ДЕЛА К СУДЕБНОМУ РАЗБИРАТЕЛЬСТВУ В
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ**

Ключевые слова: судебная власть; судья; зарубежное законодательство; гражданский процесс; институт подготовки дела к судебному разбирательству.

В настоящее время идет процесс всемирной экономической, политической и культурной интеграции между странами мирового сообщества, который ведет к сближению и даже к объединению разных государств в одно целое. Для облегчения международных взаимоотношений в различных сферах деятельности государств возникла необходимость в изучении иностранного права.

При рассмотрении гражданского процессуального права зарубежных стран можно сделать вывод, что институт подготовки гражданского дела к судебному разбирательству во всем мире актуальная и значимая стадия гражданского процессуального права.

Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству является отдельным институтом гражданского процессуального права и представляет собой самостоятельную стадию гражданского процесса обязательную по всем гражданским делам [1].

После принятия заявления и возбуждения гражданского дела судья производит подготовку дела к судебному разбирательству с целью обеспечения своевременного и правильного его разрешения (п.1 ст.166 ГПК РК)[2].

Подготовка дела к судебному разбирательству представляет собой совокупность процессуальных действий, направленных на обеспечение своевременного и правильного разрешения гражданского дела [3].

Институт подготовки гражданского дела к судебному разбирательству характеризует данную стадию как значимую в состязательном процессе, позволяющую при выполнении предусмотренных законом задач для достижения цели подготовки, провести разбирательство дела в одном судебном заседании и вынести обоснованное и законное судебное решение.

При добросовестном поведении и активной процессуальной работе всех лиц, участвующих в деле, результаты предварительной подготовки дела будут близки к идеалу [4].

Институт подготовки гражданского дела к судебному разбирательству зарубежных стран имеет своей целью обеспечить скорейшее разрешение гражданского дела.

Если говорить о Федеративной Республике Германии, то в 1976 г. была проведена реформа целью, которой было определено упрощение и ускорение судебного производства. После вступления в силу в 1977г. закона «Об упрощении и ускорении судопроизводства» в ГПК ФРГ были произведены многочисленные поправки. Прежде всего изменения касались института подготовки гражданского дела к судебному разбирательству.

Идея об основательной и разносторонней подготовке гражданского дела к судебному разбирательству была перенята из японского гражданского процесса. Целью реформирования института подготовки гражданских дел было решение проблемы судебной волокиты и ускорения разбирательства гражданских дел.

Процесс подготовки гражданских дел к судебному разбирательству в судопроизводстве ФРГ состоит из: делопроизводства по гражданским делам; подготовки дела к слушанию в суде.

Согласно поправкам к ГПК ФРГ, Закону «Об упрощении и ускорении судопроизводства» судебный процесс должен был завершиться по возможности в одном заседании, назначенном для устного разбирательства (основное заседание) (§ 272 (1) ГПК ФРГ). С этой целью законодатель предусмотрел две возможности для подготовки дела к судебному заседанию, сбору доказательств.

Судья имеет право назначить первое раннее заседание для устного разбирательства... (§275 ГПК ФРГ) либо распорядиться о проведении предварительного письменного производства... (§276 ГПК ФРГ) [5].

Первое раннее устное разбирательство в гражданском судопроизводстве ФРГ считается наиболее подходящим при условии, что все обстоятельства дела известны или их не затруднительно выяснить. Эта форма подготовки гражданского дела к судебному разбирательству также используется судьями и при подготовке других гражданских дел.

Назначение первого раннего устного заседания происходит по возможности сразу после принятия искового заявления гражданским судом (§216(2) ГПК ФРГ) с учетом всех процессуальных сроков. Преимуществом первого раннего устного заседания является возможность возбуждения судом примирительного разбирательства до рассмотрения дела в судебном заседании.

При рассмотрении особо сложных дел, где необходимо изучение и рассмотрение большого процессуального материала судья проводит подготовку гражданского дела к судебному разбирательству в порядке предварительного письменного разбирательства.

После проведения подготовки гражданского дела на первом раннем заседании или в процессе предварительного письменного производства суд назначает по необходимости устное разбирательство.

Во Франции для ускорения процесса была создана специализация магистрантов по подготовке дел.

Эксперимент был проведен с 1965г. в некоторых судах большой инстанции, в последствии, в результате реформы 1971-1972 гг.,- в судах как первых, так и апелляционных инстанций [5].

При подготовке гражданского дела судья контролирует развитие процесса в соответствии с законом, точность и своевременность обмена заключениями и ознакомление с материалами дела (ст.763 ГПК).

Судья по подготовке дела к судебному разбирательству является магистром коллегии, которой было направлено дело. На магистрата по подготовке дела возложено множество полномочий таких как: заслушивание сторон и их примирение (ст.767 ГПК); осуществление контроля за надлежащим развитием слушания дела (ст.765 ГПК); производство обеспечения иска или назначение других предварительных мер (ст.769-772 ГПК); проведение определения закрытого слушания дела (ст.779 ГПК).

По результатам проведенной подготовки дела судья выносит мотивированное определение. Судья направляет дело в суд, где председатель суда назначает дату слушания гражданского дела.

По общему правилу в США, гражданский процесс начинается с подачи искового заявления в суд. Клерк суда регистрирует поданное в суд заявление, выписывает ответчику повестку и направляет ему материалы (правило 4 ФППП). Судебная повестка может быть вручена только в пределах штата, где находится суд. Ответчик получив повестку обязан в течении двадцати дней составить и передать суду и истцу определенные процессуальные бумаги (правило 12 ФППП).

Возражения ответчика могут иметь различный характер, они могут касаться доводов искового заявления, как с точки зрения права, так и с точки зрения факта. Также ответчик может требовать прекращения спора без рассмотрения его существу, например в связи с тем, что рассмотрение спора не входит в компетенцию данного суда.

В соответствии с правилом 8 ФППП ответчик должен дать объяснения по каждому предъявленному требованию. Ответчик должен заявить одновременно все имеющиеся возражения на данный момент. Если им выдвинута часть имеющихся возражений, то считается что это добровольный отказ от других возражений и прибегнуть к ним в дальнейшем не возможно.

Предъявление искового заявления истцом и представление возражения ответчиком является стадией обмена состязательными бумагами сторонами. Согласно правилу 11 ФППП стороны обязаны удостоверить присягой истинность состязательных бумаг.

По ходатайству стороны суд может разрешить представить дополнительные бумаги с объяснением обстоятельств, возникших после начала процесса и способных повлиять на решение по делу. В этом случае суд вправе потребовать от другой стороны объяснения по вновь представленным бумагам.

В англосаксонской системе предназначение института раскрытия доказательств состоит в том, чтобы стороны имели представление об имеющихся у друг друга доказательствах вплоть до судебного разбирательства. Это следующая стадия процесса доказывания, которая значительно влияет на сроки рассмотрения гражданских дел и способствует ускорению процесса.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ зылыми еңбектері

Одной из основных задач Федеральных правил гражданского процесса в районных судах является быстрое рассмотрение любого иска, исключая ненужные затраты-как временные, так и финансовые (правило 1 ФППП).[5]

Имеется несколько способов по раскрытию доказательств. Доказательства могут быть раскрыты получением устных и письменных показаний от свидетелей, письменного опроса сторон до рассмотрения дела в судебном заседании, письменного опроса лиц, участвующих в гражданском деле, ознакомления с документами или вещественными доказательствами, исследования физического или умственного состояния определенных лиц и другими способами. Эти методы могут применяться и в сочетании друг с другом.

В подготовительную стадию гражданского процесса также входит досудебное совещание судей с адвокатами. Согласно правилу 16 ФППП на досудебном совещании уточняются вопросы, по которым у сторон гражданского дела имеются разногласия, выясняется существо этих разногласий, решаются вопросы об изменении состязательных бумаг, о признании юридических фактов или подлинности документов, другие имеющиеся вопросы.

По окончании досудебного совещания судья выносит постановление.

Анализируя иностранное гражданское процессуальное право можно сделать вывод, что основной целью подготовки гражданских дел к судебному разбирательству в зарубежном законодательстве является ускорение судопроизводства и вынесение обоснованного и законного судебного решения.

Углубленное изучение зарубежного законодательства предоставит цельное представление об иностранном праве и при необходимости позволит применение его достижений в юридической науке Республики Казахстан.

Литература

1. Гражданский процесс, учебник/ под. ред. д.ю.н., профессора В.А.Мусина. д.ю.н., профессора, заслуженного работника Высшей школы Н.А.Чечиной. д.ю.н., профессора, заслуженного работника Высшей школы Д.М.Чечота. М.,: Проспект,2001.С.246.
2. ГПК РК от 13 июля 1999г. № 411-І
3. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. В двух томах. Т.2.Особенная часть (Темы 16-30). Учебник.-Алматы:КазГЮА,2001.С.25.
4. Стольникова М.В. Практика подготовки и ведения гражданских дел.- М.: ТК Велби, Изд-во Проспект,2008.С.237.
5. Гражданский процесс зарубежных стран: учебное пособие/под.ред. д.ю.н. А.Г.Давтян.- М.:Проспект,2011г.С.307,347,451.

Түйін

Осы мақалады азаматтық істерді соттың іс қарауына дайындау мәселелері туралы сөз болды. Тараптардың келтірілген айғақтары мен соттың іс жүргізулік әрекеттеріне тоқталады. Соның ішінде сотқа дейінгі тергеу заңдылықтары, істі қарау мерзімі, істерді сот қарауына жалпы дайындау, соттың іс жүргізуді бастауы қарастырылған.

Summary

In the present article questions of preparation of civil cases in to judicial examining are considered. The attention to the produced evidence of the parties and procedural actions of the judge is paid.

Б.Алиев

Амангелді атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қ., ОҚО

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ БАСЫМ БАҒЫТЫ

Аңдатпа: Сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселелері кез-келген мемлекет үшін өзекті проблемалардың бірі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бүкіләлемдік кеңістіктегі Қазақстанның көрсеткіштері жыл сайын жоғарылап келетінлігі туралы айтылады.

Кілттік сөздер: мемлекет, сыбайлас, жемқорлық, пара, заң, құқық.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлықпен күрес туралы» Заңында сыбайлас жемқорлыққа келесідей ұғым берілген: Мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттілігін және соған байланысты мүмкіндіктерін пайдалана отырып не мүліктік пайда алу үшін олардың өз өкілеттіктерін өзгеше пайдалануы, жеке өзі немесе делдалдар арқылы заңда көзделмеген мүліктік игіліктер мен артықшылықтар алуы, сол сияқты бұл адамдарға жеке және заңды тұлғалардың аталған игіліктер мен артықшылықтарды құқыққа қарсы беруі арқылы оларды сатып алуы сыбайлас жемқорлық деп ұғынылады.

Сыбайлас жемқорлықпен күрес мәселелері кез-келген мемлекет үшін өзекті проблемалардың бірі. Барлық елдерде оның трансұлттық сипаты танылып, оған қарсы экономикалық, құқықтық және басқада шаралар қолданылуда.

Қазақстан Республикасында тәуелсіздік алған мезеттен бастап бұл аса ауыр қылмыстарға қатысты қатаң мемлекеттік саясат қалыптасты. Еліміз ТМД мемлекеттерінің арасында бірінші болып 1998 жылы «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» арнайы заңын қабылдады. Кейіннен бұл саладағы ұлттық заңнаманы жетілдіру барысында Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы, Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенцияларын және басқада жалпы жұртта ныған халықаралық актілерді ратификациялап, сыбайлас жемқорлыққа қарсы бүкіләлемдік қоғамдастықтың тең мүшесіне айналды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы бүкіләлемдік кеңістіктегі Қазақстанның көрсеткіштері жыл сайын жоғарылап келеді. Бұл проблемамен жан-жақты айналысып жүрген беделді халықаралық ұйым – Транспаренси Интернешнл қорының деректеріне сүйенсек, сыбайлас жемқорлықты қабылдау индексі бойынша Қазақстан 2008 жылы 170-тен астам елдің ішінде 145 орында болса, 2009 жылы 120 орынға, ал былтырғы жылы 105 орынға дейін көтерілді. Бұл индекс кәсіпкерлердің, сарапшылар мен зерттеу ұйымдарының мәліметтерін қорытындылай отырып, жыл сайын шығарылып отырады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің тиімділігін арттыру мақсатында өз ұсыныстарымды назарларыңызға салсам.

Елімізде жүргізіліп жатқан жұмыстың тиімділігін арттыру үшін бізде сыбайлас жемқорлықтың ауқымы жайлы толық мәлімет болуы керек. Ол үшін бірінші кезекте бұл қылмыстардың қатары нақты анықталуы тиіс. Бұл мәселеде ұлттық заңнамада бір олқылықтар бар сияқты. Мысалы, Қазақстан Республикасы ратификациялаған 2003 жылғы 31 қазандағы Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 21-бабына сәйкес, әрбір оған қатысушы мемлекет экономикалық, қаржы немесе коммерциялық қызметтің барысында жасалатын мынадай әрекеттерді қылмыс деп тануы қажет:

1) жеке сектор ұйымында оның жұмысына басшылық ететін немесе кез келген салада осындай ұйымда жұмыс істейтін кез-келген адамға өзі немесе делдалдар арқылы қандай да бір заңсыз басымдылыққа уәде беру, оны ұсыну немесе беру;

2) жеке сектор ұйымында басшылық ететін немесе кез-келген салада осындай ұйымда жұмыс істейтін адам, өзі немесе басқа адам үшін, өзінің міндеттерін бұза отырып, қандайда бір әрекет немесе әрекетсіздік жасауы мақсатында тікелей өзі немесе делдалдар арқылы қандайда бір заңсыз басымдылықты қорқытып алу немесе қабылдау.

Қысқаша айтқанда, бұл нормаларда жеке сектор ұйымдарында пара беру және пара алу қылмыстары көзделген.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ұлттық заңнаманы алып қарасақ, Конвенцияда бекітілген қылмыстар сыбайлас жемқорлық қылмыстар болып табылмайды. Өйткені, жеке секторда пара алумен күресу үшін қабылданған Қылмыстық кодекстің 224 – «Заңсыз сыйақы алу» және 231 –

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

«Коммерциялық сатып алу» баптары сыбайлас жемқорлық қыл мыстардың қатарында жоқ (307-бап ескертулерінің 5-тармағы). Осы қылмыстар санатын анық таған Қазақстан Республикасы Әділет министрі мен Бас прокурорының 1998 жылғы 16 қазандағы № 110 «Сыбайлас жемқорлық қылмыстар туралы» Бірлескен бұйрығында 224-бап, ал 2000 жылғы 5 маусымдағы № 27 осындай бұйрығында 224, 231- баптар бар еді. Бірақ соңынан Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 25 қыркүйектегі № 484-ІІ «Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңымен сыбайлас жемқорлық қылмыстардың тізімі Қылмыстық кодексте беріліп, оған 224, 231-баптар еңбеді. Сондықтан қазіргі таңда жоғарыда көрсетілген Конвенцияның талаптары мен ұлттық заңнаманы сәйкес тендіру мақсатында сыбайлас жемқорлық қылмыстардың қатарын қайта қарау керек.

Әрине, бұл қылмыстармен күресте қылмыстық-құқықтық шаралардың маңызы ерекше. Сөйтсе де, оларды болдырмауда, ал орын алған жағдайда, жасаған адамдарды жазалауда тәртіптік, әкімшілік және азаматтық жауаптылық шараларында кеңінен қолданған жөн.

Сыбайлас жемқорлық өте қауіпті жағымсыз әлеуметтік көріністердің бірі болып табылады, сондықтан, мемлекеттік қызметкерлердің қатарын мемлекеттің мүддесін жоғары дәрежеде қорғай білетін кадрлармен толықтыруды, кездойсоқ адамдардың мемлекеттік қызметке кіріп кетпеуін қамтамасыз ететін қосымша жан-жақты шараларды күшейту қажеттілігі артып келеді.

Әдебиеттер

1. Индекс восприятия коррупции Трансперенси Интернешнл //Электронды ресурс: <http://www.transparencykazakhstan.org/>
2. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының 1998 ж. 2 шілдедегі № 267-1 Заңы (11.05.04 берілген өзгерістер мен толықтырулармен) //Электронды ресурс: <http://www.government.kz/>
3. *Н.Ә. Назарбаев.* Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жаңғыру жолында. Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы. 2005 ж., ақпан // Электронды ресурс: www.akorda.kz;
4. «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі;

УДҚ 343.139

Н.Аллаярова- магистрант, **У.Г. Маймакова-** магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Региональный социольно-инновационный университет, Шымкент

ГРАЖДАНСКИЕ ДЕЛА И ИХ ПОДГОТОВКА К СУДЕБНОМУ РАЗБИРАТЕЛЬСТВУ

Ключевые слова: судебная власть; судья: процессуальный срок; процессуальные действия; судебная экспертиза.

Согласно ст. 1 Конституции Республики Казахстан высшими ценностями основного закона являются человек, его жизнь, права и свободы.[1]

За защитой и предупреждением нарушенных прав, граждане РК, лица без гражданства и иностранцы могут обратиться в соответствующие юрисдикционные органы.

К компетенции гражданских судов общей юрисдикции Республики Казахстан отнесено рассмотрение споров, возникших из правоотношений, указанных в п.2 ст.24. Подведомственность гражданских дел судам ГПК РК.

Суды рассматривают дела по спорам, вытекающим из гражданских (включая корпоративные споры), семейных, трудовых, жилищных, административных, финансовых, хозяйственных, земельных правоотношений, отношений по использованию природных ресурсов и охране окружающей среды и других правоотношений, в том числе отношений, основанных на властном подчинении одной стороны другой.[2]

В ст.24 ГПК РК дается определение понятия корпоративные споры и указываются конкретные случаи их возникновения.

Из содержания п.2 ст.24 ГПК РК видно, что законодатель уделил особое внимание к такому вопросу как корпоративные споры. В связи с развитием и интеграцией бизнеса во все сферы экономики

в стране стали создаваться новые ранее никому не известные разновидности предприятий. Для того чтобы участники судебного разбирательства имели представление о таком понятии как корпоративные споры законодатель раскрыл его в п. 2 ст.24 ГПК РК. Однако возникают вопросы для чего, в каких целях законодатель строго определил случаи, относящиеся к корпоративным спорам. Хотелось бы отметить, что по другим спорам из указанных в п.2 ст.24 ГПК РК правоотношений такое ограничение отсутствует. Так как экономика находится в постоянном развитии корпоративные споры обязательно будут дополняться, поэтому рекомендую п.2 ст.24 ГПК РК дополнить текстом следующего содержания «10) и в других случаях при возникновении споров между их сторонами.»

После возбуждения судом гражданского дела следующей стадией судопроизводства является обязательная по всем гражданским делам подготовка дела к судебному разбирательству.

Следует отметить, что вопросы подготовки, обязательность ее проведения привлекали внимание еще ученых советского периода, которые сформулировали в своих трудах фундаментальные положения этой стадии процесса (П.В.Логинов, В.К.Пучинский, К.С.Юдельсон).[3]

Предложенные ими задачи подготовки дела с целью обеспечения своевременного и правильного его разрешения являются основными положениями для гражданского процессуального права многих стран Содружества независимых государств.

Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан также предусмотрено обязательное проведение подготовки гражданского дела к судебному разбирательству, которое указано в статье 166. Задачи подготовки дела ГПК РК

1. После принятия заявления и возбуждения гражданского дела судья производит подготовку дела к судебному разбирательству с целью обеспечения своевременного и правильного его разрешения.

2. Задачами подготовки дела к судебному разбирательству, обязательной по каждому делу, являются:

- 1) уточнение обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела;
- 2) определение правоотношений сторон и закона, которым следует руководствоваться;
- 3) разрешение вопроса о составе лиц, участвующих в деле и других участниках процесса;
- 4) определение доказательств, которые каждая сторона должна представить в обоснование своих утверждений.[2]

Судебная практика по гражданским делам показывает, что не полное и не основательное выполнение судьями задач по подготовке гражданского дела

приводит к отмене вынесенных решений судов первой инстанции и направлению их на новое рассмотрение. Не качественное выполнение судьями задач по подготовке дел приводит к излишней волоките, которая негативно влияет на доверие и уважение граждан к суду.

В теории гражданского процессуального права отсутствует единое мнение по вопросу о понятии подготовки дела к судебному разбирательству. Однако во всех определениях присутствуют основные положения этого института о том, что подготовка является самостоятельной и обязательной стадией гражданского процесса. Основанием для выделения подготовки дела в самостоятельную стадию, как и любой другой стадии гражданского процесса, является наличие специальной цели, которая заключается в обеспечении своевременного и правильного разрешения гражданского дела.

Для выполнения указанных действующим законодательством задач подготовки дела судья должен произвести процессуальные действия, указанные в статье 170. Действия судьи по подготовке дела к судебному разбирательству ГПК РК

В порядке подготовки дела к судебному разбирательству с учетом обстоятельств дела судья производит следующие действия:

1) опрашивает истца по существу заявленных им требований, выясняет у него возможные со стороны ответчика возражения, предлагает, если это необходимо, представить дополнительные доказательства, разъясняет истцу его процессуальные права и обязанности;

2) в необходимых случаях вызывает ответчика, опрашивает его по обстоятельствам дела, выясняет, какие имеются возражения против иска и какими доказательствами эти возражения могут быть подтверждены; по особо сложным делам предлагает ответчику представить письменные объяснения по делу, разъясняет ответчику его процессуальные права и обязанности;

3) разрешает вопрос о вступлении в дело соистцов, соответчиков и третьих лиц без самостоятельных требований, а также решает вопрос о замене ненадлежащего ответчика;

4) разъясняет сторонам их право разрешить спор в порядке медиации либо обратиться за разрешением данного спора в арбитраж или третейский суд и последствия такого действия;

4-1) обеспечивает получение сторонами разъяснения организациями профессиональных медиаторов порядка и принципов процедуры медиации;

5) извещает о времени и месте разбирательства дела заинтересованных в его исходе граждан или организации;

6) разрешает вопрос о вызове свидетелей в судебное заседание;

7) по ходатайству сторон или по собственной инициативе назначает экспертизу, а также разрешает вопрос о привлечении к участию в деле специалиста, переводчика;

8) по ходатайству сторон истребует от организаций или граждан доказательства;

9) в случаях, не терпящих отлагательства, производит, с извещением лиц, участвующих в деле, осмотр на месте письменных и вещественных доказательств;

10) направляет судебные поручения;

11) разрешает вопрос об обеспечении иска;

12) по просьбе истца выносит определение о возвращении поданного им заявления;

13) совершает иные необходимые процессуальные действия.[2]

В свободной форме судьей совершаются действия, направленные на выяснение существа заявленного требования и возможных возражений, на определения характера спорного правоотношения и подлежащего применению законодательства, обстоятельств, имеющих значение для правильного рассмотрения дела и круга доказательств, подлежащих исследованию в судебном разбирательстве, разрешение вопроса о составе лиц, участвующих в деле. В этих целях судья, например: изучает материалы дела и устанавливает основание и предмет иска, определяет обстоятельства, имеющие значение для дела правильного рассмотрения дела, и, соответственно, круг доказательств, подлежащих исследованию, изучает законодательство, подлежащее применению, вызывает стороны и (или) их представителей для собеседования; изучает представленные участниками процесса дополнительные материалы, устанавливает обязанность участников процесса, а также иных лиц по представлению доказательств и др.

В обязательном порядке, с соблюдением строгой процессуальной формы-путем вынесения определения и оформления протокола-судья в ходе подготовки совершает, например, такие действия, как: истребует доказательства, назначает экспертизу, вызывает экспертов, свидетелей, назначает время осмотра письменных и вещественных доказательств в месте их нахождения, принимает обеспечительные меры (также отменяет их), обеспечивает доказательства, направляет судебные поручения и др.[4]

Для уточнения обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела, судьями производятся все процессуальные действия, указанные в ст.170 ГПК РК. В тех случаях, когда эти действия не достаточны для уточнения обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела, судьей могут совершаться иные необходимые процессуальные действия.

Объем совершаемых необходимых процессуальных действий по выполнению задач подготовки дел судья указывает в определении, с обязательным указанием сроков их выполнения. Все процессуальные действия по подготовке дела судьей выполняются в строгом соответствии с процессуальными нормами ГПК, их невыполнение влечет к обязательной отмене вынесенного судом первой инстанции решения.

Так как, указанные в статье 24. Подведомственность гражданских дел судам ГПК Республики Казахстан споры могут быть различной сложности действующим законодательством предусмотрено продление установленного семи дневного срока подготовки дела к судебному разбирательству до одного месяца со дня принятия заявления.

Для того чтобы разрешение гражданских дел не затягивалось, действующим законодательством установлены определенные отрезки времени на все процессуальные действия.

... процессуальный срок - это установленный законом или назначенный судом период времени, в течении которого должно быть совершено то или иное процессуальное действие либо завершается определенная часть производства по делу.[5]

Процессуальный срок означает определенный отрезок времени, установленный процессуальным законом или судом для выполнения определенных процессуальных действий судом, лицами, участвующими в деле и другими участниками судопроизводства. Если бы процессуальным законом не был установлен процессуальный срок, то разрешение гражданских споров было бы невозможно, так как процессуальный срок вносит необходимый в судопроизводстве порядок.

Процессуальные сроки содержат не только временной отрезок, но и отвечают за последовательность и поэтапность процессуальных сроков.

Согласно статье 167. Сроки подготовки дела к судебному разбирательству ГПК РК

Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству должна быть проведена не позднее семи рабочих дней со дня принятия заявления, если иное не установлено законодательными актами. В исключительных случаях по делам особой сложности, кроме дел о взыскании алиментов, о возмещении вреда, причиненного увечьем или иным повреждением здоровья, а также по случаю потери кормильца и по требованиям, вытекающим из трудовых правоотношений, этот срок может быть продлен до одного месяца по мотивированному определению судьи.[2]

Подготовка гражданского дела к судебному разбирательству должна быть проведена судьей не позднее чем в семидневный срок со дня принятия заявления в производство суда и возбуждения гражданского дела, если иные сроки не установлены Гражданским процессуальным кодексом или иными законодательными актами Республики Казахстан.

По делам о признании гражданина безвестно отсутствующим или объявлении гражданина умершим срок подготовки дела к судебному разбирательству составляет три месяца после публикации в местной газете определения судьи о возбуждении такого дела.

По заявлениям граждан, общественных объединений, членов избирательной комиссии о нарушении избирательных прав в соответствии с частью первой статьи 273 ГПК, поступивших за пять дней до голосования и в день выборов, дело должно быть не только подготовлено, но и рассмотрено судом по существу в день подачи. По этой категории споров срок подготовки дела к судебному разбирательству продлению не подлежит.

Указанный в статье 167 ГПК семидневный срок подготовки дела к судебному разбирательству по требованиям о взыскании алиментов, о возмещении потерпевшему вреда, причиненного увечьем или иным повреждением здоровья, а также по случаю потери кормильца и по всем требованиям, вытекающим из трудовых правоотношений, продлению не подлежит. По другим категориям дел в исключительных случаях этот срок может быть продлен судьей до одного месяца только по делам особой сложности.

Под исключительными случаями надлежит понимать обстоятельства, по которым предусмотренные судьей действия по подготовке дела к судебному разбирательству не могли быть завершены в пределах семидневого срока или срока, предусмотренного законодательными актами для некоторых категорий дел.[6]

Процессуальный срок на подготовку дела не входит в срок рассмотрения гражданского дела по существу. Подготовка дела к судебному разбирательству должна быть проведена не позднее чем в семидневный срок со дня возбуждения гражданского дела. В исключительных случаях по делам особой сложности, кроме дел о взыскании алиментов, возмещении вреда, причиненного увечьем или иным причинением здоровья, либо смертью кормильца, и по требованиям, вытекающим из трудовых правоотношений, указанный срок может быть продлен до одного месяца по мотивированному определению судьи. Продление производится по делам, требующим проведения экспертизы, направления судебного поручения, истребования доказательств от граждан и организаций. Такое продление производится по инициативе суда или лиц, участвующих в деле.

Для того чтобы процессуальный срок на подготовку гражданского дела к судебному разбирательству был соблюден всеми участниками гражданского дела и не нарушался, необходимо законодательно ограничить их во времени на произведение каких-либо процессуальных действий. В случае нарушения участниками гражданского дела процессуальных сроков, предусмотреть применение к ним различных мер воздействия.

От того как будет произведена подготовка гражданского дела к судебному разбирательству будет зависеть его своевременное и правильное разрешение. Споры из правоотношений, отнесенные к разрешению гражданского суда общей юрисдикции обладают различной сложностью их рассмотрения. Для разрешения каждого, возникшего спора необходимо определенное время на его подготовку к судебному разбирательству. Действующим законодательством Республики Казахстан предусмотрено в исключительных случаях продление установленного семи дневного срока подготовки гражданского дела к судебному разбирательству. Если рассмотреть содержание статьи 167 ГПК РК по отношению к подготовке гражданского дела по корпоративным спорам, то логически следует, что для достижения цели и выполнения задач по подготовке гражданских дел из-за большого процессуального материала судьей на его изучение будет затрачено намного больше времени, чем на подготовку обычных дел. Также можно сказать и про гражданские дела, которые отличаются своей исключительностью и отсутствием этих споров в практике гражданских судов. В таких случаях, достаточно очевидно, то, что судьей на подготовку этих гражданских дел будет затрачено больше времени, чем установленный

семидневный срок. Формулировка ст.167 ГПК РК о том, что срок может быть продлен до одного месяца по мотивированному определению судьи, дает суду возможность произвести основательную подготовку гражданского дела к судебному разбирательству, выполнив все предусмотренные ст.166 ГПК РК задачи в полном объеме.

Литература

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995г.
2. Гражданский процессуальный кодекс РК от 13 июля 1999 г.
3. № 411-І
4. Манабаева М.А. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству (проблемы теории и практики) автореф. Астана,2010.-С.5.
5. Арбитражный процесс: Компендиум/ отв.ред. В.В.Ярков-А79
6. М.: Инфотропик Медиа,2011-С.156-157.
7. Арбитражный процесс: Учебник/ отв.ред. Д.Х.Валеев и М.Ю.Чельшев. М.: Статут,2010-С.216,122.
8. Нормативное постановление Верховного Суда №21 от 13 декабря 2001 года «О подготовке гражданских дел к судебному разбирательству».

Түйін

Осы мақалады азаматтық істерді соттың іс қарауына дайындау мәселелері туралы сөз болды. Тараптардың келтірілген айғақтары мен соттың іс жүргізулік әрекеттеріне тоқталады. Соның ішінде сотқа дейінгі тергеу заңдылықтары, істі қарау мерзімі, істерді сот қарауына жалты дайындау, соттың іс жүргізуді бастауы қарастырылған.

Summary

In the present article questions of preparation of civil cases in to judicial examining are considered. The attention to the produced evidence of the parties and procedural actions of the judge is paid.

УДК 343.98

А.А. Атамқұлов

Әлеуметтік-гуманитарлық университет, Академиялық инновациялық институт,
Шымкент, Қазақстан

КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ ДАМУЫ – ҚОҒАМДАҒЫ ДЕМОКРАТИЯНЫ КҮШЕЙТЕДІ

Андатпа: Мақалада криминалистика ғылымының дамуы жөнінде жүргізілген зерттеулердің нәтижесі кетіріліп, криминалистика ғылымының дамуы қоғамдағы демократияны күшейтетіні көрсетілген.

Кілттік сөздер: криминалистика, криминалистикалық техника, айғақтық заттар, қоғамдағы демократия.

Қылмыс – адекватты түрде жазалануы тиіс. Осы орайда, жазықсыз адамның айыпталып, жазаға ұшырамауы - қоғамдағы адам құқығының сақталуына, әділетсіздікті болдырмауға ықпал етеді. Адам құқығының сақталуы – демократияның негізгі бір белгісі.

Қылмысты ашу жеңілдігі әр түрлі. Кейде қылмыскер өзі құқық қорғау орнына өз еркімен барып беріледі. Кейде жасалған қылмысты көп адам көріп, көп куәгерлердің айғағымен қылмысты ашу қиындық тудырмайды. Ал, кейбір басқа жағдайда қылмысты ашу оңай шаруа болмай қалады. Алдын-ала дайындалмаған, кенетен жасалған қылмыс кезінде айғақты заттар, әдетте, көп қалады. Себебі, қатты ашу үстінде, немесе, оқыс жасалған қылмыс кезінде қылмыскердің психологиялық күйі орнықсыз болып, не істегенін түсінгеннен кейін, ештеңеге қарамай ізін суытуға тырысады. Әдетте, ол кезде сасқалақтап асығудың арқасында айғақты заттар көп қалады. Мәселен, екі-үш адам бірге арақ ішті делік, ішімдікті көп ішкендіктен олардың арасында жанжал туып, төбелес шығып, кісі өліміне әкеліп соғатын жәйттер жиі кездеседі. Көбінесе, бұл алдын-ала ойластырған қылмыс емес. Не істеп қойғанын түсінген өлтіруші (немесе, өлтірушілер), сасқалақтап уақиға орнынан тез кетуге, немесе

мәйітті тез жасыруға тырысады. Осы кезде, сасқалақтағаннан және мас күйде болғандықтан айғақты заттар көп қалады. Керісінше, алдын-ала ойластырып жасалған қылмыс кезінде айғақты заттар, көбінесе, аз қалады. Себебі қылмыскерлер, алдын-ала ойластырып, із қалдырмайтын шараларды қолданып қимылдайды. Осындай қылмысты ашу ұзақ уақытқа созылуы мүмкін.

Криминалистиканың негізгі зерттеу амалдарын қылмыскерлер жақсы біледі. Беттеріне маска киіп, қолдарына қолқап киіп, иттер із алмау үшін түрлі химиялық заттар сеуіп жасайтын қылмысты ашу оңайға түспейді. Айғақты заттар табылмаған кезде, куәләр жоқ кезде нағыз күдіктінің өзіне де айып тағуға болмайды. Осы кезде, криминалистика неғұрлым жақсы дамыса, сол ғұрлым тергеу жақсы жүріп, қылмыс тез ашылады.

Октябрь революциясынан соң, 1917 жылы, үкімет басына большевиктер келгеннен кейін, құқық қорғау органдарында тазалау жүргізіліп, ақ патшаның полиция жандармериясындағы бұрыннан істейтін тәжірибелі мамандарды жұмыстан шығарып, олардың орнына заңгерлік мамандығы жоқ, тәжірибесі жоқ қарапайым жұмысшылар, колхозшылар, солдаттар мен матростарды жұмысқа қабылдаған. Оларға қояр жалғыз талап - әскерде болу ғана болды. Әскерде қарапайым солдат, немесе матрос болып келген, қылмыс ашу жөнінен еш тәжірибе-түсінігі жоқ жастар тергеуші, милиция қызметкерлері болып жұмыс атқарған. Олар, кей жерлерде, бұрынғы полиция қызметкерлердің, криминалистердің ондаған жылдар бойы жинаған, ұры-қарақшылар туралы картотеканы да лақтырып тастаған жағдайлар болған. Осы кезде, осы жағдайлардың барлығын көрген бұзықтар қылмысты өршітіп жіберген. Әр жерлерде ұйымдасқан қылмыстық топ құрылып, олар қарапайым адамдарға, цех, фабрика, зауыт басшыларына қарақшылықпен шабуыл жасап, салық алып отырған. Қалғандарды қорқыту үшін, көнбеген адамдарды жан-ұйясымен қырып жіберу орын алған. Осындай ұры-қарақшылардың жантүршігерлік қатыгездіктерінен қорыққан адамдар, тапқан пайдаларын соларға беріп отырған. Қылмыстық топты басқарған «пахандардың» аттары гүрілдеп, көпке танымал болған. Олардың аттары мақал-мәтел болып кеткен жағдайларға да жеткен. Қылмыстың өсіп кеткені соншалық, олар мемлекет қауыпсыздығына әсер ете бастаған. Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында милиция қызметкерлерінің материалдық базасы өте төмен жағдайда болған. Сондықтан, милиция қызметкерлерінің арасында шығын өте көп болған. Сол кезде, қылмысты ауыздықтау үшін қоғамдық сақшылар «дружинниктер» құрылған. Дружинниктер күндіз зауыт пен фабрикада жұмыс істеп, түнде күзетке шығып отырған.

Қарақшыларды қылмыс үстінде ұстамаса, олардың кінәсін дәлелдеп мойындату қиынға түсіп отырған, себебі криминалистиканың қолданылуы нашар болатын және тәжірибелі криминалистер де аз болатын. Қылмысты ашу үшін дәлелдің орнына тек мойындату қолданылған. Ежелдегі Римнен бастап, қылмыскердің қылмысты мойындауын негізгі әдіс ретінде қолданған. Латынша:

Regina probationum (рэгина пробационум). Қылмыскер қылмысты мойындағанда барлық тергеу жұмыстары аяқталып, тоқтатылып, іс сотқа жіберіліп отырған. Сол қиын жылдары, криминалистика мен тергеудің техникалық тұрғыдан жақсы дамымағандығынан және криминалистиканың материалдық базасының нашарлығынан, қылмысты ашуды тездету үшін және қылмыс санын азайту үшін, айыпкерді мойындату әдісі көбірек қолданылған.

Тарихшылар бұл әдістің авторлығын ССРО-ның Бас прокуроры Андрея Януарьевич Вышинскийге (1883—1954) береді, себебі ол күдіктілерді (кейде, күдікті еместілерді де) қинап, зорлықпен мойындатудың өзінше теориясын құрып, «Мойындау – дәлелдеудің патшасы» («Признание – царица доказательств») – деген ұғымды қолдап, ендірген. Осыны өздерінің естеліктерінде ССРО-ның ірі саяси қайраткерлерінің бірі, көп жылдар бойы Кеңес Одағының сыртқы істер министрі болған Андрей Андреевич Громыко және жазушы Аркадий Ваксберг жазған болатын. Шындығына келетін болсақ, сезікті адамдарды күшпен мойындатуды Вышинскийден бұрын РСФСР Прокуроры (1928 жылдан бастап) Николай Васильевич Крыленко (1885—1938) жақтаған болатын. Атап айтқанда, «Пром-партияның» ісінде мемлекеттік айыптаушы (4 желтоқсан 1930 ж.) Н.В.Крыленко айтқан болатын: - «...Барлық жағдай кезінде, қанша дегенмен, ең жақсы айғақ – айыпталушының сана сезімі...» («...Лучшей уликой при всех обстоятельствах является все же сознание подсудимых...»).

Күдіктілерді қинап, азаптауды А.Я.Вышинский іс жүзінде қолдағанмен, бірақ ол өзінің баспаға жариялаған еңбектерінде «Мойындау – дәлелдеудің патшасы» деген ұғымды қолданбаған. Өзінің «Теория судебных доказательств в советском праве» (1946 ж. жарық көрген) атты еңбегінде ол, күдіктінің мойындауын «дәлелдеудің патшасы» деген ұғымды қате деп келтірген. Ол өзінің кітабында былай деп жазады: - «... мойындау азаптаудың нәтижесінде орын алғанмен, күдікті, немесе айыпталушының мойындауы бұлтартпайтын дәлел ретінде қабылданған...», содан соң ол күштеп мойындатуды «...ортағасырлық процессуалдық құқық...» -деп те атап көрсеткен. А.Я.Вышинскийдің

кейіннен бұлай жазуын өзін-өзі ақтау деп қарастыруға болады. Себебі, 1937-38 жылдардағы репрессия кезінде барлық үкім бұл кісінің қолынан өткені белгілі. Кейіннен өзін-өзі ақтауға тырысқанмен, тарихты алдауға болмайды ғой. Осылай азаптаудың нәтижесінде мойындатудың арқасында қазақтың не-бір жайсаң, ұлы, кеменгер зиялы қауымы құрбан болған. Мысалы, Ахмет Байтұрсынов, Ілияс Жансүгіров, Нәзір Төреқұлов, Сұлтанбек Қожанов, Мұхаметжан Тынышбаев, Мыржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Тұрар Рысқұлов, Әлейхан Бөкейханов, Темірбек Жүргенов, Сәкен Сейфуллин және де басқа қазақтың бетке ұстар, халықтың қамын ойлаған ойшылдарын тергеуді шала-шарпын жүргізіп, күштеп мойындатып, атып жіберген. Ал, көпке танымал емес, қарапайым адамдардың жазықсыз кесіліп кеткені өте көп. Вышинскиймен қатар, адамдарды қинап мойындатуды ССРО Ішкі істер Наркомы Н.Ежов та кеңінен қолданған.

Енді, азаптау арқылы, көбінесе, кінәсіз адамдарды қыру неліктен орын алғанын зерттейтін болсақ, мұның себебі көп. Алдағы уақытта да бұл мәселенің талай рет көтерілетіні сөзсіз. Шындығына келетін болсақ, Жапония, Англия сияқты мемлекеттерді географиялық картада тауып бере алмайтын, ол елдердің азаматтарын өмірі көрмеген, шетелге шықпаған адамдарды сол елдердің шпионы деп айыптап атып жіберу - үлкен қылмыс екені күмәнсіз. Сол кездегі заң орындарының, күдіктілерді (кейде, көбінесе, жазықсыз адамдарды) зорлап мойындату – құқық қорғау органдарының тергеу жұмыстарының дәрменсіздігінің белгісі. Оның негізгі себептерінің бірі – криминалистиканың нашар дамуы болып табылады. Репрессия және Ұлы Отан соғысының кейінгі жылдарындағы құқық қорғау органдарының материалдық жағдайы мен халі, көптеген документалды және әдеби шығармаларда суреттелген. Басқаны былай қойғанда, жұрттың көбісі көрген, танымал, ел аузында аңыз болып кеткен «Место встречи изменить нельзя» сериалының кейіпкерлеріне келейік. Бұл шығарманы кездейсоқ адам қиялынан жазған жоқ. Бұл шығарманың авторы көп жылдар бойы милицияда (уголовный розыскте) қызмет атқарған Аркадий Вайнер деген кісі. Ол адам бұл шығарманы, өзінің естеліктерінің негізінде жазған. Негізгі кейіпкер – көрермендердің сүйіктісі, милиция капитаны Глеб Жеглов. Ол – соғысқа қатысқан, өз ісіне берілген, қажет болса, қылмыскерлерді ұстау кезінде жанын құрбан ететін батыл адам. Милиция жұмысында да абыройлы болған қызметкер. Міне, сондай алдыңғы қатардағы милиция қызметкерінің өзі, қылмысты ашу кезінде өрескел заң бұзушылыққа барады: - бір эпизодта, Жеглов «Кирпич» атты шпананың қалтасына әмиян салып жіберіп, «қамаймын» -деп қорқытып, қажетті деректерді алады; - екінші эпизодта, Жеглов кісі қолынан өлген әйелдің кәрі және өте момын бұрынғы күйеуін, жазықсыз болса да қамап қойып, соттауға дейін апарды. Тек басқа тергеушінің (Шарапов) әрекетінің арқасында нағыз қылмыскер («Фокс» атты бандит) ұсталып, өлген әйелдің жазықсыз бұрынғы күйеуі қамаудан босатылады. Міне осындай заң бұзушылықтар – дәлелдеу базасының әлсіздігінен орын алады.

Мысалы, өткен ғасырдың 60 жылдарында, N қаласының жанындағы ауылда совхозда бухгалтер болып істейтін әйел азаматтың өлтірілгені туралы ақпарат шығады. Әйелдің қан-қан болған іш киімі және қанның ізі бар үш балта табылады. Өлген әйелдің бірге тұратын інісімен жиі ұрысатынын көршілері айтады. Осы деректердің арқасында әйелдің інісін тергеуге алып, қамап қойып, кінәсін мойындатып соттап жібереді. Кінәлінің мойындауы бойынша, тергеу, «ол әпшесін балтамен шауып өлтіріп, мәйітті үйдегі пешке жағып жіберген» - деген қорытындыға келеді. Алайда, бірнеше жылдан соң «өлген» әйел аман-есен табылады. Кейіннен анықталғандай, әйел жұмысында біраз ақшаны жымқырып, кейін «тексеру келеді» деген хабарды есіткен соң көңілдесімен басқа қалаға қашып кеткен. Ізін суыту үшін өзінің өлімін киіміне қан жағып, инсценировка жасаған. Міне осылай қылмысты тез ашу үшін, көп басты ауыртпай, икемге келген күдіктіні зорлап, қинап мойындатып, жазықсыздан-жазықсыз соттап жіберген. Бұл істе бірнеше өрескел заң бұзушылық орын алған: - біріншіден мәйіт жоқ; -екіншіден, бір адам кісі өлтіру үшін үш балтаны неге қолданған; -үшіншіден, киімдегі және балталардағы қанға мұқият сараптама жасалмаған; - төртіншіден, егер, мәйітті жану кеңістігі ұзын пешке (мәйіт бірден сиып кететін) жағатын болса, онда пештің қабырғасына кетпейтін жылтыр майлы күйе жабысып қалады. Оны қырnap кетіру мүкін емес. Егер, мәйітті бөлшектеп кішкентай пешке жағатын болса, онда бір тоннадай керосин, немесе солярка қажет және мәйітті бірнеше күн бойы жағу керек болады. Сонымен қатар, мәйітті үйдегі пешке жаққанда оның иісі бүкіл ауылға тарайтыны сөзсіз. Соттың қорытындысында киімдегі және балталардағы қанды «адам қаны екені анықталды» -деп қоя салған, ал оның сол әйелдікі ме жоқ басқа адамдікі ме - анықталмаған.

Міне, осындай жағдайлар халықтың құқық қорғау органдарына сенімсіздігін тудырып, қоғамдағы адам құқығын сақтау мен демократияны әлсіретеді. Осының барлығы дәлелдеу базасының нашарлығынан, криминалистиканың дамымауынан орын алады.

Барлық қоғамдағы қылмыс жақында пайда болған жоқ. Қылмыс - ең бірінші саналы адам пайда болғаннан бері орын алып келеді. Барлығын былай қойғанда, діни кітаптарда келтірілген Адам ата мен Хауа ананың үлкен баласы Каин қызғаныштан інісі Авельді өлтірген. Мұны адамзат тарихындағы ең алғашқы кісі өлтірген қылмыс деп қарастыруға болады. Шындығында, Авель мен Каин болған ба, жоқ па басып айту қиын. Менімше, діни кітаптарда осы уақиғаны келтіру себебі - адамның психологиясының күрделілігін, адамзат қоғамында қылмыстың ертеден орын алатындығын, адамның әр-түрлі факторлардың арқасында аффект жағдайына түсіп қылмысқа баратындығын көрсету болып табылатын сияқты. Әдетте, аффект (адам өзін-өзі басқара алмайтын күй) әр-түрлі себептердің нәтижесінде орын алады. Мысалы, қатты ашу, ыза, кек қайтару әрекеті, қызғаныш - адамның психологиясына қатты әсер етіп, адамды қылмыс жасауға итермелейтін жағдайлар көп кездеседі. Осындай күйге түскен адамдар, көбінесе, не істеп қойғанын білмей қалатын жағдайлар да кездеседі. Адамның осындай күйге түсуін арақ-шарап ішу және есірткі қолдану тездетіп, үдете түседі. Әдетте, бір адамнан зәбір көрген адам, өзін-өзі тоқтатып, сабырлыққа бой ұрып, сол болған уақиғаны ұмытуға тырысады. Кейіннен өзін зәбірлеген адаммен дұрыс амандасып, кейде бірге жұмыс атқарып, кейде араласып кететін жәйттер көп орын алады. Адамның миының ойлау қабілеті, зейіні, есі - болған уақиғаны ұмытпай еске сақтайды. Әсіресе, қатты қуаныш, шаттық, немесе қатты ұрыс-жанжал болған кезде алынған ақпарат адамның есінде өте ұзақ уақыт бойы сақталады. Біреуден зәбір көрген адам өзін-өзі басып тоқтатқанмен, ішімдік, есірткі қолданғанда сол уақиға есіне қайта түсіп, қылмысқа апаратын жәйттер көп кездеседі. Қиын жан ұяларда, көбінесе, әшейін күнде тыныш тату-тәтті өмір болғанмен, күйеуі ішіп алғанда әйелін сабайтын жағдайлар да тұрмыста жиі орын алады. Оның аяғы үлкен қылмысқа апаратыны күмәнсіз. Аффект жағдайында жасаған қылмыстар, көбінесе, көп ұзамай ашылады. Біріншіден, бұл жағдайда қылмыс жасаған күдікшелер ең алғашқы тергеудің кезінде-ақ істеген қылмысын мойындайды, немесе, қылмыскер өзі құқық қорғау орындарына барып беріледі. Мысалы, 2012 жылы Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі қалада мектеп мұғалिमасын күйеуі, балалардың көзінше пышақтап өлтіріп, өзі барып полиция қызметкерлерінің қолына берілген. Ол, қылмысты қызғаныш негізінде жасаған. Психологияға жүгінетін болсақ, аффект жағдайында қылмыс жасаған қылмыскердің (әсіресе, жақын адамдарын өлтірген кезде) қылмысты жасаудың алдында бойын ашу мен ыза кернейді, ал қылмыстан соң, не істеп қойғанын сезінген соң, ол өкінішке ұласады. Мұндай жағдайда қылмыскер, қылмыс істеп болғаннан соң өзіне-өзі қол жұмсайтын жағдайлар да көп кездескен.

Жалпы айтқанда, қылмыстың түрі көп, бірақ оларды негізгі үш топқа бөлуге болады:

- біріншіден, абайсызда жасалған қылмыс. Мәселен, көшені кесіп өтіп жатқан адамды байқамай қалып қағып кеткен жүргізушілер. Олардың, алдын-ала, қылмыс жасаймын деген ойлары болған жоқ. Келеңсіз уақиға күтпеген жерден болды. Бұл жағдайда криминалистер тек жүргізуші тоқтамай ізін суытқанда ғана іске араласуы мүмкін. Зардап шегушінің киімінде және уақиға орнында қалған іздер мен ұсақ бөлшектер бойынша қашып кеткен автокөліктің маркасын анықтау – криминалистердің жұмысы.

- екіншіден, аффект жағдайында жасалған қылмыс. Жоғарыда келтіргендей, мұндай қылмысты ашу онша қиындық тудырмайды.

- үшіншіден, алдын-ала ойластырып, мұқият дайындалған қылмыс. Криминалистердің шеберлігі, біліктілігі осы кезде керек болады. Алдын-ала жасалған қылмыс кезінде, көбінесе, қылмыскерлер тергеуді басқа жолға түсіріп жіберуге тырысады. Мәселен, А есімді бизнесменнің Б есімді азаматпен жауласып, соттасып жүргені көпке белгілі болады. Осыны пайдаланып, қылмыскерлер А-ның үйіне қарақшылықпен шабуыл жасап тонап, өлтіріп, қолданылған суық қаруды Б-ның қорасына тастаған. Айғақты зат Б-ның үйінен табылғаннан соң, осының нәтижесінде, Б тергеуде алынып, бірнеше ай бойы (нағыз қылмыскерлер ұсталғанша) түрмеде отырған.

Қылмыскерлер мен құқық қорғау орындарының арасында үздіксіз күрес пен жарыстың орын алатыны тарихи белгілі нәрсе. Құқық қорғау орындары қылмысты ашып, айғақты заттарды табудың жаңа әдістерін ойлап жатса, қылмыскерлер айғақты заттарды қалдырмау амалдарын қарастырады. Өкінішке орай, құқық қорғау орындарының айғақты заттарды табу жөніндегі жаңа тәсілдері, көп ұзамай қылмыскерлерге белгілі болады да, олар осыған қарсы амалдарды қарастырады. Осы жөнінен түрлі әдеби шығармалардың және телесериалдардың қылмыскерлерге көмегі тиіп жатқанын да айту керек. Мысалы, Ресей теле арналарында жүретін және видеокассеталарда жазылған детективті фильмдерде криминалистердің амалдары, қолданылатын техникалық құралдары толық келтірілген. Осының бәрі болашақ қылмыскерлер үшін дап-дайын оқу құралы болып табылады. Осыдан ондаған жыл бұрын АҚШ-тың бір қаласында, көп уақыт бойы кісі өлтіргіш маньякты ұстау мүмкін болмайды.

Маньяктың іс-әрекеті полиция қызметкерлерін үнемі қапы қалдырып, оны ұстау өте үлкен қиындық туғызған. Қала халқы қорқып, полиция қызметкерлеріне наразылық білдіріп, көшеде қоларына плакаттар алып, митингтер ұйымдастыра бастап, наразылық шерулер жасаған. Полиция қызметкерлерінің, түрлі жасақшылардың әрекетінен түк шықпаған. Кейіннен, бұл қылмыс ойламаған жерден, кенеттен ашылған. Мәселе былай болған, бір полиция қызметкерінің қолына кісі өлтіргіш маньяк туралы жазылған детективті роман түседі. Полиция қызметкері романды оқи отырып, қаладағы маньяктың іс-әрекеті роман кейіпкерінің іс-әрекетін қайталайтындығын анықтаған. Содан соң, полиция қызметкерлері романды зерттеп, маньяктың келесі қадамын болжап біліп, оны ұстаған. Тергеу кезінде маньяк, істеген қылмыстарын осы романның сюжеті негізінде жасағанын мойындаған.

Криминалистика ғылым ретінде тергеу практикасының және арнайы сараптау мекемелерінің тәжірибесінің негізінде пайда болып, дами бастаған. Криминалистика ғылымы біреудің мансабынан емес, біреудің қолдауымен емес, өмірдің, қоғамның мұқтаждығынан пайда болған ғылым.

Криминалистиканың арнайы мекемесі 1922 жылы қылмыстық іздеу аппараты жанынан ұйымдастырылды. 1923 жылы соттық сараптау кабинеттері құрылды, ал кейінірек Харьков, Киев, Одесса қалаларында криминалистиканың ғылыми-зерттеу институттары ұйымдастырылды. Криминалистиканың ғылыми-зерттеу институты 1929 жылы Белоруссияның астанасы Минск қаласында да ашылды. Осындай арнайы ғылыми-зерттеу институттары ашылғаннан соң, криминалистика жеке ғылым саласы болып дами бастады. Әдетте, ғылыми-зерттеу орталықтары ашылған кезде, арнайы зерттеулер жүргізіліп, олардың нәтижелері көріне бастайды.

1935-1936 жылдары криминалистиканың алғашқы оқулығы жарық көрді. Криминалистика басында қылмысты ашу кезінде техникалық құралдарды пайдалану туралы ғылым болып қалыптасты. Кейіннен техникамен қоса криминалистиканың тактикасы және методикасы да жасалынды. Криминалистиканың маңызды мәселелеріне қатысты ғылыми монографиялар тәжірибелік нұсқаулар, арнайы ғылыми-методикалық мақалалар көптеп шыға бастады.

Ұлы Отан соғысынан (1941-45) кейінгі жылдарда Кеңес Үкіметі барлық ғылым салаларын қаржыландыруды бастаған, криминалистика да қаржыландыру көзінен құр қалған жоқ, сондықтан, криминалистиканың ең қатты дамыған кезеңдерінің бірі, соғыстан кейінгі жылдар болды. Бұл кезеңде тергеулік, соттық және сараптау практикасы жан-жақты әрі терең зерттеліп, талданып, оның негізінде қылмысты тергеу мен алдын алудың техникасы, тактикасы және әдістемесі жөнінен көптеген нормативтік құжаттар, әдістемелік құралдар, кеңестер жасалды.

Қылмыспен күресте жаратылыстану және техника ғылымдарынан алынған мәліметтер кеңінен қолданылып, криминалистика жөнінен көптеген еңбектер басылып шықты.

Сол кезде криминалистикалық мекемелердің ғылыми-зерттеу институттарының қуатты жүйесі жасалды. Еліміз егемендік алғаннан кейін, әсіресе соңғы жылдары криминалистика екпінді түрде даму кезеңін басынан өткеруде. Сондықтан да криминалистиканың қылмысқа қарсы күреске қосар үлесі жылдан-жылға артып отыр.

Криминалистика ғылымының да басты міндеті қылмыспен тиімді түрде күресті барынша күшейту болып табылады. Бірақ, жалпы міндеттен туындайтын және де тек криминалистикаға ғана тән арнайы міндеттерге тоқталып, осы салаларды жетілдіріп, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жаңа жоғары деңгейге көтеру қажет. Олар криминалистиканың ерекшеліктерін бейнелеуі тиіс.

Жоғарыда көрсеткендей, криминалистикада жиі қолданылатын саусақ ізі, мәйіттің тырнағындағы тер-майлардың құрамы және тағы басқа тәсілдері қылмыскерлерге белгілі, сондықтан криминалистердің алдында айғақтарды табу жолында жаңа техникалық әдістерді ойлап тауып, қолдану міндеті тұр. Тағы бір айтатын жағдай, бұл әдістер және оларды қолдану тәсілдері қанша уақыт құпия болса, сонша уақыт оларды қолданудың нәтижелілігі жоғары болады. Айғақты заттарды табу жөніндегі жаңа тәсілдер физика, химия, биология, ақпаратты технология ғылымдарының соңғы жетістіктеріне сүйеніп жасалуы тиіс. Сондықтан, криминалистердің осы ғылымдардың соңғы жаңалықтарына көп көңіл бөліп, хабардар болулары – заманның талабы.

Іргелі ғылымдар жыл сайын жетілдірілуде. Физика мен химияның соңғы жетістіктерінің бірі – нанотехнология. Нанотехнология АҚШ, Жапония, Германия секілді алдыңғы қатардағы елдерде жақсы дамып келе жатыр. Нанотехнологияның мүмкіншіліктері үлкен, бірақ Қазақстанда нанотехнологияға көңіл бөлу 2007-2008 жылдан басталады. Осы жылдардан бастап нанотехнология салаларындағы зерттеулерге қаржы бөліне бастады. Нанотехнологияны зерттеп қолданудың ұйытқысы Ел Басы болды. Ол өзінің бір сөзінде: «... нанотехнологияның болашағы үлкен, нанотехнологиялық зерттеулерге қаржы бөлу керек. Қазақстан ғалымдары ең болмағанда нанотехнологияның не екенін түсінуі керек...» (...нанотехнология имеет большой будущее, надо финансировать исследования в

области нанотехнологии. Я хочу, чтобы казахстанские ученые хотя бы имели представление о нанотехнологии...) – деп атап көрсеткен.

Ел Басының бұл сөзінің үлкен көрегендік, алдағы кезді дұрыс болжау екені күннен-күнге айқындалуда. Наноөлшемді заттардың (10^{-9} м) қасиеттерін зерттеп, оны қолдану ғылым мен техниканы алға жетелейтіні сөзсіз. Бұл ғылымның саласын криминалистикада қолдану – айғақты заттарды табуда көп көмегін берері күмәнсіз.

Сонымен, қылмысты ашу кезінде бұлтартпайтын айғақты заттарды табу – қылмыскерлерді мойындатып, қылмысты ашудың ең демократиялық жолы. Айғақты заттарды табу үшін басқа іргелі ғылым салаларының жетістіктерін пайдалану – криминалистика ғылымын дамытады және қоғамдағы демократияны күшейтеді.

Резюме

В статье приведены результаты исследований по развитию криминалистической науки и показана, что развитие криминалистической науки способствует демократизации общества.

Summary

Results of researches on development of criminalistic science are given in article and is shown that development of criminalistic science promotes democratization of society.

УДК 347.961 Нотариат

Л.Т. Бектурова - магистрант
ЮКГУ им М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПРЕВЕНТИВНЫЙ ХАРАКТЕР НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические аспекты превентивной функции нотариата как публично-правового, правозащитного и правоприменительного института. Также в статье обосновываются предложения по расширению компетенции нотариуса с целью наиболее эффективной защиты прав участников гражданского оборота.

Ключевые слова: квалифицированная юридическая помощь, защита прав, доказательственная сила нотариального акта, медиация, установление некоторых фактов, имеющих юридическое значение.

Развитию нотариата в Казахстане препятствует непонимание потенциала и природы данного института. Отличительной чертой нотариальной деятельности является ее превентивный, профилактический характер.

Согласно [статье 1](#) закона Республики Казахстан «О нотариате» нотариат в Республике Казахстан - это правовой институт по оказанию квалифицированной юридической помощи, обеспечивающий защиту прав и законных интересов физических, юридических лиц путем совершения нотариальных действий. «Нотариус – это публичное должностное лицо, получающий полномочия от государства, реализующий от его имени и под его контролем» [1]. Нормы, регулирующие организацию и деятельность нотариата, тесным образом связаны с такими отраслями законодательства, как гражданское, гражданское процессуальное, семейное, земельное, трудовое, жилищное и др. Так, во всех этих отраслях права еще в момент возникновения правоотношения можно предупредить спор в дальнейшем.

Наиболее подробно превентивный характер нотариата рассматривает доктор юридических наук, профессор И.В. Москаленко.

По мнению И.В. Москаленко, немецкая правовая доктрина наиболее верно определяет основные признаки превентивного юридического обслуживания: его профессиональный характер, организацию государством, направленность на предотвращение споров, исполнение в частноправовой сфере.[2]

Эти универсальные положения применимы в отношении нотариата не только Германии, но и другой страны с нотариатом латинского типа, в том числе казахстанского нотариата. В целях более полного понимания особенностей нотариата в системе государственных и негосударственных институтов, представляет теоретический и практический интерес германская доктрина, в соответствии с которой нотариат является органом, действующим в сфере превентивного юридического обслуживания.

В отечественной доктрине также признается, что деятельность нотариата носит предупредительный характер. В отличие от суда, нотариат выполняет функции, направленные на закрепление гражданских прав и предупреждение их возможного нарушения в будущем. [3]

Органы государственной власти Европейского сообщества также отождествляют нотариальную деятельность с превентивным правосудием, отмечая функцию предупредительного правосудия, нотариат выполняет функцию как общей, так и частной превенции, минимизируя вероятность с последующим нарушением частного права и с возникновением спора. В качестве органа превентивного правосудия институт нотариата выполняет функцию по обеспечению и защите прав граждан и юридических лиц, способствуя формированию и четкому закреплению взаимных прав и обязанностей субъектов гражданских правоотношений, внося в них определенность, юридическую непротиворечивость.

Осуществляя содействие разрешению правовых конфликтов, нотариусы:

- обеспечивают доказательства;
- формируют предпосылки для выдачи судом судебного приказа;
- обеспечивают формирование непротиворечивой и полной доказательственной базы (в силу официального характера нотариальных актов и путем участия в деле в качестве свидетелей и третьих лиц).

В современных условиях исследование особой роли нотариата в механизме правоприменения, анализе задач, позиций, полномочий, процессуальной регламентации, юридического статуса принимаемых документов приводит некоторых исследователей к выводу о видимом сходстве нотариата и суда [4].

Справедливыми являются указания на сходные черты, которых много у нотариата и правосудия. К таковым относятся как организационные, так и функциональные принципы (публичность, законность, независимость при рассмотрении и разрешении дела) [5].

Деятельность нотариуса во многом вписывается в процессуальную модель правосудия, в судебную процессуальную форму и позволяет говорить о нотариальном процессе как альтернативе судебному гражданскому процессу [6].

По мнению некоторых авторов процессуальная форма нотариальной деятельности сравнима с формой особого производства: «Имеются совершенно аналогичные институты – подведомственность, подсудность, порядок возбуждения производства и другие в указанных формах защиты и охраны права». [7]

Некоторые исследователи например, указывают на три области, сближающие нотариат с судами:

- 1) публично-правовая сфера деятельности. И нотариат, и суды осуществляют свои полномочия от имени государства.
- 2) общность принципов организации и деятельности нотариата и судов: законность, независимость, беспристрастность при осуществлении производства.
- 3) общегосударственный статус нотариата и суда. [8]

Предупреждение правонарушений, обеспечиваемое нотариатом, служит обоснованию концепции нотариата как формы предупредительного правосудия. Однако следует заметить, что эта теория подвергается критике. Приводимые же контраргументы формально неопровержимы, поскольку базируются на конституционном положении о том, что правосудие осуществляется только судом. Но надо понимать, что отождествлять суд и институт нотариата нельзя. Нотариат как публично-правовой институт не осуществляет правосудие и имеет четкое отличие от органов судебной системы по компетенции. Предупредительное правосудие, осуществляемое институтом нотариата, представляет собой принципиально отличную деятельность. Предупредительное правосудие рассматривается как деятельность, предупреждающая обращение в суд по делам, которые можно разрешить и без судебного разбирательства.

Специалисты обоснованно считают, что развитие нотариата способствует решению проблем доступа к правосудию, по крайней мере, в двух направлениях.

Во-первых, по предупреждению споров на стадии заключения сделки при согласовании ее условий, тем самым снижая количество гражданско-правовых споров в будущем.

Во-вторых, облегчая рассмотрение споров и процесс доказывания в суде, поскольку нотариальные акты имеют особую доказательственную силу (по своей сути). Нотариальные акты являются письменными доказательствами, заранее созданными в спокойной обстановке при сотрудничестве сторон, когда о разногласиях нет и речи.

Отмечая вышеизложенное, представляется необходимым придать нотариальному акту на законодательном уровне особую доказательственную силу, тем самым отойти от господства свободной системы доказывания в гражданском процессе. На это указывалось и в отчете по законодательству о нотариате в Казахстане комиссии по международному нотариальному сотрудничеству международного союза нотариата. [9]

Доказательственная сила нотариального акта проявляется в трех аспектах:

Во-первых, нотариальный акт является достоверным и полностью доказывает содержащиеся в нем положения в силу закона, то есть вне зависимости от внутреннего убеждения судьи относительно достоверности его положений и достаточности нотариального акта для доказывания приведенных в нем юридических актов и фактов.

Во-вторых, достоверность положений нотариального акта может быть оспорена только с помощью специальной процедуры подачи заявления о подлоге.

В-третьих, подлинность происхождения нотариального акта от подписавших его лиц.

Представляется важным отметить, что в соответствии с данными, приводимыми некоторыми авторами, развитая система нотариата позволяет снизить государству затраты на осуществление правосудия в 3–5 раз, уменьшает спорность гражданского оборота, облегчает и ускоряет рассмотрение гражданских споров в судах [10].

Еще одно направление по расширению компетенции нотариуса, заслуживающее внимания, изложено в статье Шарафетдинова Н.Ф., в которой предлагается наделить нотариусов правом совершения нотариальных действий по установлению некоторых фактов, имеющих юридическое значение. Делается это в соответствии со следующими задачами, которые приводятся автором статьи:

1) повышение эффективности нотариата как правоприменительного и правозащитного института;

2) повышение эффективности государства по выполнению конституционной обязанности защиты прав и законных интересов субъектов гражданско-правовых и иных отношений;

3) снижение нагрузки на судебную систему.

В вышеуказанной статье даются практические основания для введения нового нотариального действия: «Нотариус обладает необходимым статусом и процессуальным инструментарием, необходимым для установления фактов, имеющих юридическое значение.

Действуя от имени государства, нотариус вправе истребовать документы, необходимые для совершения нотариальных действий, направить документы на экспертизу. Нотариусы уже совершают нотариальные действия, в известной степени близкие к установлению фактов, например, нотариальное свидетельствование фактов и нотариальное обеспечение доказательств» [11].

Объективные причины, по которым нотариусы были бы не способны совершать действия по установлению некоторых фактов, имеющих юридическое значение отсутствуют, а потребность в расширении компетенции нотариуса является актуальной, малая часть всего потенциала института нотариата действительно используется.

Справедливо и мнение о возможности внесения поправок в законодательные акты РК с наделением нотариуса функциями медиатора. Процедура медиации является достаточно новым в отечественной правовой науке явлением для правового регулирования споров в досудебном или внесудебном порядке с использованием помощи третьего лица (посредника). Нотариус в силу своего статуса, своих профессиональных обязанностей и, наконец, своей квалификации имеет все инструменты для того, чтобы успешно исполнять роль посредника между сторонами. По мнению судьи Верховного Суда РК Ж.Архаровой. Не воспользоваться уникальной сетью профессиональных юристов, каковыми является современный нотариат, для широкомасштабного внедрения медиации просто недопустимо. [12]

Нотариат с давних пор, квалифицированно, объективно и беспристрастно защищает законные интересы граждан и организаций. Предупредительный характер нотариата и созданные гарантии добросовестного выполнения нотариусами своих обязанностей позволяют государству получить эффективную структуру без каких-либо дополнительных затрат.

Как институт превентивного правосудия нотариат, безусловно может успешно содействовать досудебному урегулированию гражданского правовых споров.

Очевидна превентивная функция нотариата, следовательно, необходимо реализовать потенциал путем внесения изменений в законодательство, в частности передачи нотариату гражданско-правовых дел бесспорного характера, что упростило бы производство по таким делам и значительно уменьшило бы нагрузку судей, что позволило бы отправлять правосудие на еще более высоком качественном уровне, а также закрепить законность и достоверность нотариального акта, предусмотреть, что факты, права и сделки, удостоверенные или засвидетельствованные в нотариальном акте в соответствии с требованиями закона, предполагаются соответствующими действительности и освобождают лицо, представившее нотариальный акт, от дальнейшего доказывания их достоверности, что соответствует практикам многих стран, входящих в систему латинского нотариата.

Подводя итоги, хочется отметить, что вопрос превентивного характера нотариальной деятельности требует тщательной проработки, как на теоретическом уровне, с учетом специфики казахстанской теории права, так и на практическом, путем законодательного закрепления некоторых положений, четко и ясно определяющих профилактически-предупредительный характер нотариальной деятельности.

Литература

1. Законодательные, нормативно-правовые акты Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155 «О нотариате». Шымкент: ТОО «Нұрдана-LTD» 2012.С.387
2. Москаленко И.В. Нотариат: модель юрисдикции. Превентивный, правоохранный механизм реализации гражданского (частного) права. Москва: Фонд развития правовой культуры. 2007.С. 36. (Библиотека «нотариального вестника»);
3. Идрышева С.К. Нотариат Республики Казахстан :Учебное пособие. Алматы: Жеті Жарғы , 2013.С. 21
4. Черемных И.Г. Нотариат и нотариальное право России / под ред. Г.Г. Черемных. М. 2007. С. 54.
5. Репин В.С. Настольная книга нотариуса (теория и практика). М.: Юридическая литература, 1994. С 7; Черемных Г.Г. Развитие нотариата как системы органов превентивного правосудия // Нотариальный вестник. 1998. № 12. С. 40–43.
6. Денисова Н.Э. Нотариат в Российской Федерации: учебник. М.: Проспект, 2003. С.10.
7. Треушников М.К. Современные проблемы гражданского и нотариального процесса// Нотариальный вестник. 1998. № 9. С. 37.
8. Грядов А.В. Доказательственная сила в праве России и Франции // Нотариальный вестник.
9. 2009. № 10. С. 43.
10. Комиссия по международному нотариальному сотрудничеству международного союза нотариата . Отчет по законодательству о нотариате в Казахстане// Бюллетень нотариуса .2013.№6 С. 6
11. Медведев И.Г. Российский нотариат в изменяющейся государственной и правовой системе России: современное состояние и перспективы развития (аналитическая записка) // Нотариальный вестник. 2005. № 3. С. 23.
12. Шарфетдинов Н.Ф. Установление нотариусом фактов, имеющих юридическое значение: предложения к проекту федерального закона «Об организации деятельности нотариата в Российской Федерации» // Нотариальный вестник. 2012. № 5.
13. Архарова Ж. Пути совершенствования деятельности нотариата// Бюллетень нотариуса.2013.№1 С. 22

Түйін

Қазақстандық нотариаттың дамуына кедергі келтіретін іргелі мәселелер идеологиялық және теориялық салаларда орын алып отыр. Олардың ішінен түсінбеушілік және соның нәтижесінде орын алып отырған азаматтық айналымды құқықтық реттеудегі нотариат институтының әлеуетін бағаламау сияқты жайттар орын алып отыр. Біздің ойымызша нотариаттың мұндай жағдайының негізгі себебі – қоғамның санасында нотариат табиғатын, оның қызметтерін, сәйкесінше, азаматтық-құқықтық және басқа да қатынастарда оның рөлі мен маңыздылығын түсінуге қатысты нақты түсініктің жоқтығы болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстандық нотариаттың теориясы мен практикасында қазіргі заманғы теория мен тәжірибедегі ғылыми зерттеулердің жаңа күшпен талап етілуінде болып отыр. Аталған зерттеулер нотариаттың сапалы дамуының, оның өкілеттігінің заңнамалық кеңейінінің негізі болуы тиіс. Олардың ішінен маңызды орын нотариаттың алдын алу-профилактикалық қызметіне бөлініп отыр, өйткені бұл сала оның маңызды функциясының бірі. Нотариат туралы заңда нотариалды қызмет мақсаты ретінде құқық қорғаудың орын табуы нотариаттың құқық бұзушылықтың алдын алу, азаматтық құқықтық қатынастардың тұрақтылығы мен жанжалсыздығына кепілдік туғызу сайманы

ретіндегі тағайындалымына сәйкес келеді. Жалпы түрінде нотариалды білікті көмек алдын алушы сот төрелігі ұғымымен берілуі мүмкін.

Summary

Fundamental problems preventing the development of the Kazakhstani notariat are available in ideological and theoretical areas. Among them misunderstanding and, as a result, underestimation of the potential of the notary's institute in legal regulations of civil transactions can be noted. The main reason of such condition of the notariat, in our opinion, is absence of adequate understanding of the notary's nature, its duties, and accordingly its role and importance in civil, legal and other relations in public consciousness. Currently, contemporary scientific investigations in theory and practice of the Kazakhstani notariat are required with renewed vigour. These investigations should become the foundation for qualified development of notariat, legislative expansion of its competence. An important place among them belongs to the preventive activity of the notariat, being one of its important duties. Availability in "the Law on Notariat" protection of rights as an aim of notary activity corresponds to assignment of the notariat as a tool of prevention of law infringements, creation of warranty of stability and unanimous solution of civil legal relations. In common sense, the notary qualified assistance can be expressed by the essence of preventive justice.

ӘОЖ – 541.17

С.О. Бердибеков, С.Д. Калышев, М.Б.Шалдарбекова
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

КӘСІПКЕРЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰЗІРЕТТІ ОРГАНДАРДЫҢ РӨЛІ

Шағын кәсіпкерлікке қолдау көрсету және дамыту бүгінде жаңа заманғы нарықтық экономиканы нығайтуға бағытталған мемлекеттік экономикалық саясаттың басым бағыты болып табылады.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев биыл Қазақстан халқына жолдаған «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында «шағын және орта бизнесті дамыту – ХХІ ғасырдағы Қазақстанды индустриялық және әлеуметтік жаңғыртудың басты құралы» деп атап көрсеткен еді. Ұқсату кәсіпорындарынсыз шикізатпен алысқа бармайтынымыз сонау жылдары-ақ белгілі болған. Шағын және орта бизнес экономиканы дамытумен қатар, адамдарға жұмыс орны екенін де білеміз. Дүние жүзіндегі мойыны озық отыз елдің қатарынан көріну үшін экономиканың осы саласын дамыту керектігі уақыт талабына айналып отыр.

Мемлекет шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға үлкен жағдай жасағанына қарамастан, жергілікті жерлерде негізсіз тексерулер мен қолбайлау кедергілер әлі де болса баршылық. Әрине, әрбір заңды тұлғаның негізгі қажеттілігін өтеу мақсатында нақты істі алға бастыру үшін қоғамдық кеңестер мен кәсіп иелеріне заңды көмек көрсету орталықтары жұмыс істеп тұр. Алайда, басқару орталығынан жасалған мұндай зор мүмкіндіктерсіз, кәсіпкер қашанда дәрменсіз. Сол себепті де, Елбасының арнайы берген тапсырмасы отандық жеке кәсіп иелерінің тынысын ашып, қадамына қарқын қосты деуге негіз жетерлік.

Бақылау және қадағалау органдарының тексере беруі кәсіпкерді алаңдатып, кәсіпорын жұмысын ақсатары сөзсіз. Бұл кәсіпорынды тексере барған мамандар мәдениетіне де байланысты. Тексеруші де, кәсіпкер де кәсіпорын жұмысының жүруіне мүдделес болғаны жөн. Тексерулер жөніндегі кейбір алып-қашпа теріс пікірлер әркімнің өз жұмысына адалдықпен қарамауынан өріс алған болуы керек. Мораторий күшіне енетін жыл тәулігіне жуық уақытта тексеруші, бақылаушы органдармен қатар, кәсіпкерлердің өз жауапкершілігі де жоғары болуы тиіс. Шағын және орта бизнес кәсіпорындары мен мекемелері санитарлық жағдайын барлық талаптар бойынша сақтап отырса, бұл даму тетіктерінің біріне айналарына еш күмән жоқ. Алдағы уақытта біз Дүниежүзілік сауда ұйымына, тағы да басқа халықаралық экономикалық ұйымдарға мүше болғалы отырмыз. Сонда осының барлығы да ескеріледі. Оның сыртында ішкі-сыртқы нарықтағы бәсекеде асығымыз алшысынан тұру үшін Елбасы жариялап отырған мораторийге тек қана жауапкершілікпен жауап беруіміз қажет. Бұл – әрі қолдау, әрі сынақ.

Өндірісті кеңейту талаптарымыз рұқсатнама алу азабымен, бітпейтін әрі-бері шапқынмен тұйықталды. Қағазбастылық, ақпараттық есеп беру, салық салмағы сияқты қолбөгесіндер де қажытады.

Бизнесті жүргізу шараларын жетілдіруде қабылданып жатқан шаралар жайын Өңірлік даму министрлігі Кәсіпкерлікті дамыту саясаты департаментінің директоры Бауыржан Бекешев айтып өтті. Министрлік жақын арада Парламентке «Рұқсаттар және хабарламалар» туралы заң жобасын енгізбек.

Аталған заң кәсіпкерлерге ауыртпалық түсіретін негізсіз рұқсаттарға тосқауыл қоятын болады. Рұқсаттар мен хабарламалардың сыныптарға және қауіптілік санаттарына бөлінген толық тізбесі заңның негізгі ерекшелігі болып табылады. Сонымен қатар, 2014 жылдың 1 қыркүйегіне дейін елімізде Кәсіпкерлік қызмет үшін жағдайды түбегейлі жақсарту мәселелері жөнінде заң жобасы әзірленетін болады. Аталған заң жобасының аясында кәсіпкерлік субъектілерін жоспарлы тексеруді алып тастауды ескере отырып, тексерулерді тәуекелдерді бағалау негізінде ұйымдастыруға көшу жүзеге асырылмақ. Бұл қолданыстағы тәуекелдерді бағалау жүйесін жоюды және мүлде жаңа тәсіл әзірлеуді білдіреді. Жаңа тәсілге сәйкес, мемлекеттік орган (инспектор) бұзушылықтардың орын алу мүмкіндігін бағалау үшін кәсіпкер туралы қолындағы барлық ақпаратты жан-жақты талдауға, одан кейін кәсіпкерді тексеру түріндегі жоғары дәрежелі бақылауды қажет ететін мониторинг жүргізу немесе заңнаманы сақтау қажеттілігі туралы хабарлау жеткілікті болатынын санатқа жатқызуға міндетті болады.

Енді тынысымыз кеңейді деп санаймыз. Бұдан былай тексеріс жүргізу форматы кәсіпкерлерге қойылатын барлық артық талаптарды алып тастайтындай етіп, түбегейлі қайта құрылады. Яғни, талаптардың жалпы саны 30 пайыздан артық мөлшерде азаятыны көңілден шығады. Мемлекеттік органдардың тиімсіз, қолайсыз және өзектілігін жоғалтқан актілерінің күшін жойылатындығы көптен айтылып жүрген жағдай еді. Рұқсатнамаларды автоматты, электронды жүйеде жүргізу де уақыт үнемдеуге септігін тигізеді. Сондай-ақ, кәсіпкерлердің құқығын қорғау мәселесі орынды қозғалып отыр.

Елбасының Стратегияның басты міндеттерінің бірі ретінде кәсіпкерлікті дамытуға қажетті жағдайларды қамтамасыз ету жөніндегі нұсқауы баршамызды қанағат сезіміне бөлейді. Аталған шаралар кешені және саланы дамытуға мемлекеттен қаржы бөлу экономикамыздың өсуіне, жұмыс орындарының көбеюіне, отандастарымыздың әл-ауқатының артуына септік жасайтыны сөзсіз.

Ашығын айтқанда, бізде осы кезге дейін кәсіпкерлер құқығын табанды түрде қорғай алатын тетіктер мен институттар құрыла қойған жоқ. Отандық кәсіпкерлерді алаңдататын басты мәселелердің бірі де осы деуге болады. Бұл жайттың да оң шешімін табатын болғаны жанымызға майдай жақты. Яғни Елбасы атап көрсеткендей, ендігі жерде Қазақстанда кәсіпкерлердің құқығын қорғайтын бизнес-омбудсмен институты құрылмақ. Мұндай дәстүр жоғары дамыған өркениетті елдерде бұрыннан бар. Міне, сондай биік өре мен деңгейге біз де көтеріле алатынымыз ақиқат.

Елімізде орта және шағын бизнестің тұтастай ішкі жалпы өнім өндірудегі үлесі айтарлықтай жоғары емес екені де белгілі. Ал Елбасы мәлімдемесінен кейін бұл меже әжептәуір өсетініне, кәсіпкерлер еңсесінің де әжептәуір биіктейтініне сенім мол. Іс пен жұмысты алаңсыз да тиімді жүргізе білудің жолдары сан алуан. Оның ең басты әрі оңтайлы жолын Мемлекет басшысының өзі соқырға таяқ ұстатқандай айқындап беріп отыр. Жұмысты алаңсыз жүргізуге даңғыл жол ашылып тұр.

Шағын бизнесті мамандандыруды келешекте оларды орта деңгейге көшіру перспективасымен дамыту шараларын қабылдау маңызды болмақ. Осы сектор субъектілерінің банкроттығының айқын тетіктерін енгізген жөн. Шағын және орта бизнес жаңа инновациялық кәсіпорындар төңірегінде дамуға тиіс.

Шағын және орта бизнес – біздегі Жалпыға ортақ еңбек қоғамының берік экономикалық негізі. Оны дамыту үшін жеке меншік институтын заңнамалық тұрғыда нығайтатын кешенді шешімдер қажет. Бизнесті дамытуға кедергі келтіретін барлық енжар құқықтық нормалардың күшін жою керек. Шағын бизнес ұрпақтан-ұрпаққа берілетін отбасы дәстүріне айналуға тиіс.

Кәсіпкерлердің құқығын қорғау бүгінгі заманның басты талабы деп түсінуіміз керек. Бізде халыққа қызмет көрсету түрлері жеткілікті. Халықтың қажеттілігі үшін заманауи қызмет түрлерін дамытып отырған кәсіпкерлердің өзі кей ретте өз құқығын қорғай алмай жатады. Ол тек заңда керекті нормалардың болмауынан емес, біздегі кей органның заңды белден басуынан туындап жатады. Елбасы кәсіпкерлікті дамыту ісінде оның заңмен толықтай қорғалуын және кәсіпкерлердің заң аясында әрекет ету жобасын да қолмен қойғандай етіп түсіндірді. Келешекте жасақталатын заң жобасы отандық кәсіпкерлердің мүддесі мен құқығын кеңінен қамтып, мәртебесін көтеру құралы ретінде құнды болады деп сенеміз.

Әдебиеттер

1. Қ. Р. шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау туралы заңы. 19.01.2006ж.
2. Қ. Р. 2020 стратегиялық бағдарламасы. 1.01.2010ж. № 922 жарлығы.
3. Қ. Р. Президентінің халыққа жолдауы: «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». 17.01.2014ж.
4. Қ. Р. Президентінің «Қазақстан 2050» стратегиялық бағдарламасы. 14.12.2012ж.

Резюме

В этой статье рассматривается проблема развития и поддержки малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан.

Summary

The problems of development and support of small and medium businesses in the Republic of Kazakhstan are considered in this paper.

УДК 347.963

С.Джаксылыков – магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

**О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ**

Аннотация: в статье освещаются вопросы места и роли органов прокуратуры в системе правоохранительных органов; поднимаются некоторые проблемы совершенствования их деятельности с точки зрения осуществляемой реформы и правового государства

Ключевые слова: прокуратура; надзор; деятельность; функции; право; государство; органы; закон.

Регулярное обращение внимания Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева к проблемам совершенствования организации и деятельности органов суда, прокуратуры, внутренних дел и других правоохранительных органов говорит об актуальности и важности этих вопросов [1].

Так, Указом Президента Республики от 24 августа 2009 года №858 утверждена Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, являющегося основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных планов законопроектных работ Правительства Республики Казахстан, проектов нормативных правовых актов [2].

В соответствии с новой Концепцией правовой политики главными приоритетами в данной деятельности является борьба с преступностью, обеспечение законности и общественной безопасности, защита прав и свобод граждан, обеспечение неотвратимости реакции государства на любые правонарушения, быстрое и полное раскрытие преступлений, изобличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, профилактика правонарушений, взаимодействие с гражданами в борьбе с преступностью.

Для решения этих задач предлагается не только укреплять органы правопорядка, совершенствовать формы и методы их работы, но и обеспечивать стабильность кадровой политики, повышать требования к квалификации и дисциплине сотрудников правоохранительных органов.

Акцентируется, что ядром правоохранительной системы являются органы прокуратуры. Поэтому обращено внимание на необходимость повышения эффективности надзорной деятельности прокуратуры как основной ее функции, дальнейшего совершенствования процессуальной основы деятельности органов прокуратуры. В рамках этой работы рекомендовано повысить роль и ответственность прокурора в досудебном производстве, в том числе путем расследования органами прокуратуры уголовных дел о преступлениях, представляющих серьезную общественную опасность и сложность, как составной части функции уголовного преследования, осуществляемого прокуратурой. Предложено и дальше повышать эффективность координирующей функции органов прокуратуры по отношению к правоохранительной деятельности, в том числе посредством соответствующей правовой регламентации этой функции.

Правоохранительная деятельность – это наделенная властными полномочиями деятельность специально уполномоченных органов и лиц, направленная на охрану прав и свобод граждан и общества, на обеспечение в государстве законности и правопорядка путем специфических действий принудительного характера, проводимых в определенной процессуальной форме.

В связи с дискуссионностью некоторых проблем, необходимо отметить, что правоохранительные органы взаимодействуют с иными государственными органами, а также с

негосударственными органами. Есть органы, содействующие правоохране, которых можно именовать «правоприменительными органами». Понятие «правоприменительные органы» шире понятия «правоохранительные органы». Правоприменительные органы от слова применять право – значит действовать на основании норм закона. Их достаточно много, поэтому предлагаются для изучения только те правоприменительные органы, которые наиболее активно содействуют правоохране. Известный российский ученый Ю.К.Орлов правильно заметил, что «представляется более удачным деление всех органов на правоохранительные и правоприменительные, последние же в свою очередь подразделяются на государственные и негосударственные» [3]. В этом плане, прокуратура, безусловно, относится к центральным правоохранительным органам (хотя тоже занимается вопросами правоприменения).

Прокурорский надзор представляет собой самостоятельную, специфическую отрасль государственной деятельности.

Самостоятельность прокурорского надзора как вида государственной деятельности определяется ее содержанием, которое заключается в осуществлении высшего надзора за точным и единообразным применением законов, Указов Президента Республики Казахстан и иных нормативных правовых актов на территории Республики, принятии мер по выявлению и устранению любых нарушений законности. Эту деятельность, кроме прокуратуры, не могут осуществлять никакие другие государственные и иные органы, так как задачи прокуратуры отличаются от задач иных структур государства.

Специфичность прокурорского надзора состоит в том, что прокуратура не относится ни к одной из ветвей власти и является единым, централизованным и независимым от других органов и должностных лиц государственным органом, подотчетным только Президенту Республики Казахстан с подчинением нижестоящих прокуроров вышестоящим и Генеральному прокурору.

Прокуратура, являясь необходимым звеном в цепи государственной защиты, обладая конституционной надзорной функцией, призвана быть, прежде всего, инструментом обеспечения полномочий Президента Республики и с позиции закона обязана оказывать влияние на все ветви власти, тем самым способствуя нормальной их деятельности. При этом прокуратура не подменяет представительные, исполнительные и судебные органы власти, а дополняет их, эффективно используя свои специальные полномочия.

Основная задача прокурора – выявить нарушения закона, добиться их устранения, защитить невиновных, поставить вопрос об ответственности нарушителей. Так, надзор за законностью в деятельности государственных органов, организаций и общественных объединений является одним из основных направлений работы органов прокуратуры, обеспечивающих верховенство Конституции Республики Казахстан, действующих законов и иных нормативных правовых актов, точное и единообразное их применение независимо от ведомственных и местных условий.

В сферу надзора рассматриваемой направленности входит, в первую очередь, законность принимаемых названными органами правовых актов, особенно имеющих нормативный правовой характер.

В процессе реализации своих конституционных прав и свобод человек нередко сталкивается с органами государственного управления и встречается с проявлением произвола и беззакония. И если орган исполнительной власти или его должностное лицо не выполняет своих обязанностей и нарушает права и свободы личности, то граждане имеют право на обжалование их решений и действий. И, как правило, из-за установленной государственной пошлины и длительности судебной процедуры зачастую обращаются не в суд, а в органы прокуратуры.

Данная отрасль является наиболее трудоемкой и многогранной, поскольку обуславливается большим числом и разнообразием поднадзорных объектов. В круг объектов прокурорского надзора входит деятельность представительных и исполнительных органов, министерств и ведомств, комитетов, иных органов государственного и хозяйственного управления и контроля, предприятий, учреждений и организаций независимо от формы собственности.

В плане совершенствования деятельности прокуратуры необходимо отметить, что в современных условиях меняется концепция отношений между прокуратурой, государством и гражданами. Прокуратура больше не является проводником государственной воли в правоохранительной сфере, когда право подменяется государственным предписанием или приказом, а становится государственным институтом, который стоит на страже прав и свобод граждан и принципов правового государства.

Органы прокуратуры в новом виде отстаивают, прежде всего, те ценности, которые государство провозглашает как высшие. В Казахстане такими ценностями по Конституции являются «человек, его жизнь, права и свободы».

В этой связи очень важно, что, выступая в суде при поддержании обвинения, прокуроры обладают тем же объемом процессуальных прав, как и сторона защиты. Такой подход обеспечивает равенство сторон в процессе и его состязательность. Многие из нововведений в уголовно-процессуальном законодательстве направлены именно на достижение этих целей. Прием равенство сторон должно быть обеспечено как в судах первой инстанции, так и в судах апелляционной инстанции.

Работа прокуроров по защите государственных интересов должна исходить из принципов обеспечения процессуальных прав всех участников процесса. Например, когда в распоряжение лиц, осуществляющих судебное преследование, поступают улики против подозреваемых, и им известно (или они имеют разумные основания считать), что эти улики получены с помощью незаконных методов, являющихся нарушением прав подозреваемого, особенно связанных с применением пыток или жестокого, или унижающего достоинство обращения, они должны отказаться от использования таких улик и принять все необходимые меры для обеспечения того, чтобы лица, ответственные за применение таких методов, привлекались к суду.

Другим таким правилом является, например, то, что прокуроры не возбуждают или не продолжают судебное преследование или делают все возможное для приостановления судебного разбирательства в тех случаях, когда беспристрастное расследование указывает на необоснованность обвинения.

В более широком плане конечная цель прокуратуры – не в обеспечении наказания предполагаемого преступника любой ценой, а в достижении процессуальной законности (например, проверка законности материалов дела, право требовать изменения квалификации, проведение экспертизы и т.д.).

Концептуальное изменение функций прокуратуры – это достаточно сложный процесс, требующий учета опыта, который уже наработан, и нового процессуального законодательства

Литература

1. Новый политический курс состоявшегося государства. Стратегия «Казахстан – 2050» - Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации народу Казахстана от 14 декабря 2012 года – Казахстанская правда. 2012. 15 декабря.
2. Концепция правовой политики Республики Казахстан на 2010/2020-е годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан №858 от 24 августа 2009 года.
3. Суд и правоохранительные органы: Учебник / Отв.ред.Ю.К.Орлов – М.: Юристъ. 2006.
4. Басков В.И., Коробейников Б.В. Курс прокурорского надзора: Учебник для студентов юридических вузов и факультетов. – М.: Зерцало. 2001.
5. Правоохранительные органы Республики Казахстан: Учебник – Алматы: Издательство «NURPRESS». 2010.

Түйін

Бұл мақалада құқық қорғау органдарының жүйесіндегі прокуратура органындарын алатын орны мен ролі және олардың қызметін жетілдірудегі кейбір мәселелері көтерілді.

Summary

This article highlights issues of the place and role of public prosecution in the law enforcement system: « raises some problems of improving their performance».

Г. Қабыл - магистр

Аймақтық әлеуметтік –инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

СЫБАЙАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН ЛАУАЗЫМДЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ҚАДАҒАЛАУ РӨЛІ

Аңдатпа: "Коррупцияның "(сыбайлас жемқорлықтың) анықтамасына этимологиялық тұрғыдан келсек, ол "cogartio" деген латып сөзінен аударғандағы "сатып алу", "пара беру" мағынасын білдіреді.

Кілттік сөздер: Қазіргі қоғамдағы сыбайлас жемқорлық — басқа саяси, экономикалық, мәдени әлеуметтік институттармен өзара тығыз байланысты әлеуметтік институт, басқару жүйесі элементі.

Қылмыстық қудалау органдарына таратып қарағанда қаржы полициясы органдары 3 386 қылмысты, ішкі істер органдары 981 қылмысты, кеден - 313 және ұлттық қауіпсіздік органдары 19 қылмысты анықтаған.

Қылмыстылық құрамында маңызы шамалы және бір көріністік, күрделі зерттеуді қажет етпейтін, анық сипаттағы және қоғам үшін аса қауіпті емес қылмыстар бұрынғыдай басым болып келеді. Бұл қылмыстардың залалы елу жуз теңгеден сәл ғана асса да, олар экономикалық қылмыстардың ашылу пайызын реттеудің жағдайды ескерген дұрыс болар.

Біріншіден қазіргі уақытқа дейін отандық және шетелдік криминология ғылымында неғұрлым жалпы болып табылатын "экономикалық қылмыстылық" категориясының жалпы мойындалған анықтамасы әлі қабылданған жоқ[1].

Әрине бұл факт жоғарыда аталған категорияға қарағанда жеке, жарыса бағынған сипатта болатын "экономика саласындағы қылмыстылық" түсінігін баян ету үшін жалпы қабылданған көзқарасты табу жолын қиындатады екіншіден, алдын алу жіктеудің қылмыстық құқықтық жіктеумен толық сәйкес келе беруі шарт емес, демек экономика саласындағы қылмыстылық деген құбылысты алдын алу талдау қолданыстары заңнамамен шектелмейді және көзқарастар мен өлшемдер таңдап алу жағынан зерттеушілерге айтарлықтай еркіндік берешегін бұл келешекте оңды әдістемелік шешім табуды оңайлатады.

Экономикалық қызмет жалпы алғанда адам қызметінің маңызды құрамдас бөлігіп бола отырып экономика, шаруашылық, жүргізу кәсіпкерлік салаларын камтиды.

Экономикалық қызметті кәсіпкерлік кәсіпкерлік қызмет деп түсіну осы саладары қылмыстылықты алдын алу талдау мақсаттары үшін қолайлы.

ҚР ҚК-ң 7-тарауына енген қылмыс құрамдарының басым көпшілігінің кәсіпкерлік саласына тікелей қатысты болып отырғаны да осының пайдасына келеді. Басқаша айтсақ экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылық кәсіпкерлік саласындағы кәсіпкерлік қызмет саласындағы қылмыстылықты өзі деп шартты түрде айтуға болады.

Бұл ретте осындай немесе ұқсас интерпрентацияда түсіндіретін және криминология алдын алу айналысқа енгізіп жатқан "экономика саласындағы қылмыстылық" категориясы өзінің мінісі жағынан озық индустриялық елдердің мамандары арасында тараған "экономикалық қылмыстылық" анықтамасына жақын тұрғанын атап кеткеніміз дұрыс.

Занды кәсіпкерлік қызметке кедергі келтіру түсінігі мен оның, сапалық сандық сипаттамасын қарастырайық. Бұл үшін алдымен, экономикалық және коррупциялық қылмыстылық түсінігі мен сипаттамасын қарастырғанымыз жөн. Себебі талдау жасауымыздың нысаны қылмыстық заңнама бойынша экономикалық қызмет саласындағы қылмыстарға жатады. Занды кәсіпкерлік қызметке кедергі келтіру мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғалары тарапынан жасалады, сөйтіп жемқорлықтың етек жаюына жағдай туады.

ҚР бас прокуроры мен әділет министрінің "Коррупциялық қылмыстар туралы" бірлескен бұйрығымен қуаттауға болады, онда біз қарастырып отырған қылмыс коррупциялық қылмыстар қатарына жатқызылған. Соңғы он жылда экономикалық қылмыстылық криминалистердің ерекше назарын тартуда.

Ішкі ітер органдары басқа да құқық қорғау құрылымдары өз қызметінде қылмыстың осы түріне қарсы күреске ерекше орын бөлуде. Ал ғалымдар дәстүрлі криминология ғылымынан арнайы бағыт немесе сала ретінде экономикалық криминологияны бөліп шығару туралы пікір ұстануда.

Ресми статистика қылмыстылықтың ахуалы есебін мына көрсеткіштер бойынша жүргізеді жәбірленушілердің, жасалған қылмыстар туралы берген арыздары мен өтініштерінің саны; тіркелген

қылмыстардың саны; қылмыс жасаған адамдардың анықталғанының саны; күшіне енген үкімдер бойынша қылмыс үшін кінәлі сотталушылардың саны.

Қылмыстылық сипаттамасы толық болу үшін оның сапалық және сандық өлшемдері сияқты керсеткіштерін пайдалануымыз қажет. Олардың негіздері ахуалы динамикасы және құрылымы[37].

Қылмыс динамикасының статистикалық жағдайы қылмыстық қудалау органдарының қылмыстарды уақтылы анықтау және тіркеу, оларды ашу және кінәлілерді әшкерелеу, әдсі жазадан құтылмаушылықты қамтамасыз ету бойынша қызметінің пәрменділігіне де байланысты.

Қылмыстық істер бойынша алдын-ала тергеуді Ұлттық қауіпсіздік комитетінің, ішкі істер және қаржы полициясы органдарының тергеушілері жүргізеді. Қылмыстық істерді тергелуі бойынша бір органнан екінші органға беру ҚДЖК-іне сәйкес жүргізіледі.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 307-бабында (бірінші бөлігінде), 308-бабында (бірінші бөлігінде), 310, 311-баптарында (бірінші және екінші бөліктерінде), 312-315-баптарында көзделген қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша алдын ала тергеуді салық полициясының тергеушілері жүргізеді.

Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істерге байланысты Белгілі бір істің өз тергеуіне жатпайтынын анықтағанда тергеуші кейінге қалдыруға болмайтын тергеу іс-әрекетін жүргізуге, содан кейін істі тергелу реті бойынша жіберуі үшін прокурорға тапсыруға міндетті.

Сыбайлас жемқорлыққа қатысты бір немесе бірнеше адамды әртүрлі алдын ала тергеу органдарының тергеуіне жататын қылмыстар жасағаны үшін айыптау бойынша істерді бір іс жүргізуге біріктірген кезде тергеу ретін прокурор белгілейді. Алдын ала тергеу қылмыс жасалған ауданда (облыста) жүргізіледі.

Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істерге байланысты алдын ала тергеу жедел және толық болуы мақсатында қылмыс анықталған орын бойынша, сондай-ақ сезікті, айыпталушы адам немесе куәлардың көпшілігі тұрған жерде жүргізілуі мүмкін[38].

Тергеу іс-әрекеттерінің басқа ауданда (облыста) жүргізу қажет болған жағдайда тергеуші оны тікелей өзі жүргізуге не бұл іс-әрекеттерді жүргізуді сол ауданның (облыстың) тергеушісіне немесе анықтау органына тапсыруға құқылы. Тергеуші іздестіру әрекеттерін немесе жедел іздестіру шараларын жүргізуді алдын ала тергеу жүргізілетін жердегі немесе іс жүргізілетін жердегі анықтау органына тапсыра алады. Тергеушінің тапсырмасы он тәуліктен аспайтын мерзімде орындалуға тиіс.

Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істерге байланысты алдын ала тергеу қылмыстық іс қозғау туралы қаулы шығарылғаннан кейін ғана жүргізіледі. Тергеуші өзі қозғаған немесе өзіне тапсырылған іс бойынша тергеуге дереу кірісуге міндетті.

Істі өзінің іс жүргізуіне қабылдағаны туралы тергеуші қаулы шығарады. Егер қылмыстық істі тергеуші қозғаса және өзінің іс жүргізуіне қабылдаса, онда қылмыстық істі қозғау және оны өзінің іс жүргізуіне қабылдау туралы бірыңғай қаулы жасалады. Жоғарыда аталған қаулылардың көшірмелерін тергеуші жиырма төрт сағаттан кешіктірмей прокурорға жібереді.

Алдын ала тергеу айыптау қорытындысын жасау не қылмыстық істі медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдану үшін сотқа жіберу туралы қаулы, не қылмыстық істі қысқарту туралы қаулы шығарумен аяқталады.

Қылмыстық қудалау органдарының өндірісінде экономика саласындағы қылмыстар бойынша 5 971 қылмыстық іс болған Солардың ішінде 2 999 іс бойынша өндіріс аяқталған бұл өндірісте болған қылмыстық істерді жалпы санының 50 пайызын құрайды. Соның ішінде сотқа жіберілген - 2021 іс және ақталмайтындай негіздер бойынша тоқтатылғаны - 987 қылмыстық іс.

Қазіргі уақытта экономикадағы қылмыстылықтың ең қауіпті бағыттарының ішінде криминологтар мыналарды ерекше атайды:

- қаржы несие қатынастары және банк қызметі саласында жасалатын қылмыстар;
- сыртқы экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар;
- мемлекеттік мүлікті жекешелендіру саласындағы қылмыстар;
- тұтынушылар нарығы саласындағы қылмыстар;
- бағалы қағаздар нарығындағы қылмыстар;
- салықты қылмыстар.

Қорыта келгенде алдын алу алдын алу жағынан карағанда экономикалық қылмыстың ұйымдасқан қылмыспен тығыз байланысты екенін айтқанымыз жөн. Осындай қылмыстарға пайдакүнемдік сарын рана, коммерциялық құрылымдардың жеке азаматтардың немесе ұйымдардың заңсыз жолмен баюға деген ұмтылысы тән.

Сыбайлас жемқорлық жөнінде қылмыстық істер жөніндегі алдын ала тергеу қылмыстық іс қозғалған күннен бастап екі ай мерзімнен кешіктірмей аяқталуға тиіс.

Сыбайлас жемқорлыққа байланысты алдын ала тергеу мерзіміне іс қозғалған күннен бастап істі айыптау қорытындысымен істі сотқа беру туралы қаулымен бірге прокурорға жіберген күнге дейінгі не іс бойынша іс жүргізуді қысқарту туралы қаулы шығарылған күнге дейінгі уақыт енгізіледі.

Алдын ала тергеу мерзіміне алдын ала тергеу тоқтатыла тұрған уақыт, айыпталушы мен оның қорғаушысын қылмыстық іс материалдарымен таныстыру уақыты, сондай-ақ айыпталушының шағымы бойынша талап етілген қылмыстық істің сотта және прокуратурада жатқан уақыты енгізілмейді[39].

Алдын ала тергеу мерзімін тергеушінің дәлелді қаулысы бойынша:

Сыбайлас жемқорлыққа байланысты істің күрделілігіне байланысты аудандық және оған теңестірілген прокурор - үш айға дейін; істің аса күрделі болуына байланысты облыс прокуроры және оған теңестірілген прокурор мен олардың орынбасарлары - алты айға дейін ұзартуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа байланысты алдын ала тергеу мерзімін одан әрі ұзартуға тек айрықша жағдайларда істің күрделілігі ескеріле отырып жол беріледі және Қазақстан Республикасының Бас Прокуроры, оның орынбасарлары, Бас әскери прокурор жүзеге асыра алады.

Алдын ала тергеудің мерзімін ұзарту туралы қаулыны тергеуші ауданның, облыстың прокурорына және оларға теңестірілген прокурорларға тергеу мерзімі өтпестен бұрын - бес тәуліктен кешіктірмей, Бас Прокурорға, оның орынбасарларына, Бас әскери прокурорға он тәуліктен кешіктірмей ұсынуға міндетті.

Іс қосымша тергеу жүргізу үшін қайтарылған кезде, сондай-ақ уақытша тоқтатыла тұрған немесе қысқартылған іс қайта қозғалған кезде қосымша тергеуді іс тергеушіге түскен кезден бастап бір айдан аспайтын мерзімде жүргізілуі мүмкін.

Мерзімді одан әрі ұзарту осы бапта көзделген тәртіппен жалпы негіздерде жүргізіледі. Қылмыстық заңмен тыйым салынған іс-әрекетті жасаған адам анықталмаған іс бойынша іс жүргізу мерзімдері қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімімен шектеледі.

Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істерге байланысты Прокурордың алдын ала тергеу барысындағы өкілеттіліктері яғни, Қылмыстық ізге түсу мен қылмыстық істерді тергеу кезінде заңдылықты қадағалауды жүзеге асыра отырып, прокурор[40]:

1) оқиға болған жерді қарауға қатысуға, сараптама тағайындауға, сондай-ақ қылмыстық іс қозғау туралы мәселені шешуге қажетті басқа да іс-әрекеттерді жүзеге асыруға құқылы;

2) қылмыстық іс қозғайды немесе оны қозғаудан бас тартады, тергеу іс-әрекеттерін жүргізу туралы, сондай-ақ жедел-ізвестіру қызметінің материалдарын қылмыстық іске қосу туралы жазбаша нұсқаулар береді;

3) өзі қозғаған қылмыстық істі алдын ала тергеу жүргізу үшін береді;

4) заңдарда көзделген жағдайларда алдын ала тергеу жүргізетін лауазымды адамдардың іс-әрекеттеріне санкция береді;

5) нақты лауазымды қызметкерлерге жекелеген тергеу іс-әрекеттерін жүргізуге қатысады;

6) Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істерге қылмыстық ізге түсуден иммунитеті бар адамды қылмыстық жауаптылыққа тартуға келісім алу үшін ұйғарым шығарады.;

7) алдын ала тергеу органдарынан келіп түскен қылмыстық істі сотқа жібере отырып, істі мәнісі бойынша қарау үшін айыпталушыны сотқа тапсырады;

8) Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық ізге түсу органдарынан тексеру үшін қылмыстық істерді, құжаттарды, материалдарды және жасалған қылмыстар туралы, жедел ізвестіру қызметі, анықтау мен тергеу барысы туралы өзге де мәліметтерді алады;

9) жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыстар туралы арыздар мен хабарларды қабылдау, тіркеу, шешу кезінде заңның сақталуын тексереді;

10) анықтаушы мен тергеушінің, сондай-ақ анықтау органы мен тергеу бөлімі бастықтарының заңсыз қаулыларының күшін жояды;

11) тергеу мен анықтау толық болмаған, сондай-ақ тергеу және анықтау барысында заң бұзушылыққа жол берілгені анықталған жағдайда қылмыстық істі қосымша тергеуге жібереді не оны толық көлемінде немесе белгілі бір адамдарға қатысты қысқартады;

12) Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық істі анықтау органынан алып, алдын ала тергеу органына береді; айрықша жағдайларда тергеудің толық және объективті болуын қамтамасыз ету мақсатында алдын ала тергеу органының жазбаша өтінімі бойынша не өз бастамашылығымен істі, тергеу ретіне қарамастан, алдын ала тергеудің бір органынан екінші органына береді;

13) анықтаушы мен тергеушінің, анықтау және тергеу органдары басшыларының іс-әрекеттері мен шешімдеріне жасалған шағымдарды қарайды;

14) алдын ала тергеу, анықтау ісін жүргізуде заң бұзушылықты анықтаған кезде тергеушіні, анықтаушыны қылмыстық істі одан әрі тергеуден шеттетеді;

15) алдын ала тергеудің және бұлтартпау шарасы ретінде қолданылған қамауға алудың мерзімдерін ұзартады;

16) бұлтартпау шарасы ретінде қамауға алу қолданылған адамдарды күзетпен ұстаудың заңдарда белгіленген тәртібі мен шарттарының сақталуын тексереді;

17) заңдарда көзделген өзге өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Сыбайлас жемқорлыққа қатысты қылмыстық істерді тергеу Прокурордың тергеушіге, тергеу бөлімінің бастығына, анықтау органына, анықтау органының бастығына және анықтаушыға заңда көзделген тәртіппен берген нұсқаулары міндетті болып табылады, бірақ жоғары тұрған прокурорға шағым жасалуы мүмкін. Жоғары тұрған прокурорға алынған нұсқауларға шағымдану олардың орындалуын тоқтатпайды.

Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу ол күрделі немесе оның көлемі үлкен болған жағдайда тергеушілер тобына (тергеу тобына) тапсырылуы мүмкін, бұл туралы қылмыстық іс қозғау туралы қаулыда көрсетіледі немесе жеке қаулы шығарылады. Бұл туралы шешімді тергеу бөлімінің бастығы қабылдауға құқылы.

Қаулыда тергеу жүргізу тапсырылған барлық тергеушілер, оның ішінде топ жетекшісі - тергеуші көрсетілуге тиіс. Тергеу тобына алдын ала тергеу жүргізетін бірнеше органның тергеушілері енгізілуі мүмкін. Сыбайлас жемқорлық жөніндегі қылмыстарды қарау яғни, мұндай топты құру туралы шешім прокурордың нұсқауы бойынша да, осы органдардың тергеу бөлімдері бастықтарының бастамашылығы бойынша да қабылдануы мүмкін. Шешім тергеу бөлімдері бастықтарының бірлескен қаулысымен ресімделеді, ол осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген талаптарды сақтай отырып шығарылады[41].

Әдебиеттер

1. Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. “Еліміздің жаңа ғасырдағы тұрақтылығы мен қауіпсіздігі” 2013.-15 желтоқсан.-№40.
2. Фальшивые деньги (фальшивомонетничество) /Под ред. проф. В.Д. Ларичева. -М.: Экзамен, 2002.
3. Ағыбаева Л.А. Уголовная ответственность за подлог документов: Автореф... канд. юрид. наук:12.00.08. -Алматы, 2000.- 30с.
4. Экономикалық қылмыстылықпен күресудің өзекті мәселелері Г.Д.Тіленчиева-Алматы 1996жыл./
5. Қазақстан Республикасы. Жарлық. “Ішкі істер органы туралы” //Юрист-справочная правовая система. Юрист Алматы 2012
6. Турбовский Е.И. Криминалистические методы расследования и предупреждения преступления, посягающих на советскую кредитную и денежную систему: Автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. - Харьков, 1967.

Резюме

В статье дается уголовно-правовая характеристика коррупционных преступлений в том числе экономических, финансовых и хозяйственных правонарушений в уголовно наказуемых деяния специальные меры направленные на предупреждения

Summary

A word "corruption" from Latin translation means to buy, graft An author subduing, about if lustiest criminals sons and this conclusions. About if lustiest criminals sons and this conclusions.

С.Д. Қалышев, С.О. Бердібеков
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент Қазақстан

"ҚАЗАҚСТАН-2050" СТРАТЕГИЯСЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жастар саясатының басымдықтары Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаев бастама жасаған «Қазақстан – Бүгінде еліміз өзінің алдына әлеуметтік жаңғыру, үдемелі инновациялық индустрияландыру және экономикалық ықпалдасу бойынша жаңа ауқымды міндеттер қояды. Тәуелсіздіктің 20 жылындағы жетістіктерді бекіте отырып, Қазақстан ХХІ ғасырдың үшінші он жылдығында әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруге ниет білдіреді.

Бұл жағдайларда аға буынның жасампаз істерін жалғастыруға, ұлттық бәсекелестікке қабілеттіліктің деңгейін одан әрі жоғарылатуға Қазақстанның ХХІ ғасырда гүлденуі мен әлемдік танылуын қамтамасыз етуге тиіс жастарға үлкен үміт пен жауапкершілік жүктеледі.

Президент өз Жолдауында «Қазақстан-2050» Стратегиясын жүзеге асыру бойынша нақты қадамдарды айқындап берді. Аталған құжатты іске асыру елдің ертеңгі үміткерлері – өскелең ұрпаққа жүктеледі. Сондықтан жас ұрпақтың саулығына, тәрбиесіне, біліміне қазірден мән беруіміз керек.

Бүгінгі күні «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жастар саясаты туралы» заң жобасын Парламенттің қарау үстінде. Заң жобасы аясында жастардың көптеген мәселелерін шешуге болады, яғни олардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ету, білім беру, салауатты өмір салтын дамыту, жастармен жұмыс жүргізетін мемлекеттік органдардың жауапкершілігін белгілеу және өзге де мәселелерді шешуге болады.

Елбасының биылғы Жолдауы - өткенді саралай отырып, Қазақстан жастары үшін, алдағы уақытта атқаратын міндеттерді белгілеп берді. Сондай-ақ, ел дамуының жаңа кезеңі мен тәуелсіздіктің үшінші онжылдығына бет бұрған тұста қоғамдағы ең ірі әлеуметтік топ - жастарға деген Президенттің сенімі мен қамқорлығы олардың білім мен ғылымға деген құштарлығын одан әрі күшейтті. Осы тұста Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың Жолдауынанмынадай ұлағатты сөздерін айтуға болады: "Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Қазіргі әлемде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы қашан. Біздің азаматтарымыз үнемі ең озық жабдықтармен және ең заманауи өндірістерде жұмыс жасау машығын меңгеруге дайын болуға тиіс. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды. Жоғары оқу орындары білім беру қызметімен шектеліп қалмауы тиіс. Олар қолданбалы және ғылыми-зерттеушілік бөлімшелерін құруы және дамытуы қажет. Біз академиялық автономия кепілдігін берген жоғары оқу орындары тек оқу бағдарламаларын жетілдірумен шектелмей, өздерінің ғылыми-зерттеушілік қызметін де белсенді дамытуы тиіс. Жеке бизнестің, үкіметтік емес және қайырымдылық ұйымдарының, жеке адамдардың әлеуметтік жауапкершілігі білім беру саласында айрықша көрінуі керек.

Жастарды патриоттық тәрбиелеу ең алдымен Қазақстанның одан әрі ұлттық өркендеуі үшін жағдай жасауға бағытталуы тиіс және оның мақсаты мынандай болуы керек:

Жастар арасында жоғары әлеуметтік белсенділікті, азаматтық жауапкершілікті, жоғары руханилықты, жағымды құндылықтары бар азаматтардың қалыптасуын дамыту.

Қазақстандық жастарды патриоттық тәрбиелеудің негізгі қағидалары мыналар республикадағы барлық жастар бірлестіктерінің патриоттық тәрбие бойынша бір-бірімен жүргізілетін үйлестірілген, мақсатты жұмысын бағамдайтын жүйелі-ұйымдастырылған әдіс қағидасы;

Қандай да бір жастар тобы жұмысының ерекшелігі есебімен патриоттық жұмыстардың арнайы түрлері мен әістерін қолдануды бағамдайтын патриоттық қалыптастырудағы мекен-жайлық әдіс қағидасы;

Өз ата-бабасын мақтан тұту сезімін, тұрмыста және ішкіжанұялық қарым-қатынастағы ұлттық салт-дәстүрді, жасампаз еңбекке арналған лку мен әдістерді дамытатын өткен ұрпақтың тарихи тәжірибесі есебінің қағидасы;

Патриоттық идеялар мен құндылықтарды насихаттауда аймақтық жағдайлар есебінің қағидасы.

Патриоттық тәрбиелеудің негізгі нысаны – арасында жеке тұлғаны өнегелі, рухани, мәдени, физикалық және өзге де дамытудың негізі қаланатын Қазақстан жастары боп табылады. Патриоттық

тәрбиелеудің жүйесіне енгізілген жастардың өзі де сол патриоттық тәрбиелеудің субъектісі де болады. Жастарды патриоттық тәрбиелеу жоспарлы, жүйелі, тұрақты және мақсатты болуы тиіс.

Елдегі негізгі діни конфессиялар өкілдерінің, бұқаралық ақпарат құралдарының белсенді қатысуы арқылы ұжымның тұрақты негізде ұйымдастыратын және өткізетін жаппай патриоттық жұмыс патриоттық тәрбиелеу жүйесіндегі негізгі құрауыш болып табылады.

Патриоттық тәрбиелеу жастардың бойында өмірлік белсенді ұстанымды қалыптастыруды, оларды жалпы мемлекеттік мәселелерді шешуге енгізуге дайын болуға ықпал етуді, мемлекеттік ойлау мен әдістерді қалыптастыруға жағдай жасауды, елдің жалпыұлттық мүдделеріне сәйкес әрекет ету қабілетін мен дағдысын әзірлеуді қамтамасыз етуге бағытталғаны сөзсіз.

Жастардың дәстүрлі құндылықтары – білім мен мансап білім беру жүйесінің еңбек нарығына айқын бейімделуді, анықталған қажеттіліктер мен технологиялық жаңалықтарды ескере отырып, білім беру мен кәсіптік даярлау жүйесінің экономикалық, әлеуметтік және кәсіпкерлік болмысқа сәйкестігін қамтамасыз етуді назарға ала отырып, қайта қаралуға тиіс. Жастар арасында ғылымның мәртебесін арттыру және оларды инновациялық жобаларды әзірлеуге тарту жастар саясатының негізгі бағыттарының біріне айналуы қажет.

Жалпы алғанда, қазіргі уақытта әлеуметтік-экономикалық жағдайларды жақсартуға, болашақ ұрпақтың қалыптасуы мен жан-жақты дамуына тек арнайы жастар бағдарламалары ғана емес, бүгінде елімізде іске асырылып жатқан білім беруді, денсаулық сақтауды, тілдерді дамытудың, үдемелі индустриялық-инновациялық дамудың ауқымды мемлекеттік бағдарламалары; «100 мектеп, 100 аурухана», «Балапан», «Жұмыспен қамту – 2020», «Бизнестің жол картасы – 2020», «Қолжетімді тұрғын үй – 2020» бағдарламалары бағытталған.

Қазіргі таңда әлемнің көптеген дамыған елдерінде экономикалық дағдарыс желдей кеулеп, миллиондаған жастар өмірден өз орнын таба алмай, жұмыссыз қалуда. Ал бізде Мемлекет басшысының бастамасымен «Дипломмен ауылға!», «Жастар практикасы», «Жұмыспен қамту-2020», «Бизнестің жол картасы-2020», «Жасыл ел» және студенттік құрылыс жасақтары сынды жобалар жемісті жұмыс жасауда. Жыл сайын жоғары оқу орындары мен колледждерді бітірген мыңдаған жас маман жалақысы жоғары, тұрақты жұмыс орнымен қамтамасыз етіліп отыр.

Мемлекеттік жастар саясатын іске асыру аясына денсаулық пен спорттың құндылығын насихаттау мәселесі енгізілуі тиіс. Өз денсаулығы үшін ортақ жауапкершілік қағидасы, зиянды әдеттерден бас тарту, салауатты өмір салтын ұстану бұрынғыша маңыздылығы жоғары болып қалады.

Қазақстандағы спорт бүгінгі әлеуметтік лифтілер жүйесінде анағұрлым үйлесімді жұмыс істейтін сала болып табылады. Қазақстандық спортшылардың ғаламдық табыстары жігіттер мен қыздарға өздерінің жарқын талантын, ерік-жігерін, мінезі мен еңбексүйгіштігін көрсете отырып, жоғары нәтижелерге, сонымен бірге даңқ пен құрметке бөлене алатындығын, материалдық игілікке де қол жеткізуге болатындығын көрсетіп берді.

Спорт пен бұқаралық дене шынықтыруды дамыту жастар саясатының ерекше басымдығына айналуға тиіс.

Жастарды мәдени құндылықтарға тарту

Халықтың мәдениеті, тілі, салт-дәстүрі және әдет-ғұрпы оның ұжымдық өмірлік тәжірибесін, ерекше ұлттық болмысын қамтып, халықтың мінез-құлқы мен дүниетанымынан көрініс табады.

Жастардың өркендеуі және жаһандануға ұмтылысы шынайы патриоттық сезіммен, өз халқының салт-дәстүрін және мәдениетін құрметтеу, этносаралық өзара құрмет және мәдениетаралық өзара баю қағидаттарымен үйлестірілуі тиіс.

Жастардың адамгершілік тұрғыдан қалыптасу және оларды азаматтық сәйкестендіру процестеріне ықпал ете отырып, мемлекет отандық бұқаралық мәдениет контентіне, тілдерді, сондай-ақ оларды сақтау мен ұлғайтуға ықпал ететін коммуникация құралдарын дамытуға ерекше көңіл бөлу және жас адамдарды отбасылық құндылықтарды құрметтеуге, отбасында тұрақты моральдық-адамгершілік жағдай жасауға, егде адамдарға ерекше құрмет көрсетуге, балаларға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу қажет.

Қорыта келгенде, «Патриот болу – бұл Қазақстанды өз жүрегіңде ұялату» - Мемлекет басшысы бұл құндылықты осылайша айқындап берді. Жас Қазақстандықтар үшін Елбасының өмірі мен еңбек жолы - өз елінің патриоты болудың жарқын үлгісі болып табылады.

Отан өз жеріне, оның тарихына, мәдениетіне, онда тұратын халыққа, мерекелері мен күнделікті тірлігіне, мемлекеттік нышандарына деген айрықша тұлғалық қарым-қатынас қалыптасатын отбасыдан басталады.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Жастардың санасына патриотизм – өзің, отбасың және біздің Отанымыз үшін ұлы жауапкершілік екенін сіңіру ерекше маңызды.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы 1995ж 30 тамыз.
2. Егемен Қазақстан газеті "Ұлттық идеямыз- мәңгілік ел" №11(28235) 18 қаңтар 2014 жыл.
3. Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған жолдауы "Қазақстан-2050" стратегиялық бағдарламасы.17.01.2014ж
4. "Қазақстан Республикасының 2020" стратегиялық бағдарламасы.

Резюме

Статья поднимает проблемы патриотизма среди молодежи и их претворения в жизни.

Summary

The problems of patriotism among youth and its implementation are considered in the given article.

ӘОЖ 342

Л.С. Куздеуова, З. Паметов

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҒЫНАСЫ

Аңдатпа: Еңбек құқығының пайда болуы, еңбек құқықтық қатынастарының туындауы, даму тарихы, жұмыс берушілер мен жұмысшылардың құқықтары мен міндеттерін реттеу механизмі, лицензия алудың талаптары мен шарттары көрсетілен.

Кілттік сөздер: еңбек, құқық, лицензия, әділет, аттестаттау, комиссиясы, тарих, жұмысшы, жұмыс беруші.

Қазақстандағы еңбек құқығы оның қалыптасуы, құрылуы және даму тарихын мейлінше түсіну және қарастыру мүмкін емес. Өйткені бұларсыз осы маңызды қоғамдық-құқықтық институттың алдында тұрған міндеттердің мәнін түсінуге болмайды. Ақыр аяғында бұл бізден құқықтық және демократиялық мемлекеттік құруда жұмыс берушінің орнын, ролі мен маңызын анықтауға мүмкіндік береді. 1917 жылға дейінгі мерзімде кәсіби жұмыс берушінің өмірге келуі Ресей империясындағы (құрамына Қазақстан кірген) заңдылықтың қалыптасуы және даму тарихымен және 1864 жылғы озық сот реформасының жүргізілуімен тығыз байланысты.

Сол дәуірдегі заң терминологиясында “жұмыс беруші” ұғымы 1864 жылы пайда болды, алайда тіпті кеңестік дәуірдің өзінде 1939 жылға дейін қолданыстағы заңнамада пайдаланылған жоқ. Жұмыс берушілер алқасы сияқты жұмыс берушілер қызметінің ұйымдық-құқықтық нысанына келсек, ол ешуақытта да дамыған демократиялық елдегідей (АҚШ, Германия, Франция және т.б.) қоғамдық-құқықтық маңыз бен корпоративтік бірлікке еш уақытта да және бүгінгі күнге дейін ие болған жоқ.

Жұмыс берушілер екі санатқа бөлінеді: присяжной (алқа) сенімділері - жұмыс берушілер-кәсіби ант беретін корпорация және жұмыс берушілер қызметпен жеке дара айналысатын жеке сенімділер. Сот палатасы жанынан присяжной сенімділері мүшелерінен сайланатын присяжной сенімділерінің кеңесі құрылды. Олардың міндетіне жекелеген жұмыс берушітар қызметіне бақылау және басқа да іс-әрекеттер кірді.

Присяжной сенімділері кеңесінің қызметіне жоғарғы қадағалау Сот палатасы мен Билік жүктелді.

Кеңестік саяси жүйе орныққаннан кейін жұмыс берушілер айтарлықтай өзгеріске ұшырады. 1864-жылғы реформа бойынша құрылған присяжнойлық және жеке жұмыс берушінің қызметі олар жаңа социалистік мемлекетті құру принципіне қайшы болғандықтан, Кеңес үкіметінің алғашқы декреттерімен жойылды. Жұмыс берушіура біртіндеп кеңестік сот төрелігінде қосымша қызмет атқара бастады. Қорғау институтын ұйымдастыру мен сотқа қатысушылардың қатысуына көзқарас талай рет

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

өзгерді. Бір нысанды жоққа шығара, ал екіншісін енгізе отыра, кеңестік заңнама тоталитарлық режим талаптары мен нығайту мақсаттарына жауап беретін қорғаушылар қызметінің ұжымдық нысанын орнықтыра бастады.

1995 жылы ҚР Конституциясының қабылдануы барлық қолданыстағы заңдарды реформалау қажеттігін туғызады, бұған, атап айтқанда, 1997-жылғы 5-желтоқсанда ҚР-ның “Жұмыс берушілік қызмет туралы” Заңының қабылдануы дәлел ретінде тілге тиек етуге болады.

Жұмыс берушілер қызметінің негізгі бағыттары,

– жеке адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сотта қорғауға және білікті заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және ҚР Конституциясымен баянды етілген құқығын жүзеге асыруға жәрдемдесу;

– қылмыстық істер бойынша қорғауды, азаматтық, әкімшілік және өзге істер бойынша өкілдік етуді жүзеге асыру жөніндегі жұмыс берушілер қызметін ұйымдастыру; заңдарда тиым салынбаған заң көмегінің өзге де түрлерін көрсету.

Осыған сәйкес жұмыс берушілер қызметі:

– жұмыс берушілердің өз қызметін жүзеге асыру кезіндегі тәуелсіздігі;

– жұмыс берушілік қызметті заңдарда тиым салынбаған әдістермен және құралдармен жүзеге асыру;

– заң актілерінде тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, прокаратура, соттар, анықтау және алдын ала тергеу органдары, басқа мемлекеттік органдар, өзге ұйымдар мен лауазымды адамдар тарапынан жұмыс берушітардың қызметіне араласуға жол бермеу;

– кәсіби мінез-құлық нормаларын және жұмыс берушілер құпияны сақтау принциптеріне негізделеді.

Қазақстан Республикасындағы жұмыс беруші. Жұмыс беруші - жоғары заң білімі бар, жұмыс берушілер қызметті жүзеге асыру құқығына лицензия алған, міндетті түрде жұмыс берушілер алқасының мүшесі болып табылатын және осы Заңмен регламенттелетін жұмыс берушілер қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы. Қасақана қылмыс жасағаны үшін сотталған, белгіленген тәртіппен әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеттілігі шектеулі деп танылған, жұмыс берушітар алқасынан шығарылған, тәртіптік жағымсыз әрекет жасағаны үшін құқық қорғау органдарынан босатылған адам - босатылған күнінен бастап бір жыл бойы, сондай-ақ лицензиясының қолданылуы осы Заңда белгіленген тәртіппен тоқтатылған адам жұмыс беруші бола алмайды.

Жұмыс берушінің көмекшілері мен тағалымдамадан өтушілері. Жұмыс берушінің көмекшілері мен тағалымдамадан өтушілері болуы мүмкін. Жұмыс берушінің көмекшілері еңбек шартының негізінде заң консультациясында, жұмыс беруші кеңсесінде немесе жұмыс берушінің қызметпен жеке-дара айналысатын жұмыс берушінің жанында жұмыс істей алады. Жұмыс берушінің көмекшілері жұмыс берушінің нұсқаулары бойынша және соның жауапкершілігімен жұмыс берушінің тапсырмаларын орындауға құқылы. Жоғары заң білімі бар Қазақстан Республикасының азаматтары ғана жұмыс берушінің тағалымдамадан өтушілері бола алады. Тағалымдамадан өтушілер жұмыс берушінің алқасы төралқасы қаулысының негізінде кемінде бес жыл жұмыс берушінің қызмет стажы бар жұмыс берушілер үш айдан бір жылға дейінгі мерзімге тағалымдамадан өтеді. Тағалымдамадан өту жұмыс берушілер алқасы мен тағалымдамадан өтуші арасында жасалатын шарт негізінде жүзеге асырылады. Тағалымдамадан өтуші ретіндегі жұмыс кезеңі заң мамандығы бойынша жұмыс стажына есептеледі. Тағалымдаманың тәртібін, мерзімі мен шарттарын жұмыс берушілер алқасы белгілейді.

Жұмыс берушінің лицензиясы [Әділет аттестаттау комиссиясының](#) шешімі негізінде Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі берген жұмыс беруші лицензиясы лицензияда көрсетілген адамның жұмыс берушінің қызметпен айналысуына рұқсат беру болып табылады.

Лицензия жұмыс берушілер алқасында үш айдан бір жылға дейінгі мерзімде тағалымдамадан өткен адамдарға олар аттестаттаудан өткен жағдайда беріледі. Жұмыс берушінің қызметпен айналысуға үміткер адамдардың аттестаттаудан өту [ережесін](#) Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді.

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі бекітетін Жұмыс берушінің қызметпен айналысу құқығына лицензиялардың мемлекеттік тізілімі туралы ережеге сәйкес Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі осы тізілімді жүргізеді және Қазақстан Республикасының бүкіл аумағына тарайтын мерзімді баспа басылымдарында жұмыс берушілер лицензияларын беру, лицензияларының қолданылуын тоқтата тұру, лицензияларынан айыру және қолданылуын тоқтата туралы мәліметтерді жариялайды.

Аттестаттаудан өтпестен жұмыс беруші қызметпен айналысуға лицензия алуға:

1) Қазақстан Республикасы Әділет біліктілік алқасына біліктілік емтиханын тапсырған адамдардың;

2) Тұрақты судьялардың және өз міндеттерін орындау кезінде атына кір келтіретін теріс қылықтары және заңды бұзғаны үшін судья қызметінен босатылған судьяларды қоспағанда, тұрақты судья болып жұмыс істеген адамдардың құқығы бар;

3) Прокуратура, тергеу және анықтау органдарында кемінде он жыл жұмыс істеген прокурорлар, тергеушілер мен анықтаушылар, жағымсыз себептер бойынша босатылғандарды қоспағанда, жұмыс берушілер алқасында тағылымдамадан өткеннен кейін емтихан тапсырудан босатылады.

4) Жұмыс берушілік қызметпен айналысу құқығына лицензия беру туралы шешімді Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі қабылдайды.

5) Лицензия негізгі, тұрақты болып табылады және оның күші Қазақстан Республикасының барлық аумағында қолданылады. Лицензия беруден бас тарту. Лицензиялау туралы [заң актілерінде](#) көзделген негіздер бойынша лицензия беруден бас тартылуы мүмкін. Лицензияның күші жұмыс берушінің [мемлекеттік қызметке](#) тұруы, оның Парламент депутаты болып сайлануы (тағайындалуы), мерзімді әскери қызметте болуы, осы Заңның [31-бабы 1-тармағының 4\), 7\)](#) тармақшаларында көзделген негіздер бойынша, сондай-ақ лицензиялау туралы заң актілерінде көзделген өзге де негіздер бойынша жұмыс берушілер алқасының мүшелігінен шығарылуы кезеңінде тоқтатыла тұрады. Лицензияның қолданылуын тоқтата тұру туралы шешімді Қазақстан Республикасының Әділет министрі қабылдайды, ол бұйрық түрінде ресімделеді. Лицензиясының күші тоқтатылған адам, тиісті сот, құқық қорғау органдары және жұмыс берушітар алқасы қабылданған шешім туралы хабардар етіледі.

Қазіргі уақытта жүзеге асырылып жатқан үдемелі индустриялық-инновациялық дамуға көшу, бір жағынан, жұмыспен қамтудың одан әрі өсу мүмкіндіктерін кеңейтеді, екінші жағынан-еңбек нарығына жұмыс күшінің ішкі резервін тартудың, еңбек ресурстарының сапасы мен экономикалық белсенділігін арттырудың жаңа тәсілдерін әзірлеуді және іске асыруды талап етеді. Сондықтан да жұмыс берушілер мен жұмысшылар арасындағы еңбек қатынастарының бұзылуының алдын алуда Қазақстан Республикасы Конституциясында көрсетілгендей және еңбек заңнамаларында бекітілгендей барлық еңбек қағидаларын дұрыс ұстануда аса мән беретін болсақ, еңбек қатынасындағы көптеген келеңсіздіктің алдын алатын едік .

Әдебиеттер

1. Шайбеков К.А. Еңбек құқығы Түркістан Шымкент 2006 ж.
2. Шайбеков К.А. Трудовое право Казахской ССР Алма-Ата 1990 г..
3. Шайбеков К.А. Вордное право РК Шымкент 2013г
4. Шайбеков К.А. Некоторые особенности юридической ответственности в трудовом праве. Вестник КазГУ, № 4, 2007 г.
5. Алексеев С.С. Вопросы теории права. М., 1969 г.
6. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение М., 1998 г.
7. Иванов С.А., Лившиц Р.З. Личность в трудовом праве М., 1999

Д.Рахметгулла - магистр

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ, МӘЖБҮРЛЕУ ТҮРЛЕРІНІҢ ЖАЛПЫ ТҮСІНІГІ

Аңдатпа: Бас бостандығынан айыруды қолданудың негізі азаматтық құқыққа қарсы мінез құлық болып табылады. Құқық бұзушының жеке басын сипатына, ауырлығына байланысты бостандықтан айырудың түрін қылмыстық іс жүргізу немесе қылмыс құқықтылығын белгілейді.

Кілттік сөздер: Бас бостандығынан айыру, қылмыс жазасы ретінде, түзеу мекемелерінде орнатылған айрықша режимі, мәжбүр ету шараларын қолдану, сотталғандарды түзеуге бағытталған тәрбие.

Құқық нормалары мен сотталғандардың еңбегі толығырақ реттелген, солай болғандықтан қоғамдық қатынастардың бұл категориясы жазаны өтеушілердің өте маңызды талабын қозғайды. Құқық нормасы сотталғандардың міндетті түрде еңбек етуін, оларды еңбекке тартудың жағдайын және ақы төлеудің тәртібін белгілейді.

Сотталғандарды түзеуге бағытталған тәрбие процесіне қылмыстық жазаны атқарушы органдармен бірге жалпы қоғам қатысады. Қылмыстық жазаны қолданудың теріс салдарын ескере отырып, оны қылмыспен күресудің универсалды амалы ретінде қарауға болмайды. Сондықтан тәрбиелеу процессіндегі жолын қуушылық жазаны өтеру кезінде де, одан босатылғаннан кейін де әлеуметтік бақылау өте маңызды[1].

Бас бостандығынан айыру қылмыстық жазаның түрі ретінде, Құқық бұзушыларға қазіргі күші бар Заңға сәйкес мемлекеттік құқықтың бірсыпыра шаралары қолданылады, соның бірі қоғамнан айыру (бас бостандығынан айырып) және азаматтық-құқықтық мәртебесін шектеу болады.

Бас бостандығынан айыруды қолданудың негізі азаматтық құқыққа қарсы мінез құлық болып табылады. Ол істелген құқық бұзушылықтың қоғамдағы қауіптілігіне, құқық бұзушының жеке басын яғни басқа да себеп, сипатына, ауырлығына байланысты бостандықтан айырудың түрін - әкімшілік-құқықтық, қылмыстық іс жүргізу немесе қылмыс құқықтылығын белгілейді.

Осыған байланысты бас бостандығынан айыру әкімшілік, қылмыстық іс жүргізу, немесе қылмыстық және қылмыстық атқару құқығына сәйкес реттеледі. Ал, бұл мәжбүр ету шарасын атқару үшін тағайындалған мемлекеттік органдары мен мекемелері арқылы іске асырылады.

Мемлекеттік мәжбүр етудің бұл шарасы, күші бар заңдарда әр түрлі аталады, яғни «ұстау», «қамауға алу», «бас бостандығынан айыру» және т.с.с. «Бас бостандығынан айыру» айтылған мемлекеттік мәжбүрлеу түрлерінің жалпы түсінігі.

Бас бостандығынан айыру қылмыстық жазаның түрі ретінде қылмыскерлерге әсер етудің әзірге ең басты амалы болып отыр.

Кейбір мемлекеттің өзінің жазалау саясаты сол мемлекеттің ұстаған бағытына байланысты, қылмыс істегендерге бас бостандығынан айыру жалпы жазалаудың ішінде аз орын алады (мысалы, Жапонияда – 5%, Германияда - 10% шамсында, АҚШ-та - 20% дейін, ал басқа елдерде – едәуір жоғары Қазақстан Республикасында барлық сотталғандардың 40% шамасында).

«Бас бостандығынан айыру» түсінігін қарай отырып, қылмыстық жазалаудың бұл түрінің мәні мен мазмұнын белгілеу керек. Әдетте мән деп заттың ішкі, ең басты жағы, оның негізі, онда жүріп жатқан терең процесстер сипатталады, ал мазмұн деп мәннің сырын ашуды айтады.

Жазаның мәні бас бостандығынан айырып сазайын тарттыру терінде білдіріледі, ал оның әр түрлі элементтері оның мазмұнын құрайды.

Бас бостандығынан айыру – жазалаудың ең қатал түрінің бірі. Ол бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқық шектеуінің көлемінен, заңмен белгіленген және ең алдымен қылмыстық-атқару тағы басқа да нормативтік актілерден шығады. Бас бостандығынан айырудың мәні – қылмыстық жазаның түрі ретінде көрінгенімен, сотталған ерекше құқықпен, яғни мемлекеттің арнайы мекемесінде сот өкімі белгілеген мерзім кезінде тұруға міндеттеледі.

Сотталғанды жазаның элементі - бас бостандығынан айыру кезінде ерекше құқық шектеу ретінде басқа жазалардан бөлектеп, жазаның жалпы жүйесінде оны өте қатал етіп көрсетеді.

Заң міндеттеп белгілеген арнайы мекемеде тұру ықпалы элементіне алдымен кіретіндер: сотталғанды еркімен қозғалудан, тұратын жерін өз еркімен таңдаудан айыру, демалу мен білім алу құқығын шектеу, саяси құқығы мен демократиялық еркіндігін шектеу, бостандықта жүрген адамдармен еркін аралауды болдырмау, өзін өзі еркін билеу құқығын шектеу[2].

Бас бостандығынан айыру қылмыс жазасы ретінде түзеу мекемелерінде орнатылған айрықша режимі болып сипатталады да, сонымен бірге режим талабын бұзушыларға мәжбүр ету шараларын қолдану мүмкіндігін береді.

Жазалау элементінің маңыздылығы – ол бас бостандығынан айыруға мәжбүр етіп зәресін алу, яғни соттың мемлекет атынан үкім шығаруы, болған істің шындығын жариялау, оны бас бостандығынан айырудың мерзімінен, түзеу мекемесінің түрі және оның орналасқан жеріне байланысты көпшілік алдында ұялту. Бас бостандығынан айыру едәуір жазалау әрекетіне ие бола алады.

Ол қылмысты атқару амалдары жиынтығының әсерімен сотталғандарға үлкен ықпал етуге, олардың мінез құлқын, жұмыс қалпын өзгертуге мүмкіндігі бар. Бірақ заң әдебиетінде әділ көрсетілгендей, бостандықтан айыру табиғатына қарама қайшылық тән, солай болғандықтан:

- Адамды қарапайым қоғам жағдайында өмірге барынша икем ету мақсатында, оны қоғамнан оңашалауға мәжбүр етеді;

- Қылмыскердің ойындағы қате түсінігі мен зиянды әдеттерін жою мақсатында оның теріс әсері бұл жағынан өте ұнамсыз ортаға орналастырылады;

- Адамның белсенділігі, пайдалы әрекетке қабілеттілігі қылмыскерлер тұрмыс салтынан түгелдей қол үзуге өте керекті, бірақ бостандығынан айыру қайткенде де адамды дербестігінен айырады.

Бас бостандығынан айырудың кең көлемде әсер ету себебі, мұнда тек қана әлеуметтік оң нәтиже берумен қатар терісі де пайда болуы ғажап емес. Сондықтан қылмыстық және қылмыстық атқару саясатында жазалау амалын үнемдеу принципін ерекше өзекті етеді.

Сотталғандардың кейбір категорияларына ұстаудағы жүйесін жеңілдету, қылмыстық құқықтық әсерді даралау, жазалау жүйесін өне бойы жетілдіруді (алдымен балама ретінде бостандығынан айыру) объективті, қоғамдық даму процесімен белгіленген деп қарау тиіс.

Сонымен бірге жазаны сазайын тарттыру мақсатында және әлеуметтік маңыздылығын құптау, сотталғандарды тәрбиелеу мен түзеу мекемелерінің ең біріншісі ретінде пайдаланудан бас тарту керек. Жазалаудың мақсаты - әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталғандарды түзеумен қатар сотталғандардың және басқа адамдардың қылмыс жасауын болдыртпауды ескерту екендігі баршаға мәлім.

Әлеуметті тұрғыдан қарағанда жаза - әсер ету шарасы; психологиялық тұрғысынан қарасақ, ол кемтарлық, қайғы-қасіретпен бірге оған психологиялық бейімдену; педагогика тұрғысынан – айрықша мәселені шеше алатын, яғни қылмыс істеген адамдарды түзетіндей әсер ету. Құқық тұрғысынан – ол қылмыс жасаған адамдардың мінез-құлқын бағыттап түзетіп отыру және жаңадан қылмыс істеуді болдырмауды ескертетін құқық шектеу жиынтығы.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексында жазалау жүйесі ғылыми тұрғыдан алып қарасақ әлі жетілмеген.

Онда жазалаудың түрі белгіленген: а) айып; б) кейбір лауазымды орындарда істеу немесе тиісті жұмыспен айналысу құқығынан айыру; в) қоғамдық жұмыстар; г) түзеу жұмыстары; д) әскери қызметке шектеу; е) бостандықты шектеу; ж) қамау;(заңнан алынып таталды 2012 ж) з) тәртіпті әскери бөлімде ұстау; (заңнан алынып таталды) и) бас бостандығынан айыру; к) өлім жазасы.

Бас бостандығынан айырудан міндетті түрде еңбекке тартып шартты босату мен бас бостандығынан айыру органдарымен міндетті түрде еңбекке тартып шартты босату институттары жойылған болатын [3].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексін дайындағандар жаңа жаза түрін – қамауды енгізді, оны бас бостандығынан айырумен байланыстырмайды, дұрысында ол қылмыстық-құқықтық шара болғандықтан бас бостандығынан айыру болып қала береді.

Жазаны атқаруды түзеу шараларымен әсер етуді қосқанда біртұтас жазалау-тәрбиелеу процесін құрастырады.

Сонымен түзеуге әсер ету тәрбиелеу процессінің ерекше түрін көрсетеді. Ол сотталғандарға азап шегу негізі болмау керек. Түзеуге әсер ету педагогиканың жалпы принциптері мен әдісіне негізделеді.

Біздер жазалаудың алдына мақсат пен міндет қойғанда оның кейбір жағымсыз жағдайлардан құтылмайтындығын еске алуымыз керек, себебі бас бостандығынан айыру орындарында азаматтардың

шамалылау бөлігі біріктірілген. Сотталғандар өзінше мәдениет құрмақшы (субкультура) болады. Сотталғандардың бұзақылары дұрыстау жағына зорлық көрсетіп, өздерінше «тәрбиелеу үшін» қысым жасайды. Бас бостандығынан айыру әлеуметтік пайдалы байланыстардың үзілуіне, отбасының ыдырауына әкеп соғады.

Осының бәрі тәрбиелеу процесіне, сотталғандарды түзету әрекетіне қарсы әсер етеді. Қылмыстық-атқару құқығы теориясында түзеу әсерінің маңызын құрайтын негізгі элементтерінің есебіне кіретіндері мыналар: қоғамдық пайдалы еңбек, сотталғандармен тәрбие жұмысы, жалпы білім мен мамандыққа үйрету. Ұстауда отырғандағы режимді сөз етсек, онда түзеуге әсер ету шараларының ұсталғандарға жазасын тарттырмайтын жағын жатқызуға болады, атап айтсақ, ол қоғамдық тұрмыс ережесін сақтау (мүлікке ұқыпты қарау, жеке басының тазалығын сақтау, тұрған бөлмесі мен аула үшін таза ұстау т.б.). Әрине жазаны атқару шеңберінде қолданылатын түзеуге әсер ету, тиісті шегінде іске асырылады және құқықпен белгіленеді.

Бас бостандығынан айыру орындарындағы сотталғандарға педагогикалық әсер еткенде оның түрін, әдісін, тәсілін тәрбиешінің өз бетімен еркін таңдауына қамаудағы ұстау режимінің ережелерін шек қояды. Мысалы, жолықтыру, демалыс беру, телефонмен өйлестіру заңмен белгіленген және олар тәрбие құралы ретінде қаралады.

Бірақ оларды беру мезгілі және т.с.с. режим ережесінде көрсетіліп қатаң реттеледі. Сондықтан қылмыстық атқару құқығының нормалары түзеу әрекетін ұйымдастыруда белсенді әсер ететін тәрбиенің кейбір түрлері, әдісін, тәсілін қолдануға рұқсат етілетіндерін белгілейді [4].

Түзеу әрекеті шараларының құқықтық реттеуі, әрқайсысында әр түрлі. Сотталғандарды тәрбиелеу жұмысы, оларға жалпы білім беру және мамандыққа үйрету құқықпен жалпылама түрде реттелген. Құқық нормасы үйретуге тиісті адамдарды және сотталғандарды жұмыстан босату тәртібі мен жағдайын, өтетін уақытын т.б. белгілейді. Құқықтық реттеудің көлемі шектелгендіктен, психология мен педагогиканың қарамағына әдістерін іске асыру үшін тиісті кеңістік береді. Сотталғандарды түзеуге бағытталған тәрбие процесіне қылмыстық жазаны атқарушы органдармен бірге жалпы қоғам қатысады. Қылмыстық жазаны қолданудың теріс салдарын ескере отырып, оны қылмыспен күресудің универсалды амалы ретінде қарауға болмайды. Сондықтан тәрбиелеу процессіндегі жолын қушылық жазаны өтету кезінде де, одан босатылғаннан кейін де әлеуметтік бақылау өте маңызды.

Бас бостандығынан айыру қылмыстық жазаның түрі ретінде, Құқық бұзушыларға қазіргі күші бар Заңға сәйкес мемлекеттік құқықтың бірсыпыра шаралары қолданылады, соның бірі қоғамнан айыру (бас бостандығынан айырып) және азаматтық-құқықтық мәртебесін шектеу болады.

Бас бостандығынан айыруды қолданудың негізі азаматтық құқыққа қарсы мінез құлық болып табылады. Ол істелген құқық бұзушылықтың қоғамдағы қауіптілігіне, құқық бұзушының жеке басын яғни басқа да себеп, сипатына, ауырлығына байланысты бостандықтан айырудың түрін - әкімшілік-құқықтық, қылмыстық іс жүргізу немесе қылмыс құқықтылығын белгілейді. Осыған байланысты бас бостандығынан айыру әкімшілік, қылмыстық іс жүргізу, немесе қылмыстық және қылмыстық атқару құқығына сәйкес реттеледі.

Ал, бұл мәжбүр ету шарасын атқару үшін тағайындалған мемлекеттік органдары мен мекемелері арқылы іске асырылады[5].

Мемлекеттік мәжбүр етудің бұл шарасы, күші бар заңдарда әр түрлі аталады, яғни «ұстау», «қамауға алу», «бас бостандығынан айыру» және т.с.с. «Бас бостандығынан айыру» айтылған мемлекеттік мәжбүрлеу түрлерінің жалпы түсінігі. Бас бостандығынан айыру қылмыстық жазаның түрі ретінде қылмыскерлерге әсер етудің әзірге ең басты амалы болып отыр.

Кейбір мемлекеттің өзінің жазалау саясаты сол мемлекеттің ұстаған бағытына байланысты, қылмыс істегендерге бас бостандығынан айыру жалпы жазалаудың ішінде аз орын алады (мысалы, Жапонияда – 5%, Германияда - 10% шамсында, АҚШ-та - 20% дейін, ал басқа елдерде – едәуір жоғары Қазақстан Республикасында барлық сотталғандардың 40% шамасында).

«Бас бостандығынан айыру» түсінігін қарай отырып, қылмыстық жазалаудың бұл түрінің мәні мен мазмұнын белгілеу керек. Әдетте мән деп заттың ішкі, ең басты жағы, оның негізі, онда жүріп жатқан терең процесстер сипатталады, ал мазмұн деп мәннің сырын ашуды айтады. Бас бостандығынан айыру – жазалаудың ең қатал түрінің бірі. Ол бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқық шектеуінің көлемінен, заңмен белгіленген және ең алдымен қылмыстық-атқару тағы басқа да нормативтік актілерден шығады. Бас бостандығынан айырудың мәні қылмыстық жазаның түрі ретінде

көрінгенімен, сотталған ерекше құқықпен, яғни мемлекеттің арнайы мекемесінде сот өкімі белгілеген мерзім кезінде тұруға міндеттеледі.

Заң міндеттеп белгілеген арнайы мекемеде тұру ықпалы элементіне алдымен кіретіндер: сотталғанды еркімен қозғалудан, тұратын жерін өз еркімен таңдаудан айыру, демалу мен білім алу құқығын шектеу, саяси құқығы мен демократиялық еркіндігін шектеу, бостандықта жүрген адамдармен еркін аралауды болдырмау, өзін өзі еркін билеу құқығын шектеу.

Бас бостандығынан айыру қылмыс жазасы ретінде түзеу мекемелерінде орнатылған айрықша режимі болып сипатталады да, сонымен бірге режим талабын бұзушыларға мәжбүр ету шараларын қолдану мүмкіндігін береді [6].

Жазалау элементінің маңыздылығы – ол бас бостандығынан айыруға мәжбүр етіп зәресін алу, яғни соттың мемлекет атынан үкім шығаруы, болған істің шындығын жариялау, оны бас бостандығынан айырудың мерзімінен, түзеу мекемесінің түрі және оның орналасқан жеріне байланысты көпшілік алдында ұялту.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі. Алматы: «Жеті жарғы» 1997, 146 б.
2. ҚР қылмыстық-атқару құқығы. –Алматы; «Жеті жарғы» 2002, 189 б.
3. Советское исправительно-трудовое право. Общая часть Рязань, 1987, С. 96
4. Жорабеков С.Ж., Чукмаитов Д.С. Проблемы правового регулирования и организация процесса социальной адаптации освобожденных от наказания, как направленная предупреждения организованной преступности // Борьба с орган. преступ и коррупцией. –Алматы: 1997, С.121
5. Стручков Н.А. Исполнение уголовного наказания в капиталистических странах (Япония, США): Учебное пособие Вып. 3 1978 М.:
6. Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. –Минск., 1978.с.174

Резюме

В статье дается, основные организационные формы воспитательной работы с осужденными в исправительных учреждениях и меры поощрения и меры взыскания .

Summary

Basis application split freedom of head is citizenship to the right against character disposition. It do right violation society danger, a right violator individual head character, heavy, associates freedom divides in half kind a criminal case conduct or crime competence designates

УДК 347.963

А.А. Сейтбекова– магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН

Аннотация: в статье поднимаются некоторые проблемы совершенствования правоохранительной деятельности органов прокуратуры; освещаются дискуссионные вопросы определения понятия прокурорского надзора.

Ключевые слова: прокуратура; права; свободы; надзор; деятельность; соблюдение; закон; контроль

Регулярное обращение внимания Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева к проблемам совершенствования организации и деятельности органов суда, прокуратуры, других правоохранительных органов говорит об актуальности и важности этих вопросов [1].

Так, Указом Президента Республики от 24 августа 2009 года №858 утверждена Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, являющегося основой для

разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных законопроектных работ Правительства, проектов нормативных правовых актов [2].

Одним из приоритетов по указанной Концепции является защита прав и свобод граждан. Для решения этой задачи предлагается не только укреплять органы правопорядка, совершенствовать формы и методы их работы, но и обеспечивать стабильность кадровой политики, повышать требования к квалификации и дисциплине сотрудников правоохранительных органов.

Акцентируется, что ядром правоохранительной системы являются органы прокуратуры, одним из направлений деятельности которой является правоохранительная деятельность. Правоохранительная деятельность – это наделенная властными полномочиями деятельность специально уполномоченных органов и лиц, направленная на охрану прав и свобод граждан и общества, на обеспечение в государстве законности и правопорядка путем специфических действий принудительного характера, проводимых в определенной процессуальной форме.

С определением правоохранительной деятельности связано и определение прокурорского надзора за соблюдением прав, свобод и законных интересов человека и гражданина, которое является исходным началом для выявления содержания деятельности прокуратуры и ее места в системе государственных органов по обеспечению прав человека в Казахстане.

В этом плане, прежде всего, необходимо раскрыть содержание самого термина «надзор», определить его соотношение со смежными понятиями.

В БСЭ надзор рассматривается как одна из форм деятельности государственных органов по соблюдению ... законности [3]. Такая трактовка надзора носит слишком общий характер и не раскрывает его сущности. К тому же она страдает классовым подходом к пониманию законности, достижение которой является конечной целью надзора.

В словаре С.И.Ожегова «надзор» определяется как «присмотр, проверка» [4]. Однако сводить надзор только к проверке было бы ошибочно, так как это существенно сужало бы пределы прокурорского надзора.

Иногда под «надзором» понимают «наблюдение», считая их синонимами.

Все же более приемлем подход, разграничивающий эти понятия. «Наблюдение» за исполнением законов содержит в себе элементы созерцательности, невмешательства в то или иное событие или явление. «Надзор» же – это более активная форма деятельности прокурора, предполагающая использование предоставленных ему императивных полномочий по пресечению нарушений закона, принятию мер по их предупреждению, привлечению к ответственности должностных лиц, нарушивших закон, восстановлению прав и законных интересов граждан [5].

Надзор включает в себя наблюдение, но наряду с ним и другие меры активного характера, направленные на обеспечение законности.

В литературе «надзор» нередко отождествляется с понятием «контроль». Сторонники данной точки зрения ссылаются на то, что эти понятия во многих словарях определяются как «наблюдение», но эти понятия не идентичны.

Ряд авторов рассматривают надзор как элемент, форму, вид высшего государственного контроля за исполнением законов, предварительную стадию контроля. Сторонники данного подхода считают, что данные понятия в полном объеме не совпадают. Контроль имеет свои специфические цели и задачи. Органы контроля наделены в отличие от прокуратуры административно-властными полномочиями. Под контролем они понимают такую систему отношений между органами публичной власти, при которой контролирующий орган может отменять акты подконтрольного органа. Надзор же определяется как система общественных отношений, при которой надзорный орган может лишь обратить внимание поднадзорного органа на его ошибку, и самое большее, приостановить действие его акта. Но отменить или исправить акт должен сам поднадзорный орган.

Различие между государственным контролем и надзором также проводится по их отношению к своему предмету, по самому предмету, по пределам (границам), характеру полномочий органов контроля и надзора. Важно также отметить, что прокурорский надзор, в отличие от контроля, не связан административными полномочиями по отношению к поднадзорным органам.

Термин «надзор» законодатель применяет только в отношении прокуратуры и судов, выделяя понятия «прокурорский надзор», «судебный надзор».

Прокуратура осуществляет высший надзор за применением законодательства, а не его исполнением. Это правильно, поскольку она тем самым отделяет себя от других государственных органов, наделенных контрольно-надзорными полномочиями. Исполнение закона предполагает комплекс правовых, организационных, материально-технических, финансовых мер по его реализации.

Осуществлять надзор в полном объеме за выполнением всех этих мер прокуратура не в состоянии. Иначе ей придется брать на себя не свойственные ей функции, дублировать деятельность других органов государства.

Надзор за применением законодательства – более узкое понятие, охватывающее проверку соблюдения компетентными государственными органами и должностными лицами Конституции и законов как в содержании принимаемых ими решений, так и в их деятельности с тем, чтобы обеспечивался установленный порядок принятия, изменения и отмены нормативных правовых актов, не нарушались установленные Конституцией, международными пактами и законами права и свободы человека и гражданина. Кроме того, субъектами исполнения законов и иных нормативных правовых актов могут быть не только государственные органы, но и предприятия, организации, общественные объединения, граждане.

В качестве признаков, определяющих прокурорский надзор как высший, можно назвать и то, что прокуратура в центре и на местах выступает как блюститель законности, действует от имени государства, осуществляет надзор за законностью деятельности тех государственных органов и общественных объединений, в обязанности которых входит контроль или надзор за соблюдением законов, подзаконных актов, различного рода ведомственных предписаний.

Литература

1. Новый политический курс состоявшегося государства. Стратегия «Казахстан – 2050» - Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации народу Казахстана от 14 декабря 2012 года. – Казахстанская правда. 2012. 15 декабря.
2. Концепция правовой политики Республики Казахстан на 2010/2020-е годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан №858 от 24 августа 2009 года.
3. Большая Советская Энциклопедия. Том 17. М.: Изд. «Советская энциклопедия». 1974.
4. Словарь русского языка. М., 1988.
5. Басков В.И. Прокурорский надзор. Учебник. – М.: БЕК. 1996.
6. Правоохранительные органы Республики Казахстан: Учебник – Алматы: Издательство «NURPRESS». 2010.

Түйін

Бұл мақалада құқық қорғау органдары қызметін жетілдірудің кейбір өзекті мәселелері көтерілді. Прокурорлық қадағалаудың анықтамасына пікір сайыс тудырып жүрген сұрақтар қамтылады.

Summary

The article raises some issues of improving law enforcement of prosecutors, highlights discussion questions the definition of prosecutorial supervision

ӘОЖ 302.311:31.08

С.Сақтағанова - магистрант

Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

ЗАҢСЫЗ АЛЫНҒАН ҚАРАЖАТТЫ ЖЫЛЫСТАТУМЕН АЙНАЛЫСАТЫН ҚЫЛЫМСТЫҚ ҰЙЫМНЫҢ ҚЫЛЫМСТЫЛЫҒЫН АЛДЫН-АЛУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа: Заңсыз жолмен алынған ақша қаражатты немесе мүлікті кәсіпкерлік немесе өзге де экономикалық қызметті одан әрі дамытуға жұмылдыру, жарғылық қорға айналдыру кәсіпкерлік немесе өзге де экономикалық қызметті заңсыз жүзеге асыру үшін пайдалану деп танылады.

Кілттік сөздер: Мүлікпен қаржылық, операциялар немесе басқада мәмілер жасау, қаражатты немесе өзге де мүлікті кәсіпкерлік немесе өзге де экономикалық қызметті жүзеге асыру, экономикалық қылмыстар аясындағы ақша, қаражат, айналымы.

Жалпы дүниежүзінде ұйымдардың қылмыстық әрекеттерін анықтау, алдын алу немесе қылмыстық топтың әрекеттерді қаржыландырудың негізгі қаржы-күш қуатын анықтау, материалдық ресурстармен ұдайы қамтамасыз етудегі маңызды ролін айқындауға байланысты, жаңа нышанда құқықтық ынтымақтастықты жетілдіру, ауқымды қылмыстық әрекеттерді түбегейлі тоқтату, жүйелі түрде шешілуінің қажеттілігі туындап отырған осыған байланысты құқықтық қатынастарды жетілдіру нышандары заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы күресті алдын алу тосқауыл қоюға шаралар қолдану үшін халықаралық конвенция құрылды.

БҰҰ-ның 2002 жылы 10 қаңтардағы терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенцияның 8 бабына сәйкес қатысушы-мемлекеттер ішкі құқықтарын нормаларына сәйкес қағидаларын сақтай отырып, қылмыстық іс-әрекеттердің мақсатын айқындау, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын қылмыстық ұйымдар, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын қылмыстық ұйымдардың қаржыландыруға тосқауыл қою, тыйым салу қылмыстық әрекеттерге бағытталған яғни, жұмсалатын қаржы бөлінгенін немесе пайдалануын айқындау, осы аталмыш конвенция шеңберінде қатысушы мемлекеттер қылмыстық топтың әрекеттердің орын алған жағдайда немесе қылмыстық топтың әрекеттерді қаржыландыру кезінде түскен мүлікті, яғни қаржыны әр қатысушы мемлекет өз келісімдері бойынша конвенцияда көрсетілгендей мүлікті тәркілеуге мүмкіндігі бар және сол тәркіленген мүлікті экстремизмнен зардап көрген азаматтар, олардың жанұясына, құрбан болғандардың жанұясына төлем ақы үшін тетігін тауып, механизм құрып келісім шарттарды пайдалану арқылы жүзеге асырады. Яғни, күрделі өзара байланыстылық енгізілуде, оның ішінде барлау қызметі құқық қолданудағы кейбір астарлы түрде жұмыс жүргізетін банк құпиясы сияқты немесе мемлекет мақсатындағы экономикалық қауіпсіздік және жеке меншік, коммерциялық, жеке адам мүддесін, мемлекет ішіндегі немесе халықаралық деңгейде тиісті айрықша қорытынды жасауға қайшылықтар туады.

Қаржы ағымдарының алдын алуға немесе заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне қаржыландыруға тосқауыл қоюға бірегей жұмыс жасауды тікелей қаржы ағымдарының жолын кесу өткен ғасырдың 90 жылдары басталған, яғни осы жұмыстың басында Евро-кеңес Американдық мемлекеттік мекеме және «сегіздік», заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын қылмыстық ұйымдар, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы күресі бекітілген.

«Сегіздік» заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын қылмыстық ұйымдар, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға Министрлер Кеңесінің заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы күресіндегі жасалған қорытынды құжатында қаржыландырудың алдын-алу барлық мемлекеттердің ұсынылымы арқылы жасалды, оның ішінде қаржы құрылымдары қылмыстық топтың ұйымдарға жұмсап алуының алдын-алу, қылмыстық топтың ұйымдарды қаржыландыру тікелей немесе жанама түрде жүзеге асырылды, яғни қайырымдылық, әлеуметтік, мәдени шара мақсатында немесе заңсыз әрекеттерге оның ішінде заңсыз қару-жарақ сату, есірткі бизнесі немесе бопсалаушылық болып табылады.

Осы аталмыш мемлекеттер ішінде қаржы айналымына мониторинг жарияланған кезде банк құпиясы ашылуын бақылауға болады.

Ақпарат алмасу кезіндегі қарқындылықпен халықаралық қаржы құралының жылжуын қадағалу, бір мемлекеттен екінші мемлекетке қылмыстық топтың немесе ұйым құруға арналған, қылмыстық топтың операциялар өткізуге арналған қаржыландырудың алдын-алу көзделген.

Қылмыстық ұйымдарға арналған ақшалай қаражаттың қозғалысын болдырмау мақсатында және осы орайға байланысты заңда мемлекет аралық капитал қозғалысына кедергі келтірмеу барысында ережелер реттелуі тиіс.

Заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою немесе қылмыстық топтың ұйымдарды қаржыландыруды халықаралық қылмыс деңгейдегі қауіп ретінде танып оған халықаралық қауымдастық заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы әрекет жасауға ұмтылған Еуропалық кеңес 1997 жылы Люксембургте осы орайға байланысты өткен конференцияға демеушілік көрсетті.

1998 жылы Венада өткен семинарда демеушілікті Еуропалық кеңес алды, 1999 жылы Америка мемлекеттік мекемесі Аргентинада екінші терроризмге қарсы конвенция өткізді. Осы аталмыш конвенция қорытындысы Мардель-Плата ди декларациясы көрсетілген, кейінірек Америка мемлекет мекемесі бекітті.

Заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы конференцияның шеңберіндегі ұсынымдардан әзірленген және басқа да қатысушы мемлекеттердің заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы ұсымдары бекітілді.

(7-8 желтоқсан 1998 жыл) Заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы Лондонда өткен конференцияда қатысушы мемлекеттер оның ішінде «Сегіздік» тобының қағидалық тұжырымдамасы көрсетілген ақпарат алу, барлау жұмыстарын жинақтаудағы және қылмыстық топтардың әрекет, іс-қимылдарды тергеу, қылмыстық топтардың операциялардың алдын-алу, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландырудың алдын-алу, тосқауыл қоюда барлық мемлекет өзара бір-бірімен тығыз байланыста жұмыс жасауға күштерін біріктіріп, жұмылдыруға ұмтылады және жоспарлы түрде әрекет жасау барысында:

– барлық қатысушы мемлекеттер заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын қылмыстық ұйымдар, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы бір-бірімен өзара байланыса отырып, ақпараттарды алмасуда немесе ынтымақтастықты қамтамасыз ету;

– әр мемлекеттің ішкі ұлттық заңдарына сәйкес қайырымдылық жасаушы мекемелердің бақылау ретінде тізімін жасау және де Европалық кеңес.

«Сегіздігінде анықтама тізімі» антитеррорлық күзіреті берілген мекемелердің де тізімін айқындап алу.

Халықаралық ынтымақтастықтағы әртүрлі тәсілдерді қолдана отырып, қайырымдылық көрсетеміз деп, қылмыстық топтардың, демеушілік көрсетіп жүрген, қайырымдылық қаржыландырудың алдын-алуда болдырмау, транс шекаралық тергеудің оңтайлы шешілуіне ұмтылу керек. Ынтымақтастықтың немесе практикада тергеу жұмыстары, барлау кезінде алынатын ақпараттарды жинауда немесе ақпарат алмасуда қаржының ізіне түсуде немесе заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою алдын алу шаралар, операциялар туралы дәлел немесе қандай да ақпарат оның ішінде дәлел жинауды қарқындылықпен жұмыс жасауға; экстремизмге қарсы заңдарды күшейтуге талап қойылған.

Халықаралық комиссия ақшаны жылыстату мен күрес ұсынылымы бойынша заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы күресте басты мақсат, негізді бірегей қағида жасау көкейтесті мәселеге айналып отыр. Іс жүзінде көрсетілген ұсынымдаманы көшіру немесе сөз орамын қайталау немесе бейімдеу түскен ақша (доход) қылмыстық жолмен келгенін басқаша айтқанда, «заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға»

«қаржыландыру» барлық (қатысушы) мемлекеттердің заңдарына қайшы, заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландырудың бастауы түп деректері қылмыстық іс-әрекеттерден басталады.

Оның ішінде заңды кәсіпкерлік немесе ізгілік, көмек, қайырымдылық мекемелер басқа да арналар арқылы несие беруші мекемелер қылмыстық топ әрекеттерді қаржыландыруды жүзеге асырады және заңды дәстүрлі емес немесе банк есепшот операциялары арқылы емес, қолма-қол валюта түрде тасымалдау немесе ғаламтор арқылы қаржыны алмастырады.

Заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландырудың ішіндегі негізгі бастауы ол, заңды коммерциялық мекемелерден қылмыстық топтарға тиесілі қомақты қаржы айналымының түсімін алады немесе іскер адамдардан демеушілік сипатта қаржылық көмек түсіп отырады, құрылыс, банкілік операциялар, тауар өткізу және сату, мейрамхана бизнесі және тағы басқа бір қарағанға заңды тіркеуде құжаттары орынды болғанымен, және мемлекеттердің ішкі заңдарына қарама-қайшылық болмағанмен, ол түсіп жатқан түсімнің қомақты бөлігі қылмыстық топтарға немесе ұйымдардың жұмыстарына қаржы бөлініп отырады.

Бұл орайда жоғарыда айтылған мекемелер осы Қылмыстық ұйымдарға көмек көрсету бірден-бір аталмыш қызмет көрсетіп отырған ұйымдардың басында ұйымдастырушы экстремистің немесе террористің өзі болуы әбден мүмкін, тағы бір Қылмыстық ұйымдарға қаржыландыруда кең тарап отырғаны ол:

– әлеуметтік ұйымдар арқылы көмек (мысалы: сабаққа тарату, жылу беру сияқты) 90-шы жылдардың басынан бастап қылмыстық ұйымдар көбіне ізгілік көмек арқылы өз-өздерін

қаржыландырады;

– Батыс Персид шығанағынан заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қолдаушылары, жақтаушылар мемлекеттік емес ұйымдар қаржылық көмек келеді, кейбір мемлекеттерден қылмыстық ұйымдарды заңды түрде қаржыландыру үшін немесе қандайда бір қаржыны басқа мемлекеттерден жақтаушы, демеушілерінен алу үшін көптеген әр түрлі тәсілдерді қолданады, оның ішінде (ақшаны қаржыны) қолма-қол жеткізу, банк арқылы немесе басқа да қаржы аудару жұмысымен айналысатын мекемелер арқылы жүзеге асыруға ұмтылады.

Мысалы мұсылмандық құқық негізінде құрылған Ислам банктері арқылы ақшалай аударымдар жасалады. Ислам банкі арқылы жасалатын ақша аударымдары өткен ғасырда 70-ші жылдары Азия және Таяу Шығыста кең етек алған, қазіргі кезде дүние жүзінде кең таралып отыр.

Заңсыз қаражатты жылыстатумен айналысатын ұйымдардың әрекеттеріне тосқауыл қою, қаржыландыруға қарсы күресте өзекті мәселеге айналып отырған қолма-қол ақшаға ауыстыру, ол ауыстыру бюросында (бөлімінде) ауыстырады, ауыстыру бюросында банктерге қарағанда бақылау әлдеқайда төмен, сондықтан да көптеген мемлекеттерде қаржы ауыстыру процесі осындай мәмілелер арқылы жасау террористер, экстремистер үшін әлдеқайда тиімді және қауіпсіз, террористер, экстремистер үшін жасанды банкирлердің қызметін қолдану, яғни ондай жағдайда Оңтүстік Азия және Таяу Шығыста кең таралған мәміле.

Бұл жүйе көбіне сенімділік арқылы қаржы, мықты қызмет үшін қолма-қол немесе саудагерлердің шотына аударылады және қаржыны аударып отырған ынтагер аударымға байланысты барлық банктік қызмет өз шотын төлейді, яғни демеушілік көрсетеді немесе осындай әрекеттерде көбіне делдал болады (адвокаттар, нотариустер және тағы басқалар) қаржы арналарына тосқауыл қоюға көкейтесті мәселерге айналып қылмыскерлердің пайдаланатын тәсіл-амалдарының әр түрлі болатындығын ескере отырып, олар заңды пайдалануға да ұмтылады, (заңсыз жалған) құжаттар арқылы қылмыстық іс-әрекеттерге қол жеткізуге ұмтылады.

Әдебиеттер

1. Становский М. Назначение дополнительных наказаний при совершении нескольких преступлений // Советская юстиция. – 1993. – № 8. – С. 23-24
2. Благоев Е.В. О дифференциации наказания и понятии общественно опасных последствий // Дифференциация формы и содержания в уголовном судопроизводстве. – Ярославль: ЯГУ, 1995. – С. 56-66.
3. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмывания денег, международной преступности и терроризм. – Ростов-на Дону: Феникс, 2005.
4. Комментарий к УК РК / под ред. Рогова И.И., Рахметова С.М. – Алматы, 1999.

Резюме

В статье дается, о легализации незаконных доходов и отмывание грязных денег и организационные меры предупреждения экономических преступлений и осуществляющие отдельных видов банковских операции.

Summary

The illegal traveling is taken money money or property enterprise or another economic activity develops further mobilizes, charter resource twirls is an enterprise or another economic activity illegal carries out for uses talks is knowable.

Д.Сейдинова - магистрант
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ПРОКУРАТУРА ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚТЫ АЛДЫН-АЛУДАҒЫ КЕЙБІР БАҒЫТТАРЫ

Андатпа: Құқық қорғау органдары, прокуратура, құқық бұзушылық профилактикасы жүйесін жетілдіру, қылмысқа қарсы іс-әрекет жасау жөніндегі шаралар.

Кілттік сөздер: Құқық бұзушылық профилактикасы; адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау және сақтау; заңдылық; жариялылық; құқықтар мен міндеттердің бірлігі; ізгілік; ғылыми негізділік.

Біздің мемлекетімізде соңғы уақытта қылмыстардың алдын-алуға көп көңіл аударылуда. Қылмыстардың адын-алу бағытында жұмыстарды үйлестіру мақсатында бір қатар бағдарламалар дайындалып өмірімізге енгізілуде. Олардың ішінде, 2010-2013 жылдарға, 2009-2011 жылдарына арналған «Қазақстан Республикасында құқық бұзушылықтың алдын алу мен қылмысқа қарсы күрестің бағдарламасы» және «Қазақстан Республикасындағы құқық бұзушылық профилактикасының 2011-2014 жылдарға арналған салалық бағдарламасы»

Біз бұл тарауды 2010-2015 жылдар аралығына арналған бағдарламаның мақсатын және оны орындалу нәтижелерін талдаудан бастағанды жөн көрдік.

Үш жылға арналған бұл бағдарламада белгіленген алғашқы кезектегі міндеттер мен басымдықтар, Мемлекет басшысының 2013 жылғы 10 қыркүйектегі құқық қорғау және заңдылықты сақтау жөніндегі кеңесте берген тапсырысынан туындады. Бағдарламаның негізгі бағыттары:

- азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңды мүдделерін қорғау;
- құқық қорғау органдарының қызметіндегі заңдылықты нығайту;
- құқық бұзушылықтардың алдын алу, құқық тәртібін нығайту;
- әлеуметтік-құқықтық алдын алу;
- кәмелетке толмағандар мен жастардың арасындағы қадағалаусыз қалу мен құқық бұзушылықтардың алдын алу;
- алкогольдік ішімдік пайдалануды қысқарту, маскүнемдіктің, нашақорлықтың және қылмысты қайталаудың алдын алу;
- жол қозғалысы саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу;
- қылмысқа қарсы іс-әрекет жасау жөніндегі шаралар;
- қылмыстарды тергеуді және қылмыскерлерді іздестірудің тиімділігін арттыру;
- ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресті жатқызуға болады.

Осы негізгі бағыттарды жүзеге асыру тек құқық қорғау органдарына жүктелген. Қылмыстардың алдын-алу өте күрделі, көп қырлы жұмыс болғандықтан оны жүзеге асыруда барлық қоғам қатысуы қажет.

Енді біз осы бағдарламаның орындалуын тексерген Есеп комитетінің берген есебіне көңіл аударсақ. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитеті баспасөз қызметінің хабарына сәйкес, бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары барлық көзделген міндеттерді толық шешуге бағытталмағаны бақылау барысында анықталды. Бағдарламаны іске асыру жөніндегі жоспардың көптеген іс-шаралары қағаз жүзінде қалып қойды. Есірткі бизнесіне қарсы іс-әрекеттің тиімді жүйесін арттыру жөніндегі іс-шаралар қамтылмаған.

«Ішкі істер министрлігі бағдарламаның координаторы бола тұрып, оны орындаудың тиімді тетігін құруды қамтамасыз етпеген, бағдарламаның шараларын іске асыруға жергілікті бюджеттерден бөлінген қаржының мөлшері, олардың қалай игеріліп жатқаны, қол жеткен нәтижелер жөнінде нақты ақпарат қолында болмаған. Бағдарламаның іске асырылу барысына мониторингі ұйымдастырылмаған. Мүдделі мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылдарын жетілдіруге қажетті іс-шаралар жеткілікті деңгейде атқарылмаған» [31] - делінген хабарламада.

Есеп комитетінің хабарлауынша, «Ішкі істер органдарының жұмысын бағалау өлшемдерін қалыптастырмаған. Жергілікті атқарушы органдардың барлығы бірдей құқық бұзушылыққа бейім балалармен жұмыс жүргізу үшін әлеуметтік-педагогикалық қызметтерді, маскүнемдікке, нашақорлық

пен уытқорлыққа душар болған адамдарды емдеуге арналған мамандандырылған емдеу-алдын алу мекемелерін құру, сондай-ақ оңалту ұйымдарының желісін кеңейту жөнінде қажетті шараларды қабылдамаған.

Бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды жұмысқа орналастыру, оңалту және әлеуметтік бейімдеу туралы шаралар жеткілікті дәрежеде іске асырылмаған».

Есеп комитеті Үкіметке құқық бұзушылықтық алдын алу және қылмысқа қарсы күрес жүесін одан әрі жетілдіру бойынша кешенді шаралар қабылдауға ұсыныс берді. Берілген ұсыныстарды талдай отырып және әлемдік тәжірибені зерттей отырып 2008 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі «Құқық бұзушылықтың алдын алу туралы» Қазақстан Республикасы заңының жобасы ҚР Парламенті Мәжілісінің қарауына енгізілу туралы қаулы етті.

2014 жылы сәуір айында ҚР «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» заңы қабылданды. Осы заң Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдарының және азаматтарының құқық бұзушылық профилактикасы жөніндегі қызметінің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды.

Қазақстан Республикасының «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» заңның мақсаты мен міндеттері, осы заңның 3-бабында бекітілген.

Заңның мақсаты құқық бұзушылық профилактикасы саласында бірыңғай мемлекеттік саясат белгілеу болып табылады. Заңның міндеттері:

- 1) адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз ету;
- 2) құқық бұзушылық деңгейін төмендету;
- 3) құқық бұзушылық профилактикасы жүйесін жетілдіру, сондай-ақ оларға итермелейтін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою;
- 4) өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарды әлеуметтік бейімдеу және әлеуметтік оңалту;
- 5) құқық бұзушылық профилактикасы субъектілерінің қызметін үйлестіру;
- 6) азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейін арттыру;
- 7) азаматтар мен ұйымдардың құқық бұзушылық профилактикасына қатысуларын қамтамасыз ету болып табылады.

Құқық бұзушылық профилактикасы: адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау және сақтау; заңдылық; жариялылық; құқықтар мен міндеттердің бірлігі; ізгілік; ғылыми негізділік; жеке өмірге қол сұғылмаушылық; құқық бұзушылық профилактикасында алдын алу шараларының жазалау шараларынан басымдығы; кешенділік пен жүйелілік принциптеріне негізделген.

2010 жылдың тамыз айында Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрінің «Ішкі істер органдарының профилактикалық есебінде тұрған адамдарға профилактикалық бақылауды жүзеге асыру жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы» № 356 бұйрығы шықты. Осы бұйрыққа сай ішкі істер органдарының құқық бұзушылық профилактикасы бойынша қызметін жетілдіру мақсатында:

1. Қоса беріліп отырған Ішкі істер органдарының профилактикалық есебінде тұрған адамдарға профилактикалық бақылауды жүзеге асыру жөніндегі нұсқаулық бекітілді;

2. ҚР Ішкі істер министрлігі комитеттерінің төрағалары, департаменттері мен дербес басқармаларының бастықтары және Астана, Алматы қалаларының, облыстардың ішкі істер департаменттерінің бастықтары ішкі істер органдары жеке құрамының осы бұйрықты зерделеуін қамтамасыз етуге тиіс.

ҚР ішкі істер органдарының профилактикалық есебінде тұрған адамдарға профилактикалық бақылауды жүзеге асыру жөніндегі осы нұсқаулық (бұдан әрі – Нұсқаулық) қорғау нұсқамасы шығарылған немесе бос уақытын шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу туралы шешім қабылданған адамдарды профилактикалық есепке алуды жүргізу мен бақылауды жүзеге асыру тәртібін айқындайды [32].

Ішкі істер органдары:

- 1) қорғау нұсқамасы шығарады;
- 2) бос уақытын шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар қою туралы шешім қабылданған адамдарды профилактикалық есепке алуды және бақылауды жүзеге асырады;
- 3) профилактикалық есеп профилактикалық бақылауды жүзеге асырылатын адамды есепке алуды қамтиды;

4) қорғау нұсқамасы шығарылған адам оған қорғау нұсқамасы ұсынылған сәттен бастап профилактикалық есепке алынады. Қорғау нұсқамасының әрекет ету мерзімі оны құқық бұзушыға ұсынған сәттен бастап есептеледі және 10 тәулікті құрайды;

5) бос уақытына шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу туралы шешім қабылданған адам ішкі істер органдарына соттың қаулысы келіп түскен күннен бастап үш тәулік ішінде профилактикалық есепке қойылады. Құқық бұзушының бос уақытына шектеулер және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеудің әрекет ету мерзімін сот айқындайды;

6) қорғау нұсқамасы шығарылған немесе бос уақытына шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу туралы сот шешім қабылдаған адамды профилактикалық есепке қою үшін учаскелік полиция инспекторы немесе кәмелетке толмағандар істер жөніндегі учаскелік полиция инспекторы (бұдан әрі – учаскелік полиция инспекторы) құқық бұзушылық фактілерін растайтын қажетті құжаттарды қоса отырып, дәлелді баянат жазады, оны ішкі істер органының бастығы немесе оның орынбасары қарайды;

7) профилактикалық бақылау профилактикалық есепте тұрған адамның белгіленген шектеулерді сақтауы мен жүктелген міндеттерді орындауын жүйелі түрде бақылауды қамтиды;

8) профилактикалық бақылау профилактикалық есеп әрекет еткен мерзімінде жүзеге асырылады.

Ішкі істер органының әрбір қызметкері тұрмыстық зорлық-зомбылықты не болмаса оны жасауға окталуды тікелей анықтаған, сондай-ақ зорлық-зомбылық фактілері туралы жеке, заңды тұлғалардан, мемлекеттік органдардан және жергілікті атқарушы органдардан арыздар мен хабарламалар келіп түскен жағдайда не болмаса олар туралы бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған кезде тұрмыстық зорлық-зомбылықты жасаған немесе оны жасау қаупі бар адамды (бұдан әрі – тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адам) қорғау нұсқамасын шығару үшін ішкі істер органына жеткізілуге тиіс [33,73].

Қорғау нұсқамасы ішкі істер органының бастығы не болмаса оның орынбасары ақыл-есі дұрыс, он алты жасқа толған оны жасаған адамға қатысты толтырылады.

Ішкі істер органының бастығы немесе оның орынбасары тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған адамға қатысты шектеулерді белгілеген кезде жәбірленушінің, учаскелік инспектордың пікірін, құқық бұзушының жеке басын, оның жеке мінез-құлқы ерекшеліктерін, жасалған құқық бұзушылықтың ауырлығын және тұрмыстық зорлық-зомбылықты қайта жасауға ықпал етуі мүмкін басқа да факторларды ескереді.

Резюме

В данной работе рассматривается исследование оперативно-розыскные деятельности в отношении лица имеются достоверные данные о совершенном или готовящемся им тяжком или особо тяжком преступлении. А так же следственные действия, оперативно-розыскные мероприятия и поручения следователя и прокурора также вправе следующие органы дознания и т.п.

Summary

Right protects organs, office of public prosecutor, right. Crimes by children and adolescents radically changed, there are conditions created for the development of the younger generation, systems of minors, characteristic of juvenile justice and norms enshrined in criminal law and criminal procedural law, does not receive an appropriate reflection in criminology.

М.Тен - магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ И ПРАВОСОЗНАНИЯ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИХ КАТЕГОРИЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы соотношения правовой культуры и правосознания как фундаментальных категорий теории государства и права, а также вопросы структурных элементов правосознания и их значения в формировании правосознания.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовая идеология, правовая психология, правовой нигилизм, правотворчество

Правосознание в различных формах всегда было присуще человеку, но длительный исторический период это были почти нерелексивные представления, основанные на страхе наказания, вере, чувстве долга (моральных обязательств). Именно европейская культура породила рационально-релексивные представления о праве как общественной целесообразности (римское право) и поставила проблему индивидуальности, личности (то есть в том числе правоответственного лица) в эпоху Возрождения.

Особым этапом человеческой истории, формирующим современное правосознание гражданского общества, стали XIX-XX века, когда возникли и сформировались буржуазные государства, институционально основанные на формальном праве - декларациях, конвенциях, конституциях. В них были достаточно строго и определенно сформулированы основные права и свободы граждан, приняты кодексы, регулирующие разнообразные социальные взаимодействия правоответственных субъектов, сформировано понятие обязанностей и ответственности.

Таким образом, возникло и закрепилось «юридическое мировоззрение», которое и породило правовое общество и правовое государство современного типа.

Правосознание является одним из важнейших компонентов правовой культуры, оказывая на последнюю активное влияние. В зависимости от уровня, характера, содержания, направленности правового сознания определяется интеллектуально-эмоциональное содержание правовой культуры, ее ценностные установки, ориентации, приоритеты. Вместе с тем, правовая культура общества также оказывает большое воздействие на состояние правового сознания, что в частности, проявляется в процессе отражения и осмысления ценностей юридического мира.

В литературе можно найти множество суждений и мнений о понятии правосознания. Большинство правоведов сходятся на том, что оно представляет собой «сферу общественного, группового и индивидуального сознания, отражающую правовую действительность в форме юридических знаний, оценочных отношений к праву и практике его применения, правовых установок и ценностных ориентаций, регулирующих человеческое поведение в юридически значимых ситуациях» [1, с.55]. Как и иные формы общественного сознания: мораль, религия, искусство, наука, философия, — правосознание выступает специфическим способом духовного познания действительности. Правосознанию в духовной культуре присуща относительная самостоятельность. Правовые взгляды, идеи, теории, чувства живут как бы обособленной жизнью, независимой от экономики, политики, государства и даже позитивного законодательства. Изменения последнего задают, конечно, определенные параметры для развития правосознания, но никогда не способны кардинально «перестроить» и тем более устранить исходного культурно-исторического смысла правосознания.

Правосознание – это самостоятельный феномен, имеющий место наряду с правом. Оно не может существовать без права так же, как право без правосознания, и эта их взаимосвязь, по сути, является ключом к пониманию обоих. Право для правосознания всегда выступает содержательной стороной, оно ему подчиняется. Право же имеет одним из своих источников правосознание (например, профессиональное или доктринальное правосознание), оно также определяет правосознание, находя в нем свое отражение. Наконец, оно влияет на правосознание, обуславливая его уровень, характер и направленность. В процессе своего формирования на индивидуальном уровне правосознание испытывает очень большое давление со стороны действующего права, законодательства, правоприменительной практики. Поэтому уровень правосознания является значимым показателем

качества права и закона, характера правовой системы общества. Специфику правосознания по сравнению с другими формами сознания составляют осознание и переживание связанности явлений и процессов с юридическими последствиями (мнимыми, действительными или желательными), соотнесение их с правовым регулированием, с юридическими правами и обязанностями.

Правосознание служит источником правовой активности и внутренним регулятором юридически значимого поведения или механизмом его осуществления.

Правосознание может иметь различные степени развитости и характеризоваться также в аксиологическом (ценностном) аспекте. Каждый здравомыслящий человек обладает правосознанием, независимо от того, знает он об этом или не знает и как относится к нему. Известный русский ученый И.А. Ильин справедливо подчеркивал, что "нет человека без правосознания, но есть множество людей с пренебреженным, запущенным, уродливым или даже одичавшим правосознанием. Правосознание как духовный орган, необходимый человеку участвует, так или иначе во всей его жизни, даже и тогда, когда человек совершает преступления, притесняет соседей, предает свою родину и т.д., ибо слабое, уродливое, продажное, рабское, преступное правосознание остается правосознанием, хотя его душевно-духовное строение остается неверным"[2, с. 32]. В идеале каждая личность должна обладать свободным, зрелым и здоровым правосознанием, беречь, воспитывать и укреплять его в себе. Для этого она должна быть свободной в строгих рамках права и иметь возможность самостоятельно осуществлять выбор варианта поведения, так как только в свободном исполнении закона проявляется нравственное достоинство личности, ее социальная активность.

Право в его зрелом и развитом виде представляет собой систему норм, т.е. выражено в юридически значимых внешних предписаниях (в правилах поведения), устанавливающих известный порядок в обществе. За словесным текстом нормы скрыты понятия, смысл которых каждый раз необходимо понять и усвоить после получения исчерпывающего ответа на два формальных вопроса, существенных для правосознания: кем и в каком (надлежащем) порядке это правило установлено, кому следует им руководствоваться. Развитое правосознание на этой основе всегда позволяет разобраться в том, где начинается и где кончается право, и где возникает произвол. Решив эти вопросы, человек может сделать для себя правильные практические выводы. Правосознание является не только сложным и многоаспектным явлением, но также и многоуровневым и многофункциональным. Раскрытию данного тезиса поможет подробное рассмотрение его структуры на основе соответствующих критериев выделения различных элементов правосознания.

Правосознание наиболее полно и разносторонне отражает идеальную, духовную сущность права как элемента культуры. Отметим, что в разных типах цивилизации, различных культурно-исторических сообществах существуют весьма неоднозначные представления о нормах поведения, о должном, необходимом, о способах регулирования тех или иных ситуаций и т.д. Речь идет об этноправовых закономерностях социального регулирования, выявить которые можно, только рассматривая правосознание как феномен, "подчиняющийся" определенной внутренней логике своего развития, которая детерминирована не приказами государственной власти и экономическими решениями, а, прежде всего, накопленным культурой духовным, мыслительным потенциалом мирового и национального права.

Правосознание имеет сложную содержательную морфологию, структурно складываясь из двух основных элементов: правовой психологии и правовой идеологии. Обратимся к правовой идеологии. В отличие от правовой психологии правовая идеология соответствует уровню научно-теоретического отражения и освоения действительности. Правовая идеология - это систематизированное научное выражение правовых взглядов, принципов, требований общества, различных групп и слоев населения. Она должна формироваться, на наш взгляд, как процесс выявления, теоретического осознания, координации и согласования различных общественных интересов путем достижения социального компромисса. В этом случае правовая идеология будет содержать большой нравственный потенциал, подразумевающий приоритет прав и свобод личности, разделение властей, политический плюрализм, высокую роль суда как антипода бюрократического управления, что свойственно идеологически и экономически здоровому обществу с развитой общей и правовой культурой [3]. Правовая идеология обосновывает и оценивает существующие и возникающие правовые отношения, законность и правопорядок. В этом плане она формируется сознательно, и в ее разработке принимают участие теоретики и другие заинтересованные специалисты: юристы, политики, экономисты и др. Они должны учитывать конкретные исторические условия жизни общества, желаемые образцы правового развития общества, интересы его различных слоев (согласованные на основе консенсуса) и многие другие факторы. Ядром правовой идеологии, ее обязательным элементом являются правовые знания, которые позволяют каждому человеку знать предписания, дозволения и запреты, свои права и обязанности.

Примерами правовой идеологии как способа правового осознания действительности могут служить гегелевская философия права, естественно-правовая, позитивистская, марксистская доктрина государства и права, многие современные концепции правопознания. Кроме этого, сфера наибольшего "применения" правовой идеологии — не индивидуальные и стихийно-массовые отношения людей, что характерно для правовой психологии, а нацеленность на выражение интересов, потребностей достаточно оформленных, институализированных социальных сообществ — классов, политических партий, общественных движений, государства, межгосударственных объединений [4]. Примером конкретной, весьма сложной и противоречивой деятельности целого сообщества людей может служить постепенный процесс формирования в большинстве постсоветских государств правового государства, которое должно соответствовать как общечеловеческим так и национальным представлениям о демократии, обеспечении прав человека, гуманном и справедливом правопорядке. В данном случае доктрина правового государства служит идеологической основой построения новой государственности. Наличие демократической и социально-, культурно-, исторически обоснованной государственно-правовой идеологии является жизненно важным условием деятельности любого общества. Поэтому выбор для постсоветских государств заключается не в решении вопроса о том, нужна ли им государственно-правовая идеология, а в том, какая идеология им наиболее адекватна, наиболее полно соответствует их сущности, духу, перспективам развития.

В переходный период правовая идеология приобретает особую значимость. Национальная правовая идеология позволяет человеку, социальным общностям, партиям, так или иначе, ориентироваться в новой политической обстановке. Никакая, даже самая детальная пропаганда законодательства, этого дать не может. В отличие от конкретных и утилитарных программ, лозунгов, планов и обещаний правовая идеология ориентируется на долговременные процессы, а потому она способна объединять поколения, концентрировать смысл их деятельности (в первую очередь, несовершеннолетних и молодежи) на социальных, созидательных целях. Это возможно потому, что правовая идеология является таким синтезом правовых знаний и, в целом правовой культуры, который в концептуальном плане доступен не только специалистам, но и широким слоям населения, каждому конкретному человеку. Суть правовой идеологии, актуальной для современного Казахстана заключается, на наш взгляд, в самых общих параметрах будущей целостной и систематизированной концепции правового развития республики: Отечественная правовая идеология не должна строиться на идее социального и политического раскола, противопоставления одной социальной группы другой. Наоборот, она должна стремиться к максимальному духовному объединению нашей страны, и достижению необходимой ей политической консолидации. Правовая идеология должна быть достаточно открытой для учета и восприятия исторического опыта, какой бы идеологической принадлежности он ни был. Она должна вбирать в себя все полезное и конструктивное из теории и практики прошлого и настоящего. Необходимо рациональное сочетание интересов личности и государства, а не доминирование одних над другими. Правовая идеология должна опираться на принцип укрепления и защиты государства РК, основные параметры которого отражены в ст. 1 Конституции РК. Для этого необходимо формирование развитого правосознания всего казахстанского общества [5, с. 48]. Правовая психология как структурный элемент правового сознания еще недостаточно исследована наукой. Между тем выяснение понятия, сущности, социальной ценности, роли правовых чувств, эмоций, настроений, переживаний, иллюзий, подражания, внушения и тому подобного является одним из перспективных направлений развития общей теории правосознания.

Полагаем, что в правосознании необходимо учитывать правовую психологию как важнейшую ее часть. Личность - не только объект правового воздействия, но и источник, формирующий право, сила, творящая и преобразующая посредством права социальную действительность. Приоритет человеческой личности, ее интересов и потребностей, социальных групп во всех правовых решениях и действиях должен быть бесспорен, ибо такова гуманистическая природа права. Важно рассмотреть созидательные влияния права на повышение уровня развития правовой психологии населения и его групп, создание здорового правового психологического климата, оптимизацию всех социально-психологических явлений, укрепляющих правовую основу жизни общества и деятельности государства [6, с.256]. В последние годы произошло снижение «духа права» в обыденной психологии. Растут проявления правовой неосведомленности, правового нигилизма, чувства правовой незащищенности, неверия в гарантированность предоставляемых прав, безнаказанности правонарушителей, беспомощности правоохранительных органов, недовольства состоянием правотворчества и качеством законов, отставанием законотворческой деятельности от потребностей жизни общества и граждан, оторванности государственных органов от народа, снижением авторитета правоохранительных органов

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

и др. В условиях, казалось бы, активной законотворческой деятельности в государстве и принципиальной правильности правовых новаций это может казаться парадоксальным. Однако во многом это объясняется почти полным отсутствием связей между правовой идеологией, правотворчеством и правосознанием. Необходима тщательнейшая проработка связей, механизмов, возможностей и характера, право регулирующих влияний на психологию населения, социальных групп. Важно рассмотреть созидательные влияния права на повышение уровня развития правовой психологии населения и его групп, создание здорового правового психологического климата, оптимизацию всех социально-психологических явлений, укрепляющих правовую основу жизни общества и деятельности государства [6, с.256]. Таким образом, правовое сознание можно определить в виде духовной целостности правовых и отчасти общесоциальных идей, взглядов, представлений, убеждений, чувств, эмоций, настроений и т.д., идейно и психологически определяющей и осознающей правовые феномены. Духовно-культурное правосознание есть тип целостности правовых и общесоциальных идей, взглядов, представлений, убеждений, чувств, воли и др., который выражает духовность, ценности общечеловеческой и национальной культуры, стремится к нравственным основам бытия и на основе этого субъекту дается понимание правомерного и неправомерного в жизни человека и общества.

Литература

1. Каминская В.И., Ратинов А.Р. Правосознание как элемент правовой культуры // В кн. Правовая культура и вопросы правового воспитания. – М., 1974. – С. 55.
2. Ильин И.А. Собр. соч. – В 4-х т. – Т. I. – М. 1993. – С. 224.
3. Алексеев С.В., Каламанов В.А., Черненко А.Г. Идеологические ориентиры России. М., 1998. Т. 1 С. 26.
4. Панарин А.С. Россия в поисках идеи: варианты цивилизационного выбора // Вест. Моск. Ун-та. Сер. 12. Социально-политические исследования. 1993. №5. С. 11.
5. Сапарғалиев Г.С. Проблемы идеологии унитарного государства Казахстан // Научные труды «Әділет». -2000. - №1(7). – С. 46-50.
6. Пралиева Г.К. Юридическая психология: Учебное пособие. – Алматы: Жеты жаргы, 2004. – 384 с.

Тен Михаил, магистрант кафедры «Международное право» ЮКГУ имени М.Ауэзова, специальности «юриспруденция», направление подготовки-научно-педагогическое, сфера научных интересов: теория и история государства и права, конституционное и таможенное право.

Тен Михаил, магистрант кафедры «Международное право» ЮКГУ имени М.Ауэзова, г.Шымкент, ул.Калдаякова 1\3кв17, 8 701 192 0233, sckrible@mail.ru

Түйін

Мақалада құқықтық мәдениет пен құқықтық сана-сезімнің мемлекет пен құқық теориясында алатын орны мен өзара арақатынастары зерттеліп, олардың құрылымы зерттелген.

Summary

This article discusses the relation of legal culture and consciousness as fundamental categories of the theory of state and law, as well as issues of structural elements of justice and their importance in shaping the sense of justice.

С.А.Түркеева - аға оқытушы
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа: Қазақстан Республикасы дербес, тәуелсіз мемлекет ретінде халықаралық құқықтың субъектісі ретінде, тұңғыш президентіміз Н.Ә.Назарбаевтың сөзіне сүйенсек еліміз еркін де тәуелсіз Қазақстанды қалыптастырудың ұзақ жолын жүріп өтті. Кешегі қырғи - қабақ соғыстан кейін елдің қуатын әлемде оның әскерінің санына емес, экономикасының өнім өндірісіне, және дипломатиясының жасампаздығына, табысқа қол жеткізе алатынына қарап бағалай бастады. Осы өлшем тұрғысынан алып қарағанда Қазақстан шынында да халықаралық аренаға жаңа тәуелсіз мемлекет ретінде шығып, өзін таныта білді, әлем Қазақстан мен оның сыртқы саясатымен танысты. Халықаралық қатынастарда Қазақстан тандап алған көпвекторлы саясаттың дұрыстығын осы жылда жинақталған тәжірибе шын мәнінде растап берді.

Кілттік сөздер: сыртқы саясат, көп бағытты, халықаралық ұйымдар, халықаралық қауымдастық

Қазақстан тәуелсіздік жолына түскеннен бастап, әлемдік қауымдастықпен барлық салаларда өркениетті байланыстар дамыта білген ашық қоғамға айналды. Көптеген елдермен өзара тиімді және ұтымды қарым-қатынастар қалыптастырып, инвестициялармен келуі өсе түсті. Сыртқы саясатты орнықтырып, еліміздің халықаралық мәртебесін нығайтуға еліміз дипломатиясының зор еңбегі бар. Бүгінгі күн Қазақстан әлемнің көптеген елдерімен сыртқы қарым-қатынас орнатып, барлық беделді халықаралық ұйымдардың мүшесі атанды.

Қазақ елі сыртқы саясатының басты бағыты жетекші державалардың қауіпсіздік жөніндегі кепілдігін ала отырып, ядролық қарудан бас тартып қана қоймай, ядролық қарусыз мемлекет мәртебесіне ие болу еді. Бұл ұстаным тез арада-ақ іс жүзіне асырылды. Ал осы жәйт халықаралық аренада еліміздің мәртебесін көтерді. Еуразия одағын құру, Азиядағы өзара ықпалдастық пен сенім шаралары жөніндегі кеңес шақыру сияқты Қазақстанның бірқатар игі бастамалары әлемдік қоғамдастық тарапынан кеңінен қолдау тапты. Аталған кеңеске көптеген мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қызығушылық танытуы осы айтқандарымызға айқын дәлел бола алады. Халықаралық қатынастарда Қазақстан тандап алған көпвекторлы саясаттың дұрыстығын осы жылдарда жинақталған тәжірибе шын мәнінде растап берді.

Тәуелсіздіктің басында қазақ дипломатиясының алдында ұлттық экономиканың көтерілуіне жан-жақты ықпал ету, инвестициялар тарту, елдің экспортын ұлғайтудың жолдарын қарастыру, сауда-экономикалық қатынастарды дамыту сияқты бірқатар маңызды мәселелер тұрған болса қазір де аталған бағыттарда айтарлықтай жұмыстар атқарылды. Енді бүгінгі күннің талаптарына сай халықаралық қауіпсіздікті нығайтуға әлемдегі экономикалық қатынастарды жетілдіруге, тұтастай алғанда, ғаламдық деңгейдегі проблемаларды оң шешуге үлес қосу басты мақсат болып табылады.

Қазақстан әлемдік қоғамдастықта өзіндік алар орны бар ел екенін соңғы он жыл бедерінде айқын көрсетті. Қазақ елінің саясаттағы бағыты да, географиялық орналасуы да, жер байлығы да дүние жүзіндегі мемлекеттерді бізбен ынтымақтасуға ынталастырады. Қазақстан шекарасының бүкіл бойында сенімді «Қауіпсіздік белдеуін» жасай алады.

Халықаралық қатынастардың тең құқылы субъектісі мен қатысушысына айналған, жас, тәуелсіз Қазақстан Республикасы үшін елдің ұлттық мүдделерін алға қоя отырып, қоршаған халықаралық жүйенің қауіптерін уақытында ескере отырып және оларға орынды жауап қайтара алатын сыртқы саясат жүргізу өте маңызды болып табылады.

Біздің мемлекетіміз өзін Орталық Азия аймағындағы және де Еуразия құрлығының ауқымды территориясындағы тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңызды фактор ретінде танытты. Біз өз алдымызға тұрақты және достық өзара қарым-қатынастарды, ең алдымен көрші мемлекеттермен, сондай-ақ қазіргі әлемнің алдыңғы қатарлы саяси және экономикалық орталықтарымен реттеу жолы арқылы, елдің ішкі реформаларына қолайлы сыртқы ортаны қамтамасыз ету міндетін қойдық.

Қазақстан, ірі еуразиялық мемлекет ретінде, өз байланыстары мен ынтымақтастықтарын анағұрлым кең саяси және географиялық кеңістікте ұлғайтуды қажет деп санайды. Біз АҚШ-пен, Еуропалық Одақ елдерімен, Таяу Шығыс және Азия елдерімен өзара тиімді қатынастарды дамытудағы

өзіміздің қызығушылықтарымыз туралы мәлім еттік. Бұл дипломатия көпвекторлы деген атау алды. Сонымен қатар біз, Қазақстан тар географиялық мүмкіндіктер шегінде қалып қоймауы тиіс деп санаймыз, керісінше ол әр-түрлі бағыттарда белсенділік көрсетуі қажет, сонымен бірге мұндай дипломатия біздің экономикалық потенциалымыз бен саяси мүмкіндіктерімізге қатаң түрде сәйкес келуін түсінуіміз керек. Көптеген сарапшылардың бағалаулары бойынша, Қазақстан қазіргі уақытқа дейін өзінің дәрежесіне сәйкес сыртқы саясат жүргізіп келеді. Біз қандай да бір мемлекетпен теке тіреске барудан алшақ болдық, сонымен бірге өзіміздің стратегиялық мүмкіндіктерімізден ауытқыған жоқпыз.

Елбасы өзінің халыққа Жолдауында еліміздің сыртқы саясатының басымдықтарын анық айқындап берді. Олар жақын көршілес елдермен, сондай-ақ қазіргі әлемдік тәртіпті анықтауға айтарлықтай үлес қосып отырған мемлекеттермен өзара тиімді ынтымақтастықты дамытуға негізделген [1].

Қазақстан 2010 жылға бүкіл бұрынғы кеңестік кеңістіктегі елдер арасынан, бүкіл түркі тілдес елдер арасынан, бүкіл мұсылман әлемі арасынан Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымы сынды аса беделді ұйымға тұңғыш төраға болып сайланды, 2011 жылға Ислам конференциясы ұйымына төрағалық тізгінін қолға алды.

Тәуелсіздіктің алғашқы 10 жылдығы өткеннен соң Қазақстанды енді нарықтық экономика елі деп таныды. Тағы 5 жылдан кейін біздің экономикамызды дамытудың серпінді қарқыны халықаралық сарапшылар қоғамдастығының жоғары бағасына ие болды.

Біз Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында ұсынған еуразиялық интеграция идеясы практикада іске асырылды – Еуразиялық экономикалық қоғамдастық құрылды. Біртұтас кеден кеңістігін құру келесі қадам еді. Ортақ кеден тарифтері, ортақ кеден шекарасы, БСҰ-ға кіру жөніндегі бірлескен іс-әрекет бойынша Қазақстан ұсыныстары толық іске асырылды. Үш мемлекет – Қазақстан, Ресей және Беларусь Кеден одағын құрып, сол арқылы өз азаматтарының мүмкіндіктерін, өз экономикаларының мүмкіндіктерін, халықаралық рыноктарға ықпал ету мүмкіндіктерін кеңейтті.

Тарихқа және қазіргі тәжірибеге сүйенетін болсақ, Қазақстан өзінің сыртқы саясатын жүргізу барысында қазақ халқының өмір сүруінің тарихи тәжірибесіне арқа сүйейтіндігін, сонымен қатар сыртқы саясатының иілгіштік пен конструктивтік, прагматикалық және басты идеяларын сақтау үшін компромисстерге дайын екендігін көрсетеді, сондай ақ қазіргі шындықтарға жауап беретін жаңа жолдар іздестіруде.

Қазақстан Ресей, Қытай, Еуропа, АҚШ және мұсылман әлемінің геосаяси мүдделері тоғысқан Орталық Азия аймағында орналасқан. Сондықтан, оның сыртқысаяси стратегиясы қазіргі күштердің балансын сақтауға, сонымен қатар өзінің қауіпсіздігін және экономикалық дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Тәуелсіздіктің алғашқы таңынан бастап Қазақстан халықаралық істерде белсенді позицияға ие болды және қысқа мерзім аралығында көптеген мемлекеттермен қатынастар орнатып, өз аумағында «жақсы көршілік және ынтымақтастық белдеу» құрды [2].

Қазақстан дипломатиясының басты мақсаты индустриалды – дамыған Батыс, Азия және Таяу Шығыс елдерінен республика экономикасына ірі масштабты инвестицияларды мобилизациялау, экономикалық мәселелерді шешу үшін тәжірибелік қолдау табу және әлемдік коммуникацияларға шығуын қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстанның сыртқысаяси концепциясының құрылуы кезегімен, әр кезеңнің шарттары мен мақсаттарына сәйкес жүріп жатты.

Бірінші кезеңде (1992-1993 ж.) ынтымақтастықтың халықаралық-құқықтық базасының құрылуы жүріп жатты. Сол кезеңдегі жас қазақстандық дипломатиясының қызметі Қазақстанның халықаралық қауымдастыққа кіруін анықтап берді.

Екінші кезеңдегі (1994-1995 ж.) басты мақсат Қазақстанның сырттағы ұлттық стратегиялық мүдделерінің алға жылжуы үшін механизм құру, яғни оған ТМД құру бастамасы және бүкіл азия құрлығындағы қауіпсіздік құрылымдарын құру шараларын жатқызуға болады.

Үшінші кезең (1996-1999 ж.) Қазақстанның сыртқысаяси концепциясының құрылуының аяқталуы және дипломатиялық инфрақұрылымының толық қалыптасуымен сипатталады. Мүмкін қазір, жаңа жүзжылдықтың келуіне байланысты біз қазақстандық сыртқы саясаттың келесі, төртінші кезеңінің куәгері болуымыз ықтимал [3].

Қазақстанның геосаяси орналасуының ерекшелігі, - Еуропа мен Азия арасындағы коммуникациялық ағымның назарында, - оны өз елінің мүдделеріне пайдалануы да мүмкін. Осыған орай, Қазақстанның сыртқы саяси доктринасының қалыптасуында маңызды фактор ретінде геосаяси фактор анықталды, елдің Еуразияның ортасында орналасуы, яғни бұл аймақта қазіргі әлемнің көптеген проблемалары мен стратегиялық мүдделері тоғысып жатыр. Орталық Азия аймағында «ұлы

державалардың экономикалық басымдыққа ие болу үшін бақталастығы» анық байқалып отыр, сондықтан Қазақстан тұрақтандырылған сыртқы саясатқа ұмтылып келеді, бұл оған «осы жаһандық геэкономикалық проблемаға қатысты дұрыс позиция ұстануына» мүмкіндік береді [4]. Қазақстан Республикасының көп векторлы сыртқы бағытының іске асуының маңыздысы геосаясат болып отыр.

Қазақстан аймақтық лидерге айналып, Еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық процесстердің бастаушысы және белсенді қатысушысы болып отыр. 2006 ж., Жолдауда көрсетілгендей, аймақтағы көрші елдермен ынтымақтастық және көпжақты байланыстар, аймақтағы сауда-экономикалық және мәдени-гуманитарлық салаларында интеграция үрдісін ұстап тұруға мүмкіндік береді. «Біз өзіміздің транзиттік мүмкіндіктерімізді нығайтып жатырмыз, әлемдік рыноктағы құнды тауарлар – мұнай, газ, руда және ауылшаруашылық шикізаттарың тасымалдаушысына айналып келеміз. ХХІ ғасырдың жаңа мұнайгаз құбырларының, көлік-және теміржолдарының контурлары көрінуде, яғни олар ежелгі Жібек жолының маршруттарына ұқсас», - деп айтылған болатын [5]. Расында да, орталықазиялық аймақ әлемдік экономика үшін қайтадан экономикалық маңызға ие болып келеді.

Жаһандық экокномикада ірі рыноктардың маңызын ескере отырып, ҚР сыртқы саясатының экономикалық компоненттері, бір жағынан, қазақстандық өнімдердің әлемдік рынокқа шығуына ықпалын тигізуі болса, екінші жағынан, қазақстандық экономиканың мынадай секторларына, яғни жаңа технологиялар, көлік құрастыру, инфрокұрылым, ауылшаруашылық, шағын бизнестерге шетелдік инвестицияларды тарту болып отыр.

Біздің елдің стратегиялық мүдделерінің бірі ол Дүниежүзілік сауда ұйымына тезірек кіру екендігі белгілі, әрине, Қазақстанның мүдделерімен толық санасуы шартымен. Бұл ұйыммен келіссөздік үрдістері толыққанды жүріп жатыр, өкілетті сарапшылар және дипломаттар тобы ДСҰ-на кіру проблемасы бойынша Женевада жұмыс атқаруда.

Осыған байланысты айта кететін жайт, Қазақстан тәуелсіздік алған жылдардан бастап айтарлықтай таразыланған және ойластырылған сыртқы саясат жүргізіп келеді. Тәуелсіздікке қол жеткізген кейін қысқа мерзім ішінде Қазақстан БҰҰ-на және басқа да халықаралық ұйымдарға мүше болып үлгерді, сондай ақ ЕҚЫҰ-ның азиялық үлгісі деп саналатын - Азиядағы өзара сенім шаралары жөніндегі Кеңесті (АӨСШК) шақырудың бастамашысы болды.

КСРО ыдырауынан кейін өзінің территориясында қалып қойған ядролық қаруды иемденуден Қазақстан өз еркімен бас тартты. Қазақстан Республикасы ЕО, НАТО, ЕҚЫҰ және ірі қаржылық ұйымдарымен конструктивті қарым-қатынастар орнатуда.

Қазақстан Ресеймен теңқұқылы әріптестік деңгейіне дейін көтеріле алды. Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының Каспийдегі ірі масштабты жобаларға бір шамада теңдей капиталдар салуы, осыған мысал бола алады (екі елдің экономикалық потенциалының айтарлықтай айырмашылығы қарамастан). Сондай ақ, Қазақстан ғарышты игеру саласындағы орын алған екі елдің өзара әрекеттерінің радикалды түрде қайта қаралуын айтты. Осының нәтижесінде «Бәйтерек» ғарыш комплексі құрылды, Қазақстан тек басқа мемлекеттер ғана өздерінің ғарыш зымырандарын ұшыратын территориясы бар мемлекет емес, толық құқылы ғарыштық держава болуына мүмкіндік алды. Ресейлік экономиканың Қазақстанға келуіне лайықты жауабы ретінде қазақстандық банктердің Ресейде сәтті қызмет атқаруын айтуға болады.

Қазақстан және Қытай арасындағы тұрақты қарым-қатынастардың орнатылу фактісі де аса маңызды. Қазақстан мен Қытай өздерінің қарым-қатынастарын екіжақты, сондай ақ көпжақты форматтарда құрастырды. Осыған байланысты 1990-шы жылдары күн тәртібінен қазақстан-қытай шекаралық мәселесі алынып тасатынды. Екі мемлекет те энергетикалық салада белсенді әрекеттер жүргізуде. Сондай ақ, Қазақстан мен Қытай ШЫҰ шеңберінде халықаралық терроризмге, сепаратизмге және діни экстремизмге қарсы шығып, нәтижелі өзара әрекеттер жүргізуде [6].

Қазақстан ислам әлемімен де конструктивті қарым-қатынастарын реттей алды, соның ішінде Түркия, Иран, Пакистан, Ауғанстан және Таяу Шығыс елдерімен. Сонымен қатар ол пантүркизм және панисламизм идеяларынан өзін ұстай алды, Қазақстан өзін ислам және христиандық, Батыс және Шығыс әлемдері үйлесімдік тапқан ел ретінде ұстанады.

Қазақстан посткеңестік кеңістікте лайықты орын алып жатыр. Қазақстан Республикасы еуразиялық интеграцияның бастаушысына және қозғаушысына айналды. Қазақстан тәуелсіздік кезеңінің барлық уақытында конъюнктурлы кобальжуларға ұшырымаған, айтарлықтай тұрақты және теңгерілмді сыртқы саясат жүргізіп келеді. Қазақстан ТМД-ның басқа елдерімен салыстырғанда, өзінің сыртқы саяси басымдықтарын радикалды түрде қайта қарастыруға және бір аймақтық ұйымнан басқа ұйымға өтуге құмар емес. Прагматизм қазақстандық дипломатияның визит карточкасына айналды.

Бұл дегеніміз, Қазақстан өзінің геосаяси амбицияларын және ұмтылыстарын толығымен іске

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

асыра алды, ал оның сыртқы саяси стратегиясы ешқандай өзгерістерді қажет етпейді деген сөз бе? Мұндай қорытынды жасау асығыстық болар еді.

Біріншіден, Астананың сыртқы саяси стратегиясы, негізінен алғанда, таразыланған және өзін толық ақтап шыққанымен, өзгеріп отыратын геосаяси жағдайға бейімделіп, жаңғыртылып отырылуы қажет. Бұл салада бірқатар алға жылжулар байқалып келеді, дегенмен, олар революциялық сипатқа ие емес.

Екіншіден, аймақтық лидерлік идеясынан бас тартпай және орталықазиялық мемлекеттер Одағына қатысты жаңа бастамалар ұсынып, Қазақстан іс жүзінде өзімен көршілес Орталық Азия елдерімен қарым-қатынастың екіжақты форматына көбірек сілтеме жасауға мәжбүр болады.

Үшіншіден, Қазақстан «түрлі түсті революциялардың» сабақтарын айналып өте алмайды. Осыған байланысты әлеуметтік бағыттағы мемлекет жағына лезде бетбұрыс жасау ғана емес, сонымен қатар Қазақстанның либералдық құндылықтар жағына қатысты нақты жылжу әрекеттері де маңызды. Қырғызстандағы тұрақсыздықты және Өзбекстанның халықаралық оқшаулануын ескеретін болсақ, Қазақстан Орталық Азияда тек экономикалық салада ғана емес, сондай ақ демократиялық қайта жаңғыртулар процессінде де лидерге айналып келеді деп болжауға болады. Осыдан туындайтыны, Қазақстан Қырғызстанның аймақтағы «демократия аралы» орнын және Өзбекстанның Орталық Азиядағы АҚШ-тың басымдық беретін әріптесі орнын иемденуі мүмкін.

Бұрынғы сыртқы істер министрі Қ. Тоқаев айтқандай, «ҚР өзін орталықазиялық аймақта, сондай ақ еуразиялық континенттің кең территорияларында тұрақтылық пен қауіпсіздікті қамтамасыз етудің маңызды факторы ретінде ұстанады. Елдің ішкі реформаларына тұрақты және достық өзара қарым-қатынастар негізінде, ең алдымен көрші елдермен, сондай ақ қазіргі әлемнің алдыңғы қатарлы саяси және экономикалық орталықтарымен қолайлы сыртқы ортаны қамтамасыз ету міндеті қойылды» [7].

Аталған басымды бағыттар мен қатар қазақстандық басшылық араб және түркі тілдес әлемімен және Үнді субматеригімен, ең алдымен Түркия, Иран, Египет, Сауд Арабиясы, Индия және Пакистанмен жақындасу арқылы өзінің қатынастарын прагматикалық сипатта әртараптандыруға ұмтылуда. Маңыздысы сол, Қазақстан Шығыс пен Батыс арасындағы қазіргі кездегі бейбітшілік орнатудың негізгі проблемалары бойынша түсіністікті жақындастыруға бағытталған, мәдениетаралық және конфессияаралық диалогтың халықаралық деңгейдегі орталығының бірі болуына дайын екендігін білдірді [8].

Алдағы болашақта Қазақстан Республикасы алдында сыртқы саяси қызметінің шешімін таппаған сыртқы саяси міндеттер мен игерілмеген салалары аз емес. Қазақстан әзірге бірқатар маңызды халықаралық ұйымдардың толық құқылы мүшесі бола алмай отыр, әлемнің көптеген мемлекеттерімен әзірше дипломатиялық қатынастар орнатқан жоқ. Қазіргі замандағы халықаралық қатынастармен айқындалатын белсенділік пен кәсіпқойлық деңгейіне Қазақстан дипломатиясы әзірге шыға қойған жоқ.

Алдағы болашақта қандай сыртқы саяси міндеттер басымдықтар болуы тиіс? Ең алдымен, мемлекеттік суверенитеттің одан әрі нығаюна байланысты шешімдері, территориялық тұтастығы, шекараларының мызғымастығы, экономикалық және экологиялық қауіпсіздігі, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық-саяси және этносаяси тұрақтылығы.

Бірінші сыртқы саяси мақсат - барлық орын алып отырған келіспеушіліктерге, өзара қарым-қатынастағы шешілмеген түйіндерге және оның ішкі- және сыртқы саяси бағытының алшақтылығына қарамастан Ресей Федерациясымен достық және одақтастық қатынастарды сақтау және нығайту. Бір анықтығы, Қазақстанның сыртқы саяси курсының ресейлік бағыты ең приоритетті болуы тиіс және ол барынша назарын шоғырландыру мен күш жұмсауды талап етеді.

Екінші сыртқы саяси мақсатқа жатқызуға болатыны ол Қазақстан республикасының мемлекеттік суверенитетін, территориялды тұтастығын және шекарасының мызғымастығын нығайту мақсатындағы халықаралық және аймақтық жүйеге және қауіпсіздік құрылымдарына қосылуы.

Үшінші сыртқы саяси мақсат ретінде сыртқы шарттарды және жедел экономикалық даму факторын қамтамасыз етуді, құрылымдық қайта-құруды, нарықтық механизмдер мен инфрақұрылымдарды құруды айтуға болады. Сондай-ақ, Қазақстанның сыртқы саяси қызметінің назарында экономикалық қауіпсіздік, энергетикалық тәуелсіздік, транспортты коммуникациялар мен байланыс каналдарының әртараптандырылуы мәселелері болуы тиіс.

Осы мәселелерді шешуге жауапты Министрліктер және ведомстволар мен қатар Қазақстан Республикасының Сырқы істер министрлігінің ролі де айтарлықтай маңызды болуы тиіс.

ҚР-ның төртінші сыртқы саяси мақсаты – Орталық Азиялық елдерімен бауырластық қатынастарды алдағы уақыттарда дамыту және нығайту болып табылады, бұл елдермен бізді тек қана

географиялық көршілестік емес, сондай-ақ, ортақ тарихи тағдыр, мәдениетіміздің, салт-дәстүрлеріміздің ұқсастығы біріктіреді.

Барлығы секілді, қазақстандықтар да, ЮНЕСКО-ның XXI ғасыр тоғысындағы орташа жеделді стратегиясында адамзат алдында белгіленген кең мақсаттар тізбегі айбынды көрініп отыр: білім беру жүйесін жаңарту; білім беруге, алға жылжытуға және таратуға ықпал жасау; мәдени мұра ролін көтеру және шығармашылықты қолдау; ақпаратты еркін таратуға және коммуникациялардың дамуына ықпал жасау; демократиялық процестерді нығайту және қолдау; қақтығыстарды ескертуге және постқақтығыстық бейбітқұрылысқа ықпал ету.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан 2030. Барлық қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы. - Алматы: Білім, 1998. -256 б
2. Тоқаев К.К. Беласу. Алматы, 2008.
3. Задачи внешней политики Республики Казахстан в реализации стратегического курса страны// Формирование конкурентоспособности Казахстана: теория и практика. – Алматы, 2006.
4. Тоқаев Қ. Қазақстан Республикасының дипломатиясы. Алматы, 2008.
5. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. «Стратегия вхождения Казахстана в число 50-ти наиболее конкурентоспособных стран мира». 1 марта 2006 г. // <http://www.mfa.kz/rus4>
6. Лаумулин М.Т. Центральная Азия в зарубежной политологии и мировой геополитике. Т. II: Внешняя политика и стратегия США на современном этапе и Центральная Азия. — Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2006.
7. Тоқаев К.К. Основные аспекты процесса становления и развития внешней политики Республики Казахстан // Актуальные проблемы внешней политики Казахстана. - М., 1998.
8. Биекенов М. Политическое развитие Казахстана. Исторический опыт и современность. - Алматы, 1997.

Резюме

Статья посвящена актуальной проблеме внешней политики государства в условиях формирования новой политической структуры мира.

Summary

The article is dedicated to the problem of foreign policy during the formation of the new political structure of the world.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 338.439.02

К.К. Нурашева - д.э.н., профессор
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

**МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ ЮЖНОГО РЕГИОНА НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ
ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА**

Аннотация: Проводимая в Казахстане социальная модернизация призвана обеспечить населению процветание и высокое качество жизни. Знания, умения и способности формируют человеческий капитал. Получаемые в системе образования компетенции не могут удовлетворить запросы работодателей. Необходимо соблюдать баланс спроса и предложения на рынке труда, прогнозировать использование рабочей силы.

Ключевые слова: социальная модернизация, человеческий капитал, регион, образование.

Социальная политика в Казахстане направлена на формирование конкурентоспособной экономики, достижение стандартов индустриально развитых стран. В своей статье «**Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда**» в «Казахстанской правде» 10 июля 2011 года Президент страны Н.Назарбаев отмечает, что только труд может обеспечить казахстанцам процветание и высокое качество жизни. «Мы должны учитывать, что экономическая и социальная модернизация должны идти максимально синхронно. Новые производства, новые системы образования и науки, развитие среднего класса, расширение социальных гарантий вызовут большие изменения в сознании казахстанцев. А это будет требовать своевременной корректировки всей системы социальных отношений» [1].

Сегодня на фоне мирового кризиса некоторые страны успешно развиваются, смогли быстро преодолеть негативные воздействия его. В пятерку быстро развивающихся стран относится и Казахстан. По опубликованным в 2013 году данным Всемирного Экономического Форума, Казахстан занял 50-е место в глобальном рейтинге конкурентоспособности среди 148 стран, поднявшись за два года на 22 позиции.

Валовой внутренний продукт превысил 186 млрд.долл., ежегодный экономический рост составляет 7-8%, безработица постоянно снижается и сейчас ее уровень 5,2%. За последние 15 лет 70% общего объема прямых иностранных инвестиций в Центральную Азию привлечено в Казахстан. В механизме социально-экономической модернизации казахстанского общества появляется новый тренд – *Общество Всеобщего Труда*.

В статье подняты такие важные вопросы, как дальнейшая модернизация образовательной системы. Это актуально именно сейчас, когда намечены меры по улучшению кадрового состава государственных органов и проводятся широкомасштабные работы по подготовке и повышению квалификации государственных служащих.

В связи с этим необходимо внедрить образовательные программы нового поколения, формирующих креативно мыслящих молодых специалистов, обладающих лидерскими качествами и одержимых национальной идеей построения Общества Всеобщего Труда. Это позволит сформировать высоконравственную и социально зрелую, компетентную личность, которая будет болеть за общее дело процветания Родины, за ее будущее.

В нашей стране много по-настоящему интересных начинаний со стороны ученых, педагогов, которые направлены на развитие креативных качеств человека, его логического мышления, творческого подхода к изучению предметов. Быстрое изменение содержания и характера профессиональной деятельности на основе внедрения новых технологий требует иного, более высокого уровня квалификации.

Знания, умения и способности, которые традиционно считались основой педагогической профессии, сейчас уже не могут удовлетворить запросы работодателей. По мнению экспертов, знания

устаревают каждые 3-5 лет, а по информационным технологиям – каждые два года. Поэтому для продвижения по службе специалисту необходим достаточно высокий уровень аналитических и творческих способностей, и очень важно, опыт научно-исследовательской деятельности. Приходится молодых специалистов «доучивать» на местах.

Изучая опыт ведущих стран Европы, следует согласиться с тем, что в государственных учреждениях должны работать обладатели магистерской степени [2]. В свете этого, предлагаем подготовку магистров по профильным специальностям разбить на три группы. Первую группу составляют образовательные результаты – личностные изменения (мотивационные, когнитивные), совокупность которых можно представить как ключевые профессиональные компетенции. Ко второй группе следует отнести универсальные способы деятельности (познавательные, регулятивные, коммуникационные и другие), применяемые как в профессионально-педагогической деятельности, так и в жизни человека.

Наконец, третью группу составляют предметные результаты - конкретные элементы социального и профессионального опыта, изучаемого в рамках учебных дисциплин. Эти качества зависят не столько от объема полученных знаний, сколько от способности человека самостоятельно пополнять его, обоснованно ставить и решать профессиональные задачи, вырабатывать критерии оценки и отбора наиболее эффективных путей их решения.

Безусловно, организацию и содержание образовательного процесса, нацеленного на получение названных выше результатов, можно смело отнести к разряду педагогических инноваций. Необходимо готовить магистрантов по следующим направлениям: практическая психология, кризисная педагогика, конфликтология и др. Целесообразно согласование и разработка образовательных стандартов специальности «Государственное и муниципальное управление» в соответствии с профессиональными стандартами Национальной системы квалификаций и потребностями работодателей.

Для этого в университетах должны быть мощные научные школы, выполняться большой объем исследований и привлекаться зарубежные профессора. В магистерских диссертациях необходимо использовать результаты научно-исследовательских прорывных проектов по актуальным проблемам современности, что послужит толчком развитию инновационной культуры специалиста.

Для Казахстана, вступившего на путь инновационного развития, проблема кадрового потенциала стоит особенно остро. Поэтому Президентом дано поручение расширить использование интерактивных методов обучения, провести анализ учебных планов, учебников и учебных пособий по истории Казахстана. Мир должен узнавать республику не только через богатые топливно-энергетические ресурсы, но и как страну, где живет талантливая молодежь – носитель духовных и интеллектуальных ценностей.

Лидер нации отмечает, что только человеческий труд может создать истинно культурные ценности и экономические блага. Поэтому призывает нас направить силы на продуктивную занятость, повышение производительности труда. Эту директиву мы понимаем как необходимость улучшать качество подготовки кадров, которые могут легко трудоустроиться на конкурентном рынке труда. Сейчас в нашей стране делается многое в плане социальной защиты людей, реализуются государственные программы, в числе которых «Дорожная карта занятости – 2020», «Дорожная карта бизнеса -2020», реализация которых позволила создать не только тысячи новых рабочих мест, но и выбрать людям работу по душе, заняться собственным бизнесом.

Однако, состояние рынка труда, несмотря на снижение безработицы и рост доходов населения, нельзя назвать в полной мере благополучным. Например, в ЮКО велика доля самостоятельно занятого населения. В 2012 году их было 524,2 тыс.чел, из которых 338 тыс. проживали в сельской местности. Практически все они не имеют отчислений в пенсионные фонды, гарантий на социальное страхование, у них нет трудовых книжек, т.е. стажа работы. В перспективе самостоятельно занятые граждане могут представлять большую проблему для социального блока бюджета страны.

Самостоятельная занятость населения - это одна из активных форм регулирования рынка труда и поэтому в отличие от пассивных мер (выплата пособий, обеспечение информацией), она не может быть применена по отношению ко всем потерявшим работу. Для ее развития необходим целый ряд предпосылок, которые формируют экономическое сознание и поведение людей [3].

Особенностью рынка труда области является трудоизбыточность, которая проявляется в несбалансированности спроса и предложения на рабочую силу, как по количеству, так и по качеству. Качество рабочей силы, особенно в реальном секторе экономики снижается; упали стимулы производительности труда; упал уровень подготовки и переподготовки кадров на производстве.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Изменения численности населения отражаются на изменении количества экономически активного населения. Благодаря устойчивому развитию экономики области за последние годы доля последнего увеличивается. В структуре занятого населения 89,6% составляет население в трудоспособном возрасте, доля населения нетрудоспособного возраста составляет 10,4 % (рис.1). В структуре занятого населения удельный вес населения с высшим образованием составляет 25,7%, с незаконченным высшим – около 2,0%, более 70% - имеют среднее и средне-специальное образование (рис.2) [4, 5].

Численность безработных в Южно-Казахстанской области в 2012 году составила 68,7 тыс. человек, уровень безработицы - 5,9%, против 6,9 % за этот же период предыдущего года. Основная часть безработных в возрасте 20-29 лет (44%) и в возрасте 30-49 лет (42%). На основе прогноза объемов производства по отраслям экономики составлен прогноз численности занятых (таблица 1).

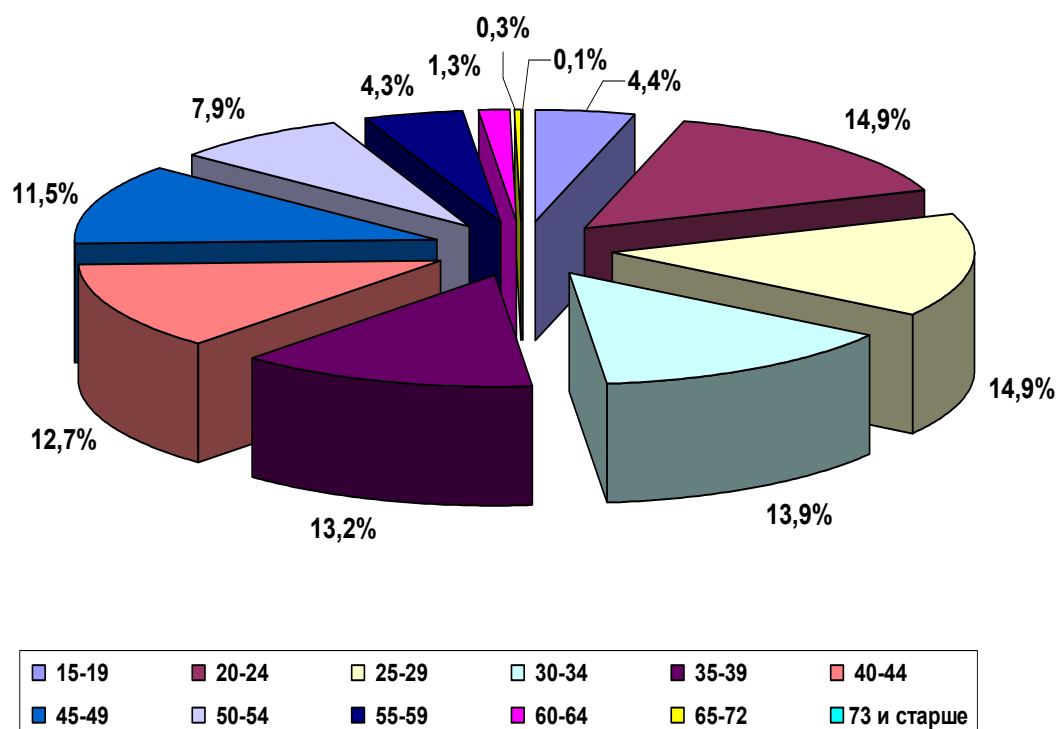

Рисунок 1 – Структура занятого населения ЮКО, 2012г.

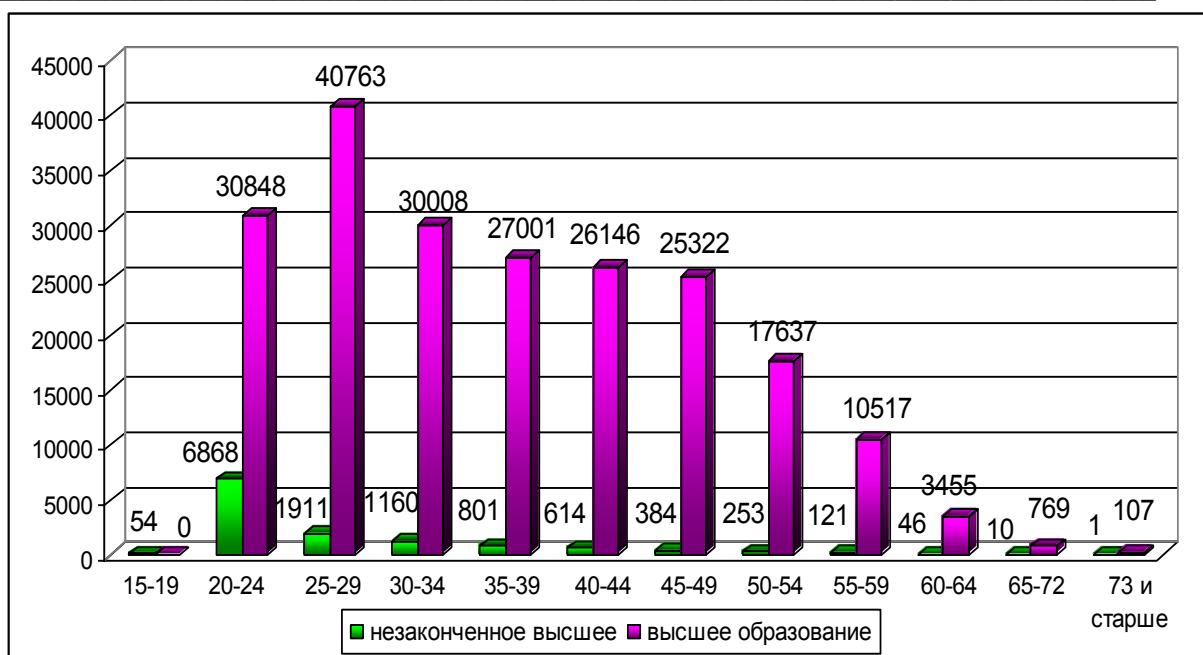

Рисунок 2 - Структура занятого населения ЮКО по уровню образования, 2012г.

В отраслевом разрезе увеличение численности занятых будет в таких отраслях как строительство (на 148,9%), торговле (в 2,9 раза), транспорте и связи (в 2,85 раза), прочих (в 2,36 раза). Основными факторами роста численности занятых являются:

- в строительстве: увеличение объемов жилищного, промышленно-гражданского строительства в результате демографического роста населения, инновационного развития экономики области;
- в торговле: вхождение Казахстана в ВТО, таможенный союз, за счет интернационализации и глобализации экономики;
- на транспорте и связи: за счет внедрения инноваций в области транспорта и связи, роста человеческого капитала и потенциала населения, интеллектуализации человеческих ресурсов;
- в прочих услугах: за счет развития, совершенствования и улучшения социальной инфраструктуры области.

Таблица 1 - Основные индикаторы рынка труда ЮКО *

	2012 год, тыс. чел.	2012 год в % к 2011г.	2012 год в % к 2010г.
Экономически активное население	1 162,4	100,1	100,4
Занятое население	1 095,5	100,0	100,8
наемные работники	582,9	100,1	102,0
Самозанятые	512,6	99,8	99,5
Безработные	66,9	101,3	94,0
Экономически неактивное население	463,5	99,8	99,1

*) Данные по анкетам выборочного обследования занятости населения, опубликованные Департаментом статистики ЮКО, 2013 г.

В промышленности и сельском хозяйстве будет наблюдаться уменьшение численности занятых за счет инновационных технологий и индустриализации этих отраслей, в результате внедрения

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

которых высвобождается ручной тяжелый физический труд. Имеется дисбаланс спроса и предложения на рынке труда, связанный с соотношением уровней профессионального образования. Необходимо восстановить составление баланса, что необходимо для прогнозирования спроса на рабочую силу разной квалификации.

Из анализа можно сделать вывод, что усиление роли самостоятельной занятости вызвано теми изменениями, которые произошли в структуре потребностей населения. Базовые потребности в основном насыщены, в то же время повышаются уровень образования, доходы людей, расширяются возможности производства и, как следствие, происходит дифференциация спроса, переключение внимания потребителей с массовых продуктов на индивидуальные изделия, поставляемые небольшими предприятиями.

Литература

1. Н.Назарбаев. Социальная модернизация Казахстана: двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда. Казахстанская правда, 10 июля 2012 года.
2. Мельдаханова М. Обеспечение конкурентоспособности Казахстана в сфере занятости и на рынке труда // Труд в Казахстане. – 2006. - № 8. – С.2-5.
3. Курасова А.М. Социальная защита безработных // Труд в Казахстане. – 2011. – № 2. – С.79.
4. Социально-экономическое развитие Южно-Казахстанской области. Управление статистики Южно-Казахстанской области. Шымкент, 2012. – 73с. www.ontustik.stat.kz
5. Отчет акима о социально-экономическом развитии Южно-Казахстанской области в 2012 году. Южный Казахстан, 15 февраля 2013г.

Summaru

Held in Kazakhstan social modernization is designed to provide the population prosperity and quality of life. Knowledge, skills and ability to build the human capital. Obtained in the education system competence cannot meet the demands of employers. Need to balance supply and demand in the labor market, to predict the utilization of labor.

Түйін

Қазақстанда жасалып жатқан әлеуметтік жаңғырту халықтың көркеюндегі және өмірдің биік сапасына жетундегі шараларды қамсыздандырады. Білім, ұсталықтар және зейіндер адами капиталды белгілі нысанға келтіреді. Білімнің жүйесінде алатын құзырлар жұмыс берушілердің сұраныстарын қамтамасыз етпейді. Еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың тепе-теңдігін сақтай білу керек, жұмыс күшін пайдалануды дұрыс болжау қажет.

УДК 336.225.01

Ж. Орымбасар - магистрант
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация: В статье освещаются проблемы организации бюджетного процесса в региональных системах. Проведен анализ доходной и расходной частей госбюджета. Предлагается реализовать принцип относительной самостоятельности бюджетов разных уровней.

Ключевые слова: государственный бюджет, финансы, налоги, доходы, расходы.

Местные бюджеты являются обусловленной административно-территориальным делением и бюджетным устройством государства частью экономических отношений в обществе, связанных с формированием, распределением и использованием фондов денежных средств, предназначенных на цели социально-экономического развития и удовлетворения общественных потребностей.

Вместе с тем, каждый месяц местный бюджет по отношению ко всем другим финансовым планам местного хозяйства выступает как основной финансовый план, целенаправленно

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

координирующий их составление и исполнение в соответствии с требованиями единой финансовой политики государства. Местный бюджет является также централизованным фондом денежных средств, через который осуществляется территориальное распределение и перераспределение национального дохода в пределах области, района, округа и т.д.

Доходность местного бюджета напрямую зависит от построения налоговой системы. Так как налоговая система строится на базе стоимостных показателей (таких, как: заработная плата, доход, прибыль, капитал и другие), то, очевидно, необходимо определить вклад каждого из этих элементов в доходную часть бюджета.

Оценка роли налогов в формировании бюджетных доходов предполагает выявление соотношения между суммой всех налоговых поступлений в бюджет, суммой нескольких налогов, сгруппированных по определенным классификационным признакам, а также суммами отдельных налогов, с одной стороны, и общей величиной бюджетных доходов - с другой. Удельный вес поступлений в бюджет от тех или иных налогов позволяет судить об их роли в формировании бюджета, а также проводить грамотное государственное налоговое регулирование.

За годы независимости в Казахстане была проведена кардинальная перестройка структуры всей бюджетной системы. Создана прогрессивная налоговая система, ориентированная на стимулирование реального сектора экономики и обеспечение снижения дефицита государственного бюджета [1].

Высокие темпы экономического роста и улучшение конъюнктуры на мировом рынке нефти обеспечивают устойчивость поступления доходов в прогнозируемых параметрах. Тенденции изменения показателей государственного бюджета за прошедшие годы имели неравномерный характер (таблица 1). Как видно, темпы роста ВВП до мирового кризиса, начавшегося в конце 2007 года, были высокие, нарастали с каждым годом.

Темпы роста доходов госбюджета тоже росли, хотя неравномерно, это можно объяснить рядом обстоятельств: изменение налогового законодательства, изменение «правил игры», приоритетов в экономической политике, совершенствование механизма разрешительной и запретительной систем в хозяйственных процессах, эффективностью государственного регулирования национальной экономики.

Соответственно доходам расходы госбюджета росли, дефицит бюджета изменялся в зависимости от поступлений и расходов. За 2010 год ВВП возрос на 3,3% и составил 14203 млрд.тенге, объемы поступлений в бюджет, несмотря на кризис возросли на 1,7% и составили 2937 млрд.тенге, расходы с учетом кредитования – 3177,6 млрд. тенге (на 2,4% больше). По состоянию на 1.01.2013 года дефицит бюджета сложился в сумме 240,6 млрд. тенге, что составляет 1,7% от объема ВВП [2].

Наибольшую долю в доходах занимают корпоративный подоходный налог и НДС (26% и 23%), далее идут социальный налог (11%), индивидуальный подоходный налог (8%). Нам думается, что доля акцизов (2%), налога на собственность (3%) сегодня мала, в дальнейшем должна повыситься. В расходах госбюджета наибольшую долю имеют социальная помощь (19%), образование (17%), здравоохранение (11%), транспорт и коммуникации (11%).

На наш взгляд, много и нерационально тратится на жилищно-коммунальное хозяйство (7%), которое могло бы быть более эффективным, возможно в форме государственно-частного партнерства. В связи с ухудшением экологической ситуации во всем мире и необходимостью усиления продовольственной безопасности, следует увеличить средства на сельское, водное, лесное, рыбное хозяйство.

Таблица 1 - Основные показатели государственного бюджета РК за 2005-2012 годы (млрд. тенге)

Показатели	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млрд. тенге	3251	3776	4612	5870	7591	10214	13749	14203
Темп роста ВВП	102,5	116,1	122,2	127,3	129,3	134,5	134,6	103,3
Доходы госбюджета	746,6	821,2	1004,6	1286,7	2098,5	2338,0	2887,9	2937,0
Темп роста доходов	124,7	110,0	122,3	128,1	163,1	111,4	123,5	101,7
Расходы госбюджета	759,6	834,2	1050,8	1323,8	2145,2	2419,7	3103,2	3177,6
Темп роста расходов	124,3	109,8	125,9	126,0	162,0	112,8	128,2	102,4

М.Әуезов атындағы ОҚМУ зылыми еңбектері

Дефицит (профицит)	-13,0	-13,0	-46,2	-37,1	-46,7	-81,7	-215,3	-240,6
Доходы в % к ВВП	23,0	21,7	21,8	21,9	27,6	22,9	21,0	20,7
Расходы в % к ВВП	23,4	22,1	22,8	22,6	28,3	23,7	22,6	22,4
Дефицит (профицит) в % к ВВП	-0,4	-0,3	-1,0	-0,6	-0,6	-0,8	-1,6	-1,7

Источник: Социально-экономическое развитие Республики Казахстан. Статистический ежегодник. Астана, Агентство РК по статистике, 2013.

В 2012 году в структуре доходов государственного бюджета существенно снизилась доля налоговых поступлений на 12,9 % к уровню 2010г., что было вызвано кризисом и необходимостью совершенствования налоговой системы (табл. 2).

Таблица 2 - Структура доходов Государственного бюджета РК (в %)

СТАТЬИ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Доходы - всего	100	100	100	100	100	100	100	100
в т.ч. 1) налоговые поступления	87,0	91,7	94,3	92,2	95,2	94,9	94,5	81,6
Из них: корпоративный подоходный налог (КПН)	26,6	27,8	28,8	32,3	41,8	38,8	35,2	26,2
Налог на добавленную стоимость (НДС)	21,9	23,4	24,4	20,5	17,2	19,1	22,2	23,4
Акцизы	3,0	3,4	2,8	2,5	1,7	1,8	2,1	2,1
Индивидуальный подоходный налог	9,4	10,3	9,8	8,3	6,2	6,9	7,5	8,1
Налог на собственность	1,3	4,7	3,5	3,2	2,2	2,6	3,0	3,0
2) Неналоговые поступления	9,6	5,5	4,5	6,3	3,2	3,1	2,3	5,2
3) Доходы от операций с капиталом	3,3	1,2	1,2	1,5	1,6	2,1	3,2	3,1
4) Полученные официальные трансферты	0,3	0	0	0	0	0	8,9	7,9
5) Погашения основного долга по ранее выданным кредитам (возврат кредита)	1,7	1,6	1,7	1,4	0	1,6	1,4	1,3

Источник: Социально-экономическое развитие Республики Казахстан. Статистический ежегодник. Астана, Агентство РК по статистике, 2013.

Поэтому Правительство в 2012г. ввело изменения в Налоговый кодекс, чтобы расширить налоговую базу и уменьшить налоговое бремя. Как видно, наибольший удельный вес составляют корпоративный подоходный налог – 26,2%, НДС – 23,4 %. Анализ показывает, что в последние годы произошло снижение поступлений по корпоративному подоходному налогу, доходы от НДС, индивидуального подоходного налога стали расти [3]. Налог на собственность, доходы от операций с капиталом не имеют четкой динамики, их объемы малы, что связано со становлением фондового рынка и несовершенством рыночных отношений. С отставанием исполнены бюджеты по доходам в Северо-Казахстанской, Южно-Казахстанской и Жамбылской областях. В то же время увеличиваются расходы на социальные нужды, что создает дополнительные трудности при распределении бюджетных средств, однако приносит плоды в виде роста благосостояния граждан.

Проблема формирования бюджета, рационального использования его ресурсов не решена в полной мере на местном уровне. Придание бюджету силы закона в определенной мере лишает его региональной гибкости, что накладывает отпечаток на экономическую политику территорий, которая заключалась в основном в либерализации цен и введении высоких налогов, а более весомые и действенные вопросы реформы, затрагивающие базис экономики - производство, оставались нерешенными. В результате оживления экономики в отдельных отраслях не происходило, ныне в связи с реализацией программы индустриально-инновационного развития ситуация меняется.

Формирование как республиканского, так и местных бюджетов сопровождается, во-первых, существенным перераспределением доходов, что никак не снимает проблему дефицита бюджета, во-вторых, местные органы власти лишены возможности сформировать такой бюджет, который соответствовал бы объективным потребностям их территории. В этой связи актуальной остаётся проблема взаимоотношений республиканского бюджета с областными, городскими и районными. Трудность решения этих проблем объясняется тем, что функции каждого уровня управления строго регламентированы, мало самостоятельности [4].

Противоречия возникают, прежде всего, при решении вопросов о том, какую долю областного бюджета следует передать местным - бюджетам городов и районов? Каковы должны быть нормативы по регулируемым налогам - источникам доходов местных бюджетов? Местное самоуправление пока ничего не выиграло от реформ, проводимых центром.

Дополнительных прав не получили, зато увеличились обязанности и ответственность, необходимость нести дополнительные расходы. К тому же формирование местных бюджетов, несмотря на формальную автономию, находится по-прежнему под полным контролем вышестоящих органов власти.

Проведенный анализ структуры доходов по Южно-Казахстанской области дает представление о несоответствии состава, объема и характера источников задаче стабилизации бюджетов. Меры, принимаемые в центре по обеспечению бездотационности и укреплению местных бюджетов, в большинстве случаев основаны на привлечении крупных источников, рентные платежи, налог на экспорт, поступления от валютных операций, таможенные пошлины.

Безусловно, такие меры полностью не обеспечивают кардинальное решение вышеуказанной проблемы. Выходом из положения может стать перевод всей деятельности по формированию доходов бюджетов на устойчивую нормативную основу с обязательным использованием, долговременных единых нормативов в пределах определенных групп областей с одинаковым стартовым уровнем развития. Такое решение в целом дает возможность регулировать взаимоотношения бюджетов разных уровней при условии финансово-экономической сбалансированности.

В коллективном труде Института экономики МОН РК [5] отмечается, что в основе реорганизации бюджетного устройства должен лежать принцип относительной самостоятельности бюджетов разных уровней, когда нижестоящий бюджет на деле не входит в вышестоящий, когда каждое звено бюджетной системы функционирует самостоятельно, имеет четко определенные доходы и расходы. Асимметрию в соотношениях между республиканским и местными бюджетами дополняет имеющаяся дифференциация регионов с точки зрения их фискальной обеспеченности на душу населения. В РК есть области, которые перечисляют в республиканский бюджет почти до 62-68 % доходов, а с другой стороны, имеются целые регионы, покрывающие около 70 % своих расходов за счет республики. Значительные бюджетные поступления направляются в те области, где наблюдается неблагоприятная экологическая обстановка, в отрасли аграрного сектора. К примеру, это характерно для Акмолинской, Северо-Казахстанской, Костанайской, Кызылординской областей (табл. 3).

Таблица 3 – Исполнение местного бюджета в 2012 году, млн.тенге

Регионы	Доходы	Затраты	Операци- онное сальдо	Чистое бюджетное кредитование	Дефицит (-), профицит (+)
1. Акмолинская	59362	58275	1077	-60	568
2. Актюбинская	58455	60068	-1613	-101	-2234
3. Алматинская	87798	89964	834	-65	569
4. Атырауская	157087	115249	41838	-42	8211
5. Западно-Казахстанская	59764	56216	3548	-55	1841
6. Жамбылская	53424	52736	688	-11	622
7. Карагандинская	87136	85817	1319	-43	-434
8. Костанайская	59805	60837	-1032	-7	-1194
9. Кызылординская	58180	53784	4396	-27	4111
10. Мангыстауская	66954	65080	1874	-30	935
11. Южно-Казахстанская	143591	144037	-446	-6	-1863
12. Павлодарская	60248	59290	958	-189	982
13. Северо-Казахстанская	51605	51660	-55	-11	-121
14. Восточно-Казахстанск.	95764	91498	4266	80	3781

М.Әуезов атындағы ОҚМУ зылыми еңбектері

15. г. Астана	194015	194325	-310	0	-4476
16. г. Алматы	231279	232239	-960	-176	-2237
Источник: составлено по источнику «Регионы Казахстана в 2012 году». Астана, Агентство РК по статистике, 2013.					

Вместе с тем, прослеживается и такая закономерность: чем более консервативно настроен регион в условиях рыночных реформ, тем выше уровень полученных из центра субвенций и дотаций. Анализ использования бюджетных ресурсов по областям показывает, что все регионы почти в одинаковых соотношениях распределяют ресурсы на финансирование производства и социально-культурную сферу (30:70), за исключением Атырауской, Мангыстауской и Восточно-Казахстанской областей, где это соотношение находится в пределах 40:50. Основная нагрузка в бюджете приходится на социальную сферу, при этом преобладают расходы на образование, здравоохранение, содержание управленческого аппарата.

По удельному весу местных бюджетов в общих ресурсах государства за 2012 г. области нами поделены на три группы:

1) высокая доля – г. Алматы – 15,2 %, г. Астана – 12,7%, Атырауская область – 10,3%, Южно-Казахстанская - 9,4%.

2) средняя доля - Восточно-Казахстанская – 6,3%, Алматинская - 5,8%, Карагандинская - 5,7 %, Мангыстауская – 4,4 %, Павлодарская - 4,0 %.

3) низкая доля - Акмолинская, Костанайская и Западно-Казахстанская области - по 3,9%, Актюбинская и Кызылординская - по 3,8%, Жамбылская – 3,5%, Северо-Казахстанская – 3,4%.

Как видно из этих показателей, выделяются города Алматы и Астана, а также ЮКО из-за большой численности (15% населения республики), Атырауская область из-за производства нефтепродуктов. Другие области, владея значительным балансом промышленных и аграрных ресурсов, имеют возможность укрепить свое участие в формировании бюджета республики за счет средств предприятий и организаций всех форм собственности, реализации программ индустриально-инновационного развития.

В условиях рынка предприятия заинтересованы лишь в развитии коммерчески выгодных объектов, и поэтому отношение с региональными органами управления нужно построить не только на коммерческом интересе, но и на налоговой основе. В этой связи важно как сработает налоговый механизм, чтобы эффективно использовать средства предприятий.

Чем больше доля предприятий и организации в финансовых ресурсах области, тем больше возможностей территорий мобилизовать их в свою пользу. Хотя всем известно, что области индустриального типа развития, естественно, делают ставку на развитие за счет средств предприятий, а такие области, как Жамбылская, Алматинская, Южно-Казахстанская и Западно-Казахстанская области ориентируются на централизованные бюджетные средства.

Определенное место в настоящих условиях формирования местного бюджета занимает доля малых, средних и больших городов. С ростом расходов в расчете на одного жителя, увеличиваются размеры городских бюджетов. Чем больше город, тем более развито подведомственное местным органам хозяйство, тем выше удельный вес закрепленных доходов. Если в средних и больших городах они составляют 30-32%, то в малых 20-25%. Главным источником закрепленных доходов явились платежи из прибыли предприятий местного подчинения. В крупных и средних городах удельный вес этого источника достиг 24-28 % всех доходов, а в малых 6-8 %.

Таким образом, основным принципом построения местных бюджетов в современных условиях является первичность доходной части, а не расходной, а также необходимость установления зависимости доходной части бюджета от развития производительных сил, роста населения и эффективности деятельности предприятий и организаций, расположенных на территории.

Литература

1. Утебаев М.С. Основы бюджетного и налогового законодательства. Академия государственного управления при Президенте РК. - Астана: Академия гос. управления при Президенте РК, 2012. - 88 с.
2. Социально-экономическое развитие Республики Казахстан. Статистический ежегодник. Астана, Агентство РК по статистике, 2013. – 503с.

3. Наукенова Б.Н. Качественный экономический рост экономики через налоговую систему Республики Казахстан // Исследования, результаты. Серия «Экономика». – 2013. - №1. – С.248-250.
4. Шалабаев И.И. Перспективы реальной децентрализации бюджетной системы в Казахстане Материалы межд. научно-практ. конф. «Проблемы повышения конкурентоспособности национальной экономики в условиях глобальных вызовов». Шымкент, изд-во «Нұрлы-Бейне».- 2012.- С.126-131.
5. Экономика Казахстана в условиях глобализации: механизм модернизации и функционирования / Под ред. М.Б. Кенжегузина. Алматы: ИЭ МОН РК, 2009. – 392с.

Түйін

Мақалада аймақтық жүйелердегі бюджеттік үдерістің ұйымдастыру мәселелері көрсетілген. Мемлекеттік бюджеттің табыстарымен және шығындары талдау жасалған. Түрлі деңгейдегі бюджеттің салыстырмалы дербесті ұстанымын жүзеге асыру ұсынылды.

Summary

In the article the problems of organization of budget process are illuminated in the regional systems. An analysis is done by profitable and expense parts of the state budget. It is suggested to realize principle of relative independence of budgets of different levels.

UDC 379.83(574)

Zh. Orymbassar - master's degree student of SKSU M.Auezov

THE FUTURE OF TOURISM: GREAT SILK WAY IN CENTRAL ASIA

Annotation: The article considers the possibilities of development of internal tourism in Kazakhstan. It is pointed out that modern tourist infrastructure is absent. Measures on tourism industry development are suggested and the participation of student youth in this process is shaped. At this it is noted that South Kazakhstan oblast has an advantageous geographical location for development of tourism on Great Silk Way. In the future 2015 hope that Ecotourism in Kazakhstan will be growing, and so the local people can introduce they are culture and provide local products to tourists.

Key words: Silk way, development, inside tourism, service plaza

In the epoch of globalization tourism plays an important role in economy of the country. Tourism industry brings high revenues as a services sphere. In WTO report it is said that tourism provides 10% of the world gross product, more than 11% of all investments are invested into this industry [1].

However tourism in our country does not bring such revenues. In Kazakhstan there are 603 tourist agencies and companies, and only 15% are involved into organization of inside tourism, the rest work for outside tourism, especially in the field of commercial shop-tourism [2]. This leads to the outflow of real money from Kazakhstan, this money could get into the budget. Inside tourism is one sided, mostly- business tourism. These are international conferences, exhibitions, seminars and festivals.

Kazakhstan has great prospects of developing the inside tourism, but today this process is spontaneous and unorganized. We get only 3% of total revenues from tourism.

Establishment of a good tourism industry is linked with the attraction of foreign tourists. But why do so few of them come to Kazakhstan?- Because they know little about Kazakhstan. Many know about the reserves of petroleum, gas, uranium, other resources, about Medeo ice skating rink, the capital Astana. But indeed we have so many beautiful places, for example, a journey along the Great Silk Way. Its role will increase with the completion of the road "Western Europe - Western China".

In order to attract the foreign tourists into the country and to increase revenues into the state budget from tourism, at first it is necessary to invest large means. The matter is that Kazakhstan has no modern tourist infrastructure - good hotels, various modes of transport, telecommunications, developed service sphere. For Western tourists all this is a norm of life.

While studying in the college, and now at the University my friends- students and I have visited a lot of tourist sightseeing attractions of the South of our country, realized joint projects on developing tourist routes. In this regard I want to say that investments into tourist infrastructure are very beneficial. However, our state pays little attention to this. Financing of tourism is carried out on the leftover principles, while the private tourist companies do not have enough means. Meanwhile, our neighbors - Kyrgyzstan and Uzbekistan draw up their economy by means of tourism.

South Kazakhstan Oblast has tempting prospects for inside tourism. Here are located more than a thousand of monuments of history and culture: 931 of them are archaeological monuments, 44- historical ones, 136- architecture ones.

Khodja Ahmed Yassavi Mausoleum, Mausoleums Arystanbab, Domalak Ana, also the ancient settlements "Otyrar", "Sauran" are on the territory of the oblast. Also there are in the region beautiful gorges "Aksu-Dzhabagly", "Sairam-Su", "Ugem", "Burgulyuk", "Kyryk kyz."

However successful development of tourism in the oblast is prevented by some problems: non-competitiveness of tourism services, low level of engineering infrastructure and communications in the field of tourism. At this the quality and level of service doesn't correspond to the prices of the offered tourist services. That is why, according to the media data, 90% of tourists visit Kazakhstan only once [3].

One should add here the bad quality of highways to the tourist facilities, absence of qualified guides, especially those ones with foreign languages (French, Spanish), as well as coaches of tourism.

With that the realization of Tourism Development Program has been started in South-Kazakhstan oblast, it is planned to increase the volume of inside tourism. Advertizing materials, that promote the oblast image on the international and home markets of tourism, are created.

From the oblast budget in 2011 for tourism development 48 million tenge have been allocated, in 2012 according to the indicated program for this year 51.8 million tenge will be allocated, and since 2013 55.8 mln. tenge will be budgeted annually. Private investment in tourism will be increased investment in total investment up to 40% [4].

The construction of service plaza (hotels, camping, tourist centre's) within the framework of the project of creation of a tourist cluster along the transit corridor "Western Europe - Western China" will be continued. For example, it is being planned to increase the number of newly established hotels, of guest houses chains, hotels of class 2 * and 3 *. The development of the innovation project of building the engineering - communication networks of the "Tourism - recreation complex "Kaskasu" in Tolebi district of South Kazakhstan oblast is being carried out. In the long term development of the oblast the issue of building tourist centers "Ancient Turkestan", "Ancient Otrar" is being considered.

We, students of HEIs, as future specialists of tourist industry, follow with interest the information, when the delegation of our region participates in international tourist exhibitions, fairs, rallies, such as the exhibition «KITF» in Almaty, «Astana Leisure» in Astana, «BITE» in Beijing, «ITB» in Berlin, «WTM» in London, «FUTUR» in Madrid. It is also necessary to arrange more active forms of tourism like "Sarkylmas Sayakhat", "Ile-Balkhashskaya Regatta."

We are happy to participate in holding activities, devoted to Tourism World Day and tourist expedition "My Motherland - Kazakhstan" with the participation of pupils and students. Usually the youth get a lot of information from the Internet, that is why the web-site www.visitkazakhstan.kz must be constantly updated with data about our tourism potential and new developments.

Our oblast has an advantageous geographical location on the crossroad of Great Silk Way. Great hopes are put on transit routes, "Tashkent-Shymkent-Taraz-Almaty-Khorgos", "Shymkent-Kyzylorda-Aktobe-Uralsk-Samara", which connect the states of Asian-Pacific region, Muddle East and Europe. In addition, our region ranks number one in the republic in the SME advance, we have the largest number of operatives. This will allow to put the tourist business on a profitable and qualitative basis.

Participants of the meeting of the Club of Political Solutions Institute in June of 2010 when discussing the theme "Prospects tourism development: Welcome to KZ» have remarked, that it is necessary to renew tourist – regional expedition so that to have a normal register and cadastre of objects.

"We just don't know many places, where we could take the tourists, except Charysskiy Canyon or Great Almatinskiy Lake. We need new objects. It is necessary to involve actively the children and teenagers into this work, because at the moment we have lost the children and youth tourism ", - said the member of the tourism chair of Abai Kaz NPU Ordenbek Nazbayev [5].

Now children go in for tourism only on the basis of their parents' money, the active participation of the state in this industry is needed.

With that many foreigners are interested in hunting tourism with elements of national hunt with hunting birds, mountain hiking, equestrian, pilgrimage tourism. For this it is necessary to create ethnographic and yurt auls with realization of souvenirs and local agricultural products. By developing inside tourism we will solve the problem of population employment.

To complete my assessment I choose Ecotourism problem in Kazakhstan. It is one of the most problems in the country with world Tourism history and beauty of the land has pure untouched view. Really nice and beautiful country known to only few foreigners and local people. Kazakhstan is located in Central Asia «Heart of Pure Asia».

I would say, they are many competitions of the countries between tourism parts in the world from each other. But Kazakhstan for me will be still the best country with high quality of services. So I would like to introduce my assessment about Ecotourism in Kazakhstan [6]. Our country is a huge and has many a lot of interesting products in Tourism also in Ecotourism. So what is Ecotourism, which aspects will be covered in this research?

During my research I met a lot people who are working in part of Ecotourism, they love they are job, even if it is low wages, they are happy to work and promote Tourism in part of «Eco». Understanding what are Ecotourism and other aspects will be following by this chapter, so in short way I will briefly explain why I choose this subject? Because:

1. Kazakhstan can be popular destination for tourists from around the world, but this has led to many of the villages becoming abandoned or under populated due to locals moving to where they can find work. Ecotourism here is seeking to address this and there are now many opportunities for the discerning traveler to enjoy a green holiday, which gives back to the people good opportunities to be proud of this country.

2. Some of the outlying villages on the country now have tiny populations and these can be explored via regular minibus tours which are attempting to further promote ecotourism here. The tours are controlled in order to help villages grow, whilst ensuring that they don't become overpopulated once ecotourism has caught on.

3. Additionally, in order to promote ecotourism in the country there are a number of options available for Eco tourists to enjoy the wonderful scenery and nature that this beautiful country can offer.

Task 1 Positive and negative sides of tourism product

In order to develop this product you must consider the following:

- What is currently available in Kazakhstan?
- What is the appropriate, marketable tourism product for the country?
- Who are the potential markets for the tourism product that you are suggesting?
- How can this product improve the positive impacts (socio-cultural, environmental as well as economical) and mitigate the negative?
- Why would tourists choose your product?
- Who are the competitors?
- How can this product be marketed and promoted to the target tourists?

So the positive side of Ecotourism is that develop the country by using the natural beauty of the country, attract more tourists to come, and introduce them the culture, food, village activities. Currently available in the country is beauty of the nature, Ecotourism, agro tourism appropriate tourism product is introduce to the tourists the privileged hospitality by using nature beauty and culture, the potential markets product will be increase the number of the tourists who will be using Ecotourism will exchange the cultural perspectives of the local people, increase the education skills, so the tourists will be coming more and more interest in local tourism and learn their culture, taste food, kumys, etc.

So the best tourism product to choose is Ecotourism will be example for the tourists. The Ecotourism product will be promoted by local people community by using media, newspapers, and brochures so the tourists will exchange their experiences to the friends by «good word of mouth» [7].

Supporting and involving local people

- We recruit and involve local people wherever possible.
- We support and prefer to work directly with local businesses, services and individuals.
- Our supplies and equipment are purchased locally wherever possible.
- We aim to work and treat the traveler, local communities and businesses in a fair and just manner.
- We aim to work with partners who operate their own local initiatives.
- Small, family-run establishments make up a high percentage of the accommodation we use.
- Where it is practical but not intrusive we stay as guests of local families.

Environmental sensitivity:

- We are efficient in our use of natural resources.
- We minimize environmental damage for items that can carry a negative impact, for example rubbish.
- We aim to leave campsites in better condition than we find them.
- Our vehicle fleet is managed to minimize environmental impact.
- Our group sizes are small, helping minimize cultural and environmental impact.
- We always abide by site-specific guidelines pertaining to flora and fauna.
- We aim to work with companies that share our commitment to environmental responsibility.

The negative product of the Ecotourism is that wrong understanding of tourists how to use the facilities of the product. The big disadvantage is bringing more foreigner people to work and forgetting to consider the local people to work is can be problem in the country, because the number of workers will decrease which brings local joblessness. Other country cultural includes like extra promotional food of the different countries and different clothing can bring disadvantage to the people who are willing to promote the local products, because people will be more attract in different product from foreigner country, so its make decrease the local products of Ecotourism.

Task 2 Recommendations for further sustainability product

But what exactly is Eco-Tourism, and how can it benefit in Kazakhstan?

Ecotourism benefits education and research. As people, both local and foreign, visit wild areas, they learn more about the sites - from books, from guides, from exhibits, from their own observations, and of course from our website. They come away with an enhanced appreciation of nature and ecology, an increased understanding of the need for preservation, and perhaps a greater likelihood to support conservation measures.

Also, a percentage of eco-tourist dollars are usually funneled into research in ecology and conservation, work that will in the future lead to more and better conservation solutions. Ecotourism can also be an attractive development option for developing countries. Investment costs to develop small, relatively rustic eco-tourist facilities are minor compared with the costs involved in trying to develop traditional tourist facilities. Also, it has been estimated that eco-tourists spend more per person in the destination countries than any other kind of tourists.

Ecotourism benefits visited sites in a number of ways. Most importantly from the visitor's point of view, through park admission fees, guide fees, etc., ecotourism generates money locally that can be used directly to manage and protect wild areas. Ecotourism allows local people to earn livings from areas they live in or near that have been set aside for ecological protection. Allowing local participation is important because people will want to protect the sites for their livelihoods.

Finally, most eco-tour destinations are in rural areas, regions that ordinarily would not warrant much attention, much less development money from central governments for services such as road building and maintenance. But all governments realize that a popular tourist site is a valuable commodity, one that it is smart to cater to and protect.

Task 3 Sustainable tourism in Kazakhstan

Kazakhstan is rich in history and culture and a fascinating place to visit for those interested in ecotourism, the natural beauty of the country combined with year-round sunshine makes it a popular destination for travelers from around the world. It is important that ecotourism in the country is promoted in order to ensure its cultural diversity is maintained.

The 'Discover the real Ecotourism' project aims to raise awareness of ecotourism and promotes self-drive holidays where travelers can explore the rural areas of the country. As landfill sites begin to fill quickly, a further project has been initiated to reduce plastic, water and energy consumption and encourages visitors to focus on recycling [8].

Preserving natural resources

It's important to both organizations that ecotourism is promoted in order to preserve the country natural resources and improve the social and economic conditions of the rural people of Kazakhstan.

As travelers worldwide begin to realize the importance of ecotourism in the country, charities and the tourism board are educating travel providers and local businesses on how to provide sustainable tourism. As a popular destination, it's especially important for visitors to understand that rural communities in the country need help to ensure they don't die altogether.

As more people become aware of the fragility of the planet, so Eco-Tourism becomes more popular. The damage that can be done, by carbon emissions and the devastation of the rain forests, are just two examples of the destructive impact created by mankind. Natural resources have been eroded and as the population of the world increases, so do the demands upon nature, but the damage can be ameliorated, it is

rectifiable. Maybe not in a hurry, but as more people take an interest in Eco or Sustainable tourism, a difference can be made to the future of the earth [9].

Conclusion

In the future 2015 hope that Ecotourism in Kazakhstan will be growing, and so the local people can introduce they are culture and provide local products to tourists. As everyone knows that the country popular by another tourism products, so my project will help to understand the tourists that this country not only rich by oil, gas, petrol, also its rich by beauty of view of the country, resources, culture, food.

Of course it's rich by Ecotourism, so only to develop the part of Eco we need advertise and contribute more local products and ask tourists what they will benefit from our product. In addition more tourist if will be coming only in interest of Ecotourism and culture of local people, so this part of tourism product will be faster growing. So all we need is bring all people together and consider growing in Ecotourism, as help to promote media and advertise more about this country to other countries. So hope my project will be sample and help to attract tourist to come to this a paradise beautiful country with kind people.

Literature

1. Internet resource www.visitkazakhstan.kz
2. Nayzagarina G.A. Problems and directions of development of the tourism industry of the RK // Journal of Al-Farabi Kazakh National University. - 2007. - № 5 (63). - P.70-73.
3. Yesmahanova A.U. The problems of underdevelopment of tourism in Kazakhstan // Bulletin of KNU. Series of economics. - 2006. - № 4 (56). P.76-79.
4. On the Concept of tourism development in the Republic of Kazakhstan. Government Resolution on March 6, 2001, № 333. (SAPP RK, 2001, № 10, art. 109).
5. Ionova E. Issues and Kazakhstan tourism potential in the modern conditions. Club of the Institute of political solutions "Prospects for tourism development: Welcome to KZ». Almaty, 2011.
6. Пыхарев А.Н. Теория туризма: методика оценки рекреационных геосистем для целей отдыха и туризма. Алматы, 2010.
7. Paul Peeters. Tourism and water use: Supply, demand, and security. Washington D.C., 2010.
8. Song Gang Li. Tourism demand modeling and forecasting. A review of recent research.. Retrieved 2011-06-01.
9. Travel and Tourism Competitiveness Index. According to the World Economic Forum's 2011. <http://ekourism-forum.com/wikis/country-profile-travel-and-tourism-indicators.aspx>.

Түйін

Мақала Қазақстандағы ішкі туризмнің дамуының мүмкіндіктері қаралған. Қазіргі туристік инфрақұрылым жаралмайтыны көрсетілген. Оңтүстік Қазақстан облысының Ұлы Жібек жол арқылы берекелі жағрафиялық жағдайына байланысты туризмнің дамуына мүмкіндіктер бар. Арада келешекте 2015 жылға дейін экологиялық туризм Қазақстанда дамиды деп сенеміз. Осы арқылы жергілікті халықтар мәдениет және жергілікті азық-түліктерді туристерге ұсына алады.

Резюме

Статья рассматривает возможности развития внутреннего туризма в Казахстане. Указано, что современная туристическая инфраструктура отсутствует. Отмечено, что у Южной Казахстанской области есть выгодное географическое положение для развития туризма на Великом Шелковом Пути. В будущем 2015 года надеемся, что экологический туризм в Казахстане будет расти, и таким образом, местные жители смогут развивать культуру и предоставлять местные продукты туристам.

УДК 338.537

Ж.У.Мырхалыков – д.т.н., профессор, член.-корр. НАН РК, **К.К.Нұрашева**- д.э.н., профессор
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

William Fierman

Indiana University, Director Central Eurasian Studies, USA

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ИНИЦИАТИВЫ КАЗАХСТАНА В ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОМ РЕГИОНЕ

Аннотация: В статье показаны инициативы Казахстана по реализации совместных программ экономической интеграции. Рассматриваются условия свободного перемещения товаров, услуг, капиталов, рабочей силы. В перспективе будут согласованы кредитно-расчетная, налоговая, ценовая, таможенная и валютная политики.

Ключевые слова: экономическая интеграция, сотрудничество, соглашения, регион.

Процессы глобализации и мировой кризис ставят перед всеми странами, включая Казахстан, сложные и принципиально важные вопросы для будущего человечества. Поэтому поиск оптимального пути развития нашей страны в глобальном мире для того, чтобы стать индустриально развитым государством и на достойных условиях интегрироваться в мировую экономическую и политическую систему, является первостепенным делом. В частности мы должны осознать свою лидирующую роль в Центральной Азии, глобальную ответственность как стабилизатора и локомотива экономического развития всего региона.

В книге «Стратегия радикального обновления глобального сообщества и партнерство цивилизаций» Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев пишет: «На планете накопилось немало противоречий, имеются крупные глобальные проблемы, которые могут быть решены на базе партнерства стран и цивилизаций. Это борьба с международным терроризмом, угрозой потепления климата, мировые эпидемии, преодоление отсталости многих стран, обеспечение энергетической безопасности» [1]. В свете этого, проблема интеграции государств для совместного решения общих проблем, приобретает колоссальное значение.

Более чем двадцатилетняя история государств Центральной Азии после обретения ими независимости прошла в попытках интегрироваться. Региональная интеграция – это естественный и объективный процесс. В современном мире экономика не может ограничиваться пределами национальных границ или обычной куплей-продажей. Если заниматься серьезным производством, особенно инновационным, то необходимы не только большие рынки, но и значимый человеческий и научно-технический потенциал.

В сложившихся сегодня в мире условиях разделения труда и объективного сокращения природных ресурсов основной вектор развития должен быть направлен в сторону интеграции. Первая попытка была предпринята в январе 1994-го, когда Узбекистан и Казахстан подписали в Ташкенте договор о создании Единого экономического пространства (ЕЭП). В апреле того же года к ним присоединилась Киргизия. Организация получила название Центрально-Азиатский союз (ЦАС) [2].

В рамках этих оглашений предусматривалась реализация совместных программ по углублению экономической интеграции, свободное перемещение товаров, услуг, капиталов, рабочей силы, а также согласование кредитно-расчетной, бюджетной, налоговой, ценовой, таможенной и валютной политики. О серьезности намерений говорило то, что между государствами даже были подписаны соглашения об использовании топливно-энергетических и водных ресурсов, о строительстве и эксплуатации газопроводов центрально-азиатского региона. В дальнейшем со стороны Казахстана были предприняты ряд инициатив по интеграции. Однако реальной интеграции не произошло.

Причин тому несколько. Во-первых, Центральная Азия не является единым регионом и не осознается входящими в нее странами как единый регион. В советские времена он назывался иначе - “Средняя Азия и Казахстан”, что само по себе означало его деление как минимум на две неоднородные части. Безусловно, есть общая этно- и социокультурная гомогенность региона.

Во-вторых, в силу приблизительно общей структуры хозяйства и отсутствия технологической специализации страны центрально-азиатского региона являются скорее не партнерами, а конкурентами.

В-третьих, существуют трудно разрешимые противоречия и конфликты (проблема границ, этнические анклавы, проблема распределения и регулирования водных ресурсов, таможенные барьеры и т.д.). Сказывается национальный эгоизм политической и бизнес-элиты, они не заинтересованы в наднациональных структурах, которым будут переданы функции контроля.

Кроме того, страны Центральной Азии находятся на разных уровнях социально-экономического и политического развития, и поэтому проявляется разная степень интереса к интеграции в регионе. Однако все это не означает, что государства ЦА не могут объединяться. Сегодня они входят в состав различных интеграционных структур, где членами являются и другие страны, прежде всего, Россия. Относительно успешными считаются такие интеграционные объединения, как СНГ, ОДКБ, ЕврАзЭС и ШОС [3].

Государства-члены ЕврАзЭС в последние годы ведут активную работу по восстановлению того, что было утрачено в ходе различных реформ. Экономический кризис особенно остро подчеркнул значимость объединения усилий стран во имя обновления и развития. Дан импульс для более современного, основательного подхода к развитию евразийской идеи. Фактором синергетического развития стран является принадлежность к Евразийской цивилизации, что предопределяет возможность формирования нового влиятельного геополитического центра в современном мире.

Следует отметить, что на сегодня страны ЕврАзЭС достигли существенного прогресса в сфере экономической интеграции, согласования налоговых и таможенных процедур. Предстоит содержательное наполнение интеграции в части образования, науки, внедрения инноваций, использования культурных и исторических ценностей народов.

Обзор интеграционных инициатив в СНГ показал, что они исходили в основном от Казахстана, в частности от Президента Н.Назарбаева: три кита Евразийской идеи практически реализованы по инициативе нашей страны - ЕврАзЭС, СВМДА и ШОС. И хотя деятельность Сообщества оцениваются в основном как успех в области экономического сотрудничества, его работа охватывает и другие направления интеграционных процессов. В частности, поиски сближения и интеграции в рамках ЕврАзЭС привели к заключению ряда соглашений в области образования и науки. Вместе с тем, на сегодняшний день формирование общего экономического пространства остается достаточно сложным процессом, но в долгосрочной перспективе оно осуществимо. Более того, этот процесс неизбежен, а сотрудничество взаимовыгодно для всех его участников.

Как известно, общественность многих стран выступает против глобализации, они видят в этом возможность развитых стран лишить национальные государства права собственности на природные ресурсы. Конкретными механизмами такого передела выступают: 1) экспорт преимущественно сырьевых ресурсов с наименьшей их переработкой; 2) вывоз капитала; 3) навязывание промышленных товаров, не нашедших спроса у себя в стране; 4) нежелание развивать инфраструктуру экономики страны пребывания и др.

Современное развитие информационных технологий, усиление экономических связей, открытость границ способствовали, с одной стороны, появлению новых прорывных возможностей и ресурсов для развития, и с другой стороны, возникли ранее неизвестные вызовы и угрозы, рожденные глобализацией и массовой миграцией населения из отдельных стран. Здесь следует привести удачный пример Индии, которая смогла стать одним из мировых лидеров в производстве программного обеспечения для компьютеров. В качестве другого примера можно привести Сингапур, ставший центром мирового бизнеса.

Вместе с тем, мы видим увеличивающийся разрыв между развитыми и развивающимися странами, усиление контроля со стороны небольшой группы государств основной доли мировой экономики и ресурсов. Возникают все новые формы зависимости и давления, контроля над суверенными государствами, набирает силу глобальная конкуренция. Открытость мира создает такие условия, что национальному бизнесу приходится конкурировать с компаниями других стран, при этом неокрепшие отечественные бизнес-структуры находятся в трудном положении.

Серьезным фактором конкуренции в современном мире становятся транснациональные компании, которых по данным ООН сегодня насчитывается более 70-ти тысяч. Ежегодные обороты их часто превышают бюджеты некоторых государств. Интересы этих монстров и национальных государств не всегда совпадают, поэтому нужны региональные объединения на общем экономическом пространстве.

Казахстан и страны Центральной Азии вступили на путь рыночных преобразований одновременно, но сегодня можно видеть дифференциацию в уровне развития. Это можно объяснить неравными стартовыми условиями, накопленным экономическим потенциалом, культурой хозяйствования, национальными особенностями, принятой моделью управления.

Период времени с момента обретения независимости эти страны прошли по-разному. При этом индекс человеческого развития за годы экономического кризиса в некоторых странах снизился, положение в системе образования и здравоохранения остается сложным. Сырьевой характер экономики стран региона, неразвитость высокотехнологических производств, недостаток инвестиций делают национальное хозяйство этих стран уязвимым. В связи с этим жизненно важным для нас является осознание роли региона в глобальных процессах и ответственности Казахстана, как одной из крупных и динамично развивающихся стран Центральной Азии.

Казахстан достиг успешного экономического роста благодаря выбранному курсу реформ, направленному на рост благосостояния людей, формирование рыночных институтов и частного предпринимательства. Казахстану отведены две роли: стабилизатора политической ситуации в регионе и локомотива экономического развития. За годы реформ экономика набрала темпы, ежегодный рост составляет примерно 8-9%, валовой внутренний продукт Казахстана самый большой в регионе.

В нашей стране сформировалась элита высокого уровня молодых управленцев и предпринимателей. Улучшается ситуация в социальной сфере, существенно увеличено инвестирование образования и медицины. По прогнозам специалистов, положительная динамика развития в ближайшие годы будет продолжаться в Казахстане.

Узбекистан также является одним из ключевых стран в регионе, но здесь выбрали иную модель – постепенное, поэтапное преобразование при жестком централизованном государственном руководстве.

Кыргызстан первым вступил в ВТО, интенсивно привлекает иностранные инвестиции. Страна не обладает достаточным потенциалом, чтобы осуществлять активные преобразования, темпы экономического роста небольшие, к тому же события политического характера, приведшие к смене власти, отодвинули экономические проблемы на задний план.

Как известно, в Таджикистане долгое время была нестабильная ситуация и только в 2001-2002гг. начался экономический рост. Здесь сохраняется достаточно высокий уровень бедности и безработицы, ряд промышленных предприятий простаивают, уровень доходов и благосостояние граждан низкое.

Более благополучна ситуация в Туркменистане, за счет продажи нефти и газа страна имеет возможность привлечь крупные инвестиции, создать рабочие места и поднять уровень жизни населения. Однако высок уровень государственного регулирования экономики, что затрудняет проведение кардинальных преобразований.

Анализ экономики центрально-азиатских стран с точки зрения темпов осуществления экономических реформ и развитости институтов рыночной инфраструктуры позволяет сделать некоторые выводы и прогнозы. Следует отметить, что макроэкономическая политика, структурные преобразования, формирование институтов рынка не могут заменять друг друга, успех в развитии определяется сочетанием этих компонент. При этом любые меры могут быть продуктивными, если экономическая среда адекватно отвечает на эти вызовы [4].

Низкие темпы осуществления экономических реформ в Узбекистане и Таджикистане способствовали формированию слабых рыночных институтов, практически не используются финансовые инструменты регулирования экономики. В этих странах принят путь частичного реформирования, осуществляется ограниченная либерализация экономики, реформирование банковской системы.

Не развита пенсионная система, отсутствует фондовый рынок, медленно развивается малый и средний бизнес. При этом нестабильность финансовой системы, медленные темпы разгосударствления экономики, недостаточно благоприятная среда для участия иностранного капитала способствуют тому, что страны остаются мало привлекательными с точки зрения инвестиций.

Хотя в Кыргызстане темпы проведения рыночных реформ средние, недостаточно эффективно функционируют основные рыночные институты: банковская система, фондовый рынок. К тому же известные политические события последнего времени отодвинули дальнейшие шаги реформирования.

Безусловно, Казахстан занимает ведущее положение по развитости рыночных структур, явно проглядывается стремление к ускорению экономических реформ. Среди позитивных тенденций можно отметить:

1) *усиление инвестиционной активности.* За последние годы, несмотря на кризис, отмечается рост инвестиций в основной капитал. Растет объем инвестиций в жилищное строительство.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Оживлению инвестиционных процессов способствовали рост деловой активности, благоприятный инвестиционный климат в стране, улучшение конъюнктуры на внешнем и внутреннем рынках, а также укрепление финансовых институтов страны.

2. *Рост объемов производства продукции промышленности во всех регионах республики.* Успешно реализуется государственная программа индустриально-инновационного развития страны на 2010-2014 годы. Положительная динамика в развитии в обрабатывающей промышленности достигнута в основном за счет увеличения объемов производства в отраслях по производству неметаллических минеральных продуктов, машиностроения, металлургии, химической и нефтехимической промышленности. Основными предпосылками положительной тенденции являются реализация целого комплекса мероприятий, направленных на развитие отраслей обрабатывающей промышленности: политика импортозамещения, увеличения казахстанского содержания продукции, предоставление налоговых льгот и преференций, расширение номенклатуры продукции промышленности.

3. *Снижение уровня безработицы и увеличение реальных доходов населения.* В 2012 году уровень безработицы составил 5,2%, возросла продуктивная занятость благодаря программе «Занятость - 2020», «Производительность - 2020». Последовательная реализация политики поддержки социально-уязвимых слоев населения, постоянное улучшение жизни на селе дают свои результаты.

4. *Повышение эффективности системы государственного управления, снижение административного давления на частный сектор, борьба с коррупцией, усиление роли органов местного государственного управления, улучшение качества и расширение перечня государственных услуг.*

Существует мнение, что тесное сотрудничество Казахстана и интеграция с центрально-азиатскими странами будут сдерживать наше развитие, в определенной мере будут тормозом, поэтому нам следует самостоятельно двигаться вперед. Вместе с тем, общность границ, наличие общих социальных, культурных, национальных и религиозных ценностей делают необходимым и целесообразным сотрудничество.

Интеграция экономик наших государств обусловлена национальными интересами каждой из стран региона. Это может быть основано на взаимодополняемости хозяйств, объединении национальных рынков, увеличении совокупного спроса. Нам следует строить отношения на выработке совместных механизмов экономического, финансового, таможенного характера. Указанное позволит не только сделать центрально-азиатский регион конкурентоспособным, стабильным и развивающимся, но и обеспечит региональную экономическую безопасность.

Анализ динамики товарооборота стран Центральной Азии свидетельствует о снижении объемов взаимной торговли, чему мешают юридические, институциональные, финансово-экономические и др. барьеры. Для решения этих проблем можно предложить:

- выработка совместно всеми странами межгосударственной программы взаимной торговли;
- согласование таможенных правил и процедур;
- сближение национальных законодательств, регулирующих экономическую деятельность;
- гармонизация налогового законодательства с точки зрения режима свободной торговли;
- поддержка высокотехнологичных производств, представляющих интерес для стран региона;
- обеспечение равных условий деятельности хозяйствующих субъектов на территории

государств региона, реализация совместных проектов и программ.

Основными направлениями экономического сотрудничества могут выступать:

1) эффективное использование природных ресурсов региона, в первую очередь водных и энергетических;

2) создание преимуществ для товаров региона и увеличение взаимной торговли;

3) развитие и расширение транспортных коммуникаций;

4) кооперация и специализация по ряду товаров и создание совместных предприятий; 5) сотрудничество в сфере сельского хозяйства, создание сети перерабатывающих предприятий.

Следует отметить, что указанные предложения в какой-то мере формулировались и ранее в документах ЕврАзЭС, но не были реализованы по разным причинам. Однако ситуация меняется, появляются положительные тенденции. При этом Казахстан, являясь наиболее сильным и развитым государством, может сыграть ведущую роль, использовать свой потенциал и опыт для подъема экономики всего региона.

Литература

1. Н.Назарбаев. Стратегия радикального обновления глобального сообщества и партнерство цивилизаций. – Астана: ТОО АРКО, 2009. – 264с.
2. Ашимбаев М.С. Суверенный Казахстан в глобальном мире // Analytic, 2012, №3, с. 3.
3. Курганбаева Г.А. Сравнительные параметры экономического развития стран центрально-азиатского региона и России: возможности кооперации // Казахстан-Спектр, 2012, №1(23), с. 7.
4. Енин Ю. Формирование единого научно-образовательного и производственного пространства в условиях Евразийской Экономической интеграции. Журнал ЕЭИ. – 2013. – №2(15). – С.43-50.

Түйін

Мақалада Қазақстанның экономикалық шоғырлануындағы бірлескен бағдарламаларының бастамаларын жүзеге асыруы көрсетілген. Тауарлардың, қызмет көрсетудің, капиталдың, жұмыс күшінің еркін ауыспалығы қарастырылған. Болашақта несие-есептік, салықтық, бағалық, кедендік және валюталық саясат келісіле іске асуы мүмкін.

Abstract

The article describes the initiative of Kazakhstan to implement joint economic integration programs. The conditions of free movement of goods, services, capital and labor. In the future, will be agreed credit settlement, tax, price, customs and monetary policies.

ӘОЖ 316.334.3: 32.001 (574)

Бигельдиева З.А., Жүсіпбекова Ә.К.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БЮДЖЕТ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН ҚАМАТМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РӨЛІ

Бюджет құрылысында басты орынды бюджет жүйесі алады, ол экономикалық қатынастарға және құқықтық нормаларға негізделген түрлі деңгейлердегі жиынтығын білдіреді. Әр түрлі елдердің бюджет жүйелері өзінің құрылымы, бюджеттерінің жекелеген түрлерінің саны жағынан түрліше болып келеді, өйткені олардың аумақтық құрылысы мен оның аумақтық бөлінісіне байланысты болады.

Мемлекеттік бюджет экономикаға қатты әсер етеді, себебі ол бұл жерде ұлттың шаруашылықтың бюджет қызметін атқарып тұр. Мемлекеттік бюджет материалдың өндіріс өрісінде үлкен қызмет атқарады, себебі ол бұл жерде өсу симмуляторының қызметін атқарып тұр. Бюджеттің қоры жекелей және қоғамдың қор айналымын қамтамасыз ету үшін де қолданылады. Бюджет жүзеге аспай қалған жоспарларды өз жолын табуға көмектеседі. Сондай-ақ кәсіпорындардағы жұмыстың қарқынды және өтімді болуын қадағалап отырады. Мемлекеттің, білімге, денсаулық сақтауға, әлеуметтік сақтандыруға және әлеуметтік қамсыздандыруға, құрылымға, мәдениетке, өнерге, мемлекет шеңберінде өтілетін мәдени шығынның орнын толтырып отырады.

Бюджет жүйесінің жұмыс істеуі бюджеттердің әр түрлі деңгейлерінің өзара байланысына негізделеді және оларды әзірлеу, қарау, бекіту, атқару, бақылау тәртібімен, сондай-ақ республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы туралы есеппен қамтамасыз етіледі.

Бюджеттердің бірлігі бірыңғай құқықтық негізбен, қаржы министрлігі бекіткен бірыңғай бюджеттік сыныптаманы пайдаланумен, бюджеттің бір деңгейінен басқа деңгейіне беріліп отыратын мемлекеттік қаржы статистикасы нысанының бірлігімен, бюджет рәсімінің қауіпсіздігімен, ақша жүйесінің бірлігімен қамтамасыз етіледі. Бюджет жүйесінің бірлігі салық саясатын қоса бірыңғай әлеуметтік-экономикалық саясат арқылы іске асырылады.

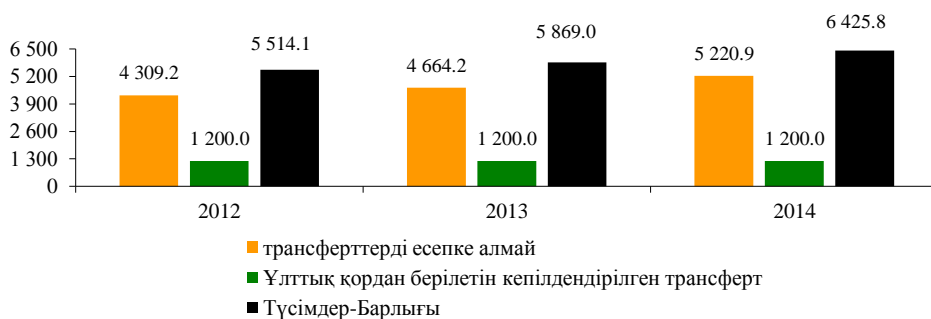
Жаңа Салық кодексіне сәйкес барлық салықтық құқық қатынастары тек заңмен реттелуге тиіс, бұл атап айтқанда, жер қойнауын пайдаланушылардың келісім-шарттары салықтық бөлігінің тұрақтылығына қатысты. Жер қойнауын пайдаланушылардың арнайы салықтарының жүйесін өзгерту де көзделеді. Роялтидің қолданыстағы төлемі пайдалы қазбаларды өндіру салығымен (ПҚӨС) ауыстырылатын болады. ПҚӨС-ті есептеу, өте маңыздысы, әлемдік бағалар бойынша есептелген

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

өндірілетін пайдалы қазбалар көлемінің құнынан жүргізіледі. Бұдан басқа, мұнай компаниялары шамадан тыс пайда салығы деп аталатын салықты төлейтін болады.

Ал Қазақстан Республикасының Ұлттық қорының қаражатын қалыптастыру мен пайдаланудың орта мерзімді перспективаға арналған тұжырымдамасына сәйкес үкіметтік қарыз алу саясаты Ұлттық қор активтерінің нарықтық құнына кепілдендірілген борышты ескере отырып, үкіметтік борышты 50-70-пайыздық қатынасқа қол жеткізуге бағдарланатын болады.

2012–2014 жылдарға арналған мемлекеттік бюджет кірістері Салық және Кеден кодекстері мен басқа да нормативтік құқықтық актілердің ережелерін, Кеден одағының ықпалын ескере отырып, орта мерзімді кезеңге арналған макроэкономикалық көрсеткіштердің болжамы негізінде есептелген. Бюджет кірістерінің өсуі негізінен салық түсімдерінің болжанатын ұлғаюымен қамтамасыз етілген, ол мемлекеттік бюджеттің кірістеріне шамамен 97-98%-ын қамтиды. Салықтық түсімдердің ұлғаюына экономиканың болжанатын өсуі, тауарлар импортының өсуі, салаларда өндірістің, оның ішінде Индустриалдандыру картасының инвестициялық жобаларын іске асыру шеңберінде жаңа өндірістердің енгізілуін ескере отырып, ұлғаюы, сондай-ақ 2011 жылдан бастап мұнайға салынатын экспорттық кедендік баждың тоннасына 40 долларға артуы ықпалын тигізеді (Сурет 1).

Сурет 1. Мемлекеттік бюджетке түсетін түсімдер көлемі (млрд. тенге).

Бюджеттік-салықтық реттеу жөніндегі шаралар жүйесін әзірлеу мәселелері іс жүзінде кез келген ел үшін өткір пікірталастардың дәстүрлі нысанасы болып табылады. Салық салудың жалпы деңгейін төмендету мен салық базасын кеңейтуді ынталандыру барынша тиімді және перспективалық шара деп саналады. Алайда халық арасында танымал осы шара үкімет тарапынан әрқашан түсіністік пен қолдау таба бермейді. Оны қабылдау, әдетте, мемлекеттік шығыстарды кейбір қысқартуларды білдіреді, оны қазіргі жағдайларда жүзеге асыру қиын, өйткені үкіметтерде әлеуметтік міндеттемелер жүгі жатады.

Баламалы жол – экономикаға өсімнің жаңа импульстерін беруге қабілетті жоғары технологиялы серпінді инвестициялық жобаларды қаржыландыруға бағыттау қажет болатын бақылаудағы ақша эмиссиясының есебінен мемлекеттік шығыстарды ұлғайту. Ең ақырында, мемлекеттік шығыстардың өзгеріссіз деңгейі жағдайында салықтық ауыртпалықтың өсуі теория жүзінде тағы бір тәсіл бола алады, алайда бұл жағдайда экономиканың нығыздаудан жалтарып кететін бөлігі ғана тіршілік етуге қабілетті болып қалады. Бюджет болса салық салудың неғұрлым төменгі және қолайлы деңгейі кезінде жиналатындарға қарағанда салық түрінде аздау шаманы алады.

Табысты бюджет саясатының іргетасы бюджет тапшылығын жай ғана формальды түрде жою емес, сонымен бірге қолайлы инвестициялық және бәсекелік органы қалыптастыру, шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық белсенділігін арттыруға арналған кедергілерін алу жолымен оны тудыратын проблемаларды шешу болуға тиіс. Бір жағынан мемлекеттік бюджетке ақша ресурстарының құйылуын ынталандыратын, ал екінші жағынан – мемлекеттің араласуынсыз неғұрлым тиімдірек жұмыс істей алатын ұлттық шаруашылықтың сол салаларын нарыққа беру жолымен мемлекеттік шығыстарды біртіндеп қысқарту үшін алғышарттар жасайтын іс-шаралар кешенін жүзеге асыру қажет.

Фискальдық саясат саласындағы экономиканың теңгермелі және сапалы өсуі мақсаттарын қол жеткізу үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі мыналарды көздейді:

- елдің берілген даму параметрлеріне қол жеткізу, сондай-ақ жағдайдың өзгеруіне жедел ден қою мақсатында фискальдық құралдарды тиімді пайдалану (бюджеттің шығыстары, салық жүктемесін, Ұлттық қордан бөлінетін кепілді трансферттің мөлшерін және бюджеттің тапшылығын және т.б. реттеу);

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

- салық және бюджет заңнамаларын жетілдіру;
- орта мерзімді кезеңге арналған даму басымдықтарымен өзара байланысты мемлекеттік органдарда стратегиялық жоспарлауды дамыту.

Экономикалық өсуді басқаруға көшу жағдайларында экономиканың өсуі бойынша мақсатты қондырғылардың орындалуын қамтамасыз ететін салаларды дамытудың болжанатын параметрлерімен бюджет шығыстарының тығыз байланысы қамтамасыз етілетін болады.

Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету, бизнестің бәсекеге қабілеттілігін ынталандыру, бизнестің «көлеңкеден» шығуы және салықтық әкімшілендіруді одан әрі жетілдіру үшін мемлекеттің 2015 – 2017 жылдарға арналған салық саясаты мыналарға бағытталатын болады:

- елдің бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге мүмкіндік беретін бәсекелі салық жүйесін құру;
- салық жүйесін Қазақстан дамуының жаңа кезеңінің міндеттеріне сәйкес келтіру, бұл экономиканы жаңғыртуға және оны әртараптандыруға ықпал етуге тиіс;
- жеңілдіктерді оңтайландыру және тиісінше экономиканың шикізаттық емес секторына салық жүктемесін азайту, заңды тұлғаларға салық салуды халықаралық стандарттарға сәйкес келтіру;
- қосылған құн салығын алдыңғы қатарлы әлемдік практикаға сәйкес келтіру;
- импортқа және ішкі өндіріске арналған акциздердің ставкаларын бір ізге түсіру;
- жер қойнауын пайдаланушыларға салық салу жүйесін реформалау;
- әкімшілендіру рәсімдерін оңайлату, салық қызметтерінің сапасын және салық рәсімдерінің ашықтығын арттыру, салық есептілігінің мөлшерін қысқарту, салық тексерулерін тәртіпке келтіру.

2009-2013 жылдарға арналған мемлекеттік бюджет кірістері жаңа Салық кодексінің экономиканың шикізат секторына салық жүктемесін төмендетуді қарастыратын ережелерін есепке ала отырып, орта мерзімді кезеңде макроэкономикалық көрсеткіштердің болжамды өлшемдері негізінде айқындалды.

Кірістер есебінде мемлекеттік басқару және мемлекеттік мекемелер қызметкерлерінің жалақыларын 2009 және 2010 жылдары 25%-ға, 2011 жылы 30%-ға көбейту және Әлеуметтік сақтандырудың мемлекеттік қорына аударымдарды 2009 жылы 3%-дан 4 %-ға дейін және 2010 жылы 5 %-ға дейін ұлғайту нәтижесінде әлеуметтік салық түсімдерінің төмендеуі және 2009-2013 жылдары ең аз жалақыны ұлғайту ескерілді (Кесте 2).

Кесте 1. ЖІӨ-ге мемлекеттік бюджет кірістері %-бен

Көрсеткіштер атау	2009 ж	2010 ж	2011 ж	2012 ж	2013 ж
Кірістер	13,4	12,0	11,5	11,2	
Салықтық түсімдер	12,7	11,3	10,9	10,6	10,3
Салықтық емес түсімдер	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3
Негізгі капиталды сатудан түсімдер	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3

Ескерту: Кесте автормен статистикалық мәліметтер негізінде жасалынған.

2009-2013 жылдарға арналған Ұлттық қорға бағытталатын бюджетке түсетін түсімдер көлемі макроэкономикалық көрсеткіштердің болжамдаған өлшемдері негізінде құралды: мұнай өндіру, мұнайдың әлемдік бағасы, АҚШ долларына теңге бағамы, сонымен қатар өткен жылдарға түсімдер серпіні, ағымдағы жағдайын ескерген.

2009 жылы Ұлттық қорға тікелей салықтар түсімі ЖІӨ-ге 7,1%, 2010 жылы – ЖІӨ-ге 7,1 %, 2011 жылы - 6,7%, 2012 жылы – 6,1%, 2013 жылы – 5,6% деңгейінде орындалды.

Қазақстан Республикасының Үкіметіне мынадай ұсыныстар беріледі:

- республикалық бюджеттің кірістері мен шығыстарының өлшемдерін айқындау кезінде негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің негізділігін арттыру;
- республикалық бюджеттің қаржылық жылы атқарылуы барысында оны түзету практикасын алып тастау;
- салықтық әкімшіліктендірудің тиімділігін арттыру жөнінде толыққанды шаралар қабылдау;
- республикалық бюджеттен ҚҚС-ның орнын толтыру рәсімін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру;
- берілетін салықтық және кедендік жеңілдіктердің негізділігін қамтамасыз ету бойынша уәкілетті органның талабын күшейту;

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

- экономиканың әртүрлі секторлары мен қаржы институттарының шаруашылық жүргізуші субъектілерінің салық жүктемесін бірегейлеудің мақсаттылығын қарау;
- бюджеттік бағдарламалар әкімшілерінің қызметін олардың тиісті мемлекеттік және салалық бағдарламаларды іске асыруын ескере отырып, бағалаудың кешенді тетігін әзірлеу;
- мемлекеттік қорғаныс тапсырысын оны қаржыландыру көздерінің нақты түрлерін белгілей отырып, қалыптастыру тетігін жетілдіру;
- Қазақстан Республикасы Үкіметінің резервінен бөлінетін қаражаттардың қаржылық негізінің сапасын арттыру;
- республикалық бюджеттен облыстық бюджеттерге, Астана мен Алматы қалаларының бюджеттеріне ағымдағы бюджеттік бағдарламаларды іске асыруға трансферттер бөлудің мақсаттылығын қарау, сондай-ақ мақсатты инвестициялық трансферттерді пайдаланғаны үшін жергілікті атқарушы органдардың жауапкершілігін күшейту;
- мемлекеттік активтерді мемлекеттің бірыңғай қаржы балансын әзірлеу жолымен басқару жүйесін жетілдіру;
- сыртқы рыноктан мемлекеттің қатысуымен жеке компаниялар мен акционерлік қоғамдар тартатын кредиттік ресурстарды қоса, қаржы ресурстарының тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету жөнінде шаралар кешенін қабылдау;
- бюджеттік қаражаттарды пайдаланудың ашықтығын, жеделдігін және тиімділігін арттыру мақсатында Қазынашылықтың аумақтық бөлімшелеріндегі қаржылық құжаттарды қарау рәсімін тездету;
- мемлекеттік қаржылық бақылау стандарттары талаптарының сақталуы және республикалық бюджеттің атқарылуына ішкі бақылаудың тиімділігін арттыру жөнінде жүйелі шаралар қолдану.

Әдебиеттер

1. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы Қазақстан Республикасының Кодексі, Алматы, 2008.
2. Омирбаев С.М., С.Ж.Интыкбаева. Мемлекеттік бюджет. Алматы.2011 ж.
3. ҚР Бюджет Кодексі.4.12.2008.

Резюме

Большую роль в стратегическом обновлении финансового пространства играет государство, в ведении которого находится особо важная часть финансового потенциала - бюджетные ресурсы. В связи с этим, в данной статье на основе анализа бюджетных показателей предложены пути совершенствования бюджетной политики государства в современных условиях.

Summary

A major role in the strategic upgrading of the financial state space plays, which manages a particularly important part of the financial capacity - budgetary resources. In this context, this paper based on the analysis of budget indicators suggest ways sovkershenstvovaniya fiscal policy of the state in modern conditions.

**ЖАРАТЫЛЫСТАНЫ ҒЫЛЫМДАРЫ, ТІРШЛІК ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ, НАУКИ О ЖИЗНИ**

ӘОЖ 631.5.,631.6

А.М.Оразбаева - аға оқытушы, **М.С.Сайдуллаева**- магистрант
АӘИУ АИИ, Шымкент, Қазақстан

**ИНТЕНСИВТІ ТЕХНОЛОГИЯ ТӘСЛІМЕН ЖОҒАРЫ ӨНІМДІ ҚЫЗАНАҚ СОРТТАРЫН
ӨСІРУ**

Аңдатпа: Қызанақ - көп жылдық шөп тектес өсімдік. Біздің елдегі құбылмалы ауа райына қарай бір жаздық дақыл.

Кілттік сөздер: Қазақстан экономикасы ондағы қалыптасқан агроөнеркәсіп өндірісінің өнімдік кешендер жүйесімен бейнеленеді. Отандық ауыл шаруашылығы саласында меншік түрлерінің және нарықтық типтегі шаруашылық құрылымдарының қалыптасуы, әліде жалғасуда.

Ел Басы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Халыққа жолдауында Қазақстанның 2050 жылы дамыған 30 елдің тобына кіруін ... агроөнеркәсіп кешенін индустриальдық-инновациялық кластерлер негізінде дамыту, шикізаттар мен өнімдерді терең қайта өңдеу, экспортқа бағыттау» мәселесін мақсат етіп қойды[1].

Қазақстанда агроөнеркәсіп өндірісін бәсекеге қабілетті құрылымын қайта қалыптастырлаеау бойынша көптеген нормативтік және құқықтық құжаттар қабылданды.

Қазіргі таңда елдегі ауыл шаруашылық өнімдері көлемі мен сапасының жоғары болуы да қазіргі нарық экономикасының талабына жауап бере бастады. Сонымен бірге, көптеген тауар өндірушілер өнімдерін қайта өңдеу үшін қажетті өндірістік озық құрал-жабдықтарға ие емес. Өндірісте өндеген ауыл шаруашылық өнімдерінің сапасы, бәсекелік қабілеттігі нарық талаптарына сай келмейді.

Болашақта агроөнеркәсіп кешенінің тұрақты дамуын қалыптастыру, ондағы өндірісті кооперациялық байланыс негізінде дамыту, өнімдерді дайындау, сақтау, өңдеу және сату, яғни кластерлікі негізде дамытуға тікелей байланысты. Айтылған мәселелердің оң шешілуі оны ғылыми зерттеу мақсаты мен зерттеу тақырыбының өзектілігін анықтайды.

Агроөнеркәсіп өндірісін бәсекеге қабілетті құрылымын қалыптастыруда, аумақтық өндірісті дамыту ерекшіліктеріне байланысты олардағы құрылған шаруашылықтардың жаңа түрлерінің қалыптасуы мен шаруашылықтардың тиімділігін арттыруда индустриальдық-инновациялық даму бағдарламасына сай дамыту жеткілікті дәрежеде зерттелмеген және айтылған мәселелер зерттеу тақырыптың өзектілігін, және оның мазмұнын анықтайды.

Қызанақ дақылының тарихы. Бұл дақыл Еуропаға XVI ғасырда ғана әкелінген. Ең бірінші шыққан отаны — Оңтүстік және Орталық Американың ыстық аймақтары (Перу, Эквадор, Чили). Ал Мексикада қызанақты ерте заманнан тағамға пайдалана бастаған, онда бұл дақыл біздің дәуірімізге дейінгі V ғасырда белгілі болған. Ертедегі ацтектер оған "томатль" — "томат" деген ат қойған. Бұл "үлкен жидек" деген мағына береді. Ертедегі теземдіктер мен үнділер Мексикадан Перуге дейін Америка анықталмай тұрып өсіре бастаған. Қызанақ дақылын Еуропаға бірінші болып испандар, португалдар, италиялықтар әкеліпті, ал италиялықтар жемістерінің сарышығынан оған "Томато" — "алтын алма" деп ат қойған. Кейінірек француздар жемістерінің қызыл жүрекке ұқсастығынан "помиде* амур" — "махабат алмасы" деп атаған.

Еуропада оны ұзақ мезгіл экзотикалық-таңғажайып ретінде (гүлдерінің әдемілігі мен жемісінің қанық қызыл түсінен) бағалаған, немесе дәрі ретінде пайдаланған [1].

Ғылым Академиясының сөздігіндегі мәлідемесінде К.Кондратович (1790) "Алма", "помо аморис" — арапша — алкакенги, соланум ликоперсикум деп атаған. Қазіргі кезде әр халық әр түрлі атайды: азербайжандар мен армяндар — томат, белорустар — памидоры, грузиндер - памидоры, орыстар - помидор, болгарлар, молдавандар - томат, ағылшындар -томато, лове аппле, француздар - томаат, помиде*амур, италяндар - памидоро, испандар, португалдар, немістер — томате, голландтар — томат, даттар — томатер, шведтер — томтес, румындар — патлагела розии, венгрлер — парадиксом,

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

словендер — раизко иаболко, сербтер — раикика, чехтар — раиска иабліска (райское яблоко) — жұмақ алмасы, поляктар — қызанақ, иаблко злоте — алтын алма — алтын жеміс т.б. Әрбір халық өзінше ат қойып алған, біздің халық "сүйер ұлдың аты көп" дейді емес пе?

Швед табиғат зерттеушісі Карл Линней қызанақты латындардың атауында "солянум ликоперсикум" "қасқыр персигі" депті, осы аты бүгінгі күнге дейін сақталған, осыған байланысты "улы" деген ұғым да болған. Сондықтан 1840 жылға дейін американдықтар "улы" деп келген, шындығына келгенде піспеген қызанақ жемісінде улы алколоидтың барлығы, анықталған [2].

Қызанақ - көп жылдық шөп тектес өсімдік. Біздің елдегі құбылмалы ауа райына қарай бір жаздық дақыл. Өсіп-өну дәуірінде әрбір жапырақтарының қойынында жанама жас сабақ бұталары қалыптасады, бұлар өсіп-жетіліп, ылғалды топыраққа иіліп жабысады да, жаңадан тамырланып көп сабақты жанама бұталарымен ұзарып өсе береді. Одан әрі өркен жаюы үшін тіреуіштерді немесе шипагерлерді қажет етеді. Орташа, кеш пісетін сорттары ұзақ мезгіл өсіп жетіледі. Егер салқындық болмаған жағдайларда жапырақтары мен сабақтарында қолға жұққыш жабысқақ шырын бөлетін түктері болады және бұлар ылғалды артық буландырудан қорғайды. Тұқымдары көктеп шыққаннан соң, немесе көшеттері отырғызылып өскеннен кейін сабағында 6-11 жапырақтары пайда болады да, гүлдей бастайды. Сабақ бұтақшаларының өсуі ұшар басында шоқ гүлдерінің құрылуымен тоқталатын нағыз бұталы түрлері бар. Бұталы түрлерінің сабақтары айтарлықтай берік болғанымен, жемістері үлкейіп салмақтанғанда майысып, топыраққа дейін жеткізеді. Сабақтары көп бұтақтанып, жанама бүйірлік өскіндері қалыптасады. Ерте пісетін сорттары 6-8 жапырақтан, ал кеш пісетіндері 9-11 жапырақтан кейін гүлдейді, осы гүлшоғырларынан кейін ортаңғы сабақ өсуін тоқтатып, негізгі өсу жанама бұтақтарға ауысады.

Ерте пісетін сорттарының жанама сабақтарының ұзындығы — 60-80 см кеш пісетіндерінің 150-200 см дейін жетеді. Ерте пісетіндерінің жанама сабақтарында 1-2 жапырақтан кейін гүлшоғырлары мен жемістері қалыптасады, ал кеш пісетіндерінде 3-4 жапырақтан кейін гүлшоғырланады және жемістенеді.

Гүлдері қос жынысты, сары түсті, ұсақ шашақ гүлшоғына шоқшабас шоғырланған. Қызанақ — өздігінен тозанданатын дақыл, бірақ ыстық, құрғақ ауа райында жел мен араның көмегімен тозанданады. Гүлдерінің шоғырлары 3 түрге бөлінеді: әдеттегідей — гүлдері мен болашақ жемістері кезектесіп бір сабаққа орналасады (1-түрі). Егер гүлдері мен жемістері бір бұтақ сабағында бірнеше рет бұтақтанып орналасса — күрделі түрі (3-түрі). Сабағында 1 түрі мен 3 түрінің орналасулары қайталанатын болса — оны аралық жемістерінің орналасуы дейді. Гүлдену түрлері әрбір сорттың өзіне тән ерекшеліктеріне және өсіріп-өндіру жағдайларына бағынышты [3].

Гүл шоғырлары құрылымы жағынан — жинаңқы және шашырақы болып келеді. Бұндай болуы гүлдер сабағының ұзындығына, орналасуының жиілігіне және гүлдер сабағының ұзындық-қысқалылығына қарай белгіленеді. Гүлдері жемістерінің саны жағынан аз (7-9) және көп (10-20) одан да көп жемісті болып ажыратылады. Гүлденгеннен кейін жемістерінің даму кезеңі 2 мерзімге созылады. Өсіп-өнуі ауа райының жағдайларына қарай кішкене жемістері — 27-32 тәулік бойы өсіп толыса береді, бұл кезеңдерде 12-15 тәулікте піседі. Осы жағдайда жасыл-көк түстерінен — ақшыл, боз, қоңырқай, сары болып қызара бастайды, бұл — пісу түстері. Ол әрбір сорттың ерекшеліктеріне байланысты болады.

Піскен жемістері әртүрлі пішінді — домалақ, дөңгелек, жалпақ, алмұрт, өрік тәрізді болып келеді (1-сурет). Жемістерінің орташа салмағы 80 грамға дейін кішкене, 150 грамға дейінгілері орташа, 150 грамнан аскандары үлкен болады. Жемістеріндегі ұялардың саны - жеміс жапырақтарының қосындысына да тең болады, ал тұқымдық ұялар - 3-тен 20-ға дейін және одан да көп болуы мүмкін.

Ұялардың орналасуы бір бағытқа бөлінген, ал дұрыс еместері шашыраңқы, әр тарапқа бөлінген. Ұялары аз сорттардың жемістерінде тұқымдар көп, ал көп ұялы сорттардың жемістерінде тұқымдар аз болады. Жемістерінің дәмділігі, тәттілігі жағынан аз тұқымдылары артық.

Сурет 1. Қызанақтың жемістері

Жемістерінің қабықшалары неғұрлым жұқа болса, соғұрлым сондай тәтті, әрі дәмді болады. Жұқа қабықшалы жемістер тасымалдауға және сақтауға төзімсіз. Қалың қабықты, тығыз жемістер онша дәмді емес, тәттілігі жағынан жұқа қабықтыларға қарағанда әлдеқайда төмен. Бірақ, қалың қабықтылар тасымалдауға, сақтауға төзімді келеді [4].

Қызанақ көп сабақтанып, жанама бұтақтанып өсіп-өнетін дақыл. Сондықтан жемісті де өте көп береді. Тез дамитын тамыр жүйелері өте өсімтал, тұқымдары егілгеннен кейін бірінші болып тамырлары пайда болады. Содан кейін ғана тұқымдардың жарнағынық жапырақшалары көктеп шығады, ал осы орында өсетін болса тамыр жүйелері топырақтың 150 см терең қабатына дейін, ал жан-жағына 80-100 см дейін жайылады. Осыған байланысты тұқымдары егіліп өсірілетін қызанақ көшеттерімен өсірілгендерге қарағанда құрғақшылыққа, ылғалдың жетіспеушілігіне төзімді болады. Көшеттермен отырғызылатын болса, тамыржүйелері 80-90 см топырақ қабатына, 60-70 см жан-жағына ене алады. Сондықтан көшеттерімен отырғызылған егістікке ең кем дегенде жұмасына бір рет 25-30 см тереңдікке жеткенше су жіберу қажет. Осы әр түптен 2 кг-нан 10 кг дейін сапалы өнімдерін алуға болады.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты. ҚР Президентінің халыққа Жолдауы. -Алматы. Атамұра. -2009. - 15 б.
2. Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін». Егемен Қазақстан. №143.- 2004 ж.
3. Мемлекет басшысының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы
4. А. А. Асылбеков, О. Оразымбетов «Өсімдік зиянкесі мен күресу тәсілі» Алматы
5. «Достық» 1997ж. /201-222/ бет.
6. А. П. Жәнібеков, А. О. Оразымбетов «Оңтүстіктік Қазақстан обылысының»
7. статистикасы . Шымкент , 2007 ж. /32-33/ бет.
8. К. Л. Нұрсейітов, Е. Е. Нұржанов «Оңтүстік Қазақстан облысының» статистикасы.
9. Шымкент, 2008ж. /15-17/ бет.
10. Қоспанов М. Топырақ. Өсімдік. Тыңайтқыш. –А: Қайнар, 1976.

11. Новиков А.Н. Топырақ тіршілігі. –А: Қайнар, 1972.
12. Шоқыбаев Ж.Х. Химиялық препараттарды ауыл шаруашылығында қолдану. – А.: Қайнар, 1976.
13. Пономарева А.Т., Елешев Р.Е. Система применения удобрений.
14. Алматы, 1991.
15. Р. Елешев, Т. Смағұлов «Агрономия және тыңайтқыш қолдану жүйесі» Алматы 2000
16. ж. /20-22/ бет.

Резюме

В современное время интенсивное развитие новых технологий создает большие возможности для выращивания помидоров (томатов). В настоящее время в сельскохозяйственной сфере внедрена система капельного орошения. В связи с этим необходимо использовать технологии капельного орошения и для томатов, экономить воду, продумать способы получения богатого урожая. Необходимо использовать последние достижения для повышения продуктивности томатов.

Summary

In modern times the intensive development of new technologies create more opportunities for growing tomatoes. Currently, in the agricultural sector introduced the system of drip irrigation. In this connection it is necessary to use the technology of drip irrigation for tomatoes, save water, think about ways of getting rich harvest. It is necessary to use the latest advances to improve the productivity of tomatoes.

ПОВЫШЕНИЕ ЕСТЕСТВЕННОЙ РЕЗИСТЕНТНОСТИ КУР ПРИМЕНЕНИЕМ ПРЕПАРАТОВ "ЭМИЦИДИН" И "АПЕКС 3010"

О.Н. Сахно - аспирант

Орловский государственный аграрный университет, Орел, Россия

И.А.Туткышбай - кандидат ветеринарных наук, доцент
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Аннотация: Птицеводство России занимает весьма значимое место в обеспечении потребительского спроса населения на продукцию отрасли. Главным условием рентабельной работы птицеводческих предприятий является интенсивное ведение отрасли с внедрением ресурсосберегающих технологий содержания и кормления птицы, современных методов племенной работы, обеспечивающих высокую продуктивность, сохранность и конверсию корма, организация глубокой переработки продукции, строжайший режим экономии затрат на всех участках производства.

Ключевые слова: птицеводство; резистентность; кормовые добавки; микрофлора.

Современное поголовье сельскохозяйственных животных и птицы является результатом селекции по признакам высокой продуктивности, плодовитости и скороспелости, что привело к понижению резистентности, адаптационной пластичности, к массовому возникновению стрессовых дезадаптаций с синдромами иммунодефицита, гепатодистрофии, кетоза, гипоглекимии и др. Поэтому повышение естественной резистентности и поддержание высокого уровня продуктивности и стрессустойчивости птицы, качественного улучшения продуктов питания является одной из актуальных задач птицеводческой отрасли и имеет большое народнохозяйственное значение. Для результативности селекционной работы в реализации генетического потенциала продуктивных качеств и сохранности птицы большое значение играют условия содержания, кормления [4, с. 115], а так же широкое использование различных экологически безопасных биопрепаратов, которые в скором времени сместят с занятых позиций, а в некоторых сферах и полностью заменят, такие небезопасные для организма антибиотики и различные химические препараты [1, с. 135-140].

Важное значение для жизнеспособности птицы и реализации ее генетического потенциала имеет способность противостоять неблагоприятным условиям среды и болезням, которая, как известно, определяется генетическими и паратипическими факторами. Поэтому поиск методов отбора жизнеспособной, высокопродуктивной птицы и приемов улучшения этих признаков имеет большое научное и практическое значение [2, с. 139].

Материалы и методы. Исследования проводили на курах родительского стада и цыплятах-бройлерах кроссов «Росс-308» и «Кобб-500» на птицефабрике ООО «Орловские зори» и на фабрике по производству мяса птицы ЗАО АПК «Орловская Нива». Необходимо было выяснить эффективность антиоксидантов на примере 2,5 % раствора эмицидина в качестве кормовой добавки, применяемого совместно с препаратом "Апекс 3010" для повышения резистентности кур и сохранности молодняка.

Цыплят-бройлеров 1 контрольной группы, а также петухов и кур 2 контрольной группы кормили полнорационным комбикормом.

В качестве кормовой добавки цыплятам-бройлерам группы опыта 1, а также петухам и курам группы опыта 2 вводили с кормом препарат "Апекс 3010" в профилактической дозе 150 г/тонну корма постоянно и 2,5 % раствор эмицидина внутрь с кормом в дозе 2,5 мг на 1 кг живой массы 1 раз в сутки в течение 14 дней.

Для определения бактериальной обсемененности птицеводческих помещений брали смывы с площади 10x10 см с плоских поверхностей (стен, пола, перегородок и т.д.) с использованием пластины – шаблона [6, с. 71-74]. Эти смывы отбирали ватными тампонами в виде ватной палочки, увлажненными изотоническим раствором натрия хлорида. Ими собирали содержимое исследуемой поверхности. Мазки ватным тампоном выполняли слева направо и обратно, продвигаясь сверху вниз, внутри намеченной к исследованию площади размером 10x10 см. Затем мазки ватным тампоном выполняли снизу вверх и обратно, продвигаясь слева направо. Таким образом, каждый участок исследуемой поверхности дважды соприкасался с ватным тампоном при его последовательных взаимно перпендикулярных движениях.

Ватные тампоны отмывали в 3-4 см³ физиологического раствора. Исследования бактериального содержимого ватных тампонов проведены на базе кафедры эпизоотологии и терапии ФГБОУ ВПО «Орловский государственный аграрный университет» с использованием модифицированной микробиологической иглы [3, с. 1; 5, с. 45-47].

Результаты исследований и обсуждение. Видовой пейзаж микрофлоры птицеводческих помещений был представлен стафилококками, стрептококками, энтерококками, эшерихиями, что характерно для нормофлоры молодняка кур. При этом установлены микробные ассоциации в 43,9 % наблюдений, среди них - Staph. epidermidis и Str. sp., Staph. epidermidis и Staph. haemoliticus, Enterococcus faecalis и E. coli (диаграмма 1-2).

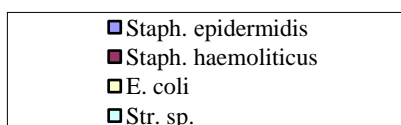
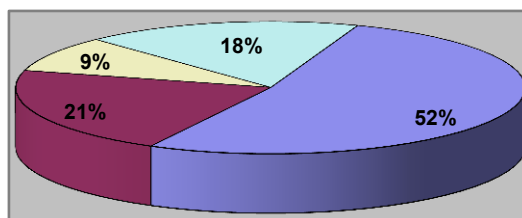
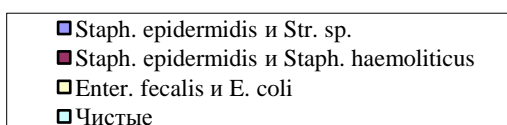
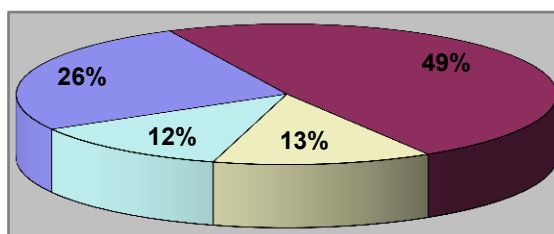

Диаграмма 1-2. Частота выделения микроорганизмов и их ассоциаций в птицеводческих помещениях

Среди монокультур стафилококки составляли 73,6 %, стрептококки – 17,6 % и E. coli 8,8 % наблюдений. Были установлены также чистые пробы, которые объясняются проведением текущей дезинфекции помещений.

Таблица 1 - Сохранность молодняка кур и цыплят-бройлеров

Группы	Пало, голов	Выбраковано, голов	Поголовье на конец опыта, голов	Период наблюдения, суток	Сохранность, %
Контроль 1 (n=70) полнорационный комбикорм	4	7	59	38	84,3
Опыт 1 (n=70) полнорационный комбикорм и совместное применение препаратов "Апекс 3010" и 2,5 % раствора эмицидина	2	4	64	38	91,4
Контроль 2 (n=70) полнорационный комбикорм	3	6	61	38	87,1
Опыт 2 (n=70) полнорационный комбикорм и совместное применение препаратов "Апекс 3010" и 2,5 % раствора эмицидина	1	4	65	38	92,9

Включение в рацион цыплят-бройлеров препарата "Апекс 3010" и 2,5 % раствора эмицидина позволило повысить их сохранность на 7,1%, а у родительского стада – на 5,8% (табл. 1) при содержании поголовья птицы, как контрольных групп, так и групп опыта в помещениях с одинаковой микробной обсемененностью. Таким образом, установлена тенденция повышения сохранности птицы за счет сокращения ее падежа и выбраковки.

Выводы и предложения. Установленное микробиологическое состояние условно-патогенной и сапрофитной микрофлоры птицеводческих помещений не провоцировало развития патологического процесса у цыплят-бройлеров и кур родительского стада вследствие низкой плотности микробной популяции и достаточной силы иммунной системы организма молодняка и взрослой птицы.

Таким образом, определена роль препаратов эмицидин и "Апекс 3010" в поддержании естественной резистентности цыплят-бройлеров и кур родительского стада. На фоне установленной микробной обсемененности птицеводческих помещений не возникло необходимости применения кормовых антибиотиков для сохранности поголовья.

Литература:

1. Буяров, В.С. Эффективность использования биологически активных добавок в технологии выращивания бройлеров [Текст] /В.С. Буяров, И.В. Червонова, О.В. Кокорева [и др.]: Инновационные фундаментальные и прикладные исследования в области химии сельскохозяйственному производству: Мат. V международ. заочной науч.-практ. Интернет-конф. / Орловский ГАУ. -Орел. -2012. - С 135-140.
2. Гришин, В.А. Дополнительные методы раннего отбора и воздействия на развитие хозяйственно-полезных признаков и естественной резистентности кур: дисс. ... канд. с/х. н. [Текст] / В.А. Гришин. – Ставрополь, 2003. -139 с.
3. Пат. 133833 Российская Федерация, МПК С12М 1/00. Микробиологическая игла: полезная модель [Текст] / Сахно Н.В., Михеева Е.А., Ватников Ю.А., Туткышбай И.А.; заявитель и патентообладатель ФГБОУ ВПО Орел ГАУ. - № 2013107261/10; заявл. 19.02.2013; опубл. 27.10.2013, Бюл. № 30. –1 с.: ил.
4. Пулин, Р.Н. Влияние кормового и других факторов на изменчивость уровня естественной резистентности и его взаимосвязь с хозяйственно полезными признаками у птицы различных генотипов: дисс. ... канд. с/х. н. [Текст] / Р.Н. Пулин. – Ставрополь, 2002. -115 с.

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

5. Сахно, Н.В. Совершенствование метода культивирования микроорганизмов [Текст] / Н.В. Сахно, О.В. Тимохин, О.Н. Сахно // Теоретические и прикладные проблемы агропромышленного комплекса. -2014. - № 1 (18). – С. 45-47.
6. Timohin, O.V. THE SELECTION OF A SWAB SAMPLES FROM THE SURFACE OF THE LIVESTOCK BUILDINGS [Текст] / O.V. Timohin, N.V. Sakhno, S.A. Skrebnev, E.N. Skrebneva // Vestnik OrelGAU. - 2013. - № 5 (44). – pp. 71-74.

Summary

Russian poultry takes the sufficiently important place in providing consumers' demand of the population for the branch production. The principle condition of profitable work of poultry plants is intensive branch running with implementation of resource saving technologies of poultry keeping and feeding, modern breeding methods, providing high productiveness, feed preservation and conversion, organization of deep production processing, strict cost saving in all production sectors.

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ

ТЕХНИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Е.А.Алтай ПРИМЕНЕНИЕ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ ДЛЯ DATA MINING ПРИ РЕШЕНИИ ТЕХНИКО-БИОЛОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ Казахский Национальный технический университет им. К.И. Сатпаева, Алматы, Казахстан	3
А.Б.Ахмедов, У.С.Байсейтова КЛАССИЧЕСКАЯ ПРЕДЕЛЬНАЯ ТЕОРЕМА ЛИНДЕБЕРГА - ФЕЛЛЕРА ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	7
С.А.Баширова, А.Е.Бөлегенов, С.М. Конысбеков ПОКАЗАТЕЛИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБЩИЕ ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СПЕЦОДЕЖДЕ ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	9
В.Г.Голубев, Д.Д.Дайрабай ПРОЦЕСС ГОМОГЕННОЙ НУКЛЕАЦИИ ПРИ ОБРАЗОВАНИИ КЛАСТЕРА ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	14
М.Е.Дулатова СОЗДАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОГО ПАРКА В КАЗАХСТАНЕ ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	18
Н.Н. Зобнин, К.М.Полатова, М.А.Амандиков, Ш.Е.Дуйсебаев, Н.Досмаханбет, М.Д.Жукенов, А.В.Суслов ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ ЭЛЕКТРИЧЕСКОГО СОПРОТИВЛЕНИЯ ШИХТЫ НА ПОКАЗАТЕЛИ ПЛАВКИ СИЛИКОМАНГАНА СМ 17 ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, НЦ КИМС РК, Алматы, Аксуский завод ферросплавов, г.Аксу	20
Р.Р.Искужина, Е.В.Кулиева ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И СПОРТ В ЖИЗНИ СТУДЕНТА ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан	25
Ж.Ш.Кабулова, Н.К.Романова, Е.И.Кондратьева, Г.Д.Шамбулова ШЫНАЙЫ КРАХМАЛ ТҮРІНІҢ МАЙОНЕЗ САПАСЫНА ӘСЕРІ	27
Б.М.Калдыбаева, А.Е.Хусанов, Н.С.Хусанов, Е.Назарова МЕМБРАНАЛЫ МИКРОБАРБОТАЖДЫ МОДУЛЬДЕ МИКРОКӨПРІШКТЕРДІҢ СҮЙЫҚ ФАЗАСЫНЫҢ ИНЕРЦИЯЛЫҚ ӘСЕРІНЕН ТҮЗІЛУІНІҢ ГИДРОМЕХАНИКАСЫН ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУДІҢ НӘТИЖЕЛЕРІ М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан	29
С.М.Конысбеков, С.А.Баширова, Е.Ж.Асанов ХАРАКТЕРИСТИКА СВОЙСТВ ОДЕЖДЫ РАЗЛИЧНОГО ВИДА И НАЗНАЧЕНИЯ, ХАРАКТЕРИСТИКА ТРЕБОВАНИЙ К ОДЕЖДЕ, ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦИЙ ОДЕЖДЫ ЮКГУ им М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан	33
А.Е. Курбанбай, Е.О. Джакипбеков, А.Б.- Иса, Н.О.Джакипбекова, К.А. Бекжигитова ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОЦЕССА ЭЛЕКТРООСАЖДЕНИЯ МЕДИ В ПРИСУТСТВИИ ВОДОРАСТВОРИМЫХ ПАВ	36

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

- Т.М. Мухидинов** 41
ДВУНОГИЕ ГУМАНОИДНЫЕ РОБОТЫ С ДИНАМИЧЕСКОЙ СТУПЕНЧАТОЙ ХОДЬБОЙ
Санкт-Петербург, Российская Федерация
- И.С. Бровко, Д.Э. Пак** 48
ЗАБИВНАЯ СВАЯ ПОВЫШЕННОЙ НЕСУЩЕЙ СПОСОБНОСТИ
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
- И.С.Бровко, О.Г.Пак** 50
ИСКУССТВЕННОЕ ОСНОВАНИЕ С ЖЕСТКИМ ГОРИЗОНТАЛЬНЫМ ЭКРАНОМ
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
- М.Х., Сарғужин, А.С Боранбеков** 52
ПОВЫШЕНИЕ ЭКСПЛУАТАЦИОННОЙ НАДЕЖНОСТИ ЭЛЕМЕНТОВ ЛЕНТОЧНОГО КОНВЕЙЕРА
Қазақстанның Национальнаның техникалық университеті им.К.И.Сатпаева, Алматы, Қазақстан
- М.И. Сатаев, Л.М. Сатаева, А.А.Саипов** 57
ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС ЭНЕРГЕТИКАДА БИОГАЗДЫ МЕМБРАНАЛЫ ТАЗАРТУ ӘДІСІМЕН ОТЫНДЫҚ ГАЗДЫ АЛУ
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
- М.И. Сатаев, Б.С.Шакиров, Р.Ф.Алтынбеков, А.А.Саипов** 62
МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА МЕМБРАНОЙ ОЧИСТКИ БИОГАЗА
ЮКГУ им.М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
- Доцент Ясер Мохамед Али Альван** 69
ОЦЕНКА НЕСУЩЕЙ СПОСОБНОСТИ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ С МАЛЫМИ ЭКСЦЕНТРИСИТЕТАМИ
Йемен-Аден сообщество Колледж
- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ И ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ**
- С.С.Арипова** 73
ОРТА МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДА ДИОФАНТТЫҚ ТЕҢДЕУЛЕРДІ ШЕШУДІҢ ЖОЛДАРЫН ҚОЛДАНУ
№81 Т.Тәжібаев атындағы орта мектебі, Қазақстан
- К.К. Дюсебаева, Г.С.Оспанова** 77
ПОТРЕБНОСТЬ КУКУРУЗЫ К ЭЛЕМЕНТАМ ПИТАНИЯ НА СЕРОЗЕМНЫХ ПОЧВАХ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА
ЮКГУ им.М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан
- Г.К. Қалқабаева, Н.А. Қамбарбеков, О.А.Алшынбаев** 80
ОҢТҮСТІК ӨҢІРІНДЕ ӨСІРІЛЕТІН АЛМА (MALUS MILL) АҒАШТАРЫНЫҢ АУРУЛАРЫМЕН КҮРЕСУ ЖОЛДАРЫ
Асанбай Асқаров атындағы №77 мектеп-лицейі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

О.Н. Кахарова ОҚЫТУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Хамза атындағы №2 жалпы орта мектебінің физика пән мұғалімі, Түркістан	83
Г.Е.Кенжебаева МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ ЗИЯТЫ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫ ЕҢБЕККЕ БАУЛУ ОҚО ББ «Шымкент қосалқы мектеп- интернаты» мемлекеттік мекемесі, Шымкент, Қазақстан	86
А.А. Килибаев, Д.Б.Биданов, Б.К.Саттаров СОДЕРЖАНИЕ ДИСЦИПЛИНЫ «ПЛАВАНИЕ» И ЕЕ РОЛЬ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЮКГУ им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан	88
Г. Б. Қылышбаева, Б.М.Құдайбергенова БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ АНАНАСА ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан	92
З.Л. Мейрбекова, Ф.Л.Мейрбекова КИІМ СТИЛЬДЕРІН ЗАМАНАУИ ДИЗАЙНДА ҚОЛДАНУ АИИ университеті, Шымкент, Қазақстан	95
Ф.Л Мейрбекова, З.Л Мейрбекова. КИІМНІҢ КОНЦЕПТУАЛДЫ ДИЗАЙННЫҢ КРИТЕРИЛЕРІ АИИ университеті, Шымкент, Қазақстан	98
Г.С.Мухидинова «МЕН ӨЗ ХАЛҚЫМНЫҢ ЖОЛЫНДА БАСЫМДЫ БӘЙГЕГЕ ТІККЕН АДАММЫН» Батырбек Өтеп атындағы дарынды балаларға арналған «Өнер» мектеп-интернатының тарих пәнінің мұғалімі, Шымкент, Қазақстан	101
Н.П.Танкиш, А.Б.Шалдарбекова, А.Б.Сәдібек Н.Ә.НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан	103
Д.А.Отарбаева, Е.В.Кулиева МОНИТОРИНГ ФОРМИРОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Қазақстан	106
И.С.Спатаев, М.К.Кукеева АБО КІТАПХАНАЛЫҚ-АҚПАРАТТЫҚ ПРОЦЕССТЕРДІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР М.Әуезов атындағы ОҚМУ Шымкент, Қазақстан	109
К.К.Толегенова., М.Ж. Саухамбаева ДЕВИАНТТЫ ТӘРТІБІ БАР ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан	111
А.Ж. Туменова, А.К. Кумарова, М.И. Балтабаева ҚАЗІРГІ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ БАЛА ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ Шымкент университеті, М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент Қазақстан	113

А.Б. Шарыева БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТІНІҢ ДАМУ ДЕНГЕЙІНІҢ ДИАГНОСТИКАСЫ ТУРАЛЫ Мақтаарал ауданы, Ұлы Жібек жолы орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі, ОҚО, Қазақстан	116
ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ	
Н.Аллаярова, У.Г. Маймакова ПОДГОТОВКА ГРАЖДАНСКОГО ДЕЛА К СУДЕБНОМУ РАЗБИРАТЕЛЬСТВУ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ ЮКГУ им. М.Ауэзова, Региональный социольно-инновационный университет, Шымкент, Казахстан	119
Б.Алиев СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС – МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ БАСЫМ БАҒЫТЫ Амангелді атындағы жалпы орта мектебі, Арыс қ., ОҚО	122
Н.Аллаярова, У.Г. Маймакова ГРАЖДАНСКИЕ ДЕЛА И ИХ ПОДГОТОВКА К СУДЕБНОМУ РАЗБИРАТЕЛЬСТВУ ЮКГУ им. М.Ауэзова, Региональный социольно-инновационный университет, Шымкент	123
А.А. Атамкулов КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ ДАМУЫ – ҚОҒАМДАҒЫ ДЕМОКРАТИЯНЫ КҮШЕЙТЕДІ Әлеуметтік-гуманитарлық университет, Академиялық инновациялық институт, Шымкент, Қазақстан	127
Л.Т. Бектурова ПРЕВЕНТИВНЫЙ ХАРАКТЕР НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮКГУ им М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	132
С.О. Бердибеков, С.Д. Қалышев, М.Б.Шалдарбекова КӘСІПКЕРЛІКТІ ЖЕТІЛДІРУДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰЗІРЕТТІ ОРГАНДАРДЫҢ РӨЛІ М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан	136
С.Джаксылыков О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан	138
Г. Қабыл СЫБАЙАС ЖЕМҚОРЛЫҚПЕН ЛАУАЗЫМДЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ҚАДАҒАЛАУ РӨЛІ Аймақтық әлеуметтік –инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан	141
С.Д. Қалышев, С.О. Бердібеков ҚАЗАҚСТАН-2050"СТРАТЕГИЯСЫНДАҒЫ ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТИЗМГЕ ТӘРБИЕЛЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент Қазақстан	145
Л.С. Куздеуова, З. Паметов ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАЛАРЫНЫҢ ТАРИХИ- ҚҰҚЫҚТЫҚ МАҒЫНАСЫ	147

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

Д.Рахметтулла 150
БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУ, МӘЖБҮРЛЕУ ТҮРЛЕРІНІҢ ЖАЛПЫ ТҮСІНІГІ
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

А.А. Сейтбекова 153
О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОКУРАТУРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

С.Сақтағанова 155
ЗАҢСЫЗ АЛЫНҒАН ҚАРАЖАТТЫ ЖЫЛЫСТАТУМЕН АЙНАЛЫСАТЫН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҰЙЫМНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫН АЛДЫН-АЛУ МӘСЕЛЕСІ
Аймақтық әлеуметтік инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан

Д.Сейдинова 159
ПРОКУРАТУРА ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚБҮЗУШЫЛЫҚТЫ АЛДЫН-АЛУДАҒЫ KEЙБІР БАҒЫТТАРЫ
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

М.Тен 162
ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ И ПРАВОСОЗНАНИЯ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИХ КАТЕГОРИЙ ТЕОРИИ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

С.А.Түркеева 166
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТТАРЫ
М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

К.К. Нурашева 171
МОДЕРНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ ЮЖНОГО РЕГИОНА НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА
ЮКГУ им.М.Ауэзова

Ж.Орымбасар 175
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕССА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

Zh. Orymbassar 180
THE FUTURE OF TOURISM: GREAT SILK WAY IN CENTRAL ASIA
SKSU name M.Auezov, Shymkent, Kazakhstan

Ж.У. Мырхалыков, К.К.Нурашева 185
ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ИНИЦИАТИВЫ КАЗАХСТАНА В ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОМ РЕГИОНЕ
ЮКГУ им.М.Ауэзова, William Fierman Indiana University, Director Central Eurasian Studies, USA

Бигельдиева З.А., Жүсіпбекова Ә.К. 189
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БЮДЖЕТ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ

МЕМЛЕКЕТТІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫН ҚАМАТМАСЫЗ ЕТУДЕГІ РОЛІ

**ЖАРАТЫЛЫСТАНЫ ҒЫЛЫМДАРЫ, ТІРШЛІК ТУРАЛЫ ҒЫЛЫМ
ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ, НАУКИ О ЖИЗНИ**

- А.М.Оразбаева, М.С.Сайдуллаева** 193
**ИНТЕНСИВТІ ТЕХНОЛОГИЯ ТӘСІЛІМЕН ЖОҒАРЫ ӨНІМДІ ҚЫЗАНАҚ
СОРТТАРЫН ӨСІРУ**
АӘИУ АИИ, Шымкент, Қазақстан
- О.Н. Сахно, И.А.Туткышбай** 196
**ПОВЫШЕНИЕ ЕСТЕСТВЕННОЙ РЕЗИСТЕНТНОСТИ КУР ПРИМЕНЕНИЕМ
ПРЕПАРАТОВ "ЭМИЦИДИН" И "АПЕКС 3010"**
Орловский государственный аграрный университет, Орел, Россия
ЮКГУ им. М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан

М.Әуезов атындағы ОҚМУ ғылыми еңбектері

Ғылыми журнал

2001 жылдың тамызынан бастап шығарылуда
Жылына 4 нөмірі шығарылады

Редакторлары: Махашов Е.Ж., Наурызбаев Қ.К.

Журналды шығаруға жауапты: Наурызбаев Қ.К.

Техникалық редакторлар: Наурызбаев Қ.К., Усебаева Г.Л.

Меншік иесі: М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген №
10469 –ж (12.11.2009 ж.)

Алғашқы тіркелуі және нөмірі № 2226-ж (13.08.2001 ж.)

Научный журнал

Издается с августа 2001 года

Выпускаются 4 номера в год

Собственник: Южно-Казахстанский государственный университет им. М.Ауэзова

Регистрационное свидетельство журнала №10469–ж (12.11.2009г.) выдано Министерством
культуры и информации Республики Казахстан

Номер и дата первичной постановки на учет № 2226-ж (13.08.2001 г.)

Подписано в печать 10.12.2014 г. Объем п.л. 11 Тираж 300 экз.
Бумага писчая. Печать офсетная. Заказ № _____ НИУ ЮКГУ им. М.Ауэзова,
г. Шымкент, пр-т Тауке-хана,5, тел: 21-06-48

